శ్రీః

శ్రీమద్గదాధరీయే

పక్షలక్షణీ

సింహవ్యాఘ్రలక్షణసార్వభౌమపరిష్కారాన్తా

అధః కృష్ణభట్టీయాఖ్యానేన వ్యాఖ్యానేన పరిష్కృతా

జి. రామస్వామిశాస్త్రిణా

యమ్బార్. కస్తూరీరఙ్గాచార్యేణసాకం

సమ్యక్సంశోధ్య

రాజశాసనవశాదనితరసాధారణీమేతన్ముద్రణాధికృతి

మధిగత్యచ

మహీశూరపురీ విరాజమానాయాం

విద్యాతరఙ్గిణీముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రాపితా

విజయతాన్తమామ్

అస్యచ మూల్యం ౧—౮—౦

Price 1—8—0

1885. 1. 1

శ్రీః

ఇహఖలు కృష్ణభట్టీయమిదం, గదాధరీయమధ్యేతౄణామధ్యాపయితౄణాంచాత్యన్తమావశ్యకమపి నాస్త్యేవప్రాయఃకస్యచిదపిసవిధే, సదపి దానలభ్యతఏవ తదన్యేన,కథంచిల్లగ్ధమపివాగ్రంథాధిక్యేన లేఖితుం లేఖయితుం వాదుశ్శకమేవ, కథంచిల్లిఖితమపిబహుతరాశుద్ధసంవలితం, నచాత్రబహువక్తవ్యం, ప్రథితైవహీయంగాథా యద్గ్రంథకృత్రైవేదంనాజ్ఞోధీతి.

అధునాచాహమీదృశేపి కృష్ణభట్టీయే విదుషాంవిద్యార్థినాంచ అత్యన్తోపకృతయేనానాదేశీయాన్కోశానానాయ్యవిద్వద్భిస్సాకం సమ్యక్ సంశోధ్య క్వచిత్ యథాశ్రుతసందర్భేణవివక్షితార్థాలాభాత్ అన్యదేవ పదం,క్వచిచ్ఛాన్యామేవపఙ్క్తిం,క్వచిచ్చాత్యంతమావశ్యకానత్రావర్తమానానేవకాంశ్చనవిషయాన్ సంకలయ్య, ప్రాయశోవ్యాప్తివాదస్యైవాదావధీయమానతయాత్రాపి ప్రాథమికపంచలక్షణీవివరణమేవ సింహవ్యాఘ్రలక్షణసార్వభౌమపరిష్కారవివరణాంతంగదాధరీయేణసాకం భూరిశ్రమవ్యయపురస్సరమితఃప్రాక్ క్వాప్యముద్రితమముద్రయమ్

అలభేచాతఏవ రాజశాసనవశాదనితరసాధారణమేతన్ముద్రణాధికారమ్

అత్రచ యదిస్యాత్ స్ఖలితంతదనుగ్రహపురస్సరంధీమంతోమాం బోధయంతు, సంస్క్రియతేచ తదఖిలంద్వితీయసంస్కరణ ఇతిసవినయం

విజ్ఞాపయితా
జి రామస్వామిశాస్త్రీ
మైసూర్ డిస్ట్రిక్ట్‌కోర్ట్ సెంట్రల్ రికార్డ్‌క్లర్క్

అస్యచ మూల్యమ్ ౧—౮—౦
ప్రాపణవ్యయః ౦—౧—౬

సంప్రతిచ విద్యార్థినాంవ్యాసంగసౌకర్యాయ గదాధరీయపంచలక్షణీమూలమాత్రంమణిదీధితిభ్యాంసహ సంకలయ్యసమ్ముద్ర్యరక్షాబంధేనసంయోజ్యచసజ్జీకృతమ్, మూల్యంచాస్య ౦—౬—౧
ప్రాపణవ్యయః ౦—౦—౬

శ్రీహయగ్రీవాయ నమః

చిన్తామణిసహితపఞ్చలక్షణీదీధితిః

సర్వమిదంసతివ్యాప్తినిశ్చయేస్యాత్ సఏవనసంభవతి ఉపాయాభావాది
త్యతఆహ ॥ వ్యాప్తీతి ॥ సమాప్తాచానుమానప్రామాణ్యపరీక్షాకారణీభూత
వ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదననిదానంవ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణమారభతే
॥నన్విత్యాదినా॥అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకసద్ధేతావవ్యాప్తిమాశఙ్క్యాహ ॥సా
ధ్యవద్భిన్నేతి॥సాధ్యవద్భిన్నేయస్సాధ్యాభావస్తద్వదవృత్తిత్వమర్థః॥కస్మాదా
సంయోగాద్యభావస్యభిన్నత్వే మానాభావాదాహ ॥సాధ్యవదితి॥ హేతా
స్సాధ్యవత్పక్షభిన్నదృష్టాంతవృత్తిత్వేనావ్యాప్తేరాహ ॥ సకలేతి ॥ సా
కల్యంసాధ్యాభావవతిసాధ్యేచబోధ్యం సాధ్యాభావో వా సాధ్య
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకో గ్రాహ్యః । తేనవిపక్షైకదేశని
ష్ఠాభావప్రతియోగిని వ్యభిచారిణినాతివ్యాప్తిః । నవానానావ్యక్తిసాధ్యక స

వ్యాప్తిగ్రహోపాయశ్చవక్ష్యతే। నన్వనుమితిహేతుభూ
తవ్యాప్తిజ్ఞానేకావ్యాప్తిః।నతావదవ్యభిచరితత్వం ।తద్ధినసా
ధ్యాభావవదవృత్తిత్వం । సాధ్యవద్భిన్నసాధ్యాభావవదవృత్తి
త్వం। సాధ్యవత్ప్రతియోగికాన్యోన్యాభావాసామానాధికర
ణ్యం।సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వం। సాధ్యవ
దన్యావృత్తిత్వంవా।కేవలాన్వయిన్యభావాత్ ॥* * *

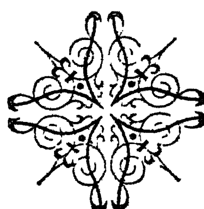
ద్ధేతావవ్యాప్తిః । అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకవ్యాప్యవృత్తిసద్ధేతావవ్యాప్తేః వ్య
భిచారిణిచావ్యాప్యవృత్తావతివ్యాప్తేర్వారణాయాభావద్వయేప్రతియోగి
వైయధికరణ్యంబోధ్యం । హేత్వభావేపిప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగివ్యధికరణోబోధ్యః । తత్ప్రతియోగిత్వంచహేతుతావచ్ఛేదకరూ
పేణబోధ్యం । తేనద్రవ్యత్వాదౌసాధ్యేవిశిష్టసత్త్వాదౌనావ్యాప్తిః । నవా
విశిష్టసత్తాత్వావినాతాదృశాభావప్రతియోగిని సత్త్వాదావతిప్ర
సంగః । యత్రైకవ్యక్తికంసాధ్యంవిపక్షావాతత్ర నిర్ధూమత్వవ్యాప్యత
త్త్వేనసాధ్యే నిర్వహ్నిత్వాదౌచావ్యాప్తిః తత్రహేత్వభావస్యవహ్న్యాదేః
ప్రత్యేకంయావద్విపక్షావృత్తిత్వాదతఆహ॥ సాధ్యవదితి ॥ అత్రాన్యోన్యాభా
వస్యసాధ్యవత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వంవ్యుత్పత్తిబలలభ్యం । నహిభవ
తినీలోఘటోఘటాదన్యఇతి॥ * * * *

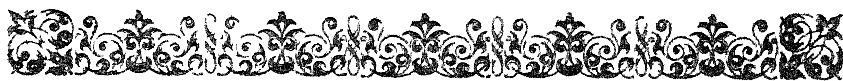
॥ నాపీతి ॥ సాధ్యమసమానాధికరణం యస్య యదధి-
కరణానధికరణం సాధ్యం తత్త్వం సాధ్యనిష్ఠాసామానాధికరణ్యప్రతియో-
గిత్వం సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకాధికరణవృత్తిత్వమితి యావత్ । తదన-
ధికరణత్వమిత్యర్థః । సాధ్యవద్భిన్నస్య చ సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వా-
త్తద్వృత్తౌ నాతిప్రసంగః । సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకాధికరణత్వవ్యాప-
కాభావప్రతియోగ్యధికరణతాసామాన్యకత్వమితి నిష్కర్షః । తేనస-
త్తావాన్ ద్రవ్యత్వాదిత్యాదౌ న దోషః ॥ సాధ్యవైయధికరణ్యం సాధ్యవద్భి-
న్నాధికరణకత్వం । చరమాధికరణత్వాంశస్యానతిప్రయోజనకతయా తమప-
హాయ ద్వయమేకోక్త్యానూద్య దూషయతి ॥ తదుభయమపీతి ॥ సాధ్యేత్యాదేః
సాధ్యం యదధికరణానధికరణం తత్త్వాభావః సాధ్యస్య యదనధికరణం తద్వృ-
త్తిత్వాభావశ్చార్థః ॥ తత్ర ॥ కేవలాన్వయిని । సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకా-
ధికరణాప్రసిద్ధ్యా । నానావ్యక్తిసాధ్యకే చ పకి సాధ్యవ్యక్తినిష్ఠాధేయతానిరూ-

> నాపి సాధ్యాసామానాధికరణ్యానధికరణత్వం సాధ్యవైయ-
> ధికరణ్యానధికరణత్వం వా । తదుభయమపి సాధ్యానధికరణాన-
> ధికరణత్వం । తచ్చాత్ర యత్కించిత్సాధ్యానధికరణాధికర-
> ణే ధూమే చాప్రసిద్ధమ్ ॥ * * * *

పకత్వం సాధనాధికరణవ్యక్త్యంతరస్యేత్యవ్యాప్తిః క్వచిద్వ్యభిచారిణ్యతివ్యా-
ప్తిశ్చ ద్వే । ద్వితీయే చ సాధ్యవైయధికరణ్యే యది సాధ్యవత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతి-
యోగితాకో భేదో వివక్షితః తదా కేవలాన్వయిని యది చ యత్కించిత్సాధ్యవ-
ద్వ్యక్తిభేదః తదా నానాధికరణసాధ్యకే సర్వత్రావ్యాప్తిః ॥ కేచిత్తు
॥ సాధ్యేతి ॥ సాధ్యాసామానాధికరణ్యం హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన హే-
త్వధికరణే తేనైవ సంబంధేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వస్యాభావః తదధికరణభిన్నత్వ-
మర్థః । తేన ధూమస్య స్వావయవే సంయోగేన వహ్నిమతి చ సమవాయేనావృ-
త్తావపి న క్షతిః । తాదృశాభావశ్చ తత్రైవ సంబంధాంతరేణ వర్తమానే సులభః ।
వ్యభిచారిణస్తు వ్యభిచారనిరూపకాధికరణ ఏవ తాదృశి తాదృశాభావవత్త్వం । స-
త్తాయాం గుణే న ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యమితి ప్రతీతేః । న చైవం విశిష్టసత్త్వే
వ్యాప్తిః । విశిష్టస్యాతిరిక్తత్వాత్ । అనతిరేకే తు విశేషణవిశేష్యసంబంధస్యైవ

పరంపరయావ్యాప్యత్వాత్। కేవలాన్వయినిచావ్యాప్తేరభిధానంద్వితీయలక్ష
ణాభిప్రాయేణేత్యాహుః ॥ తచ్చింత్యం ॥సత్తాయాంగుణేనద్రవ్యత్వసామా
నాధికరణ్యమితి ప్రతీతిర్హిద్రవ్యత్వేగుణే నపృథివీత్వసామానాధికరణ్యమితిప్ర
తీతివత్ సత్తానిష్ఠద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యావచ్ఛేదకత్వస్యపరంపరాసంబ
న్ధేనసామానాధికరణ్యస్యవాఽభావంగుణేవగాహతే నతుసత్తాయామేవద్ర
వ్యవృత్తిత్వాభావంసత్తానద్రవ్యవృత్తిత్వాభావవతీద్రవ్యవృత్తిత్వాభావా
నసత్తావృత్తిరిత్యాది సర్వజనప్రసిద్ధప్రతీతిబాధితత్వాత్ బాధకాభావాత్తు
సంయోగతదభావయోరవచ్ఛేదకభేదేన ఏకత్రప్రతీత్యాతదుభయోరేకత్రప్రసి
ద్ధిః।అతీంద్రియసాధ్యకేఅతీంద్రియేవ్యభిచారిణ్యతిప్రసంగాచ్చ తత్రసామా
నాధికరణ్యాభావస్యప్రత్యక్షాసంభవేనాసిద్ధేః। నచతదభావవద్వృత్తిత్వేనత
త్రతదనుమేయం।తద్వద్వృత్తిభిన్నత్వస్యోపాధిత్వాత్ । కించేదమిదానీమితి
ప్రతీతినియామకవిశేషణతావిశేషేణహేతుతాయాంసద్ధేతావవ్యాప్తిః తేన
సంబంధేనాధికరణేకాలేతేనసంబన్ధేనసాధ్యవద్వృత్తిత్వస్యవిరహిణోప్రసిద్ధేః

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

సర్వమిదం ॥ అనుమానప్రామాణ్యవ్యవస్థాపకయుక్తిప్రదర్శనం । వ్యాప్తినిశ్చయేసతీత్యన్వయః ॥ సఏవ ॥ వ్యాప్తినిశ్చయఏవ॥ నసంభవతి ॥ నోత్పత్తుమర్హతి ॥ ఉపాయాభావాత్ ॥ నిశ్చాయకాభావాత్ ।

శ్రీరస్తు. చార్వాకేణ ధూమజ్ఞానత్వావచ్ఛేదేనైవ అప్రామాణ్యం సాధనీయం నతు తత్సామానాధికరణ్యేన సిద్ధసాధనప్రసంగాత్ । ఏవంచనైయాయికైస్తత్పరాజయార్థం తత్సామానాధికరణ్యేనైవ ప్రామాణ్యసాధనేనావ్యవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనాప్రామాణ్యానుమితి ప్రతిబంధసంభవాదుభయోరప్యైక ఏవధూమజ్ఞానం పక్షః । తత్ర నైయాయికానాం ప్రమితిజనకతావచ్ఛేదకరూపవత్త్వం హేతుః తచ్చ వ్యాప్తినిశ్చయత్వమేవభవతి తత్రాసిద్ధిం బౌద్ధశ్శ౦కతే సర్వమిదమితి ॥గాదాధర్యాం॥ అనుమానం ॥ ధూమజ్ఞానం। యుక్తిః వ్యాప్తినిశ్చయత్వ రూపహేతుః । నిశ్చాయకాభావాదితి । సామగ్ర్యా దుర్వచత్వాదితి భావః ఏవంచ వ్యాప్తినిశ్చయస్యైవోత్పత్తుమనర్హతయా సుతరాం నైయాయికోక్తహేత్వప్రసిద్ధిరితి భావః । కేచిత్తు నన్వవచ్ఛేదకం రూపమంతరేణనప్రమాకరణత్వసంభవః । తత్ర వ్యాప్తినిశ్చయత్వమప్రసిద్ధమన్యచ్చానతిప్రసక్తం దుర్వచం తథాచ అనుమానప్రామాణ్యం దురుపపాదం ప్రత్యక్షాదిప్రామాణ్యాంత్వనాయత్యాస్వతోగ్రాహ్యం స్వీకార్యం । అనభ్యాసదశాపన్నజ్ఞానే దోషాదివశాత్తదగ్రహ ఇత్యతఆహ వ్యాప్తీతిమూలమవతారయంతి ॥ కేచిత్తువ్యాప్తిస్వరూపేవిశిష్టపరామర్శస్వరూపనిర్వాహకత్వేనవ్యాప్తివిశిష్టేత్యాదిలక్షణోపోద్ఘాతస్సంగతిఃఅనుమితిహేతుజ్ఞానమితిమూలతోపితద్ధైనలాభాత్ నచయాంకాంచిదనుమితిమాదాయ నిష్కృష్టలక్షణేవ్యాప్తిస్వరూపస్యాఘటకతయానతదవతారఇతివాచ్యం।మణికారనిరూప్యవ్యాప్తిస్వరూపే తన్నిరూపితార్థసంగత్యాపేక్షణాదిత్యాహుః ॥ ఏవంసతి

అనుమానప్రామాణ్యోపపాదకతయా వ్యాప్తిగ్రహోపాయస్యైవఇదానీమభి
ధాతుముచితత్వాత్ వక్ష్యతఇత్యనేన తత్ప్రతిజ్ఞాంవిధాయ వ్యాప్తిస్వరూపని
రూపణమయుక్తమిత్యాశంకాంపరిజిహీర్షుస్తత్ప్రాథమ్యేతస్య వ్యాప్తిగ్ర
హోపాయప్రతిపాదనౌపయికత్వరూపంబీజందర్శయన్ నన్విత్యాదిగ్రంథ

పక్షధర్మతాపన్నహేత్వంశేఽనుమితి జనకజ్ఞానవిషయరూపే వ్యాప్తిపదార్థే
పౌనరుక్త్యప్రసంగేనయథాశ్రుతమూలార్థాన్వయానుపపత్తిః ప్రామాణ్య
నిరూపణావ్యవహితోత్తరనిరూపణౌపయికసంగత్యలాభశ్చేతి సమారబ్ధేత్యా
దికముక్తం । తథాచానుమానప్రామాణ్యోపోద్ఘాతసంగత్యా వ్యాప్తిస్వరూ
పనిరూపణమితిభావః । ఏతేనానుమితిహేతుజ్ఞానఇతిమూలార్థోఽపి జ్ఞాపితః
తథాహి । అనుమితేరనుమానే ప్రామాణ్యవ్యవస్థితిః । తాదర్థ్యాత్ తజ్జ
నకశబ్దప్రయోగః పరీక్షాపదార్థభూతః । తత్ర హేతుః ప్రయోజకం జన
కజనకం । జ్ఞానం । కరణవ్యుత్పత్త్యానిరూపణం। విషయత్వంసప్తమ్యర్థః ।
తథాచ నిరుక్తపరీక్షాజనకీభూతోపాయనిరూపణజనకనిరూపణవిషయఇత్య
ర్థః ॥ కేచిత్తు హేతుశబ్దోజనకపరఏవ తథాచ నిరుక్తపరీక్షాజనకీభూతోపా
యనిరూపణఇత్యేవార్థః ఏవంచ ఉపాయనిరూపణఏవోపోద్ఘాతరూపసంగతి
స్సూచ్యతే వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణేతు నప్రామాణ్యసంగత్యపేక్షాకింతూ
పాయప్రతిపాదనార్థతయా తత్ప్రాథమ్యమాత్రం అతఏవ తదౌపయికనిరూప
ణకత్వార్థికాసప్తమీ తథాచవ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణపూర్వకోపాయనిరూ
పణఏవోపోద్ఘాతఇత్యాహుః ॥ నను సమారబ్ధేత్యాదినిదానమిత్యంతం దీధితి
కృదుక్తవిశేషణం కిమర్థం వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణమారభతఇత్యేతావన్మా
త్రస్యైవసమ్యక్త్వాదిత్యతఆహ॥అనుమానేతి॥ప్రకృతంయదనుమానప్రామాణ్యం
హేత్వసిద్ధినిరాసద్వారా తత్సాధకత్వరూపప్రకృతోపపాదకత్వముపాయస్యే
త్యర్థః । నచానుమానప్రామాణ్యసిద్ధ్యుపయోగి పరామర్శస్వరూపనిర్వాహ
కత్వేన తదుపోద్ఘాతఃకుతోనదర్శితఇతివాచ్యం ॥ ఉపాయాభిధానప్రతిజ్ఞా
యానిర్బీజత్వాపత్తేః ॥ ఇదానీం । వ్యాప్తిస్వగూపనిరూపణాత్ప్రాక్ ॥ ఉచి
తత్వాదితి ॥ ఉపోద్ఘాతజ్ఞానాదేవజిజ్ఞాసాసంభవాత్ ॥ తత్ప్రతిజ్ఞాం ॥ ఉపా
యనిరూపణస్య ప్రారబ్ధప్రామాణ్యనిరూపణావ్యవహితోత్తరత్వత్యాగం॥త
త్ప్రాథమ్యే॥ వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణస్యఉపాయనిరూపణాధికరణక్షణవృత్తి

మవతారయతి ॥ సమారబ్ధేతి ॥ వ్యాప్తిగ్రహోపాయాకథనేనప్రామాణ్య
వ్యవస్థాపనస్యానిష్పన్నత్వాత్సమారబ్ధేతి పరిత్యాగవిశేషణం । పరిత్యాగశ్చ పర

ధ్వంసప్రతియోగిత్వం । అప్రమాణసాధ్యేత్యాదిగ్రంథేనానుమానప్రా
మాణ్యవ్యవస్థాపనేన వాదినిరాసాత్ వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణం వ్యర్థమి
త్యాశంకానిరాకరణార్థం సమారబ్ధేతి విశేషణమిత్యాహ ॥ వ్యాప్తీతి ॥
అనిష్పన్నత్వాదితి ॥ నిష్పన్నత్వమతీతకృతివిషయత్వం। అతీతత్వంచ వర్త
మానధ్వంసవిశిష్టత్వం విశిష్టత్వంచ స్వాధికరణకాలవృత్తికృతిజన్యక్రియాజన్య
ఫలానుకూలక్రియానుకూలత్వవిశిష్టప్రతియోగిత్వసంబంధేన ।వ్యాప్తిగ్రహో
పాయకథనస్యానుమానప్రామాణ్యవ్యవస్థిత్యుపయికతాయాః సర్వమిదమి
తిగ్రంథేన లభ్యతయా తదనుకూలకృతేర్భావిత్వాత్ అథానుమానం నప్ర
మాణమితిశబ్దాద్యనుకూలకృతిధ్వంసస్య స్వపదేన గ్రహణాసంభవాత్ తథా
చానుమానప్రామాణ్యవ్యవస్థాపనస్యైవ వాదినిరాసహేతుత్వం పరంత్విదా
నీం న తన్నిరాసో భవతి తస్యాసిద్ధత్వాదితి భావః । నచ వ్యాప్తిగ్రహోపాయ
శ్చ వక్ష్యత ఇతి గ్రంథావతారణే వ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదనేతి దీధితిగ్రం
థాభ్యామేవోపాయనిరూపణావశ్యకతాలాభేనార్థతఏవ సమారబ్ధత్వలాభా
త్ కింతదుపాదానేనేతి వాచ్యం । తావతా మానసబోధే తద్భానలాభేపి శా
బ్దబోధే తద్భానలాభార్థం తదుక్తేః । సమిత్యుపసర్గస్య ఫలద్యోతకత్వం ఫ
లంచ అనుమానప్రామాణ్యతత్త్వనిర్ణయాది సామాన్యతః ప్రామాణ్యత
త్త్వవివేచనం వా । ఆఙ్పూర్వకరభధాతోరాద్యకృతిరర్థః ఆద్యకృతిత్వంచ
స్వవిషయకకృతిధ్వంసాసమానకాలీనస్వవిషయకకృతిత్వం అతీతత్వంవిషయ
త్వంచ క్తప్రత్యయార్థః ।అతీతత్వంచ వర్తమానకాలవృత్తిధ్వంసప్రతియో
గిత్వం వర్తమానకాలశ్చ నన్విత్యాది శబ్దప్రయోగాధికరణకాలః తథాచ వ
ర్తమానకాలవృత్తిధ్వంసప్రతియోగినీ సఫలా యా ఆద్యా కృతిస్తద్విషయత్వం
సమారబ్ధత్వం । ననుక్తప్రత్యయార్థీభూతవిషయత్వే క్తప్రత్యయార్థీభూతా
తీతత్వాన్వితరభధాత్వర్థాన్వయో న ఘటతే ప్రత్యయానాం కేవలప్రకృత్య
ర్థాన్వితస్వార్థస్యైవ బోధకత్వేన స్వార్థాన్వితప్రకృత్యర్థాన్వితస్వార్థ
బోధకత్వాసంభవాదితి చేన్న । ప్రతిష్ఠితం లింగం పూజయేదిత్యాదౌ వర్త
మానధ్వంసప్రతియోగినీ యా ప్రతిష్ఠా తత్కర్మీభూతం లింగమిత్యన్వయబో

మతనిరాకరణపూర్వకస్వమతవ్యవస్థాపనం । కారణీభూతేతి ప్రతిపాదనవి

ధదర్శనేన ప్రత్యయానామేకస్యార్థాన్వితప్రకృత్యర్థాన్వితస్వార్థాంత
రబోధకత్వస్యాపిస్వీకారాత్ । నన్వతీతకృతినిష్ఠాద్యత్వఘటకస్వపదార్థత్వం
నభావ్యుపాయనిరూపణాదేస్సంభవతీత్యతఆహ ॥పరీక్షేతి॥ పరీక్షాయాః ప
రమతనిరాకరణపూర్వకత్వఘటితత్వేన అథానుమానం నప్రమాణమిత్యాది
గ్రంథస్య పరమతనిరాకరణానుకూలతయా పరీక్షారూపత్వం తస్యైవచ స్వ
పదార్థతయా తద్విషయకకృతేరాద్యత్వమితి భావః ॥ పరమతేతి ॥ పరమ
తం పరసిద్ధార్థోఽనుమానాప్రామాణ్యం । తన్నిరాకరణం తద్విషయకజ్ఞానే
మధ్యస్థస్యాప్రామాణ్యజ్ఞానసంపాదనం । తత్పూర్వకం స్వమతవ్యవస్థాపనం
స్వసిద్ధయుక్తిజన్యవ్యవస్థితిజనకశబ్దప్రయోగః । అనుమానప్రామాణ్యస్యైతా
దృశపరీక్షాపదార్థైకదేశస్యనస్థితావన్వయఃతథాచానుమానప్రామాణ్యప
రీక్షాపదేనపరసిద్ధార్థానుమానాప్రామాణ్యవిషయకజ్ఞానధర్మికాప్రామా
ణ్యజ్ఞానసంపాదనోత్తరకాలీనస్వసిద్ధయుక్తిజన్యానుమానప్రామాణ్యవిషయ
కవ్యవస్థితిజనకశబ్దప్రయోగలాభః॥ పరమతసిద్ధో యోర్థోఽనుమానేప్రామా
ణ్యాభావః తన్నిరాకరణం తజ్జ్ఞానానుత్పత్తిప్రయోజకో వ్యాపారః తత్పూ
ర్వకంస్వాభిప్రేతార్థః అనుమానప్రామాణ్యంతద్విషయకజ్ఞానానుకూలవ్యా
పారఇతి కేచిత్ ॥తస్యచ న్యాయరూపతయాప్రయోజకత్వరూపంజనకత్వంబో
ధ్యం । పరాభిప్రేతార్థజ్ఞానప్రతిబంధకజ్ఞానానుకూలవ్యాపారస్తునపరీక్షా।
ప్రతివాదినంప్రతి స్వస్యాపి పరత్వాత్ తత్కర్తృకవ్యాపారస్యాపి తథా
త్వాపత్తేః । రత్నపరీక్షాదావప్యరత్నమప్యరత్నత్వాదినిరాసపూర్వక స
ద్రత్నత్వనిర్ధారకవ్యాపారస్యైవపరీక్షాపరార్థత్వాచ్చ । ఏవమప్రమాణ
సాధర్మ్యాణీత్యాదేఃపరమతనిరాకరణపరతయా స్వమతవ్యవస్థాపనపరతా
యై సమారబ్ధేత్యాదిపరీక్షాంతం బోధ్యం ॥ కారణీభూతేతి ॥ నచ
నిరుచ్యమాన ప్రతిపాదనస్యనిరుక్తశబ్దరూపపరీక్షాంప్రతి కారణత్వంనైవసం
భవదుక్తికమితివాచ్యం।పరీక్షాపదార్థఘటకీభూత స్వమతవ్యవస్థితిరూపాను
మితౌ వ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదనస్య హేతుత్వేన తద్విశిష్టేకారణ
త్వోక్తేః ॥ కథం తత్ర తస్య హేతుత్వమితి చేత్ ఇత్థమప్రామాణ్య రూప
సాధ్యానుమాపక చార్వాకోక్తహేతుమత్త్వాజ్ఞానంయన్మధ్యస్థస్యజాతంతా

శేషణం । యద్యపి వ్యాప్తిగ్రహోపాయ ప్రతిపాదనస్య అనుమానప్రామా
ణ్య వ్యవస్థాపకత్వ కథనం తస్యావశ్యకత్వ ప్రదర్శనాయ వ్యాప్తిగ్రహో
పాయశ్చ వక్ష్యత ఇత్యేతద్గ్రన్థావతారణాద్వ్యాప్తిగ్రహోపాయస్య అను
మానప్రామాణ్యోపపాదకతాలాభేనైవ తల్లాభాత్ । తథాపి ప్రామాణ్యవ్య
వస్థాపననిర్వాహకతయా భవతు వ్యాప్తిగ్రహోపాయస్య ఇదానీమాకాంక్షిత
త్వం । ఏవమపి తన్న వ్యాప్తి స్వరూపనిరూపణం వినా సంభవతీతి ప్రథమతస్త

దృశహేతుమత్తాజ్ఞానే తస్య ప్రామాణ్యజ్ఞానసంపాదనార్థం ప్రథమతః ప్రా
మాణ్యసాధకహేతుమత్తాజ్ఞానం తస్య సంపాదనీయం తచ్చ న సంభవతి ఇం
ద్రియత్వాదావేవ ప్రమితి జనకతావచ్ఛేదకతాయాః ప్రసిద్ధతయా తాదృశేం
ద్రియత్వాభావజ్ఞానస్యైవ స్వరూపాసిద్ధిజ్ఞానరూపస్య మధ్యస్థెవిద్యమాన
త్వాత్ ఏవం చ తాదృశాసిద్ధినివారణపూర్వకహేతుమత్తాజ్ఞానసంపాద
నార్థం వ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదనమితిరీత్యా కారణత్వం బోధ్యం । ప్ర
తిపాదనం । ప్రతిపత్తిజనకశబ్దప్రయోగః తదేకదేశప్రతిపత్త్యా వ్యాప్తిగ్రహో
పాయవిషయితాకాభేదాన్వయః । కారణీభూతాంతవైయర్థ్యమాశంకతే ॥
॥ యద్యపీతి ॥ తస్య ॥ వ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదనస్య ॥ అవతారణం ॥
సర్వమిదమిత్యాదిగ్రంథః । ఏవం చ తద్గ్రన్థేనోపాయప్రతిపాదనే సమా
రబ్ధానుమానప్రామాణ్యపరీక్షాకారణత్వసూచనసంభవే పునః కారణీభూ
తాంతాభిధానం పునరుక్తిగ్రస్తమితి భావః ॥ తల్లాభాత్ ॥ వ్యాప్తిగ్రహో
పాయప్రతిపాదనస్యావశ్యకతాలాభాత్ ॥ కారణీభూతాంతోపాదానమేవో
పాయప్రతిపాదనే ఉక్తరీత్యా లబ్ధస్యాపి ప్రామాణ్యవ్యవస్థాపనజనకత్వస్యధ
ర్మిపారతంత్ర్యేణ తజ్జనకవ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణే లాభో భవతి నాన్యథేతి సా
మగ్ర్యంతరేణ కథమపి తదసంభవజ్ఞాపనాయ పునః కారణీభూతాంతోత్కీర్తన
మిత్యాశయేన సమాధత్తే ॥ తథాపీతి ॥ న చ తత్ర తల్లాభః కిమర్థ ఇతి వాచ్యం ।
ఉపాయప్రతిపాదనస్య జనకే వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణే పరీక్షాజనకత్వస్యా
పిలాభేన అత్యంతావశ్యకత్వలాభాత్ ॥ ఏవమపీతి ॥ తత్ ॥ ప్రామాణ్య
వ్యవస్థాపనం ॥ న చ స్వరూపనిరూపణం వినా ప్రామాణ్యవ్యవస్థాపనం న
సంభవతీతి స్వరూపనిరూపణే ఏవ ప్రామాణ్యవ్యవస్థాపకత్వముచ్యతామితి
వాచ్యం । వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణే ప్రామాణ్యవ్యవస్థాపనసాక్షాత్కారణ

దేవో చితమిత్యేతత్సూచనాయతదభిహితం ॥ నిదానమితి ॥ వ్యాప్తిఘటకీ
భూతావ్యభిచారాంశభానే బాధాభావముద్రయావ్యభిచారజ్ఞానాభావో
హేతుః సాధ్యసమానాధికరణవృత్తిహేతుతావచ్ఛేదకాంశగ్రహే విశేషణ
జ్ఞానముద్రయాసహచారగ్రహో హేతురితి క్రమేణ వ్యాప్తిగ్రహోపాయప్ర
తిపాదనస్య వ్యాప్తిస్వరూపమప్రతిపాద్యాశక్యత్వా దితిభావః ।

తాబాధాత్ ఇతి సంప్రదాయః । వస్తుతో నైయాయికహేతావస్వరూపాసిద్ధి
వారణాయోపాయానిరూపణం సాధనాప్రసిద్ధివారణాయ వ్యాప్తిస్వరూ
పనిరూపణమితి సార్థకతాకరణతాపిబోధ్యా । యద్వా సర్వమిదం సతీత్యవతా
రణగ్రంథేన వ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదనే ప్రామాణ్యావ్యవస్థాపనకారణత్వ
లాభసమ్భవేపి వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణస్య కేవలవ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతి
పాదననిదానత్వలాభేపి ఎనకథమపి వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణే ప్రామాణ్యావ్య
వస్థాపకత్వ విశిష్టవ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదననిదానత్వస్యలాభస్సంభవతి
ఏవంచ ప్రామాణ్యావ్యవస్థాపకత్వవిశిష్టోపాయప్రతిపాదననిదానీభూతం వ్యా
ప్తిస్వరూపాదన్యస్యైవనిరూపణమిత్యుక్త్వా కేవలవ్యాప్తిగ్రహోపాయ ప్ర
తిపాదననిదానీభూతవ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణారంభో గ్రంథాంతర గ్రస్త ఇత్యా
శంకాయాం తాదృశనిదానత్వమపి వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణ ఏవేతివక్తవ్యం
తచ్చ కారణీభూతాంతవిశేషణాల్లభ్యత ఇతి కారణీభూతాంతవిశేషణ సార్థ
క్యమిత్యాశయేనాహ ॥ తథాపీతి ॥ తదితి ॥ ప్రామాణ్యావ్యవస్థాపకత్వవిశి
ష్టవ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదనమిత్యర్థః ॥ వ్యాప్తీతి ॥ ధూమవ్యాపకవహ్ని
సమానాధికరణధూమత్వాదికం వ్యాప్తిః వ్యాపకత్వగ్రహం ప్రతి వ్యభిచారాగ్ర
హో హేతుః సహచారవిశిష్టధూమత్వాదిగ్రహే సహచారగ్రహో హేతురిత్యా
కారకోపాయనిరూపణే సిద్ధాన్తసిద్ధవ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణస్యస్వతన్త్రా
న్వయవ్యతిరేకసత్త్వాత్ అజ్ఞాతవ్యాప్తిస్వరూపకశిష్యం ప్రత్యుపాయనిరూపణ
స్య దుష్కరత్వాదితిభావః । ఏతల్లాభార్థమేవ వ్యాప్తిఘటకీభూతేత్యు
క్తం నతునిరూపణస్యాపి ఘటకతావిషయకత్వలాభార్థం ప్రయోజనా
భావాత్ । నన్వత్ర వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణమారభత ఇతి కథనమయుక్తం
తాదృశవ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదననిదానం వ్యాప్తిస్వరూపం నిరూపయ
తీత్యస్యైవసమ్యక్త్వాత్ నిదానమితి చాభేదసంబంధేన నిరూపణక్రియావిశే

ప్రథమతః పూర్వపక్షస్యైవ అభిధానేన నిరూపయతీత్యసంగతం అత ఆరభత ఇ
త్యుక్తం। నిరూపణస్య పరమతనిరాకరణపూర్వకసిద్ధాంతకథనరూపతయా పూ
ర్వపక్షాభిధాన తత్ఖండనయోరపి తదారంభణరూపతేతి ధ్యేయం । మూలే

మణిమిత్యత ఆహ ॥ ప్రథమత ఇతి ॥ ధాత్వర్థో నిరూపణం కేవలజ్ఞానానుకూల
వ్యాపారః శబ్దప్రయోగలక్షణః । ద్వితీయార్థో విషయిత్వం తదేకదేశే జ్ఞానే
న్వేతి । ఆఖ్యాతార్థః కృతిస్తస్యాం ధాత్వర్థాన్వయః । ఆఖ్యాతార్థవర్త
మానత్వస్య కృతావన్వయః । నన్విత్యాదినేతి తృతీయార్థోఽభేదః ధాన్యేన ధన
వానితివత్ । తథాచ నిరుక్తపరీక్షాకారణీభూత వ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతి
పాదన నిదానాభిన్నం నన్వనుమితి హేతువ్యాప్తిజ్ఞాన ఇత్యాదిగ్రంథాభిన్నం
యద్వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణం తదనుకూలేదానీంతన కృతిమాన్మణికార ఇతి
బోధః । తథాచేదానీం నన్విత్యాదినా పూర్వపక్షస్యైవాభిధానాదిదానీంత
నకృతేః నన్విత్యాదిగ్రంథాభిన్ననిరూపణానుకూలతయాఽత్రోచ్యతే ప్రతి
యోగ్యసమానాధికరణేత్యాది వ్యాప్తిస్వరూపవిషయకనిరూపణానుకూల
తయా వ్యాప్తిస్వరూప నిరూపణానుకూలవర్తమానకృతిమత్త్వస్య మణికా
రేఽబాధాదసంగతిరిత్యర్థః ॥ ఆరభత ఇత్యుక్తమితి ॥ ద్వితీయార్థో విషయిత్వం ఆ
ఙ్పూర్వకరభధాతోరాద్యకృతిరర్థః ప్రాగ్వత్ సవిషయకధాతుయోగా
దాశ్రయత్వమాఖ్యాతార్థః । శేషం ప్రాగ్వత్ । ఏవంచ తాదృశ నిదా
నాభిన్నం యత్తాదృశగ్రంథాభిన్నం వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణం తద్విషయ
కాద్యకృత్యాశ్రయో మణికార ఇతి బోధః ॥ నన్వేవమపీదానీంతనాద్యకృతేః
సిద్ధాంతసిద్ధవ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణానుకూలతయాఽసంగతిర్దుర్వారై
వేత్యత ఆహ ॥ నిరూపణస్యేతి ॥ తదారంభణరూపతేతి ॥ తద్విష
యకాద్యకృతివిషయతేత్యర్థః । తథాచ నిరూపణస్య పరమతేత్యాదిరూప
త్వోపగమేన నన్విత్యాదిగ్రంథస్యాపి నిరూపణపదార్థతయా తద్విషయకాద్య
కృతేః నిరూపణవిషయకత్వ మక్షతమేవేతి ఆరభత ఇత్యుక్తసంగతిః । నన్వే
వం నిరూపయతీత్యాద్యుక్తిపక్షేఽపి ధాత్వర్థనిరూపణస్య పరమతనిరాకరణపూ
ర్వకస్వమతవ్యవస్థితిరూపత్వ స్వీకారే బాధకాభావాదుక్తరీత్యా నన్విత్యాది
గ్రంథానుకూలేదానీంతనకృతేః నిరూపణవిషయకత్వమనపవాదమితివ్యా

నతావదవ్యభిచరితత్వమితి ॥ వ్యాప్తిరితి ప్రశ్నద్వయమనుపపద్యతే । తథాచా
వ్యభిచారపదార్థో నానుమితి జనకజ్ఞానవిషయ ఇత్యర్థః । * * * * * *

చ్యం । ఆరభతఇత్యుక్త్యా ఆద్యకృతేస్సర్వవిషయకత్వస్వీకారేణ నిరూపణ
పదస్య యథాశ్రుతార్థపరత్వేప్యనుపపత్త్యభావాత్ । నచ నిరూపయతీత్యు
క్తిపక్షేప్యాఖ్యాతేన కృతిత్వేన ఆద్యకృతేరేవ బోధనస్వీకారాదారభతఇతి
వ్యర్థమేవేతి వాచ్యం । నిరూపయతీత్యనేన నియమతఆద్యకృతిబోధనే మా
నాభావాత్ ఆరభతఇత్యుచ్యమానే ఆఙ్పూర్వకరభధాతునాఆద్యకృతేరే
వబోధనాదనుపపత్త్యభావాత్ నచైవమాద్యకృతేస్సర్వవిషయకత్వస్వీకార
స్యావశ్యకతయా నిరూపణపదస్య పరమతేత్యాద్యర్థకథనం వ్యర్థమితివాచ్యం
నిరూపణపదస్యప్రతియోగ్యసమానాధికరణత్వాది నిరూపణమాత్రపరత్వేత
స్యనన్వితత్వాదినేతి తృతీయార్థాభేదస్య వక్తవ్యతయా తదసంగతిస్స్యాద
తస్తత్పదస్య పూర్వపక్షతత్ఖండనపరత్వోక్తిరితి । ననునతావదితి ప్రతియోగి
పదాసత్త్వాదనర్థకమిత్యతఆహ ॥ వ్యాప్తిరితి ॥ అత్ర కేవలాన్వయిన్యభా
వాదితి మణికారోక్తహేతునా వ్యాప్తావవ్యభిచరితత్వశబ్దప్రతిపాద్య సా
ధ్యాభావవదవృత్తిత్వాదినిష్ఠ తత్తద్వ్యక్తిత్వాద్యవచ్ఛిన్న భేదకూటస్సాధనీ
యః । నచైవంసంభవతి । కేవలాన్వయిహేతునిరూపితవృత్తిత్వాభావరూప
హేతోస్సిద్ధాంతసిద్ధవ్యాప్తావసత్త్వాదతః అవ్యభిచరితత్వంపక్షఃవ్యాప్తిభేద
స్సాధ్యఇత్యాహ ॥ తథాచేతి ॥ ఉక్తభేదకూటసాధనేనతావదితి నఞుత్కీ
ర్తనమప్యధికమిత్యపి దూషణం బోధ్యం । అవ్యభిచరితత్వస్యైవపక్షత్వేవం
చానుగతం పక్షతావచ్ఛేదకం నిర్వక్తుమశక్యమిత్యతః సామాన్యతః అవ్య
భిచారపదార్థత్వేన అవ్యభిచారపదజన్యప్రతీతి విషయత్వాత్మకేన పక్షత్వం
దర్శితం ॥నచానుగతంపక్షతావచ్ఛేదకం కిమర్థం ప్రత్యేకమపి పక్షత్వసంభ
వాదితివాచ్యం।తథాసతినానాప్రతిజ్ఞాకరణాపత్తేఃయస్యనపక్షత్వం తస్యవ్యా
ప్తిత్వశంకాసంభవాత్। వ్యాప్తేఃస్పష్టతయావ్యాప్తిరవ్యభిచారపదార్థోనేత్యు
క్త్యసంభవాత్తథానోక్తం । ఏతేన వ్యాప్తావవ్యభిచారపదార్థభేదసాధనే వి
శేషభేదకూటస్య హేతుత్వం పరంతు తత్ర కేవలాన్వయిన్యభావాదితిన హే
తుః ఇత్యాశంక్యవిశేషేషు కేవలాన్వయిన్యభావరూపహేతునాప్రథమతో
వ్యాప్తిభేదఏవసాధ్యఃతతస్స్వనిష్ఠభేదప్రతియోగిత్వసంబంధేనవిశేషసత్త్వాత్

అనుమితిజనకత్వంనావ్యభిచారపదార్థావచ్ఛిన్నహేతువిషయతా ఘటితధ
ర్మావచ్ఛిన్న మితిపర్యవసితం । * * * * * * * * * * *

వ్యాప్త్యావిశేషభేదకూటఇతిత్వనాదేయం । గౌరవాత్ ।అగ్రిమరీత్యాఽసిద్ధభే
దసాధనే బాధాచ్చ । నన్వత్రానుమితిజనకజ్ఞానవిషయస్యసిద్ధాంతసిద్ధవ్యా
ప్తిర్భేదసాధనే సిద్ధసాధనం తాదృశస్య సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాది రూప
వ్యాప్తేర్భేదసాధనే బాధః పక్షః స్వవ్యాపకసాధ్యసమానాధికరణహేతు
మాన్ హేతుశ్చ సాధ్యావ్యభిచారీతి సమూహాలంబనస్యానుమితి జనకత్వా
త్ । ఏవం సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాదిరూపతత్తదవ్యభిచారపదార్థాభావో
హేతుస్స్యాత్తత్ర ప్రత్యేకం హేతుత్వే భాగాసిద్ధిః కూటస్యహేతుత్వేస్వ
రూపాసిద్ధిః । అనుమితిజనకతాయాం అవ్యభిచారవిషయకజ్ఞానావృత్తిత్వసా
ధనే అనుమితిజనకజ్ఞానత్వావచ్ఛేదేన అవ్యభిచారావిషయకత్వసాధనేవా
బాధః । సామానాధికరణ్యేన తత్సాధనేసిద్ధసాధనమిత్యతఆహ ॥ అనుమి
తిజనకత్వమితి॥లక్షణద్వయేవతల్లాభో బోధ్యః।అత్ర సాధ్యే హేతావా హేత్వనివే
శేఅవ్యభిచారపదార్థవిషయతా ఘటితధర్మావచ్ఛిన్నత్వాభావసాధనే వహ్న్య
భావవదవృత్తి పర్వతోవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ వహ్నివ్యాప్యధూమవా
న్వహ్న్యభావవదవృత్తిపర్వతఇత్యాకారకపరామర్శనిష్ఠానుమితిజనకతాయాం
ధర్మితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిషయతావిధయా అవ్యభిచారపదార్థావచ్ఛి
న్న విషయతావచ్ఛిన్నత్వసత్త్వేనబాధః కూటరూపహేతౌ స్వరూపాసిద్ధి
శ్చేతి హేతునివేశః । ఏవంచ తాదృశజనకతాయాం అవ్యభిచారపదార్థా
వచ్ఛిన్నవిషయత్వావచ్ఛిన్నత్వసత్త్వేపితాదృశపదార్థావచ్ఛిన్న హేతువిషయ
త్వావచ్ఛిన్నత్వాభావసత్వాన్నబాధాదిః । నచతథాపివహ్న్యభావవదవృత్తి
ధూమవన్మహానసస్సదృశః పర్వతోవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదిస్థలీయపరామర్శ
జనకతాయాం బాధాదిర్దుర్వారఏవేతివాచ్యం । అవ్యభిచారపదార్థావచ్ఛి
న్నహేతువిషయతానిరూపితపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిషయతాఘటితధ
ర్మావచ్ఛిన్నత్వాభావస్యైవసాధ్యత్వాదివివక్షణేనాదోషాత్ । నచతథాపి
పర్వతోవహ్నిమాన్వహ్న్యభావవదవృత్తేరిత్యాదౌ హేతుతావచ్ఛేదకపర్యా
ప్త్యవ్యాప్తిత్వమతే హేతువ్యాపకవహ్నిసమానాధికరణవృత్తివహ్న్యభా
వవదవృత్తిత్వరూపహేతుతావచ్ఛేదకవత్త్వాన్ పర్వతఇత్యాకారకనిర్ధర్మితా

వచ్ఛేదకకపరామర్శజనకతాయాం బాధాదిదుర్వారః తస్యాం తాదృశ
హేతుతావచ్ఛేదకరూపావ్యభిచారపదార్థావచ్ఛిన్న హేతువిషయతాని
రూపితపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిషయతావచ్ఛిన్నత్వసత్త్వాదితివాచ్యం ప
ర్యాప్తిం నివేశ్య అవ్యభిచారపదార్థపర్యాప్తవిషయతానిరూపితహేతు వి
షయతానిరూపితప్రకృతపక్షవిషయతాఘటితధర్మావచ్ఛిన్నత్వవివక్షణా
త్ ।నచోక్తస్థలఏవ హేతువ్యాపకవహ్నిసమానాధికరణవృత్తివహ్న్యభావవద
వృత్తిత్వవద్వహ్న్యభావవదవృత్తిమాన్పర్వతఇత్యంతరానధర్మితావచ్ఛేదకక
పరామర్శజనకతాయాం వ్యాప్తిధర్మితావచ్ఛేదకీభూతావ్యభిచారపదార్థ
మాత్రపర్యాప్తధర్మితావచ్ఛేదకత్వాత్మకవిషయతానిరూపితహేతువిషయ
తానిరూపితప్రకృతపక్షవిషయతాఘటితధర్మావచ్ఛిన్నత్వస్య సత్త్వాత్
బాధాదిదుర్వారఏవేతివాచ్యం ।అవ్యభిచారపదార్థనిష్ఠవిషయతాయాం
ధర్మితావచ్ఛేదకతాభిన్నత్వరూపవిశేషణదానాత్ ।నచైవం హేతుపదమన
ర్థకం వహ్న్యభావవదవృత్తిపర్వతపక్షకపరామర్శే వహ్న్యభావవదవృత్తిత్వ
విషయతాయా ధర్మితావచ్ఛేదకత్వరూపత్వేనాదోషాదితి వాచ్యం । పర్వ
తోవహ్నిమాన్వహ్న్యభావవదవృత్తేరిత్యాదౌ వహ్న్యభావవదవృత్తివ్యాపకసా
ధ్యసమానాధికరణహేతుమాన్పర్వతఇతిపరామర్శజనకతాయాంవహ్న్యభా
వవదవృత్తివ్యాపకేత్యంశమాదాయ బాధాదివారణాయ హేతుతావచ్ఛేద
కావచ్ఛిన్నవిషయతాలాభార్థం హేతుపదం। వహ్న్యభావవదవృత్తిమత్తస్తా
దాత్మ్యేన హేతుతాస్థలేపి హేతుపదప్రయోజనం బోధ్యం । అత్రానుమితి జ
నకజ్ఞానఇత్యనువృత్తం తత్ప్రసక్త్యర్థో నిష్ఠత్వం తథాచ తాదృశజ్ఞాననిష్ఠ
జనకతాలాభఇతి కేచిత్ । ఏవమపి నిష్ఠాలాభాత్ । అవ్యభిచారవిశిష్ట
విషయత్వంతు ననివేశితం । అవ్యభిచరితత్వేన ధూలీపటలాదిభ్రమవ్యా
వృత్తత్వాదిత్యవ్యభిచారపదార్థో హేతువిషయతావచ్ఛేదకత్వేనవిశేషితః।
వ్యాపకసామానాధికరణ్యాత్వేనా వ్యభిచారపదార్థావచ్ఛిన్న హేతువిషయ
తామాదాయ బాధవారణాయనిరూప్య నిరూపక భావాపన్నవిలక్షణావచ్ఛే
దకతాయాః ప్రమీయావచ్ఛేదకతాయావానివేశః ఇతిత్వనుపాదేయం ।ప
ర్యాప్తిసత్త్వాదేవాదోషాత్ । [నచైతత్సాధనమధికం తత్తదవ్యభిచారపదా
ర్థావచ్ఛిన్నేత్యాదికప్రమేణచసాధనాదేవేష్టసిద్ధేరితి వాచ్యం ।] అవ్యభిచా

అత్ర హేతు మాహ ॥ తద్ధనసాధ్యాభావవదవృత్తిత్వమిత్యాది ॥ హి ॥ య తః। సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాదితిరూపం తత్ అవ్యభిచరితత్వం । * * *

రిపదార్థావచ్ఛిన్నేత్యాది క్రమేణఅనౌపాధికత్వపదార్థావచ్ఛిన్నేత్యా ది క్రమేణచ సాధనాదిక మేవ పూర్వపక్షశరీరమిత్యాశయేన తథోక్తేరితి ।న న్వత్రావ్యభిచారపదార్థోనుమితి జనకతావచ్ఛేదక హేతువిషయతానవచ్ఛే దకఇత్యేవాస్తు । నచవహ్న్యభావవదవృత్తి పర్వతోవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యా దౌ అవ్యభిచారే పరామర్శనిష్ఠజనకతావచ్ఛేదకీభూతపక్షవిషయతామా దాయ బాధస్య హేతుపదనివేశేన వారణేపి వహ్న్యభావవదవృత్తిధూమవ స్మహానసపధర్మ్యపర్వతపక్షకోక్తస్థలే పరామర్శ నిష్ఠజనకతావచ్ఛేదకహే తువిషయతావచ్ఛేదకత్వసత్త్వేన బాధ ఇతి వాచ్యం । పక్షతావచ్ఛేదకావ చ్ఛిన్నవిషయతానిరూపితత్వేన హేతువిషయతాయా విశేషణీయత్వాత్ ।న చైవమపివహ్నిమాన్వహ్న్యభావవదవృత్తేరిత్యాదౌ హేతుతావచ్ఛేదకపర్యాం తవ్యాప్తిత్వకల్పే హేతువ్యాపకసాధ్యసమానాధికరణవృత్తివహ్న్యభావవదవృ త్తిత్వవత్త్వానితి నిర్ధర్మితావచ్ఛేదకకపరామర్శమాదాయ బాధఏవేతి వా చ్యం । తాదృశహేతువిషయతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యభావస్య వాచ్యత్వా త్ । నచ తత్రైవ హేతువ్యాపకవహ్నిసమానాధికరణవహ్న్యభావవదవృత్తి త్వవద్వహ్న్యభావవదవృత్తిమానిత్యంతరాధర్మితావచ్ఛేదక కపరామర్శీయ హేతువిషయతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్తిసత్త్వేన బాధోదుర్వారః ఏవం హేతు పదానుపాదానేపర్వతోవహ్నిమాన్వహ్న్యభావవదవృత్తిమత ఇత్యాదౌ తా దాత్మ్యేన హేతుత్వస్థలే హేతువ్యాపకసాధ్యసమానాధికరణవృత్తివహ్న్యభా వవదవృత్తిమత్త్వాన్పర్వత ఇత్యాది జ్ఞానీయజనకతాయాం హేతుసమానాధి కరణేత్యంశమాదాయ బాధః తాదృశహేతుతావచ్ఛేదకవిషయతాయాః పరంపరయా ప్రకృతపక్షవిషయతానిరూపితత్వాదితి వాచ్యం । తాదృశ హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నహేతువిషయతానిరూపిత ధర్మితావచ్ఛేదక తానాత్మకవచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యభావస్య వివక్షణీయత్వాదితిచేత్ మైవం తథా సతిసాధ్యహేత్వోరభేదప్రసంగాత్ ॥ తద్ధినేతి ॥ తదవ్యభిచరితత్వం సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాదిభిన్నమితి నార్థః । అపార్థకత్వాపత్తేరతస్త త్పదం సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాది శబ్దైవయోజితం । నైత్యాకారకప్రతీత్యా

న వ్యాప్తిరిత్యనుషంగేణాన్వయః । తథాచ సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాది
రూపాయోఽవ్యభిచారపదార్థాస్తదవచ్ఛిన్నహేతువిషయతాఘటిత ధ
ర్మావచ్ఛిన్నత్వాభావకూటవత్త్వాదితినిరుక్తపర్యవసిత సామాన్యాభావసా
ధకః ఫలితో హేతుః । నచా ప్రయోజకత్వం । విశేషాభావకూటస్యసామా
న్యాభావవ్యాప్యతాయా మవివాదాత్ ॥ * * * * * * * * *

భావాదాహ ॥ వ్యాప్తిరితి ॥ నచావ్యభిచారిపదార్థే వ్యాప్తిభేదసాధనే కే
వలాన్వయిన్యభావాదిత్యేవ హేతుః తత్ర సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాద్యన్య
తమరూపత్వమితి వాచ్యం। ఉక్తరీత్యాబాధాత్ । తద్భిన్నేతినఞో వైయర్థ్యా
చ్చ। నచ యథారూపం నద్రవ్యం రసోనద్రవ్యమితి రీత్యా విశేషేషు ద్ర
వ్యభేదసిద్ధౌ తత్సామాన్యే గుణే తత్సిద్ధిః తథాప్రత్యేకం సాధ్యాభావవద
వృత్తిత్వాదౌ వ్యాప్తిభేదసిద్ధౌ సామాన్యతోఽవ్యభిచారపదార్థేఽపి తత్తద్భే
దసిద్ధిరితి వాచ్యం। అవ్యభిచారపదార్థఇవవిశేషేషు వ్యాప్తిభేదబాధేనస్వ
విశేషనిష్ఠవ్యాప్తిభేదకత్వరూపసాధనాప్రసిద్ధేర్దుర్వారత్వాత్ । నను వ్యా
ప్తిత్వాభావః వ్యాప్తిపదానుషంగలభ్యతత్తదవ్యభిచారావిషయకత్వం తదవ
చ్ఛిన్నావిషయకత్వం వాన హేతుః విశిష్టవైశిష్ట్యబోధజనకత్వే వ్యభిచారా
త్ తత్తదవ్యభిచారవిషయకత్వానవచ్ఛిన్నత్వోక్తౌవహ్న్యభావవదవృత్తిపర్వ
తాదిపక్షకపరామర్శజనకతాయాం స్వరూపాసిద్ధిశ్చేత్యతఆహ ॥తథాచే
తి ॥ దేశః సాధ్యాభావవదవృత్తిధూమవత్పర్వతవానితి విశిష్టవైశిష్ట్యబోధీయ
జనకతాయాం ప్రతియోగిప్రసిద్ధిః । ఘటితపదం పర్యాప్త్యనివేశస్ఫారకం
తన్నివేశస్య నిష్ప్రయోజనకత్వాత్ । తేనవిశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారక
గుణత్వేన హేతుతామతేపి నతదప్రసిద్ధిః । అవ్యభిచారపదార్థా ఇతి సా
మాన్యవిశేషభావలాభాయ । నతు హేతుఘటకం । వైయర్థ్యాత్ ॥ అ
వివాదాదితి॥అవ్యాప్యవృత్తితత్తత్సంయోగాభావకూటస్య సంయోగసామా
న్యాభావవ్యభిచారిత్వస్య వివాదేపి తదతిరిక్తవిశేషాభావకూటస్య సామా
న్యాభావవ్యభిచారిత్వస్య కేనాప్యనభ్యుపగమాదిత్యర్థః । తథాచ విశేషా
భావకూటవాన్యదిసామాన్యాభావవాన్న స్యాత్తదాసామాన్యాభావ
విరోధిమాన్స్యాదిత్యేవానుకూలతర్కః। సచపక్షతావచ్ఛేదకసామానాధిక
రణ్యేనాపాదకవత్తాజ్ఞానజన్యతయాతదవచ్ఛేదేనసామాన్యాభావవత్తానిశ్చ

తత్రసాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాది రూపా ఏవంచ అవ్యభిచారపదార్థాః తద
వచ్ఛిన్నవిషయతాఘటితధర్మావచ్ఛిన్నత్వాభావస్య ప్రత్యేకసాధకం హే
తుం వక్ష్యతి॥ కేవలాన్వయిన్యభావాదితి। సాధ్యే ఽత్యన్తాభావాప్రతియోగిత్వా
న్యోన్యాభావప్రతి యోగితానవచ్ఛేదకత్వరూప కేవలాన్వయిత్వగ్రహదశా
యాం అత్యన్తాన్యోన్యాభావయోః సాధ్యతద్వత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వ
భానాసంభవేన ప్రతియోగితయా సాధ్యతదాశ్రయవిశేషితాత్యన్తాన్యోన్యా
భావవదవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నవిషయతాయాస్తాదృశవిశేషదర్శనానుమితి జన
కజ్ఞానే అభావాదిత్యర్థః । ఏవంచ తాదృశ విషయతాశూన్యవృత్తిత్వ
మేవ అనుమితిజనకతాయాం దర్శితసాధ్యసాధకో హేతుః అభిమత ఇతి నాసి
ద్ధ్యాదిః । ఈదృశవిశేషాగ్రిమహేతవోఽపి పరిష్కరణీయాః । * * *

మేవోపయుజ్యతే । కేవలాన్వయిసాధ్యకానుమితిజనకపరామర్శావృత్తిత్వ
స్య హేతుత్వే స్వరూపాసిద్ధిరత ఆహ ॥ సాధ్య ఇతి ॥ కేవలాన్వయిత్వజ్ఞాన
కాలీనతాదృశానుమితి జనకజ్ఞానే అవ్యభిచారపదార్థావచ్ఛిన్నహేతువి
షయకత్వాభావాదిత్యర్థః। తద్విరహకాలీనజ్ఞానే హేత్వసిద్ధివారణాయ కా
లీనాంతం । వ్యతిరేకిణ్యపి కేవలాన్వయిత్వజ్ఞానదశాయామవ్యభిచారాభానం
ద్రష్టవ్యం । అత్రాభావే ప్రతియోగితాసంబంధేన వాచ్యత్వజ్ఞానం ప్రతి త
ద్విశేష్యకతత్సంబంధావచ్ఛిన్నవాచ్యత్వాభావజ్ఞానం ప్రతిబంధకమిత్యాదిక
మూహ్యం।సాధ్యవద్భేదాదిఘటితలక్షణానురోధేన ద్వితీయకేవలాన్వయిత్వో
పాదానం॥ నన్వత్రానుమితిజనకజ్ఞానే తాదృశవిషయతాకత్వాభావో న హే
తుః । స్వరూపాసిద్ధేః ।తాదృశజ్ఞానస్యాహేతుత్వాచ్చ । నాపి తాదృశవిషయ
తాశూన్యానుమితిజనకత్వం । తద్విశిష్టజ్ఞానత్వం వా ।స్వరూపాసిద్ధేః । అత
ఏవ తాదృశవిషయతాశాలిజ్ఞానావృత్తిత్వం । అవ్యభిచరితత్వ హేతువ్యా
పకసామానాధికరణ్యోభయజ్ఞానమాదాయోక్తదోషాత్ । నచాభావస్తా
దృశ విషయతాశూన్యత్వం నాస ఇతి వాచ్యం । విశిష్టవైశిష్ట్యబోధజనకత్వే
వ్యభిచారాదిత్యత ఆహ ॥ ఏవంచేతి ॥తాదృశవిషయతా ॥ తత్తదవ్యభిచారి
త్వవిషయతా ॥ దర్శితసాధ్యం ॥ కూటఘటితకీభూతప్రత్యేకాభావరూపం ।
నాసిద్ధ్యాదిరిత్యాదినా నఞ్ద్వయవైయర్థ్యపరిగ్రహః ॥ అగ్రిమేతి ॥ నా
స్తీత్యాదిగ్రంథదూషణరూపాః కేవలాన్వయిన్యభావాదయః ॥ పరిష్కరణీ

దీధితౌ॥ అవ్యాప్యేతి॥కపిసంయోగ్యేతద్వృక్షత్వాదిత్యాదావిత్యర్థః ॥ ✻

యాః॥ సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకాధికరణేత్యాదిక్రమేణ । తాదృశ
ప్రతియోగ్యధికరణతా సామాన్యకత్వావచ్ఛిన్న హేతువిషయతాఘటితధ
ర్మానవచ్ఛిన్నత్వాదిసాధకాః తాదృశహేత్వవిషయకజ్ఞానవృత్తిత్వాదయ ఇ
త్యర్థః । యద్యపీదృశరీత్యాఽవ్యాప్తిప్రదర్శనస్యేతరభేదానుమితౌ వ్యభిచా
రవారకతయాఽతివ్యాప్తిప్రదర్శనస్యచ సాధ్యైక్యాసంభవప్రదర్శనస్య వైయ
ర్థ్యం । తథాపివిరుద్ధత్వగ్రహణేతర భేదానుమిత్యనుపపత్తిస్స్యాదితితత్ప్ర
దర్శనం॥ యద్వాఽవ్యాప్తౌ సామానాధికరణ్యేనలక్షణగ్రహాదవచ్ఛేదకావ
చ్ఛేదేనేతరత్వసంశయనివృత్తిసంభవేపి సామానాధికరణ్యేన తత్సంశయోఽ
నువర్తేత । అసంభవేతుతద్ద్వయమపీతివిశేషవ్యుత్పాదనాయ పృథక్తదుభయో
పాదానం । ఏవంచ సామానాధికరణ్యేనేతరత్వసంశయవారణాయావచ్ఛే
దకావచ్ఛేదేనలక్షణగ్రహోఽవ్యాప్తినిరాసఫలమితి॥ అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకే
తి దీధితౌ అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనాన్వయస్యౌత్సర్గికతయా అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్య
కసద్ధేతుత్వావచ్ఛేదేన లక్షణాసత్త్వమిత్యనియమోఽభిప్రేతః ।నచావ్యాప్యవృ
త్తిసాధ్యంయస్యసః అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకః తాదృశశ్చాసౌసద్ధేతుశ్చేతివ్యు
త్పత్త్యాకపిసంయోగీగగనాదిత్యాదౌవ్యభిచార ఇతివాచ్యం ।సత్పదస్యావృత్తి
మదర్థకత్వాత్ ॥ నన్వేవమపికపిసంయోగాభావవాన్గుణత్వాదిత్యాదౌ
వ్యభిచారః । నచావ్యాప్యవృత్తిసాధ్యంయత్రతదవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకంతత్రస
న్వర్తమానోయో హేతురితివ్యుత్పత్తేః సాధ్యనిష్ఠావ్యాప్యవృత్తితానిరూపకాధి
కరణవృత్తిసద్ధేతుత్వావచ్ఛేదేనఅవ్యాప్తిరితినిష్కర్షేణనదోషఇతివాచ్యం ।
తథాసతిసత్పదవైయర్థ్యాపాతాత్ । సత్పదబలాదేవతాదృశార్థలాభఇ
త్యుక్తౌచ కపిసంయోగీసత్త్వాదిత్యాదౌనిరుక్తోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవిధేయోభ
యాక్రాంతహేతౌఅవ్యాప్తేఃపరలక్షణేనదుర్వారత్వాదసంగతిః । హే
తుపదస్యావ్యాప్తిమదర్థకత్వేపి కపిసంయోగాభావవాన్ద్రవ్యత్వాదిత్యాదే
ర్నియమవిషయస్య సాధ్యావచ్ఛేదప్రసిద్ధ్యాపరలక్షణేనాసంగ్రహాదసంగతి
రితిచేన్న ॥నవ్యాప్యవృత్తిరవ్యాప్యవృత్తిరితివ్యుత్పత్త్యానిరవచ్ఛిన్నవృత్తికాన్య
త్వమవ్యాప్యవృత్తిత్వమిత్యదోషాత్ । గగనవాన్వహ్నేరిత్యాదౌసాధ్యేనిరు
క్తావ్యాప్యవృత్తిత్వసత్త్వేపి తదధికరణాప్రసిద్ధేర్నోత్తరలక్షణాసత్త్వేపిక్షతిః ।

హేతుత్వస్య తత్రాభావాత్ । నచయత్కించిజ్జన్యజ్ఞానవిషయతా వా వాచ్య
త్వాదిత్యాదౌ తథాత్వేపి ఉత్తరలక్షణేన తదవ్యాప్తేరవారణ మితి వాచ్యం । ద
శనిష్ఠావచ్ఛేదకతానిరూపకవృత్తిత్వస్య ప్రకృతే వ్యాప్యవృత్తితాత్వాత్ । వ
స్తుతస్తు కేవలాన్వయిని పృథగ్దోషస్య కీర్తనీయతయా కేవలాన్వయిభిన్నా
వ్యాప్య వృత్తిసాధ్యకవృత్తిమద్ధేతుసామాన్యే వ్యాప్తిరిత్యేవ నియమః కేవ
లాన్వయిభిన్నత్వమన్యోన్యాభావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వమితి న కోపిదో
షః । అవ్యాప్యవృత్తిత్వం స్వాభావసామానాధికరణ్యం నతు నిరవచ్ఛిన్నవృ
త్తికాన్యత్వం సంయోగిద్రవ్యత్వాదిత్యాదౌ నియమభంగాపత్తేః ప్రాచాం మ
తే ద్రవ్యే సంయోగసామాన్యాభావాసత్త్వేనోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకాక్రాంతే త
త్రావ్యాప్త్యభావాత్ ॥ కేచిత్తు స్వప్రతియోగిత్వస్వసమానాధికరణత్వస్వ
సమానాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వైతత్త్రితయసంబంధేన య
త్కించిదభావవిశిష్టత్వం అవ్యాప్యవృత్తిత్వం । తృతీయసంబంధనివేశాత్కపి
సంయోగాభావవాన్గుణత్వాదిత్యాదేస్సంగ్రహః । ప్రథమసంబంధని
వేశాదాకాశాభావమాదాయ ద్వితీయసంబంధనివేశాద్ద్రవ్యత్వాభావమా
దాయ చ ద్రవ్యత్వస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వేపి ద్రవ్యత్వసాధ్యకపృథివీత్వాదేస
సంగ్రహః । కపిసంయోగిపత్రత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యస్య ద్రవ్యాంతర్భావేన క
పిసంయోగాభావసామానాధికరణ్యస్య గుణాంతర్భావేన తత్సమానాధికర
ణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వస్య ప్రతియోగిత్వస్య చ సత్త్వాత్త్రిత
యసంబంధేన కపిసంయోగాభావరూపయత్కించిదభావ విశిష్టత్వాత్సంగ్ర
హః । ఏతేన సర్వం ప్రమేయమితి యత్కించిజ్జ్ఞానవ్యక్తేర్విషయతాసంబ
ంధేన సాధ్యతాయాం ఘటత్వాదిహేతౌ నిరవచ్ఛిన్నవృత్తికత్వరూపవ్యా
ప్యవృత్తిత్వకల్పే ఽ వ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకసద్ధేతుత్వేన సంగ్రహాదుత్తరలక్ష
ణస్యాసత్త్వాత్తద్దోషతాదవస్థ్యం విషయతాసంబంధేన తాదృశజ్ఞానస్యా
త్తేః కేవలాన్వయిత్వాదితి దూషణమనవకాశమిత్యాహుః ॥ అత్ర భేదా
వ్యాప్యవృత్తిత్వమతే కపిసంయోగాభావసాధ్యకగుణత్వాదేస్సంగ్రహవార
ణాయ సంబంధఘటకభేదప్రతియోగితాయాం కేవలాన్వయిధర్మానవచ్ఛిన్న
త్వం స్వాధికరణే నిరవచ్ఛిన్నవృత్తిత్వం వా భేదే నివేశ్యం పూర్వమతే తు భే
దే నిరవచ్ఛిన్నవృత్తికత్వమితి । ఏతేనానవచ్ఛిన్నవృత్తికాన్యాభావసాధ్యక

వృత్తిమత్సద్ధేతుసామాన్యేఽవ్యాప్తిరితి కపిసంయోగాభావ సాధ్యకవారకని
యమోప్యపాస్తః । తథాపి జన్యజ్ఞానాదిసాధ్యకే ఉక్తదోషాత్ । ప
రే తు స్వ స మా నా ధి క ర ణాభావ ప్రతియోగిసాధ్యకసద్ధేతావిత్యర్థః
స్వం హేతుః అభావో భావభిన్నః స్వసామానాధికరణ్యేచ కాలావవచ్ఛిన్నత్వం
దేయం యద్వా నిరవచ్ఛిన్నవృత్తికాన్యసాధ్యసమానాధికరణసద్ధేతావిత్యర్థః
తేన గగనాదిసాధ్యకే నదోషః జన్యజ్ఞానసాధ్యకవారణం ప్రాగ్వదిత్యా
హుః । తన్న రూపవాన్పృథివీత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తేరకథనేనన్యూనతాపా
తేనగ్రంథస్థకాలపదవిరోధాత్ । అత్ర ఘటత్వ తద్వ్యధికరణసంయోగా
ద్యోరన్యతరత్వేన సాధ్యతాయాంతద్వ్యక్తిత్వాదావవ్యాప్తివిరహేణసప్త
మీతత్పురుషపక్షమేవబహవో రోచయంతే । అతఏవగుణవాన్జలపరమాణు
రూపాదిత్యాదావవ్యాప్త్యసత్త్వేపి నక్షతిరితిదిక్ ॥ దీధితౌ అవ్యాప్తిమితి ॥
ననుగురుధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యకే సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాభావాప్ర
సిద్ధ్యాఅవ్యాప్తివారణాయసాధ్యవ్యాపకతావచ్ఛేదకరూపావచ్ఛిన్నాభావ
స్సాధ్యాభావపదేన వివక్షణీయః వ్యాపకత్వంచ ప్రతియోగివైయధికర
ణ్యాఘటితమితి నకపిసంయోగత్వావచ్ఛిన్నాభావసంగ్రహః కింతుద్రవ్య
త్వత్వాద్యవచ్ఛిన్నాభావ ఏవేతినావ్యాప్తిరితిచేన్న । గురోరపిప్రతియోగి
తావచ్ఛేదకత్వోపగమే నైతాదృశవివక్షాయానిష్ప్రయోజనకత్వేనా వ్యా
ప్తిసంగతేః । గురోః ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వమతేపి నైతద్వివక్షణమావశ్య
కం । గురుధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యకహేతోః కేవలాన్వయిసాధ్యకత్వాక్రాం
తతయాతత్రావ్యాప్తేర్వక్ష్యమాణతయాతద్వారణానపేక్షణాత్ । నచగురు
ధర్మాశ్రయస్యకథం కేవలాన్వయిత్వమితివాచ్యం । హేతుతావచ్ఛేదకసం
బంధానుయోగినిష్ఠాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వస్యగురుధర్మసాధార
ణ్యాత్ । అస్తువాగురోః ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వమతమవలంబ్యసాధ్యాభా
వపదేనోక్తాభావవివక్షా । తథాపి సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనైవసాధ్య
వ్యాపకతావివక్షణేనకపిసంయోగాద్యవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకేఽవ్యాప్తిపరిహా
రేపి ప్రతియోగివైయధికరణ్యాప్రవేశాసత్త్వేన సంయోగేన ద్రవ్యత్వావ్యాప్య
వత్తితాపక్షే సంయోగేనసాధ్యతాస్థలే తేనసంబంధేనవ్యాపకత్వాప్రసిద్ధిః ।
తద్వారణాయ ప్రతియోగివైయధికరణ్య ఘటితవ్యాపకతానివేశేచ కపి

అవ్యాప్తిమితి ॥తత్రీహేత్వధికరణేపతద్వృత్తావా అన్యదేశకాలావచ్ఛేదేనక పిసంయోగాద్యభావసత్త్వాదితిభావః। సాధ్యవద్భిన్నేయస్సాధ్యాభావవాని తికర్మధారయేఅభేదసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నీయం యత్సాధ్యాభావాధి కరణంతదవృత్తిత్వమర్థః స్యాత్ తథాసతి తద్ఘటకీభూతస్య అభేదసంబం ధేనసాధ్యవద్భిన్నీయం యత్తదవృత్తిత్వస్యైవలక్షణత్వసంభవాత్సాధ్యాభా వవత్త్వాంశస్యవైయర్థ్యాపత్తిరతస్సాధ్యాభావపదేనసాధ్యవద్భిన్నపదస్యన

సంయోగాది సాధ్యకావ్యాప్తిః । తాదృశ సాధ్యవ్యాపకతావచ్ఛేదకరూ పావచ్ఛిన్నయత్కించిత్సాధ్యాభావనివేశేతు కపిసంయోగీద్రవ్యత్వాదిత్యా దౌ తాదృశ ద్రవ్యమాత్రసమవేతాభావమాదాయాతివ్యాప్తిరిత్యాశయేనదీ ధితికృతోఽవ్యాప్తికథనంయుక్తమేవ । నచైకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వస్య విశేష ణతావిశేషావచ్ఛిన్నత్వస్యవా వ్యాపకతారూపావచ్ఛిన్నప్రతియోగితయో ర్దానాన్నావ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకే క్వావ్య వ్యాప్తిరితి వాచ్యం । సకలదోషో ద్ధారానావశ్యకత్వస్యావేదనీయత్వాత్ । అత్రసాధ్యాభావనిష్ఠ వ్యాప్యవృత్తి తానిరూపకత్వనివేశేన కపిసంయోగాది సాధ్యకావ్యాప్తినిరాసేపి సంయో గిభిన్నంగుణత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యాభావే సంయోగే అతిరిక్తైవావ్యాప్యవృ త్తిత్వాసత్త్వేనఅవ్యాప్తిర్దుర్వారైవ।నన్వేతల్లక్షణపంచకస్యభిన్నపురుషకర్తృ కత్వాదవతారణదానం దీధితికృతామశుద్ధం పకకర్తృకత్వపవతదపేక్షా దితిచేత్సత్యం । దీధితికృతావతారణందత్తం కింతుమణికృతాసాధ్యవదన్యా వృత్తిత్వమిత్యారభ్య కింనకృతమిత్యాశంకాస్యాత్తామపనినీషుమర్థాధురేణన మాపయేదితి న్యాయమనుసృత్య మధురత్వం పంచమలక్షణస్య ప్రదర్శయి తుం లక్షణచతుష్టయస్య దోషగ్రస్తత్వం దర్శితమితి ॥ కాలేతి॥ వహ్నిమా న్ధూమాదిత్యాదౌ ఉత్పత్తికాలావచ్ఛేదేన వహ్న్యభావస్య హేత్వధికరణవృ ర్త్వతాదౌ సత్త్వాదిత్యపి బోధ్యం ॥ కర్మధారయఇతి ॥ తత్పురుషమపే క్ష్య లాఘవం అధికరణభేదేనాభావభేదమతానాశ్రయణంచేత్యాశయః । అభేదేతి ॥పతచ్చగురుధర్మస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వమంగీకృత్య । తే నసాధ్యవద్భిన్నవృత్తితాత్వస్యైవలఘుత్వేపి నక్షతిః ॥ వైయర్థ్యాపత్తిరితి॥ ప్రకృతలక్షణఘటకస్యేతి న్యాయాత్ । మతుప్పదస్థానే సంబంధిపదం యో జ్యం తేనప్రకృత్యసమభివ్యాహారేపి నక్షతిః । నచ సాధ్యాభావాంశనివే

ప్రతీతత్పురుషం వ్యాచష్టే॥ సాధ్యవద్భిన్న ఇతి ॥తథాచసాధ్యవద్భిన్నవృత్తి
ర్యస్సాధ్యాభావః తద్వదవృత్తిత్వమర్థః। తత్రపూర్వవదభేదేనసాధ్యవద్భి
న్నపదార్థావిశేషిత ధర్మ్యావృత్తిత్వాదేర్ఘటకతావృత్త్యాది విశేషణత
యైవసాధ్యవద్భిన్నస్యనివేశాదితినసాధ్యాభావాంశవైయర్థ్యమితిభావః ॥
అభావేసాధీయత్వా నివేశేహ్రదాదివృత్తిగగనాద్యభావవతిపర్వతాదౌధూ
మాదేర్వృత్తేరసంభవఇతితద్వారణాయసాధ్యపదం।నచఅధికరణభేదేనాభా
వభేదమతఏవైతల్లక్షణకరణాత్పర్వతాదేర్హ్రదాది వృత్త్యభావవత్త్వమి
తివాచ్యం।అవ్యాప్యవృత్తిప్రతియోగికాభావస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వావ్యాప్యవృత్తి
త్వరూపవిరుద్ధధర్మాధ్యాసేనభేదస్యలక్షణకర్తుఃసమ్మతత్వాదాకాశాభావా
దేర్భేదకాభావేనతస్యైక్యాత్।అతఏవోక్తధర్మాణాం భేదకత్వం ఏతానిచన
భేదకానీత్యాదేనదీధితికృన్నిరాకరిష్యతి। * * * * * *

శేన యథాసన్నివేశోస్తీతి వాచ్యం। ప్రాచాంగురోరివఅవ్యావర్తకస్య
సర్వమతే స్వాభావతఏవానవచ్ఛేదకత్వాత్ ॥ యోగతస్సాధ్యాభావాఘటిత
స్యైవావ్యభిచరితత్వశబ్దబోధ్యత్వసంభవాత్తద్ఘటితస్య నతద్బోధ్యతేతి కేచి
త్ ॥ వ్యాచష్టే ॥వివృణోతి। తత్సమానార్థకవాక్యరూపవివరణైకదేశే
ఽర్థత్వఘటకజ్ఞానే జన్యత్వరూపద్వితీయార్థాన్వయః ॥ సాధ్యవదితి॥ ఉప
లక్షణస్యావ్యవచ్ఛేదకత్వాత్ సాధ్యవద్భిన్నీయవృత్తిత్వనిష్ఠవిలక్షణావచ్ఛేద
కతా నిరూపకసాధ్యాభావనిష్ఠావచ్ఛేదకతానిరూపకధర్మినిష్ఠావచ్ఛేదకతా
ఘటితావచ్ఛేదకతాకాభావస్య లక్షణత్వంతత్రసాధ్యవద్భిన్నత్వేనావిశేషి
తధర్మినివేశాత్సాధ్యవద్భిన్నీయత్వవిశిష్టసంబంధినిష్ఠ విలక్షణావచ్ఛేదకతా
ఘటితప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాకాభావాద్వైలక్షణ్యమితి ॥ మతఏవేతి ॥
అన్యథాఽవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకావ్యాప్తితాదవస్థ్యేనసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వవై
యర్థ్యాత్ ॥ అవ్యాప్యవృత్తీతి ॥విరుద్ధధర్మాధ్యాసేన భేదాభిమానస్తు
అవ్యాప్యవృత్తిప్రతియోగికానామేవ ప్రతియోగిసామానాధికరణ్యాదేరేవ
భేదకత్వాత్ తేనద్రవ్యత్వాదేరపికథంచిద్విరుద్ధధర్మాధ్యాససమ్భవేపినభేదః
విరుద్ధధర్మాధ్యాసేన।విరుద్ధధర్మద్వయప్రతీత్యోఃప్రమాత్వానురోధేన।వ్యా
ప్యవృత్తిత్వావ్యాప్యవృత్తిత్వయోర్విరోధేఅగ్రేవక్తవ్యంతన్నిరాసంసంవదతి।
అతఏవేతి॥ వ్యాప్యవృత్తిత్వావ్యాప్యవృత్తిత్వాదీనామేవ భేదకత్వస్యలక్షణక

అథవా సాధ్యాభావపదం అనుయోగితావిశేషసంబన్ధేన సాధ్యీయపరం అభావీ
యవిలక్షణానుయోగితాలాభాయైవా భావపదం నతు అభావత్వమపి నివేశ్యం
ప్రయోజనాభావాత్ ఇత్థంచ తాదృశవిలక్షణసంబంధేన యః సాధ్యీయః తద్విద
వృత్తిత్వమిత్యేవార్థః। తత్ర చ సాధ్యస్య యత్పదార్థావిశేషణత్వే ప్రమాదాదివృ
త్తి ప్రమేయత్వాదిమతి పర్వతాదౌ హేతోః వృత్తేరసంభవః స్యాదితి తన్నివేశః।

ర్తృసమ్మతత్వాదేవేత్యర్థః। అగ్రిమగ్రంథవశాద్యద్భేదకత్వేన ప్రసక్తం తస్య
గగనాభావాదావసత్త్వాన్న భేద ఇతి భావః॥ నను ప్రమాదత్వసామానాధికరణ్యాత
ద్వ్యధికరణ్యాదీనామప్యభావభేదకత్వం లక్షణకర్తృసమ్మతం। అతఏవాగ్రిదీ
ధితౌ అభావ ఏవ నసిద్ధ్యేదితి వక్ష్యతే। అన్యథాఽవ్యాప్యవృత్త్యభావ ఏవేతి
బ్రూయాదితి భావభిన్నమాత్రస్యైవాధికరణభేదాద్భేదమనుసృత్య సాధ్యాప
దవైయర్థ్యముద్ధరతి॥ అథ వేతి॥ సాధ్యాభావపదం। సాధ్యాభావేత్యత్ర
సాధ్యపదం॥ అనుయోగితేతి॥ సంబంధసాధారణానుయోగితాప్రవేశే సా
ధ్యవద్భిన్నవృత్తి వహ్నిప్రతియోగికసమవాయవతి ధూమస్య వృత్తేరవ్యాప్తి
రతో విశేషపదం। భావభిన్నత్వరూపానుయోగితానివేశే ఘటత్వాభావా
దిసాధ్యకావ్యాప్తేః విలక్షణేతి। భావాభావసాధారణాభావత్వరూపసంబంధ
వ్యావృత్తేత్యర్థః। తాదృశవిలక్షణసంబంధేనాన్యత్ర సాధ్యీయత్వాభావా
దేవ నాప్రసంగః। ఏతేన భావాభావసాధారణాభావత్వప్రవేశే అవ్యావ
ర్తకతా సప్తమపదార్థమాత్రవృత్తితత్ప్రవేశే అభావసాధ్యకావ్యాప్తిరితి
నిరస్తం॥ ప్రమేయత్వాదీతి॥ నచాత్ర సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వం నసంబంధ
సామాన్యేన యత్కించిత్సంబంధేన వా తథా సతి కపిసంయోగీ ఏతత్త్వాదిత్యా
దౌ కపిసంయోగాభావస్య కాలికాదిసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నగుణాది వృత్తి
తయా అవ్యాప్తిః నాపి విశేషణతావిశేషసంబంధేన అభావసాధ్యకా
వ్యాప్తేః। అపితు సాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధితానియామకసంబంధేన। తథా
చ ప్రమేయత్వాదికమాదాయ కథమవ్యాప్తిః ఏతత్కల్పే అభావమాత్రభేదా
చ్ఛగగనాభావమాదాయాపి న సేతి వాచ్యం। జలత్వప్రకారకప్రమావిశే
ష్యత్వాభావవాన్ధూమాదిత్యాదౌ అవ్యాప్తేః। కేచిత్తు ఉక్తలాఘవాదినా సా
ధ్యవద్భిన్నశ్చాసౌ సాధ్యాభావశ్చేతి కర్మధారయ ఏవోచితః। సాధ్యవత్త్వం
చ స్వప్రతియోగికత్వస్వసామానాధికరణ్యోభయసంబంధేన। ఏవంచ ప్రతి

యోగితాయాం సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మావచ్ఛిన్నత్వం సాధ్యతావచ్ఛేదక
సంబన్ధావచ్ఛిన్నత్వంచనదేయమితిలాఘవం।ఏవంచసాధ్యవద్భిన్నసాధ్యాభా
వాప్రసిద్ధ్యైవకేవలాన్వయిన్యభావాదితిమూలసంగతిఃనతు సాధ్యతావచ్ఛే
దకీభూత ధర్మసంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావాప్రసిద్ధ్యేతి । ఘ
టాద్యభావవారణాయ సాధ్యపదోపాదానం । నచైవంసాధ్యపదసార్థక్యే
యస్య ప్రతియోగికత్వప్రవేశేప్రక్షాలనాద్ధీతిన్యాయగ్రాసః । సామానా
ధికరణ్యస్య విశిష్టప్రతీత్యనియామకతయాతద్విశిష్టానుయోగితా విశేషస్యైవ
సంబంధతయాస్వప్రతియోగికత్వప్రవేశాత్ । తావన్మాత్రోక్తౌచ సాధ్యవద్భి
న్నసాధ్యాభావాప్రసిద్ధిరతస్సామానాధికరణ్యముపాత్తం ।వస్తుతస్తుస్వసమా
నాధికరణత్వమాత్రంసంబంధఃనతు స్వప్రతియోగికత్వమపివైయర్థ్యాత్ సా
ధ్యపదోపాదానంచ తత్సంబంధలాభార్థ మేవేతి । స్వవృత్తిసాధ్యతావచ్ఛే
దకావచ్ఛిన్నసామానాధికరణ్యంతదర్థఃతేన విశిష్టసత్తావాన్జాతేరిత్యాదౌ
నాతివ్యాప్తిః । సాధ్యాదివారణాయఅభావపదం । ఏవంచఅత్రఅభావభే
దమతాదరణంనిరర్థకమేవ । నచావ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకే ఉక్తసంబంధే
నసాధ్యవతోద్రవ్యవృత్తిసంయోగాద్యభావాదన్యఏవ సాధ్యాభావః ఏవం
కాలిక సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాకాశాభావాభావవానాత్మత్వాది
త్యాదౌతాదృశాన్నిత్యవృత్తేరాకాశాభావాదన్యఏవానిత్యవృత్తిస్సాధ్యాభా
వఇతిలక్షణసమన్వయానురోధాత్తద్భేదోమర్వారఃఏవంచ కాలికసంబంధావ
చ్ఛిన్నతద్వృత్త్యాయాఃసాధ్యాభావత్వోపగమోప్యనావశ్యకఇతివాచ్యం । త
దనాదరేపి ప్రథమేగుణాసమవేతాభావంద్వితీయేజన్యావృత్త్యభావంచాదా
యలక్షణసమన్వయసంభవాత్ । యత్తుసర్వత్రగగనఘటితోభయాభావంస్వా
ధికరణసంబంధేనసాధ్యాభావంచ విపక్షమాత్రవృత్తిమాదాయనావ్యాప్త్య
తివ్యాప్తీ అధికరణభేదేనాభావభేదాదితికథనం । తత్కిమర్థమితిపృ
చ్ఛామః । అభావభేదమతేసర్వత్రైవసాధ్యసామాన్యాభావమాదాయ ల
క్షణసమన్వయసంభవాచ్చ । కాలిక సంబంధవారణాయసాధ్యాభావాధిక
రణత్వంసాధ్యసామానాధికరణ్యేఘటకవృత్తిత్వంచాభావీయవిశేషణతాసం
బంధేననివేశ్యం । ఏతదర్థమేవచాభావపదం । తద్ఘటకసాధ్యవత్త్వంచసా
ధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధేన । అభావసాధ్యకేచవిపక్షే వృత్త్యభావః సాధ్య

వత్త్వప్రకారకప్రమాద్యభావపవవాలక్షణఘటకః । సాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధి
తానియామకసంబంధేనతస్మిన్నేవహేతౌతాదృశాకాశాభావాభావసాధ్యకే అ
వ్యాప్తిః సాధ్యవతి తాదృశ సంబంధేనవృత్తేరప్రసిద్ధేః । ఏవంచ ఘటత్వ
ఘటాకాశసంయోగాన్యతరాభావసాధ్యకే ఘటాకాశసంయోగాత్మక సా
ధ్యాభావమాదాయావ్యాప్తిర్నాశంక్యా । ఘటత్వాదిరూపసాధ్యాభావ
స్యనిరుక్తసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నస్యావిశేషణతయాధికరణాప్రసిద్ధావపిఘ
టావృత్త్యభావమాదాయైవలక్షణసంగతేరిత్యాహుః ॥ అన్యేతుస్వప్రతి
యోగికత్వ స్వసామానాధికరణ్యోభయసంబంధేనసాధ్యవద్భిన్నత్వం నయు
క్తం।సామానాధికరణ్యేయదివృత్తిత్వంయేనకేనచిత్సంబన్ధేనతదావహ్న్యభా
వస్యకాలికాదిసంబన్ధేనసాధ్యవద్వృత్తితయాఽవ్యాప్తిః।యదిస్వప్రతియోగిమ
త్తాగ్రహవిరోధితానియామకసంబన్ధేనతదాకాలికసంబన్ధావచ్ఛిన్నాకాశాభా
వాభావసాధ్యకేతథావిధకాలికసంబన్ధేనసాధ్యవద్వృత్తిత్వాప్రసిద్ధేరవ్యాప్తిః
।యదివిశేషణతావిశేషసంబన్ధేన దర్శితాకాశాభావాభావసాధ్యకేఽఆకాశా
భావస్యసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబన్ధేనసాధ్యవతిదైశికవిశేషణతయావృత్తిత్వేపి
సాధ్యప్రతియోగికం నిత్యవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నాభావమాదాయలక్షణసంగతిః త
దాద్రవ్యత్వాదికమాదాయ అవ్యాప్తివారణాయ సాధ్యపదావశ్యకతయాస్వ
ప్రతియోగికత్వవైయర్థ్యాపాతాత్ ।నచస్వప్రతియోగికత్వంత్యాజ్యమేవేతివా
చ్యం।తథాపిపర్వతావృత్త్యభావంలాఘవేనపర్వతత్వాత్మకంసాధ్యప్రతియో
గికమాదాయప్రసిద్ధానుమానావ్యాప్తేః । ఏతాదృశరీత్యాదరేగౌరవాచ్చ ॥
వస్తుతస్తుమహానసీయవహ్న్యభావస్య కథంవ్యావృత్తిః।యాదృశసాధ్యప్రతి
యోగికత్వం నతాదృశసాధ్యవద్వృత్తిత్వం యాదృశసాధ్యవద్వృత్తిత్వంన
తాదృశసాధ్యప్రతియోగికత్వమిత్యుభయసంబన్ధేన సాధ్యవదన్యత్వాత్ ।
యదిచసాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టాన్యత్వంతత్రనివేశ్యంవైశిష్ట్యంచస్వాశ్రయప్ర
తియోగికత్వస్వాశ్రయవద్వృత్తిత్వోభయసంబన్ధేనతదాసాధ్యతావచ్ఛేదక
వచ్ఛేదఘటితస్యసాధ్యవద్భిన్నసాధ్యాభావవదవృత్తిత్వరూపమూలోక్త లక్ష
ణపరిష్కారస్యాసంభవాద్దీధితికృతాతదనాదృతమిత్యాహుః ॥ పరేతూక్త
యుక్తిభ్యాంసాధ్యవద్భిన్నశ్చాసౌసాధ్యాభావవాంశ్చేత్యేవకర్మధారయః
సాధ్యవద్భిన్నత్వంచస్వప్రతియోగిమద్భిన్నత్వం।నచఘటత్వకపిసంయోగాన్య

అత్ర చ సాధ్యాభావః సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకో బోధ్యః । అన్యథా వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ హ్రదాదిస్థమహానసీయవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావస్య ధూమవతి సత్త్వేన పృథివీత్వాభావద్రవ్యత్వాభావాన్యతరవాన్ జలత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యవద్భిన్నపృథివ్యాదినిష్ఠద్రవ్యత్వాద్యాత్మకసాధ్యప్రతియోగికాభావస్య జలాదౌ సత్త్వేన చావ్యాప్త్యాపత్తేః । సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వేనాపి ప్రతియోగితా విశేషణీయా । అన్యథా హ్రదాదివృత్తిసమవాయాదిసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యాద్యభావస్య ధూమాదిమత్యపి వృత్తేరసంభవస్య కాలికసంబంధేన ద్రవ్యత్వాభావాదౌ సాధ్యే కాలత్వాది హేతౌ సాధ్యవద్భిన్నపరమాణుగగనాదివృత్తిదైశికవిశేషణతాసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకసాధ్యాభావాత్మకద్రవ్యత్వాదేస్తత్త్వధికరణవృత్తిత్వేనఅవ్యాప్తేర్వాప్రసఙ్గాత్

తరాభావవానాత్మత్వాదిత్యాదౌ కపిసంయోగరూపసాధ్యాభావస్యాధికరణే ఆత్మని గుణసామాన్యాభావత్వరూపప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణత్వసత్త్వాదవ్యాప్తిరితి వాచ్యం। యాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణం సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నతాదృశప్రతియోగితాకాభావాధికరణం ఇతి వివక్షితత్వాత్ । తాణాం తాణోభయాభావాదివారణాయ సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వనివేశః । సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాకభేదవాన్ దలద్వయార్థః । తథా చ సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాకభేదఘటితపంచమావతారే అతిలాఘవమిత్యాహుః ॥ మహానసీయేతి ॥ మహానసీయత్వ విశిష్టం యద్వహ్నిత్వం తదవచ్ఛిన్నాభావస్తు నాస్త్యేవైత్యవచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యుపాదానేపి కథంతానవకాశః । ద్వితీయలక్షణానురోధేన హ్రదాదినిష్ఠేతి । ఏవమగ్రేపి । సాధ్యతావచ్ఛేదకాతిరిక్తవైశిష్ట్యవ్యాసజ్యవృత్తిధర్మానవచ్ఛిన్నప్రతియోగితానివేశే అభావమాత్రభేదమతే వా ఆహ పృథివీత్వేతి। అన్యతరత్వావచ్ఛిన్నాభావస్య పృథివీత్వరూపతావదతిరిక్తత్వాద్వానావ్యాప్తిః ।అభావభేదమతేప్యాహ ॥ కాలికేతి ॥ నను సమవాయావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకే కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకే వా ద్రవ్యత్వాభావే సాధ్యైకధమవ్యాప్తిః సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవత్త్వా

గ్రహవిరోధితానియామకసంబంధేనసాధ్యాభావవత్త్వస్యాగ్రేవాచ్యతయా
సాధ్యతావచ్ఛేదకీభూతకాలికసంబంధేనసాధ్యవత్తాబుద్ధిం ప్రతితత్సంబంధా
వచ్ఛిన్నసాధ్యాభావస్యస్వరూపసంబన్ధేన వైశిష్ట్యజ్ఞానస్యైవవిరోధితయా
ద్రివ్యత్వస్య తేన సంబన్ధేన వైశిష్ట్యస్యఅసమ్భావితతయా సాధ్యతావచ్ఛేద
కసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యాభావస్యైవ లక్షణఘటకత్వాత్ । ద్వితీయలక్ష
ణేచ సుతరాం తత్ర సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనసాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధితా
నియామకసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వస్య నివేశనీయత్వాత్ । నచ ప్ర
తియోగిమత్తాగ్రహవిరోధితానియామకసంబంధేన తదుభయం నివేశ్యావ్యా
ప్తిః సంగమనీయా । తథాసతికపిసంయోగాభావస్య యః కాలిక సంబంధా
వచ్ఛిన్నాభావస్తస్యాపి ప్రతియోగితయాప్రతియోగిమత్తాగ్రహవిరోధితా
నియామకకాలికసంబన్ధమాదాయావ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకావ్యాప్తేః । ప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకసంబన్ధేన సాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధితానియామకసంబం
ధేన తదుభయనివేశపక్షే తత్సంగతిరిత్యపి న । తథాసతి స్వప్రతియోగితా
వచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవత్త్వఘటితసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వస్య ధూమవా
న్ధూమకాలీనవహ్నేరిత్యాదౌసంబన్ధసామాన్యేన సాధ్యవద్భిన్నే హేతుమా
న్యే ధూమాకాలీనే సాధ్యాభావసత్త్వాదతివ్యాప్తివారణాయావశ్యనివేశ్య
తయా సాధ్యవద్భిన్నోయస్సాధ్యాభావవానితి కర్మధారయోపేక్షాయా
నిర్బీజత్వాపాతాత్ । ప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూతసమవాయేన వహ్ని
మద్వృత్తేఃసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావస్య వారణాయ సాధ్య
తావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యాభావసాధర్మ్యస్యసంభవాదితిచేన్న । ద్రి
వ్యత్వాభావశబ్దేన ద్రివ్యత్వప్రకారకప్రమావిశేష్యత్వాభావస్యవివక్షిత
త్వాత్ । ఏవంచసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వఘటకసాధ్యవత్త్వమపిసాధ్యతావచ్ఛేద
కసంబంధేనైవ నివేశ్యమితి నకర్మధారయోపేక్షానిర్బీజేతి । నను కపిసం
యోగీ ఏతత్త్వాదిత్యాదౌ ద్రివ్యవృత్తికపిసంయోగాభావస్య సాధ్యవద్భిన్నే
కాలికాదిసంబంధేన వృత్తిత్వాదవ్యాప్తిః । దైశికవిశేషణతయా తద్వృత్తి
త్వనివేశేచఘటత్వాభావాదౌకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాత్మ
త్వాభావాదౌచ సాధ్యేఆత్మత్వాదావవ్యాప్తిః ప్రతియోగిమత్తాగ్రహవి
రోధితానియామకసంబన్ధేన తన్నివేశేచ కపిసంయోగాదిసాధ్యకేకాలికసం

అత్రచ సాధ్యాభావవత్తాయాంసంబన్ధవిశేషావచ్ఛిన్నత్వానివేశే వహ్ని
మాన్ ధూమాదిత్యాదౌహ్రదాదివృత్తివహ్న్యభావస్య కాలికసంబంధేన
పర్వతాదౌవృత్తేరవ్యాప్తిః । దైశికవిశేషణతాశేషావచ్ఛిన్నత్వనివేశే కాలి
కసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాకాశాభావాభావాదౌ దైశికవిశేషణ
తయా సాధ్యే ఆత్మత్వాదిహేతౌ సాధ్యవద్భిన్నకాలాదివృత్తేరాకాశాభావా
త్మకసాధ్యాభావస్యఆత్మాదిష్వవృత్తేః। ఘటత్వాభావాదిసాధ్యక సద్ధేతౌ సా
ధ్యాభావస్య ఘటత్వాదేర్దైశికవిశేషణతాసంబంధేన అధికరణతాయా
మ్నాభావేనచావ్యాప్తిః । అతఃసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనసాధ్యవత్తా
జ్ఞానంప్రతియాదృశసంబంధేనస్వప్రకారకనిశ్చయఃప్రతిబంధకః తేనసంబంధే
నాభావవత్త్వంనివేశ్యం॥* * * * * * * * * * * * *

బన్ధేనకాలికసంబన్ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవృక్షవృత్తికపిసంయోగాభావా
భావరూపప్రతియోగిమత్తాగ్రహవిరోధితానియామకత్వసత్త్వాదవ్యాప్తిరితి
చేన్న । సాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధితానియామకసంబన్ధేన తన్నివేశాత్ । నను
సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వనివేశకల్పేసాధ్యాభావపదసార్థక్యార్థమభావత్వం
విలక్షణానుయోగితాలాభార్థమిత్యుక్తం తదపేక్ష్యసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వ
స్య ప్రతియోగ్యనధికరణవృత్తిత్వరూపవ్యాఖ్యానమేవోచితం వస్తుతస్తుప్రతి
యోగ్యనధికరణం యత్సాధ్యాభావాధికరణంతదేవోచితనివేశనమితిచేన్నై
వం । విరుద్ధగ్రంథే కంఠతఏవ భట్టాచార్యైస్సమాధాస్యమానత్వాత్ ।
గగనాభావస్యాధికరణభేదేన భిన్నత్వపక్షే తదైక్యపక్షే ఆత్మాదీనాంసాధ్యా
భావత్వవిశిష్టానధికరణత్వేవా ఆహ॥ఘటత్వాభావేతి॥ సాధ్యతేత్యాది॥ సా
ధ్యతా ఘటకధర్మసంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారతాఘటితధర్మావచ్ఛిన్నప్రతి
బధ్యతానిరూపితప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకీభూతస్వనిష్ఠప్రకారతావచ్ఛేదకసం
బన్ధేనేత్యర్థః । కాలికసంబంధావచ్ఛిన్న ఘటత్వాభావసమవాయసంబం
ధావచ్ఛిన్నఘటత్వాభావాన్యతరవాన్పటత్వాదిత్యాదౌవిశేషణ తయా కా
లికసంబంధావచ్ఛిన్నఘటత్వాభావగ్రహంప్రతికాలికసంబంధేనఘటత్వగ్ర
హస్యప్రతిబన్ధకతయా తేనసంబంధేన సాధ్యాభావవతిపటత్వాదిసత్త్వాదవ్యా
ప్తిః॥నచఘటత్వస్యనస్వపదేన ధర్తుంశక్యతా సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మసంబంధా
వచ్ఛిన్నాభావత్వాభావాదితి వాచ్యం । తథాపికాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతి

యోగితాకాత్మత్వాభావసాధ్యకే సమవాయేనాత్మత్వగ్రహస్య సమవా
యావచ్ఛిన్నాత్మత్వాభావత్వేన సాధ్యగ్రహప్రతిబన్ధకతయాఽవ్యాప్తిర
తస్సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మనివేశః । సాధ్యతావచ్ఛేదకసమ్బన్ధేనేత్యను
క్త్వా యత్కిఞ్చిత్సంబంధేనసాధ్యవత్తాగ్రహంప్రతీత్యుక్తౌ కాలికసంబన్ధా
వచ్ఛిన్నద్రవ్యత్వాభావే కాలికసంబంధేన సాధ్యే అవ్యాప్తిః స్వరూపసం
బంధేనసాధ్యవత్తాగ్రహంప్రతిస్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితా
కసాధ్యాభావస్యద్రవ్యత్వరూపతయా కాలికసంబంధేన తద్వత్తాజ్ఞానస్యా
పి ప్రతిబన్ధకతయా కాలికసంబన్ధస్యాపి తథాత్వాపత్త్యాకాలస్యైవ తత్స
మ్బన్ధేన సాధ్యాభావాధికరణత్వాదిత్యతః సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనే
త్యుక్తం । నచ సంయోగ్యత్వాదిత్యాదౌ ద్రవ్యవృత్తిసంయోగాభావస్యై
వ కాలికసంబంధేన సాధ్యవచ్ఛిన్నగుణాది వృత్తితయా అవ్యాప్తిరతః సా
ధ్యావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వమపి సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనసాధ్యవత్తాగ్రహవి
రోధితానియామకసంబన్ధేన వాచ్యం ఏవంచ సాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధితా
నియామకీభూత యాదృశసంబన్ధేన అభావస్య సాధ్యావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వం తా
దృశసంబన్ధేన సాధ్యాభావవత్త్వమితిసంబన్ధైక్యవివక్షణాదుక్తస్థలే సా
ధ్యాభావవదధికరణతానవచ్ఛేదకీభూతకాలికసంబన్ధస్య సాధ్యావచ్ఛిన్నవృత్తి
తావచ్ఛేదకసంబన్ధైక్యాసంభవాత్స్వరూపసంబన్ధస్య తాదృశత్వమితి తేన సం
బంధేన సాధ్యాభావాధికరణమాత్మేతి నావ్యాప్తిరితి సాధ్యతావచ్ఛేదకసం
బన్ధేనేతి వ్యర్థమితి వాచ్యం । తథాపి కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాకాశాభా
వాభావాదౌ సాధ్యే ఆత్మత్వాదావవ్యాప్తేః కాలికసంబన్ధేనోక్తసాధ్యవత్తాగ్ర
హంప్రతి కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకసాధ్యాభావస్యస్వరూ
పసంబంధేన వైశిష్ట్యగ్రహస్య ప్రతిబన్ధకతయా స్వరూపసంబన్ధస్యాపి
తథాత్వాపాతేనతత్సంబంధేనాకాశాభావరూపసాధ్యాభావవత్త్వస్యాత్మన్య
పి సత్త్వాదితి సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనేత్యస్యావశ్యకత్వాత్ । నచ సా
ధ్యావచ్ఛిన్నే జన్యే వర్తమానాత్ గగనాభావాదన్యస్యైవ ఆత్మాదివృత్తిగ
గనాభావస్యేతి నావ్యాప్తిరితి వాచ్యం । తథాపి మహాకాలానుయోగికకాలిక
సంబన్ధేన కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకప్రమేయసామాన్యా
భావే సాధ్యే మహాకాలత్వాదావవ్యాప్తిః । స్వరూపసంబన్ధేన సాధ్యస్య

త్తాగ్రహం ప్రతి కాలికసంబన్ధేన స్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగి
తాకసాధ్యాభావగ్రహస్య విరోధితయా కాలికసంబన్ధస్య సాధ్యతావచ్ఛే
దకీభూతమహాకాలానుయోగికకాలికసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నఖండకాలవృ
త్తితావచ్ఛేదకసంబంధైక్యసంభవాత్తేన సంబంధేనసాధ్యాభావాధికరణత్వ
స్యకాలఘటసత్త్వాదితితదావశ్యకత్వాత్ । యదిచస్వప్రకారకనిశ్చయఇతి
స్వపదస్య సాధ్యాభావపరత్వాత్తత్రాపిసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్న
సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వేనస్వప్రకారకఇత్యుచ్యతే
తదావ్యర్థమేవసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబన్ధేనేతీత్యవధేయం। ఘటత్వాభావవా
న్పటత్వాదిత్యాదౌ కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నఘటత్వాభావసమవాయసంబ
న్ధావచ్ఛిన్నఘటత్వాభావోభయవత్తాగ్రహంప్రతి కాలికసంబన్ధేనఘట
త్వగ్రహస్య సమవాయావచ్ఛిన్నఘటత్వాభావగ్రహంప్రతికాలికసంబ
న్ధేన సమవాయేనచ ఘటత్వసమూహాలంబనస్యచ ప్రతిబంధకత్వాదవ్యా
ప్తిరతః ప్రతిబధ్యతాప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకత్వయోర్నివేశః ఘటభిన్నం
ఘటత్వాభావాదిత్యాదౌ తాదృశతాదాత్మ్యసంబన్ధేనఘటత్వరూపసాధ్యా
భావవతిఘటత్వే హేతుసత్త్వాదవ్యాప్తిరతస్స్వనిష్ఠత్వనివేశః ॥ అత్రైవమపి
కాలికసంబన్ధేనవహ్న్యభావవాన్వహ్న్యభావవాన్ అయఞ్చవహ్న్యభావవా
నితి కాలికసంబన్ధేన స్వప్రకారకగ్రహస్య ప్రతిబంధకతయా కాలికసంబన్ధ
సంగ్రహో దుర్వారః । నచ నిశ్చయోపాదానస్వరసాత్స్వప్రకారకనిశ్చ
యత్వం ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యధికరణమితి వివక్షయా స
ద్దోషః । ధర్మితావచ్ఛేదకవిషయితాంతర్భావేనైవ పర్యాప్తేః । నచ కించి
దవచ్ఛిన్నధర్మికస్వప్రకారకనిశ్చయత్వనివేశేపి నిస్తారః। హ్రదో వహ్న్య
భావవాన్ఘటో వహ్న్యభావవానితి నిశ్చయానాం వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్ర
కారతానిరూపితాభావత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతాశాలిహ్రదత్వాద్యవచ్ఛిన్న
విశేష్యకనిశ్చయత్వేనైవ ప్రతిబంధకతయా తాదృశస్వప్రకారకనిశ్చయ
త్వేపర్యాప్త్యభావాత్ ॥ మైవం । సధర్మితావచ్ఛేదకకనిశ్చయవృత్తిస్వప్ర
కారతాయామనతిరిక్తవృత్తిత్వరూపమవచ్ఛేదకత్వం నివేశ్యం । నిశ్చయ
త్వమనుపాదాయవా స్వప్రకారతాయాం జ్ఞానవైశిష్ట్యానవచ్ఛిన్నప్రతిబం
ధకతాయా స్వరూపసంబంధరూపమవచ్ఛేదకత్వం నివేశనీయం । ప్రతి

సంయోగేనవహ్న్యాదౌ సాధ్యతాదృశసమ్బన్ధో దైశికవిశేషణతా కాలిక సంబంధేనఆకాశాభావాభావే దైశిక విశేషణతయా సాధ్యకాలికసంబన్ధ ఏవ తథా సమవాయాదినా ఘటత్వాదేరభావే దైశికవిశేషణతయా సాధ్యే స మవాయాదిరేవేతి నదోషః । నచైవం వృక్షనిష్ఠాయాంకపిసంయోగాభావి యమూలావచ్ఛిన్న విశేషణతా తాదృశ సంబన్ధేనవృక్షాదౌ తాదృశాభా వవత్త్వాజ్ఞానేపి కపిసంయోగవత్త్వాజ్ఞానోత్పత్తేః తాదృశసంబంధో నలక్షణ ఘటకఇతి సాధ్యవదచ్ఛిన్నవృత్తిత్వవిశేషణం వ్యర్థమితి వాచ్యం ॥ సం యోగతదభావయోరవిరుద్ధత్వ జ్ఞానాభావదశాయాం వృక్షః కపిసంయోగా భావవానితిజ్ఞానస్యాపి వృక్షేకపిసంయోగవత్త్వాజ్ఞానవిరోధితయావృక్షనిష్ఠ తదభావీయవిశేషణతాయా అపి సాధ్యవత్త్వాజ్ఞాన ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేద కీభూతసంసర్గతాశ్రయత్వాత్ । కేచిత్తు । సాధ్యాత్మకాభావ నిరూ పితప్రతియోగితావచ్ఛేదక సంబన్ధేన సాధ్యాభావవత్త్వం వివక్షితం సచ

బంధకతావిశేషలాభార్థంచ నిశ్చయత్వోత్కీర్తనమితి । వస్తుతస్తు స్వని రూపితప్రతిబంధకతావ్యాప్యసాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యవ త్తా నిశ్చయత్వాశ్రయగ్రహప్రతిబంధకత్వం నిశ్చయపదోపసందానల భ్యం ఏవంచసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధాద్యుపాదానసంగతిః సమానధర్మి కత్వాద్యుపలక్షణమేతదితి ॥ అవ్యాప్తిమాశంక్యేత్యాదిదీధితేరవ్యాప్తిసంశ యోత్తరకాలీనకథనకృతిరర్థః తత్రావ్యాప్తేరాహేత్యనుక్త్వాఅవ్యాప్తిమా శంక్యేత్యుక్తం తత్ర సాధ్యతావచ్ఛేదక సంబన్ధేన సంయో గవత్త్వాజ్ఞానం ప్రతినిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతాసంబన్ధేన సంయోగాభావవత్త్వా జ్ఞానంప్రతిబన్ధకమితిమతే నావ్యాప్తిఃగుణాదేరేవ తేనసంబంధేనసాధ్యాభా వవత్త్వాత్ అపిత్వవ్యాప్యవృత్తిత్వజ్ఞానస్యోత్తేజకతామతేస్వరూపసంబంధేన సంయోగాభావజ్ఞానస్య ప్రతిబంధకతయాతన్మతఏవావ్యాప్తిరిత్యాశంకాజీ జభూతంకోటిద్వయంక్రమేణశంకాసమాధానాభ్యాందర్శయతి ॥ నచేతి॥ తథాచ నిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతైవతాదృశీత్యభిప్రాయః।అత్రనిరవచ్ఛిన్నవిశే షణతాసంబన్ధావచ్ఛిన్నాభావస్యైవసాధ్యాత్మకత్వపక్షేనావ్యాప్తిః కింతు శుద్ధవిశేషణతాసంబన్ధావచ్ఛిన్నాభావస్యతథాత్వపక్షేఇత్యాశయేనాశంక్యే త్యుక్తమితిమతందర్శయతి॥ కేచిత్త్వితి॥సాధ్యాత్మకాభావనిరూపితేతి॥సాధ్య

సంబంధోయత్సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకస్యాభావస్యాధ్యాత్మకస్య
ఇతినోక్తానుపపత్తిః । అథసమవాయేన ప్రమేయత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యకద్రి
వ్యత్వ ప్రకారకప్రమావిశేష్యత్వాదిహేతుకస్థలె కాలికసంబన్ధస్యాపితత్సం
బంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకఘటాభావరూపప్రమేయ నిరూపితప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకత్వాత్తేన సంబన్ధేన సాధ్యాభావవతి కాలె హేతోర్వృత్తే
రవ్యాప్తిః । నచ సాధ్యనిరూపితస్వనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబన్ధనివె
శాన్నాయందోషః కాలికసంబన్ధావచ్ఛిన్నఘటాభావాదిరూపప్రమేయస్యకా
లికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాయాః ఘటాదావేవసత్త్వాత్కాలికసం
బన్ధస్య సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నప్రమేయాభావాత్మకస్వనిష్ఠప్రతియోగి
తావచ్ఛేదకసంబన్ధత్వవిరహాదితివాచ్యం । తాదృశప్రమేయాభావస్యకా
లికసంబన్ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకోయోఽభావః తస్యాపిప్రమేయత్వేనసా
ధ్యతయాతన్నిరూపితతాదృశప్రమేయాభావరూపస్వనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛే
దకత్వస్యకాలికసంబంధే అక్షతతయా అవ్యాప్తేర్దుర్వారత్వాత్ । నచ
యావత్సాధ్యనిరూపితప్రతియోగితానివేశనీయా తథాచోపదర్శితాభావా
త్మక యత్కించిత్ప్రమేయనిరూపితస్వనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదకకాలికసం
బంధమాదాయ నదోషఇతివాచ్యం । అసమవేతప్రమేయస్యసమవాయ
సంబంధావచ్ఛిన్నప్రమేయాభావోఽత్రనాస్తీతిప్రత్యయావిషయతయా తా
దృశప్రమేయాభావాభావత్వేమానాభావాత్ తాదృశప్రమేయాభావనిష్ఠ
యావత్ప్రమేయ నిరూపితప్రతియోగిత్వా ప్రసిద్ధ్యోక్తస్థలె అవ్యాప్తి
తాదవస్థ్యాత్ । నచ సాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధేన వృత్తిమద్యావత్సాధ్యని
రూపితప్రతియోగితాయాః నివేశనీయతయానోక్తాప్రసిద్ధిరితివాచ్యం । సర్వ

నిరూపితేత్యర్థః అభావపదమసంభావనావారణాయ॥ నోక్తానుపపత్తిః ॥
నఘటత్వాభావాదిసాధ్యకావ్యాప్తిః । హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛి
న్నవృత్తిత్వాప్రసిద్ధిభయేనద్రవ్యత్వోపేక్షా । సద్ధేతుత్వార్థం ప్రమె
తి ॥ ఘటాభావరూపేతి ॥ సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నప్రమేయాభా
వస్య యోవిశేషణతాసంబన్ధావచ్ఛిన్నాభావస్తస్యప్రమేయమాత్రస్వరూ
పత్వేన కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నఘటాభావాదిరూపత్వమిత్యాశయేనేదం॥
యావత్సాధ్యనిరూపితేతి ॥ సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకామయోగితానిరూపి

త్రిసమవాయిన్యైకయాసత్తయైవ తాదృశప్రమేయాభావాభావసత్త్వాత్ప్రతి
నిగాహ్యేహ సర్వసమవాయ్యసంగ్రాహక గుణాదీనాం తాదృశప్ర
మేయాభావాభావత్వేమానాభావేన దర్శితాప్రసిద్ధేర్దుర్వారత్వాదితి చే
న్న। సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనవృత్తిమద్యత్కించిత్సాధ్యనిరూపితస్వనిష్ఠప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకసంబంధనివేశేనోపపత్తేః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతి
యోగితాకస్య దర్శితసాధ్యాభావాభావస్యసాధ్యత్వేపితస్యసాధ్యతావచ్ఛే
దకసమవాయసంబంధేనావృత్తిత్వాత్ । నన్వేవమపికాలికసంబంధేన ప్రమే
యసాధ్యకకాలత్వాది హేతౌఅవ్యాప్తిః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియో
గితాకప్రమేయాభావస్యయః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకో
భావః తస్యస్వాభావాత్మకస్యప్రమేయత్వేన సాధ్యస్యప్రతియోగితావచ్ఛేద
కీభూతకాలికసంబంధేన కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రమేయాభావాధికరణే
హేతోర్వృత్తేరితివాచ్యం । తాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకయత్సంబంధేన
సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వమభావస్యతత్సంబంధేనతద్వృత్త్వస్యవివక్షణీయత్వాత్
ఉక్తస్థలేచ సాధ్యాభావస్యకాలికసంబంధేనసాధ్యవద్భిన్నేఅవృత్తేః । * *

తేత్యర్థః తేననైకవ్యక్తిసాధ్యకేయావత్త్వాప్రసిద్ధిః ॥ సర్వేతి॥ ఏకైకసమ
వేతరూపత్వే । సకలసమేతరూపత్వేతుమహాగౌరవం । యత్కించిత్త్వం
యావత్త్వనివేశస్ఫారకం।వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌస్వనిష్ఠప్రతియోగితా
వచ్ఛేదకకాలికసంబన్ధవారణాయసాధ్యనిరూపితత్వనివేశః। కాలికసంబంధా
వచ్ఛిన్నప్రమేయాభావస్య దైశికవిశేషణతాసంబంధేనాభావోపి ప్రమే
యత్వేనసాధ్యఇతితాదృశేనదైశికవిశేషణతాసంబంధేనసాధ్యవద్భిన్నవృత్తేః
సాధ్యాభావస్యతాదృశేన కాలికసంబంధేనాధికరణమాదాయఅవ్యాప్తిరిత్య
తోయత్పదం ॥ ననుతథాపిమహాకాలానుయోగికవిశేషణతావిశేషసంబంధే
నప్రమేయస్యసాధ్యత్వేమహాకాలత్వాదావవ్యాప్తిః సాధ్యతావచ్ఛేదకసం
బంధావచ్ఛిన్నప్రమేయాభావస్యయఃశుద్ధకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాభావ
స్తస్యప్రమేయత్వేనసాధ్యతయామహాకాలానుయోగికకాలికసంబంధేనవృ
త్తితయాచ తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూతకాలికసంబంధేన సాధ్యవద్భి
న్నవృత్తేః సాధ్యాభావస్య తత్సంబంధేన మహాకాలే సత్త్వాత్ ఏవమ
హాకాలానుయోగికకాలికసంబన్ధేన ప్రవృత్తిత్వవిశిష్టాభావస్య సాధ్య

తాయాముక్తహేతావవ్యాప్తిః నిరుక్తసాధ్యస్యయః శుద్ధకాలికసంబంధావ
చ్ఛిన్నాభావస్తస్యాపిద్రవ్యవృత్తిత్వేనసాధ్యతయామహాకాలానుయోగిక
కాలికసంబంధేన వృత్తితయాచ తన్నిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూత
శుద్ధకాలికసంబన్ధస్య సాధ్యవద్భిన్నఖండకాలనిరూపితవృత్తితావచ్ఛేదకత్వా
త్ ।నచైతన్మతేవిశేషరూపేణనసంబన్ధత్వమన్యథాఽగ్రేస్వపదార్థస్యద్విధా
నివేశానుపపత్తిఃవహ్నిరూపసాధ్యనిరూపిత ప్రతియోగితావచ్ఛేదకవిశేషణ
తావిశేషేణాకాశాభావాదేఃపర్వతాదావవృత్త్యావహ్నిమాన్ధూమాదిత్యా
దావవ్యాప్త్యభావేనసాధ్యాభావపదవైయర్థ్యస్యధ్రువత్వాదితివాచ్యం । తథా
పిస్వరూపసంబంధేనద్రవ్యవృత్తిత్వవిశిష్టాభావేసాధ్యేద్రవ్యత్వాదావవ్యాప్తేః
సాధ్యతావచ్ఛేదక ధర్మసంబంధావచ్ఛిన్నాభావస్యయఃకాలికసంబంధా
వచ్ఛిన్నాభావస్తస్యాపి నిత్యద్రవ్యవృత్తిత్వేన ద్రవ్యవృత్తిత్వవిశిష్టాభావ
త్వాక్రాంతతయా సాధ్యరూపత్వేన తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూతకాలి
కసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నస్పందాదివృత్తిసాధ్యాభావవతిజన్యద్రవ్యేహేతో
స్సత్త్వాత్ ।ఏవంవిషయితాసంబంధేనప్రమేయస్యసాధ్యత్వేజ్ఞానత్వాదావవ్యా
ప్తిఃవిషయితాసంబంధావచ్ఛిన్నప్రమేయాభావస్యయఃకాలికసంబంధావచ్ఛి
న్నాభావః తస్యప్రమేయత్వేన సాధ్యతయాతత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకకా
లికసంబంధేనసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వస్య సాధ్యాభావే తద్వత్త్వస్యజన్యజ్ఞా
నే సత్త్వాత్ । సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకానుయోగితా
నిరూపితప్రతియోగితాంనివేశ్యతద్వారణసంభవేపి భట్టాచార్యైర్నైవ సమ
వాయేనప్రమేయసామాన్యసాధ్యకేసాధ్యాభావాభావస్యలాఘవేనసత్తారూ
పత్వముపగమ్యతథావిధానుయోగిత్వాప్రసిద్ధ్యావేదనాత్ । నచసాధ్యని
రూపితత్వంసాధ్యవద్వ్యావద్వ్యక్తివృత్తివృత్త్యనుయోగితాకత్వం తచ్చసాధ్య
తావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవ్యాపకతావచ్ఛేదకీ
భూతానుయోగితానిరూపితత్వం తేన ఏతద్రూపాదిసాధ్యకేన దోషః
తథాచ నవద్రవ్యవృత్తిసాధ్యవ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వస్యనిత్యద్రవ్యమాత్రవృ
త్త్యభావనిష్ఠానుయోగితాయామసత్త్వాన్నావ్యాప్తిఃఏవంవిషయితాసంబం
ధేన ప్రమేయసాధ్యకేప్యవ్యాప్తివారణమూహ్యం అతఏవ సత్తాతిరిక్త
ప్రమేయస్యసమవాయేనసాధ్యత్వేసాధ్యాభావాభావస్య సత్తారూపత్వే

పి సత్త్వానిష్ఠానుయోగితాయా ఏవ సాధ్యవ్యాపకతావచ్ఛేదకతయా తన్ని
రూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూతః స్వరూపసంబంధ ఏవేతి నావ్యాప్తిః అ
స్యథా ప్రతియోగితాయాస్సాధ్యనిరూపితత్వే ఽలఽభ్యాప్రసంగాదితి వాచ్యం
కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాకాశాభావాభావవానాత్మత్వాది
త్యాదౌ స్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకకాలవృత్తిత్వవిశిష్టగగ
నాభావాభావస్య సాధ్యసమనియతతయా సాధ్యరూపత్వమేవేతి కాలవృత్తి
త్వవిశిష్టగగనాభావనిష్ఠాయాః సాధ్యనిరూపితప్రతియోగితాయా విశేష్య
మాత్రనిష్ఠత్వేన గగనాభావనిష్ఠత్వమితి తదవచ్ఛేదకస్వరూపసంబంధేన గగ
నాభావరూపసాధ్యాభావస్యాత్మనివృత్తేరవ్యాప్తేః। నచోక్తస్థలే స్వరూపసం
బంధస్యాలక్షణఘటకత్వే వ్యధికరణభేదేన గగనాభావరూపసాధ్యాభావభే
దోపగమాత్ సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిసాధ్యాభావవత్త్వమాత్మని నాస్త్యేవేతి కథమ
వ్యాప్తిర్దీయత ఇతి వాచ్యం। గగనాభావభేదోపగమేఽపి స్వనిష్ఠప్రతియోగితైత్య
త్రిస్వనిష్ఠత్వవైఫల్యాపత్తేః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాకాశా
భావాభావసాధ్యకాత్మత్వహేతౌ వాకాశాభావస్యాధికరణభేదేన భేదాభా
వావ్యాప్త్యనవకాశాత్। ఏవం ఘటభిన్నత్వాదిసాధ్యకే కాలికసంబంధావచ్ఛి
న్నప్రతియోగితాకస్వఘటత్వవిశిష్టగగనాభావాభావస్య సాధ్యసమనియతత
యా తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకకాలికసంబంధేన సాధ్యాభావవతి పటత్వాది
హేతుసత్త్వేనావ్యాప్తేస్స్వనిష్ఠత్వస్యావశ్యకతయా అథేత్యాదిగ్రంథస్యానుద్ధి
తిః। కింవా స్వనిష్ఠత్వోపాదానేఽపి తాదృశస్వఘటత్వవిశిష్టఘటత్వాభావస్య త
థాత్వేన కాలికసంబంధసంగ్రహప్రసంగేన తత్రావ్యాప్తేర్దుర్వారతేతి చే
న్న। సాధ్యవద్భిన్నమాత్రవృత్తిత్వస్య వాచ్యత్వాత్। నచ తాదృశప్రతియో
గితావచ్ఛేదకీభూతయద్యత్సంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వం తత్తత్సంబం
ధేన సాధ్యాభావవత్త్వం వాచ్యమితి సర్వదోషవారణాత్ మాత్రపదం వ్యర్థ
మితి వాచ్యం। విషయితాసంబంధేన ప్రమేయసాధ్యకే గగనజ్ఞానాన్యతరత్వా
దావతివ్యాప్తేః తత్ర కాలికసంబంధస్వరూపసంబంధయోరపి సంగ్రహసం
భవాత్తాభ్యాం సాధ్యాభావాధికరణజ్ఞానభిన్నజన్యే హేతోరసత్త్వాత్। అథ
మాత్రాంతర్భావాపేక్షయా లాఘవాద్యేన సంబంధేన లక్షణసమన్వయో
జాయతే స ఏవ యత్పదేనోపాదేయః ఆత్మాకాలాన్యనిత్యత్వాదిత్యాదౌ

కాలికసంబన్ధేన సాధ్యవద్భిన్నవృత్తేరాత్మత్వాభావస్య తత్సంబన్ధేనాధికరణే
హేతోరవృత్తేరతివ్యాప్తిరతః ప్రతియోగితావచ్ఛేదకాంతమితి చేన్న । ప్ర
మేయవాన్గగనజాత్యన్యతరత్వాదిత్యాదా ఉజ్ఝిత్వైవదైశికవిశేషణతాంసమ
వాయేన ప్రమేయాభావస్య యః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాభావస్తస్యాపి
ప్రమేయత్వేన సాధ్యతయా తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకకాలికసంబంధము
పాదాయాతివ్యాప్తిప్రసంగాత్ । సత్తాన్యప్రమేయసాధ్యకేతుపూర్వవదితి ॥
వస్తుతస్తుసత్తాన్యప్రమేయాభావాభావః ద్రవ్యత్వ గుణత్వ కర్మత్వాన్యతమ
మరూపః తస్య సత్తాన్యత్వాత్ అన్యథాఽసమవేతప్రమేయస్వరూపత్వే
మానాభావాదితి గ్రంథవైయర్థ్యాత్ ఏవంచ రూపాన్యప్రమేయాభావా
భావాదేః రూపాన్యసమవేతాదిరూపతామభిప్రేత్య సమవేతరూపతా
మభిధాయ శుద్ధప్రమేయాభావాభావమాత్రస్య సత్తారూపత్వాభిధానసం
గతిః । సత్తాన్యప్రమేయాభావాభావస్య సత్తారూపత్వే సాధ్యతావచ్ఛేదక
సంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యాభావాభావనిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వా
ది క్రమేణానివేశః సాధ్యాభావాభావశ్చ సాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధితాని
యామకసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకః తేన నపూర్వోక్తదోషః సా
ధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వంతు యథాశ్రుతమేవ ॥ పరేతు ॥ సాధ్యతావచ్ఛేదకస
మానాధికరణానుయోగితా తాదృశసాధ్యాభావత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితా
కానుయోగితాన్యతరనిరూపితప్రతియోగితేత్యాది క్రమేణనివేశః ప్రథమా
నుయోగితాయాం సాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధితా నియామకసంబన్ధావచ్ఛిన్నప్ర
తియోగితాకత్వనివేశాన్నపూర్వోక్తదోషః ఘటత్వాభావసాధ్యకే ఘటత్వ
రూప సాధ్యాభావస్య కాలికసంబధావచ్ఛిన్నాభావ మాదాయ కాలిక సం
బంధమాదాయావ్యాప్తిరతస్సాధ్యాభావత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాయాం
దైశికవిశేషణతాసంబంధావచ్ఛిన్నత్వంనివేశ్యం తథాచ తత్రైవఘటత్వరూ
పసాధ్యాభావనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదకస్వరూపసంబన్ధేన వైశిష్ట్యస్యాప్ర
సిద్ధేరతస్సమవాయసంబంధసంగ్రహాయసాధ్యోపాదానం కాలికసంబన్ధా
వచ్ఛిన్నాకాశాభావాభావసాధ్యకే ఆకాశాభావఘటోభయత్వావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితావచ్ఛేదకస్వరూప సంబంధమాదాయావ్యాప్తిరతస్సాధ్యాభా
వత్వావచ్ఛిన్నత్వనివేశః । అత్రైవమాకాశాభావనిష్ఠసాధ్యాభావత్వావచ్ఛిన్న

స్య స్వరూపసంబంధేన కేవలాన్వయిత్వాత్ అన్యతరఘటకతదభావాప్రసి
ద్ధిః । గగనాత్మకసాధ్యాభావోపగమేన స్వరూపసంబంధసంగ్రహేఽస్య సా
ధ్యాభావాభావే వృత్తిమత్త్వవిశేషణేన వారణేఽపి తదప్రసిద్ధిః సాధ్యాభావ
త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాయాం సంయోగస్వరూపాన్యతరసంబంధావచ్ఛి
న్నత్వదానే తాదృశాకాశాభావస్య స్వరూపసంబంధేన వృత్తేస్తదప్రసిద్ధిః
న చ స్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నత్వ సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నత్వాన్యతరవ
త్త్వం తద్విశేషణమితి సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నాకాశాభావాభావస్య త
ద్ఘటకస్య ప్రసిద్ధిః గగనాభావాభావానుపగమాచ్చ న స్వరూపసంబంధమా
దాయ దోష ఇతి వాచ్యం । తథా సతి సమవాయాద్యవచ్ఛిన్నఘటాభావసా
ధ్యకే సంయోగసంగ్రహేఽపత్త్యాఽవ్యాప్తేః ॥ మైవం సంయోగవిషయితో
భయావచ్ఛిన్నత్వ స్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నత్వాన్యతరవత్త్వేన ప్రతియో
గితావిశేషణాత్ ఉభయత్వావచ్ఛిన్నసంబంధస్యవృత్త్యనియామకతయా
తమాదాయ దోషాభావాత్ । న చ సత్తాన్యప్రమేయసాధ్యకే గురుతయా స
త్తాన్యప్రమేయత్వావచ్ఛిన్నాభావాప్రసిద్ధిః । గురోరనవచ్ఛేదకత్వాత్ । స
త్తాన్యస్యైవవా సమవాయేన సాధ్యత్వం తదభావాభావస్య లాఘవేన సత్తా
రూపత్వాత్ । ఏవం చ ఘటభేదఘటత్వాభావయోర్భేదే ఘటభేదాభావత్వా
వచ్ఛిన్నస్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నఘటత్వనిష్ఠప్రతియోగితాకాభావస్య కేవ
లాన్వయినో ఘటత్వాభావాదన్యతయా సమవాయసంగ్రహేఽనుపపత్తిరతస్త
ద్భేదానుధావనమావశ్యకం న తు సాధ్యవ్యాపకనిరూపితేతి కల్పే వహ్న్యా
త్వహ్నివ్యాపకత్వస్య నిర్వాహాయ ప్రతియోగివైయధికరణ్యస్య నివేశ్యత
యా సమవాయావచ్ఛిన్నఘటాభావసాధ్యకే కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నఘట
త్వాభావస్యావ్యాపకతయా కాలికసంబంధసంగ్రహేణావ్యాప్తేశ్చేతి ప్రాప్తి
శుంతే॥ అత్ర కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాత్మత్వప్రకారకప్ర
మావిశేష్యత్వాభావవానాత్మత్వాదిత్యాదౌ కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతి
యోగితాకసాధ్యాభావస్య విశేషణతయాఽభావః తస్యాపి సాధ్యరూప
తయా తన్నిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూతవిశేషణతాసంబంధేన తా
దృశప్రమావిశేష్యత్వరూపసాధ్యాభావవత్యాత్మని హేతోస్సత్త్వాదవ్యాప్తిః
ఏవం ఘటభిన్నం ఘటత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యనిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛే

కీభూతతాదాత్మ్యసంబంధేన ఘటత్వ రూపసాధ్యాభావవతి హేతుసత్త్వాద
వ్యాప్తిస్తద్వారణాయస్వనిష్ఠత్వం నివేశ్యం తథాసతి ఘటభేదస్య ఘటభే
దాభావత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావతయా ఘటత్వేపి తత్ప్రతి
యోగితాస్వీకారాత్ । అన్యథాసాధ్యాభావనిష్ఠసాధ్యనిరూపితప్రతియో
గితావచ్ఛేదకత్వాన్యతరావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యాభావసత్త్వంనివే
శ్యం । నిష్ఠాంతంచ అన్యతరవిశేషణం । నచైతత్కల్పేఘటభేదసాధ్యకేఅన్య
తరాంతర్గతతాదాత్మ్యమాదాయఅవ్యాప్తితాదవస్థ్యం । సాధ్యీయప్రతి
యోగితాయాంఅత్యంతాభావత్వనిరూపితత్వనివేశాత్ । ఘటభేదనిరూపితఘ
టప్రతియోగిత్వస్యాత్యంతాభావత్వా నిరూపితత్వాత్ తదవచ్ఛేదకత్వాదలే
చఅత్యంతాభావత్వనిరూపితత్వం ననివేశనీయం । అన్యథాసాధ్యీయఘటనిష్ఠ
తాదృశప్రతియోగిత్వాప్రసిద్ధ్యాతత్రైవావ్యాప్తేః। నచోక్తకల్పయోస్తా
దాత్మ్యేనఘటసాధ్యకేఽవ్యాప్తిః ఘటభేదాభావస్యఘటత్వరూపతయాఘ
టభేదాత్మకం యత్స్వంతన్నిష్ఠప్రతియోగితాయా అసాధ్యీయత్వాదితివా
చ్యం । ఘటత్వస్యైవ ఘటస్యాపిఘటభేదాభావత్వోపగమాత్। నన్వేవంకల్ప
ద్వయేపిఘటభిన్నం కపాలత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః ఘటత్వరూపసాధ్యాభా
వాదౌఘటభేదప్రతియోగిత్వస్యతదవచ్ఛేదకత్వస్యవాసత్త్వేనతదవచ్ఛేదకసమ
వాయేనఘటాత్మకసాధ్యాభావవతికపాలేహేతోర్వృత్తేః । అత్రకేచిత్। సా
ధ్యాభావవదవృత్తిత్వఘటకసాధ్యాభావే సాధ్యనిష్ఠాత్యంతాభావత్వనిరూపిత
ప్రతియోగితాశ్రయత్వం విశేషణం దేయం । ఘటభేదఘటత్వాత్యంతాభా
వయోరభేదేపి తన్నిష్ఠాత్యంతాభావత్వనిరూపితప్రతియోగితాశ్రయో న
ఘటః కింతు ఘటత్వమేవేతినావ్యాప్తిః ॥ యద్యపి ద్వితీయకల్పేఘటత్వస్యఘ
టభేదప్రతియోగితాశూన్యత్వాన్నేదంనివేశయితుంశక్యతే। నచ తత్కల్పే
సాధ్యసమవ్యాపక నిష్ఠాత్యంతాభావత్వ నిరూపితప్రతియోగితాశ్రయత్వం
సాధ్యాభావే నివేశ్యం । తథాసతి ఘటభిన్నం కపాలత్వాదిత్యాదౌ ఘ
టాత్మకసాధ్యాభావస్య ఘటానుయోగికకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియో
గితాకఘటసామాన్యాభావస్య సాధ్యసమనియతత్వేనతన్నిష్ఠాత్యంతాభావత్వ
నిరూపితప్రతియోగితాశ్రయతయాసాధ్యీయప్రతియోగితావచ్ఛేదకతా
వచ్ఛేదకసమవాయేనతద్వృత్తాయాఃకపాలేసత్త్వాదవ్యాప్తేః॥ తథాపిసాధ్యా

అత్రైవం తాదృశప్రతియోగితాయాం స్వనిష్ఠత్వనివేశో విఫలః తదనివేశే ఘట
భిన్నం ఘటత్వాభావాదిత్యాదౌ ఘటభేదాత్మకసాధ్యనిరూపితప్రతియోగి

భావే సాధ్యాభావత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావనిష్ఠాత్యన్తాభావత్వని
రూపితప్రతియోగితాశ్రయత్వదానాన్నదోషః। నచ స్వవృత్తిప్రతియోగి
తావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యాభావవత్త్వం వివక్షితం అతో నదోషఇతి వా
చ్యం। తథాసత్యత్యన్తాభావత్వనిరూపిత ప్రతియోగిత్వనివేశవ్యావృత్త్యసం
గతేః ప్రాగుక్తాత్మత్వప్రకారకప్రమావిశేష్యత్వాభావాదిసాధ్యకే స్వనిష్ఠ
త్వఘటకసంబంధవ్యావృత్త్యసంగతేశ్చ। అథ సాధ్యాభావే తాదాత్మ్యస
మ్బంధావచ్ఛిన్నసాధ్యీయప్రతియోగితానాశ్రయత్వ దానాన్నఘటభిన్నం
కపాలత్వాదిత్యాదౌ అవ్యాప్తిః। వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ వహ్నిమ
ద్భిన్నభేదస్య వహ్నిస్వరూపతయా వహ్నిమద్భిన్నేపి సాధ్యీయప్రతియో
గితాశ్రయత్వప్రసిద్ధిరితి చేత్ తర్హి వహ్న్యభావస్య వహ్నిమద్భిన్నతయా
సాధ్యీయతాదృశప్రతియోగితాశ్రయత్వేన అవ్యాప్తేః। నచ తాదాత్మ్యస
మ్బంధానవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాశ్రయత్వం సాధ్యాభావే దేయం అథ
వాఽత్యన్తాభావత్వనిరూపితప్రతియోగితాశ్రయత్వమితి నదోషఇతివాచ్యం।
తథాసతి ద్వితీయకల్పే ఘటత్వే ఘటభేదప్రతియోగిత్వవిరహేణావ్యాప్తేః
యదిచ తాదాత్మ్యసంబన్ధానవచ్ఛిన్నప్రతియోగిత్వ తాదాత్మ్యసంబన్ధావచ్ఛి
న్నప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాన్యతరాశ్రయత్వం తత్రదీయతే తదాపి ఘట
భిన్నం కపాలత్వాదిత్యాదౌ అవ్యాప్తిరేవ ఘటేపి ఘటభేదాభావతావచ్ఛి
న్నప్రతియోగితాయా అత్యన్తాభావత్వనిరూపితత్వాత్తాదాత్మ్యసంబంధా
నవచ్ఛిన్నత్వాచ్చేతి చేత్ గుణాన్యత్వవిశిష్టసత్తాభావవాన్గుణత్వాదిత్యాదా
వవ్యాప్తివారణాయ సాధ్యాభావత్వ విశిష్టాధికరణత్వ నివేశనమావశ్యకం త
థా చ కపాలే ఘటభేదో నాస్తీతి ప్రతీతిభయేన ఘటభేదాభావత్వవిశిష్టాధికరణ
త్వానభ్యుపగమాన్న ఘటభిన్నం కపాలత్వాదిత్యాదౌ దోషః ఘటత్వం ఘట
భేదాభావ ఇతి ప్రతీతిబలేన ఘటత్వేపి ఘటభేదాభావత్వావచ్ఛిన్నసంబంధి
త్వం స్వీకార్యమితి సాత్యన్తాభావత్వనిరూపకత్వవిశేషణవ్యావృత్త్యసంగతేః
పరం తు ఘటత్వాదౌ ఘటభేదాదిప్రతియోగితాంగీకర్తౄణాం ప్రథమకల్ప
స్యైవ సమ్యక్త్వమితి మనసి కృత్య స్వనిష్ఠత్వనివేశవైయర్థ్యం శంకతే ॥ అథేతి ॥

తావచ్ఛేదకతాదాత్మ్యసంబన్ధేన ఘటత్వాత్మకసాధ్యాభావవతిఘటత్వేఘ
టత్వాభావరూపహేతోర్వృత్తేరవ్యాప్తిప్రసక్తావపి తాదృశావ్యాప్తేరీదృ
శవిపక్షనైవవారణసంభవాత్ ఘటత్వరూపసాధ్యాభావస్య సాధ్యనిరూ
పితప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాదాత్మ్యసంబంధేనసాధ్యవద్భిన్నే ఘటేఽవృ
త్తేః । నచైవంతాదృశసాధ్యస్య తాదృశసంబన్ధేనసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిరభా
వఏవాప్రసిద్ధఇతి కథమవ్యాప్తిపరిహారఇతివాచ్యం । ఘటభేదస్యఘట
త్వాభావసమనియతత్వేనతదభిన్నతయాఘటత్వేపి సమవాయసంబంధావ
చ్ఛిన్నాయాస్తాదృశప్రతియోగితాయాస్సత్త్వేన తాదృశప్రతియోగితావ
చ్ఛేదకసమవాయేన సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిఘటత్వరూపసాధ్యాభావస్య ప్రసి
ద్ధిసంభవాత్ తాదృశాభావయోర్భేదేస్వనిష్ఠత్వస్య ప్రతియోగితావిశేషణ
త్వేపి ఘటత్వరూపసాధ్యాభావనిష్ఠసాధ్య నిరూపితప్రతియోగిత్వా ప్రసి
ద్ధ్యాతద్దోషతాదవస్థ్యాత్ । సంయోగిభేదస్యావ్యాప్యావ్యాప్యవృత్తిత్వ
రూపవైధర్మ్యేణసంయోగాభావాభేదాసంభవేపి సంయోగవత్త్వప్రమా
విషయత్వాభావాభేదబాధకాభావాత్స్వరూపసంబంధస్యాపి సాధ్యనిరూపి
తప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధతయా తేనసంబంధే
నసాధ్యవద్భిన్నవృత్తేస్తాదృశప్రమావిషయత్వరూపసాధ్యాభావస్య
ప్రసిద్ధ్యాసంయోగిభిన్నం గుణత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తేరనవకాశాత్ ఇతి
చేన్న । ప్రతియోగితాయాంస్వనిష్ఠత్వానివేశేకాలికసంబంధావచ్ఛిన్న ప్ర

సంయోగవత్త్వేతి ॥ ప్రథమలక్షణమనురుధ్య సంయోగిభేదస్యావ్యాప్యవృత్తి
సంయోగాభావాభేదసంభవేనతదభావమాదాయద్వితీయలక్షణసంగతేః ।
నచసంయోగాభావాభావస్య సంయోగరూపత్వేపి ద్రవ్యావృత్తిసంయోగా
భావనిష్ఠతద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నాభావోనసంయోగఃమానాభావాదితి వాచ్యం
సంయోగిభేదాభావస్య సంయోగరూపత్వాత్ । వస్తుతస్తు సమనియతా
భావానామైక్యమిత్యస్య యయోరనుయోగితయోస్సమనియతతావచ్ఛేదక
త్వంతయోరేకాభావేసమావేశః లాఘవాదిత్యర్థఇతినేహాభావైక్యంప్రమ
త్వాభావాభేదసంభవేపి కపిసంయోగిభేదాదేసాధ్యత్వేకపిసంయోగవ
త్త్వప్రకారకప్రమావిషయత్వాభావస్యైవాభేదఇతి సర్వత్రాప్రతథావిధా
భేదౌచిత్యాత్ తదభిధానం । కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాకాశత్వాభావా

తియోగితాకే ఆకాశాభావాభావాదౌ సాధ్యే ఆత్మత్వాదిహేతావవ్యాప్తే
ర్దుర్వారత్వాత్ తాదృశసాధ్యస్య యః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాభావో
దైశికవిశేషణతాసంబంధావచ్ఛిన్నతదభావస్య తాదృశసాధ్యస్వరూపతయా
దైశికవిశేషణతాసంబంధస్య సాధ్యనిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధ
త్వాత్తేనసంబంధేనఆకాశాభావరూపసాధ్యాభావస్యసాధ్యవద్భిన్నకాలే హే
తుమతిచవృత్తేః। ప్రతియోగితాయాం స్వనిష్ఠత్వనివేశే దైశికవిశేషణతాయాః
ఆకాశాభావనిష్ఠసాధ్యనిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధత్వవిరహేణా
వ్యాప్తేరనవకాశాత్ । * * * * * * * * *

భావసాధ్యకే సాధ్యవద్భిన్నత్వాప్రసిద్ధేరాహ ॥ ఆకాశేతి ॥ స్వం
సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మసంబంధావచ్ఛిన్నాభావః । సాధ్యతావచ్ఛేదక
సంబంధేన దర్శితాకాశాభావాభావాకాశాభావోభయాభావస్య యో
దైశికవిశేషణతయాఽభావస్తస్యోభయరూపత్వేన సాధ్యతయా తత్ప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకీభూత దైశికవిశేషణతాసంబంధేన సాధ్యాభావవతి హే
తుసత్త్వాదవ్యాప్తిరతస్స్వనిష్ఠతావచ్ఛేదకధర్మనివేశః । అథవక్ష్యమాణరీ
త్యాసాధ్యాభావత్వవిశిష్టాధికరణతానివేశావశ్యంభావాదుక్తరీత్యాదైశికవి
శేషణతాసం(గ్ర)హేపి హేతుమతి తేనసంబంధేనఆకాశాభావత్వవిశిష్టస్యై
వవృత్తేర్నతుసాధ్యాభావత్వవిశిష్టస్య ఏవం తాదృశాకాశత్వాభావాభావ
సాధ్యకేపీతి స్వనిష్ఠత్వం వ్యర్థం । అత్రేదం సమాధానం । ఏతన్మతే విశిష్ట
సత్తాద్యభావసాధ్యకే సాధ్యాభావో విశిష్టసత్తాద్యధికరణతైవ కాలికసంబం
ధావచ్ఛిన్నాకాశాభావాభావసాధ్యకాదౌ త్వాకాశాభావాదిః తథాచ
నవిశిష్టాధికరణతానివేశఇతి। అ(త్ర) సాధ్యవద్భిన్నమాత్రవృత్తిత్వనివేశావ
శ్యకతాయా ఉక్తత్వాత్స్వనిష్ఠత్వవైయర్థ్యమితిపూర్వపక్షస్స్వనాదరణీయః
తథాపితస్యసాధ్యవదవృత్తిత్వరూపత్వేవిశిష్టసత్తాద్యభావసాధ్యకేసాధ్యాభా
వస్యసత్తారూపతాయాం తేతస్యసాధ్యవదవృత్తిత్వాభావేనావ్యాప్తిరతః సాధ్య
వదవృత్త్యధికరణతాకత్వస్యావశ్యకతయా కాలవృత్తిత్వ విశిష్టగగనాభా
వాభావస్యసాధ్యసమనియతత్వేనసాధ్యాత్మకతయా కాలవృత్తిత్వవిశిష్టగగ
నాభావస్య తదభావాత్మనః సాధ్యవదవృత్త్యధికరణతాకస్యాధికరణే హే
తుసత్త్వేనావ్యాప్తేస్తన్నివేశః। నచతథాపి సాధ్యనిరూపితస్వనిష్ఠప్రతియో

గితావచ్ఛేదకత్వం దైశికవిశేషణతాయామవ్యాహతమితి వాచ్యం । సాధ్యా
భావత్వరూపసాధ్యీయప్రతియోగితాయాః ప్రతియోగితాన్తార్థత్వాత్
కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాయా ఏవ సాధ్యాభావత్వరూపాను
యోగితారూపత్వాత్ । నచ తథాప్యేతత్కల్పే విశిష్టసత్తాభావాభావః స
త్తైవేత్యవ్యాప్తివారణాయ సాధ్యాభావత్వే తాదృశాధికరణతానిరూపక
తావచ్ఛేదకత్వస్య వివక్షితత్వాత్తద్విశిష్టాధికరణతానివేశావశ్యకతయా స్వ
నిష్ఠత్వం వ్యర్థం ఇతి వాచ్యం, ఏవం తర్హి అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకావ్యా
ప్తేః తాదృశాధికరణతాకత్వమాత్రస్య నివేశ్యతయా విశిష్టాభావవత సత్తా
యాస్సత్త్వేన తదభావవిశిష్టబుద్ధివారణాయ తదభావత్వేన తత్ర వృత్తిర్న క
ల్ప్యత ఇతి ఆత్మని కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాకాశాభావాభావో వాస్తీతి ప్ర
త్యయాత్ప్రసంగస్య గగనాభావీయకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాధికరణతావి
రహాదేవ వారణసంభవాత్ తత్ర సాధ్యాభావత్వేన వృత్త్యంతరే మానా
భావ ఇతి మతమవలంబ్య స్వనిష్ఠత్వస్య నివేశనీయత్వాత్ । ఏవం ధర్మనివే
శప్రకారా ఊహ్యాః । నచ సాధ్యాభావాధికరణతామేకత్రైవ నివేశ్య తత్ర సా
ధ్యవదవృత్తిత్వం నివేశ్యమితి వాచ్యం। తథా సత్యధికరణభేదేనాధికరణతా
నాం భేదాదేవ సంయోగసాధ్యకేఽవ్యాప్తిపరిహారే సంయోగాభావభేదమ
తానుధావనస్య నిర్బీజత్వాపాతాత్ ॥ ఇదం తు బోధ్యం । సాధ్యవద్భిన్నమా
త్రవృత్తిత్వస్య ప్రాగావశ్యకత్వముక్తం । తత్ర సాధ్యవద్భిన్నమాత్రవృ
త్తిత్వం న సాధ్యవదవృత్తిత్వం కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాకాశాభావాభావసా
ధ్యకే కాలికసంబంధేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వాప్రసిద్ధ్యా అవ్యాప్తేః । కిన్తు స్వ
వ్యాపకసాధ్యవద్భిన్నత్వకత్వం । ఏవం చ మహాకాలమాత్రవృత్తివిశేషణతా
సంబంధేన ప్రమేయసాధ్యకే సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవద్భేద
స్య కాలికసంబంధేన సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యా
భావసమానాధికరణత్వేపి తదవ్యాపకత్వాత్ దైశికవిశేషణతాసంబంధేన
తద్వ్యాపకత్వాచ్చ ఉక్తసంబంధేన స్వరూపసంబంధేన వా ద్రవ్యవృత్తిత్వవి
శిష్టాభావసాధ్యకే సాధ్యవద్భేదస్యోక్తసంబంధేన తాదృశసాధ్యాభావవ
ద్వృత్తిత్వేపి తదవ్యాపకత్వాద్విశేషణతాసంబంధేన తద్వ్యాపకత్వాచ్చ
విషయితాసంబంధేన ప్రమేయసాధ్యకే సాధ్యవద్భేదస్య కాలికసంబంధేన

సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వేపి తదవ్యాపకత్వాద్విశేషణతాసంబంధేన తద్వ్యా
పకత్వాచ్చ కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నగగనాభావాభావసాధ్యకే సాధ్యా
వచ్ఛేదస్య విశేషణతాసంబంధేన సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వేపి తదవ్యాపక
త్వాత్కాలికవిశేషణతాసంబంధేనతద్వ్యాపకత్వాచ్చనపూర్వపక్షావకాశః
ఏవంచ స్వనిష్ఠత్వనివేశప్రయోజనం చింత్యమేవ ॥ ఇదంతుచింత్యం।సాధ్యవ
ద్భిన్నమాత్రవృత్తిత్వ విపక్షణమసంగతంతథాసతిఅభావేసాధ్యీయత్వవైయ
ర్థ్యాత్ గగనాద్యభావస్యప్రమేయత్వాదశ్చైతథాత్వాదితి ॥ ఇదన్త్వ
వధేయం ॥ సాధ్యవద్భిన్నత్వవ్యాపకాధికరణతాకత్వంసమ్యక్ సాధ్యీయత్వ
స్యసఫలత్వసంభవాత్ ఉక్తపూర్వపక్షవ్యుదాసాచ్చఏవంచస్వనిష్ఠత్వమావశ్య
కమేవేతి ॥ పరేతు సమవాయేన సత్తాన్యప్రమేయసాధ్యకద్రవ్యత్వ
ప్రకారకప్రమావిషయత్వహేతుకప్రభృతిస్థలసంగ్రహాయ సాధ్యతావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవ్యాపకతావచ్ఛేదక రూపావచ్ఛిన్నానుయోగితాకస్వనిష్ఠ
ప్రతియోగితేతివిక్షితం । నచైవంస్వనిష్ఠత్వంవ్యర్థం కాలికసంబంధావచ్ఛి
న్నాకాశాభావాభావసాధ్యకే కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యాభావాభావ
త్వస్యసాధ్యవ్యాపకతానవచ్ఛేదకత్వాదితి వాచ్యం। అవచ్ఛిన్నత్వం వ్యాపక
త్వం తథాచతాదృశసాధ్యాభావాభావనిష్ఠానుయోగితాయాస్సాధ్యవ్యాపక
తావచ్ఛేదకరూపవ్యాపకత్వేనతత్సార్థక్యాత్ అన్యథాతిరిక్తవృత్తిధర్మ
స్యావచ్ఛేదకత్వాంగీకారేద్రవ్యవృత్తిత్వవిశిష్టాభావసాధ్యకే యథోక్తసా
ధ్యాభావస్యయః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాభావో నిత్యద్రవ్యమాత్రవృత్తిస్త
న్నిష్ఠతథావిధసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానుయోగితా మాదాయావ్యాప్తేరి
తి ఏవంచసత్యవృత్తిత్వవిశిష్టాభావవాన్నిత్యత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యతావచ్ఛేదక
ధర్మసంబంధావచ్ఛిన్నాభావస్యయః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాభావస్తన్ని
ష్ఠానుయోగితాయాస్సాధ్యవ్యాపకతావచ్ఛేదకరూపవ్యాపకత్వాత్తన్నిరూపి
తప్రతియోగితావచ్ఛేదకకాలిసకంబంధేనసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిసాధ్యాభావవతి
మహాకాలేహేతుసత్త్వేపినావ్యాప్తిరిత్యాహుః॥వస్తుతస్తువిశిష్టసత్తాభావాభా
వాద్రవ్యత్వమేవకాలివృత్తిత్వవిశిష్టాకాశాభావాభావః కాలత్వాభావఃఏవం
చగగనాభావేకాలికసంబన్ధావచ్ఛిన్నైవప్రతియోగితానతుదైశికవిశేషణతా
సంబంధావచ్ఛిన్నాపికాలత్వాభావీయప్రతియోగితాయాఃగగనాభావేనంగీ

నచ సాధ్యనిరూపితస్వనిష్ఠప్రతియోగితానివేశేసాధ్యాభావపదోపాదానవై
యర్థ్యంఅభావాంతరనిష్ఠప్రతియోగితాయాస్సాధ్యనిరూపితత్వవిరహాత్తైవ
తద్వ్యావృత్తేరితివాచ్యం ॥ * * * * * * * *

కారాదితిస్వనిష్ఠత్వనివేశనమావశ్యకం ధర్మనివేశప్రకారఃప్రాగుక్తఃసా
ధ్యనిరూపితత్వంతుసాధ్యవ్యాపకతావచ్ఛేదకానుయోగితాకత్వమితినసాధ్యవ
ద్భిన్నమాత్రవృత్తిత్వాదినివేశఇతి॥సాధ్యాభావపదేతి ॥సాధ్యాంశనివేశేత్య
ర్థః॥ఏవంసతిగగనాద్యభావస్యసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వానుయోగితయాగ్రహ
ణాపత్తిశంకాంవారయతి॥ అభావాంతరేతి॥సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మసంబం
ధావచ్ఛిన్నాభావభిన్నాభావేత్యర్థః॥ యద్యపికాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాకా
శాభావాభావసాధ్యకేకాలికసంబంధావచ్ఛిన్న సాధ్యాభావాంతరనిష్ఠప్రతి
యోగితాయాస్సాధ్యనిరూపితత్వమస్త్యేవ । నచస్వపదేనసాధ్యతావచ్ఛేదకధ
ర్మసంబంధావచ్ఛిన్నాభావోక్తేఃతాదృశకాలికవిశేషణతాసంబంధేనకాల
ఏవతాదృశాభావాన్తరసత్త్వాన్నావ్యాప్తిరితివాచ్యం ।ఏవంసత్యభావాన్తర
నిష్ఠప్రతియోగితాయాస్సాధ్యానిరూపితత్వాభిధానవైయర్థ్యాత్ ।తథాపి
సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మసంబంధావచ్ఛిన్నాభావత్వ విశిష్టనిరూపితత్వస్యై
వోక్తత్వాత్తద్వ్యావృత్తిరిత్యభిమానః ॥ వస్తుతః సమభివ్యాహృతశబ్దా
న్తరప్రతి పాద్యస్యైవస్వపదేనపరామర్శాత్ సాధ్యనిరూపితస్వనిష్ఠప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకయత్సంబంధేన సాధ్యవద్భిన్న వృత్తిత్వమభావస్యేత్యుక్తౌ
ఉక్తస్థలేస్వపదాభావపదాభ్యాంకాలికసంబంధావచ్ఛిన్న సాధ్యాభావస్యో
పాదానే తస్య వ్యాప్యవృత్తిత్వే తథావిధదైశికవిశేషణతా సంబంధేన
సాధ్యవద్భిన్నకాలవృత్తిత్వాత్ అవ్యాప్యవృత్తిత్వేచ అధికరణభేదే తద్భే
దాత్ హేతుమతస్సాధ్యవద్భిన్నవృత్తితద్వత్త్వాభావాచ్చనదోషః । ఏవంచ
సాధ్యాప్రతియోగికాభావస్యాభావాన్తరపదార్థత్వాన్నాసంగతిః ॥ సా
ధ్యవద్భిన్ననిరూపితస్వనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదకయత్సంబంధేన సాధ్యవద్భి
న్నవృత్తిత్వంసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాభావస్యేత్యుక్తౌ సాధ్యనిరూపిత
సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాభావనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదకయత్సంబంధే
నసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వంస్వస్యేతి వోక్తౌసమవాయాద్యవచ్ఛిన్న వహ్న్యా
భావమాదాయావ్యాప్తిః తస్యవహ్న్యవయవేకాలికావ్యాప్యవృత్తిత్వేపిప్ర

స్వపదార్థస్యద్విత్వానివేశేనసాధ్యాభావనిష్ఠసాధ్యీయప్రతియోగితావచ్ఛేద
కసంబన్ధేనసాధ్యాభావవత్త్వనివేశధ్రౌవ్యేణతత్పదవైయర్థ్యానవకాశాత్

దపర్వతయోస్సాధ్యవద్భిన్నహేతుమతోః తదన్యస్యైవతస్యవ్యాప్యవృత్తిత్వేన సత్త్వాత్ ఏవంతత్రసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నాభావం ప్రవేశ్యోక్తౌమహానసీయవహ్న్యభావమాదాయావ్యాప్తిః స్వపదేనతస్యైవలాభాదితిసాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మసంబంధావచ్ఛిన్నాభావఏవసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వానుయోగితయాప్రవేశ్యః తథాచసంబన్ధఘటకతయాస్వపదేనతస్యైవనివేశఇతిసమాధత్తే ॥ స్వపదార్థస్యేతి ॥ ఏకత్రనిరుక్తసాధ్యాభావత్వనివేశేఆవశ్యకేపునస్తస్యస్వపదార్థతాయాంనప్రయోజనమునీసంభవతియత్తత్పదయోరేకత్రనివేశనేఅపరత్రనివేశనస్యపికత్రప్రవేశేఽపరత్రప్రవేశస్యచసిద్ధేరితినవైయర్థ్యశంకావకాశఇత్యర్థః। ఏతేనసాధ్యవద్భిన్నమాత్రవృత్తిత్వనివేశేఽపి సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వంవ్యర్థంపృథివీత్వాభావప్రసిద్ధత్వాభావాన్యతరస్య కాలికసంబంధేనద్రవ్యత్వాభావాదేశ్చసాధ్యత్వేద్రవ్యత్వాత్మకసాధ్యాభావస్యసాధ్యవద్వృత్తిత్వేనలక్షణాఘటకతయా అదోషాదితిసమాహితం। సంబన్ధఘటకతయాయథోక్తసాధ్యాభావాదన్యత్రసాధ్యవద్భిన్నమాత్రవృత్తిత్వాసత్త్వాత్ ॥ కేచిత్తు సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వానుపాదానేసాధ్యనిరూపితస్వనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేనేత్యాదిక్రమేణ నివేశే స్వపదేన విశిష్యైకాభావనివేశాన్నమహానసీయవహ్న్యభావమాదాయావ్యాప్తిః కింతు ధూమవాన్వహ్నేరిత్యాదౌ సంయోగావచ్ఛిన్నద్రవ్యసామాన్యాభావమాదాయాతివ్యాప్తిః తదభావస్యధూమాదిరూపత్వాత్।యదిచసాధ్యనిరూపితయద్వ్యక్తినిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేన యస్యయస్యసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వం తత్తదధికరణవృత్తిత్వాభావకూటోవివక్షితః అథవా స్వాశ్రయనిష్ఠసాధ్యనిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదకోయః స్వాశ్రయనిష్ఠసాధ్యవద్భిన్నవృత్తితాయా అవచ్ఛేదకః సంబన్ధః తేనసంబంధేన సాధ్యాభావత్వాశ్రయాధికరణవృత్తిత్వాభావః సాధ్యాభావత్వం ధూమాభావసాధారణమిత్యుచ్యతే। తదా వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ మహానసీయవహ్న్యభావమాదాయావ్యాప్తిః తమ

తాదృశసంబంధేన సాధ్యవచ్ఛిన్నవృత్తిత్వమాత్రనివేశే సాధ్యవద్భిన్నవృత్తి
భావాంతరవతి హేతౌ వ్యాప్త్యనుపపత్తేరిత్యాహుః ॥ అత్రేదం బోధ్యం
సాధ్యవత్త్వగ్రహవిరోధిగ్రహవిషయసంబంధత్వేన సాధ్యనిరూపితప్రతియో
గితావచ్ఛేదకసంబంధత్వేన వా నానుమిత్యౌపయికవ్యాప్తిశరీరే అభావసంబం
ధనివేశసంభవః । సాధ్యాదిభేదేన వ్యాప్తిభేదాత్ । లాఘవేన తత్తత్సాధ్యకే
స్థలే తత్తత్సాధ్యాభావవతి దైశిక కాలిక విశేషణతా సమవాయాది సంసర్గా
ణామేవ విశిష్యాభావసంబంధతయా నివేశౌచిత్యాదుక్తరూపేణ విశేషణ
తావిశేషాదీనాం సంబంధతాయా అత్యంతమప్రామాణికతయా తద్రూపా
వచ్ఛిన్నస్య సమ్బన్ధవిధయా వ్యాప్తిఘటకత్వాయోగాచ్చ । పరంతు యాదృ
శసాధ్యకస్థలే యాదృశసంబంధోఽభావసంబంధతయా వ్యాప్తిఘటకస్తత్ప
రిచయాయైవ దర్శితా ఉక్తయః । * * * * * * * *

వాదానమితి వదంతి ॥ సాధ్యవచ్ఛిన్నవృత్తిత్వానుయోగితావచ్ఛేదకత్వేన
సాధ్యస్య న నివేశః కింతు స్వపదస్థానే నిరుక్తసాధ్యాభావపదం యోజయి
త్వా సంబంధఘటకతయైవ సాధ్యాభావనివేశ ఇత్యత్రాహ ॥ సాధ్యేతి ॥ అ
ధో లక్షణే సాధ్యాభావస్య స్వపదార్థత్వేన న నివేశః కింతు సాధ్యాభావ
పదార్థత్వేనేత్యభిప్రేత్య సమాధత్తే ॥ స్వపదార్థస్యేతి ॥ లక్షణం నిరూప
యతి ॥ సాధ్యాభావవిశిష్టేతి ॥ కుత ఇత్యత్రాహ ॥ తాదృశసంబంధేనేతి ॥ అ
భావాంతరం ॥ గగనాభావసమవాయావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావమహానసీయవ
హ్న్యభావాదిః ॥ అనుపపత్తేశ్చేతి చకారః ప్రాబాదికః ॥ యద్వా తాదృ
శసంబంధో వహ్న్యభావీయస్వరూపసంబంధ ఏవ తాదృ
శం కాశయః విశేషణతాసామాన్యమిత్యుత్తరాశయః ॥
అత్రేదమరుచిబీజమవసేయం ॥ విశేషరూపేణ సంబంధత్వోపగమేపి నిరవచ్ఛి
న్నవిశేషణతాసంబంధావచ్ఛిన్న కపిసంయోగాభావాభావః కపిసంయోగ
రూపో నోపగమ్యతే ప్రయోజనాభావాదిత్యాశంక్యత్యస్యాసంగతిః । నచ
సిద్ధాంతే యత్ర సాధ్యవత్తాభ్రమాదేరప్రసిద్ధిః తత్ర న సంబంధనివేశసం
భవ ఇతి వాచ్యం । భావాభావసాధారణవిశేషణతాసంగీకర్తౄణాం తాదృ
శస్థలే మానాభావాత్ । అన్యాదృశప్రతిబంధకత్వస్య నివేశనీయత్వాత్ ।
ధర్మితావచ్ఛేదకతాసంబంధేన ప్రతిబంధకతాపక్షేఽదోషాచ్చేతి ॥

తథాచయాదృశసంబంధేన ప్రకృతసాధ్యవతితద్భిన్నవృత్తిసాధ్యాభావోనవ
ర్తతే తాదృశసంబంధేనతద్వత్త్వంనివేశ్యమిత్యుక్త్యైవ తత్పరిచయసంభ
వాదలంవాగ్జాలేన। * * * * * * * * * *

॥యాదృశసంబన్ధేనేత్యాది॥ ఇదంతుచింత్యం॥సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిసాధ్యాభావ
స్యసాధ్యవన్నిరూపితయాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాభావవానితినార్థః
సత్తాభావవదర్మితాకాశాభావాభావసాధ్యకే సమవాయకాలికసంబంధాద్య
సంగ్రహాపత్తేఃసాధ్యవతితేనసంబంధేనవృత్తిత్వాప్రసిద్ధేః। సాధ్యాభావస్య
సాధ్యవద్వృత్తిత్వంయత్సంబంధానవచ్ఛేద్యమిత్యపినార్థః।ఆత్మత్వాదిసా
ధ్యకే సాధ్యాభావేసాధ్యవద్వృత్తిత్వాప్రసిద్ధేః। నచయత్సంబంధావచ్ఛిన్న
తాదృశసాధ్యాభావనిష్ఠాధేయత్వం సాధ్యవదనిరూపితమిత్యర్థః। విశిష్టసత్తా
భావసాధ్యకేసమవాయాసంగ్రహాత్ ।నాపియత్సంబంధావచ్ఛిన్నస్యాభావః
సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవ్యాపక ఇత్యర్థః సాధ్యసామానాధికర
ణ్యోక్త్యాసత్తాదిసాధ్యకే కాలికాదిసంబన్ధసంగ్రహాపాతాత్ కపిసంయో
గాభావాభావస్య వ్యాపకత్వార్థం వ్యాపకతాయాం ప్రతియోగివైయ
ధికరణ్యమితి యుక్తం।కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావాభావస్య కేవ
లాన్వయితయా కాలికసంబన్ధసంగ్రహప్రసంగాత్ ।ఇతోఽపిలఘోర్యత్స
మ్బంధావచ్ఛిన్నస్యాభావస్సాధ్యమితి కేచిత్తుకారైరేవోక్తత్వాచ్చ।ఘటభే
దఘటత్వాభావయోర్భేదమనురుధ్య స్వయం సాధ్యవత్త్వేత్యాదిప్రకారాద
రణాత్ సత్తాన్యప్రమేయసాధ్యకస్థలానురోధేన సాధ్యవ్యాపకనిరూపిత
ప్రతియోగితేత్యాద్యభిప్రాయాచ్చ॥ అథ సాధ్యవద్భి
న్న వృత్తిసాధ్యాభావస్య యత్సంబంధావచ్ఛిన్నాధికరణతాసామాన్యం
సాధ్యవతినాస్తీతి నిష్కర్షః తేన సత్తాభావాదిసాధ్యకే నదోషః స్వా
దనిష్ఠకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాధికరణతావారణాయ సామాన్యపదం విశిష్ట
సత్తాభావసాధ్యకస్థలే సమవాయసంగ్రహాయ సాధ్యాభావత్వవిశిష్టనిరూ
పితత్వం ధ్యేయమితిచేత్ ।ఆత్మాజ్ఞానాదిత్యాదౌ కాలికవిషయితాదిసంబన్ధస
ఙ్గ్రహాపత్తిః తద్ఘటితస్యచసాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధిగ్రహవిషయసంబంధేన
సాధ్యాభావవత్త్వ ఘటితవ్యభిచారావిరోధినోఽవ్యభిచారపదార్థత్వానౌ
చిత్యాత్ ఆత్మాజ్ఞానశబ్దాన్యతరస్మాదిత్యాదౌ దైశికవిశేషణతాఘటితాఽవ్య

సాధ్యాభావవత్త్వేన సాధ్యాభావత్వవిశిష్టాధికరణం వివక్షణీయం॥ తేన గుణా
న్యత్వవిశిష్టసత్తాభావవాన్ గుణత్వాదిత్యాదౌ విశిష్టస్యానతిరిక్తతయా సత్తారూ
పసాధ్యాభావస్య గుణాదౌ సత్త్వేపి న క్షతిః గుణే గుణాన్యత్వవిశిష్టసత్తాభావో
నాస్తీత్యప్రత్యయాత్ తత్ర తాదృశాభావత్వవిశిష్టాధికరణత్వానభ్యుపగమా
త్॥ అద్వైతతల్లక్షణే ఘటత్వఘటాకాశసంయోగాన్యతరాభావవాన్ ఆకాశ
త్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః। ఘటత్వస్య వ్యాప్యవృత్తితయా తద్ఘటితాన్యతరాభా
వవచ్ఛిన్నే ఘటే వర్తమానస్య ఘటాకాశసంయోగాత్మక సాధ్యాభావస్య
హేత్వధికరణే గగనేపి వృత్తేః నిరవచ్ఛిన్నసాధ్యాభావవత్త్వానివేశే సాధ్యావ
చ్ఛిన్నవృత్తిత్వానివేశస్య వైయర్థ్యాదితి చేన్న ॥ ఏతల్లక్షణకర్తృనయే స్వ
ప్రతియోగిసామానాధికరణ్యస్వప్రతియోగివైయధికరణ్యోభయరూపవిరుద్ధధర్మా
ధ్యాసాఽభావభేదకత్వే తాదృశయుక్త్యా వ్యాప్యవృత్తిసంయోగాభావ గుణ
వృత్తిసంయోగాభావయోర్భేదసిద్ధిరిత్యవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకస్థలేఽవ్యాప్తిస్స
మాధేయతే తథా చ ఘటాకాశసంయోగస్యోక్తాన్యతరాభావప్రతియోగిత్వే

భిన్నాగిత్వాసత్త్వేపి కాలికాదిఘటితతదతివ్యాప్తేర్దుర్వారత్వాచ్చ । గో
మాన్ గోత్వాదిత్యాదౌ కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నగవాభావస్య కాలికదైశి
కవిశేషణతాసంబంధావచ్ఛిన్నాధికరణతాయాః సాధ్యవద్వృత్తిత్వేన వి
షయితాసంబన్ధసంగ్రహేణాతివ్యాప్తేశ్చ క్రియాశ్రయయోరేవ కాల
త్వాత్। జన్యమాత్రస్య తథాత్వే తు తత్సాధ్యకసద్ధేతావవ్యాప్తిరితి॥ విశిష్టేతి॥
విశిష్టాధికరణతాయాం సాధ్యావచ్ఛిన్నవృత్తిసాధ్యాభావనిరూపితత్వ
నివేశాన్నావ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకావ్యాప్తిః। నన్వస్తు సాధ్యవచ్ఛిన్నశ్చాసౌ సా
ధ్యాభావవాంశ్చేతి కర్మధారయే సామానాధికరణ్యసంబంధేన సాధ్యసత్త్వ
నివేశాత్ సాధ్యసమానాధికరణాన్యసాధ్యాభావాధికరణతేత్యర్థః త
త్రసత్తాధికరణతాయాః సాధ్యసమానాధికరణతయా విశిష్టాధికరణతాయా
ఏవ తదన్యత్వాన్నావ్యాప్తిరితి కిం విశిష్టాధికరణత్వవివక్షణేనేతి చేన్న। తథా
సతి సాధ్యాభావప్రవేశవైయర్థ్యాత్ ॥ ఘటత్వేతి ॥ ఘటత్వఘటాకా
శసంయోగోభయాభావసాధ్యకే తు సాధ్యవచ్ఛిన్నాప్రసిద్ధిః సాధ్యస్య కేవ
లాన్వయిత్వాదితి తన్నోక్తం ॥ నిరవచ్ఛిన్నేతి॥ సంయోగిభిన్నం గుణత్వాది
త్యాదౌ అతిరిక్తస్య సంయోగవత్త్వప్రకారకప్రమావిషయత్వరూపస్యా

పిసతదభావరూపతా తథాసతి తాదృశవిరుద్ధధర్మయోస్సమావేశాపత్తేః తయో
ర్విరోధాభావే సంయోగాభావస్యావ్యధికరణభేదేన భేదాసిద్ధేః అవ్యాప్యవృత్తి
సాధ్యకే సర్వత్రైవావ్యాప్తేః ఏతదభిప్రాయేణ లక్షణాన్తరస్యావతారణీయ
త్వాదితి గగనే అతిరిక్త ఏవ తదభావస్స్వీకరణీయః నచనసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిరితి
నదోషః ॥ సాధ్యవద్భిన్నే వర్తత ఇత్యనేన నిరవచ్ఛిన్నవృత్తిత్వరూపపర్య
వసితార్థే తాత్పర్యాత్ ఘటాకాశసంయోగాత్మకాభావమాదాయ నదో
షః ఇతితు నశ్రద్ధేయమ్ ॥ తథాసతి సుషుప్త్యాది కాలావచ్ఛేదేన అస్మదా
ద్యాత్మవృత్తౌ స్వాశ్రయాశ్రయత్వసంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాక జ్ఞాన
త్వాద్యభావే సాధ్యే సుఖాదావవ్యాప్తిః తత్ర సాధ్యవద్భిన్నే ఈశ్వరే తాదృశ
సంబంధేన నిరవచ్ఛిన్నవృత్తికస్య జ్ఞానత్వాదిరూపాభావస్య తేన సంబంధేన సు
ఖాద్యధికరణే అస్మదాద్యాత్మన్యపి వృత్తేః । ఉత్పత్తికాలావచ్ఛిన్నఘటాదివృ
త్తి తాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకసత్తాభావాదిసాధ్యకఘటత్వా
దిహేతావవ్యాప్తిశ్చ ॥ సంయోగాభావనిష్ఠయోః వ్యాప్యవృత్తిత్వావ్యాప్యవృ
త్తిత్వయోః ప్రతియోగిసామానాధికరణ్యప్రతియోగివైయధికరణ్యయోః వక్ష్య
మాణరీత్యా నవిరోధ ఇత్యభిప్రాయేణావ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకస్థలే అవ్యాప్త్యాల

సాధ్యాభావస్య ప్రవేశాన్నావ్యాప్తిః ॥ గగనఇతి ॥ అయంచ గగనఘటసం
యోగావచ్ఛేదకదిగాద్యవచ్ఛేదేన బోధ్యః ॥ సాధ్యవద్భిన్నఇతి ॥ నచ నిర
వచ్ఛిన్నవృత్తికసాధ్యాభావనివేశేనైవావ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకావ్యాప్తివార
ణాత్ సాధ్యవద్భిన్నీయత్వం వ్యర్థమితివాచ్యం । తత్పరిత్యాగస్యేష్టత్వా
త్ । అథస్వానాశ్రయనిరవచ్ఛిన్నవృత్తిత్వానుయోగితావిశేషోభయసంబం
ధేన సాధ్యవత్త్వం అభావే నివేశ్యమితి నవైయర్థ్యమితిచేన్న । సంబన్ధాన్తరస
హితానుయోగితాయాః సంబంధత్వస్యాదృష్టచరత్వాత్ ।నిరవచ్ఛిన్నవృత్తిక
త్వానుయోగితావిశేషోభయమాత్రస్య సంసర్గత్వేనోపపత్తేశ్చ । అన్య
థా స్వానాశ్రయత్వస్వాభావాశ్రయత్వోభయసంబంధేన సాధ్యవత్త్వస్యా
ధికరణే నివేశేన సార్థక్యసంభవాత్కర్మధారయనిరాకరణానుపపత్తిరితి
॥తథాసతీతి ॥ స్వమతేచ తత్ర సాధ్యాభావస్య ప్రతియోగివైయధికరణ్యా
ద్యధ్యాసేన జ్ఞానత్వాదిభిన్నతయా అధికరణభేదేన భిన్నత్వాన్నావ్యాప్తిః
ఈశ్వరే నిత్యసుఖాంగీకర్తృమతే వ్యభిచారఇత్యతః సుఖాదావిత్యాదిపదం ।

క్షణాంతరమవతారయతి ॥ కర్మాదావితి ॥ ఇదంత్వవధేయం ॥ ద్రవ్య
వృత్తిసంయోగాభావో నగుణాదావస్వీక్రియతే అపితుక్లృప్తతద్వృత్తిసంయోగి
వత్త్వప్రకారకప్రమావిషయత్వాద్యభావఏవసంయోగాభావత్వంకల్ప్యతే అ
నంతగుణాద్యధికరణే సంయోగాభావకల్పనామపేక్ష్య తథావిధైకాభావే సం
యోగాద్యభావత్వకల్పనే లాఘవాత్ । నచసంయోగవత్త్వప్రకారకప్ర
మావిషయత్వాద్యభావే ద్రవ్యత్వాభావద్రవ్యభేదసంయోగిభేదాదౌ వా సం
యోగాభావత్వంకల్ప్యతఇత్యత్ర వినిగమకాభావఇతివాచ్యం । తాదృశా
భావానాంసమనియతతయాఅభేదాత్ । ఏవంచద్రవ్యవృత్తిసంయోగా
భావగుణవృత్తిసంయోగాభావయోర్భేదస్సప్రమాణఏవ॥ అతైవంద్రవ్యత్వా
భావాదీనామప్యానంత్యాపత్తిః కర్మాదౌగుణవృత్తిద్రవ్యత్వాభావో న
కల్ప్యతే అపితుక్లృప్తతద్వృత్తిద్రవ్యగుణాన్యతరత్వాభావ ఏవతదభావత్వమి
త్యాదితర్కాగవేషణయా కర్మాదివృత్తిద్రవ్యత్వాభావస్యగుణాదివృత్తితద
భావతోభేదసిద్ధిరితిచేత్ ఇష్టమేవైతదధికరణభేదేనాభావభేదవాదినాం ।
నచైవంసంయోగాభావత్వకల్పనాయాంధర్మిణామప్యానంత్యాముక్తవినిగ
మకాభావసమ్భవఇతివాచ్యం। వినిగమనావిరహేణాపిద్రవ్యత్వాభావాదౌ
సంయోగాద్యభావత్వకల్పనాయానిష్ప్రత్యూహత్వాదితి ॥ * * * *

ఆదినాదుఃఖాదిపరిగ్రహః । దీధితికారోక్తం మానాభావం ఖండయతి ॥ ఇ
దంత్వితి ॥ ధర్మిణాం॥ అధికరణభేదేనభిన్నద్రవ్యత్వాభావాదీనాం॥ వినేతి॥
వినిగమనావిరహేణసంయోగాభావరూపధర్మిణోప్యనన్తాధికరణవృత్తిత
యా అతిరిక్తత్వమావశ్యకం వినిగమనావిరహేణ సిద్ధంచేదుభయమేవ సి
ద్ధ్యతీతి న్యాయాత్॥ తథాచ మానాభావనిరాకరణమాత్రమిదం నతు అ
వ్యాప్తిరప్యుద్ధర్తుంశక్యా ద్రవ్యవృత్తిసంయోగాభావాదన్యస్యతస్యగుణా
దౌ వినిగమనావిరహేణ సిద్ధత్వాదితి। ఏతచ్చభిన్నత్వఏవ మానాభావఇత్య
ర్థమనాలోచ్యోక్తం ॥ సాధ్యవత్ప్రతియోగికేతి మూలం ॥ అథోపక్రాన్తా
వ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకే సాధ్యవద్ఘటాదిభేదమాదాయావ్యాప్త్యవారణాదసం
గతిః। నచ యత్కించిత్సాధ్యవద్వ్యక్తికభేదనివేశాత్తత్రలక్షణసమన్వయఇ
తివాచ్యం। తథాసతి వ్యాసజ్యవృత్తిధర్మానవచ్ఛిన్నత్వరూపప్రతియోగి
తావిశేషణవైయర్థ్యాత్ తత్కాలజ్ఞాతానాం గగనాదిపర్యన్తానుధావ

హేతోరితి॥నానాధికరణకస్యేత్యాదిః॥అవ్యాప్తేరితి॥ఏతద్రూపవానేతద్రిసా
దిత్యాదౌ ఏతద్రిసాగ్ర్యధికరణేఏతద్రూపాధికరణస్యద్విత్వాదినాభేదసత్త్వేపి
వ్యాసజ్య వృత్తిధర్మానవచ్ఛిన్నత్వేన సాధ్యవన్నిష్ఠప్రతియోగిత్వే ప్రతియో
గ్యవృత్తిత్వేనవా భేదే విశేషితే లక్షణగమనసంభవాన్నాసంభవోదర్శితః

నస్య నిర్బీజత్వాత్ ఏవం తన్మతే ప్రతియోగితావిశేషణానభిధానాత్ xx
నాదిభిన్నే కుత్రాపినలక్షణసమన్వయఇతి తాదృశవృత్తిమద్ధేతుత్వావచ్ఛేదే
నావ్యాప్తిర్నవార్యతే । నచతన్మతే ఏతల్లక్షణేఉభయాభావోనోపగమ్యతే
తిముపగమేనావ్యాప్త్యభిధానంచ తదుపగమేపి క్వచిల్లక్షణముపపాదయితుం
శక్యతఇతి భావేనేతివాచ్యం। అభావభేదేనానాభావముపగమ్య యథాపరల
క్షణమవతారితంతథోభయాభావముపగమ్యాపరావతారణాసత్త్వాదితి॥నైవం
ఏతత్కపిసంయోగీ ఏతత్త్వాదిత్యాదౌ లక్షణసత్త్వాదేవ తాదృశవృత్తిమ
ద్ధేతుత్వావచ్ఛేదేనఅవ్యాప్తినియమభంగాత్। తర్కాలఙ్కారమతేవ్యా
ప్యవృత్తిసాధ్యకే లక్షణసమన్వయం విస్మృత్యైవ ఇదం లక్షణం కృతమితి వ
క్తవ్యం। నచైవం దీధితికృతాం పక్షపదోపాదానాసంగతిః। తేషాంతస్యోపల
క్షణత్వాత్ । అథవా సాధ్యవత్పక్షభేదఏవ లక్షణఘటకః తథాచకపిసంయో
గీఏతత్త్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిర్వార్యతే।ఏతేననానాధికరణకహేతోరితి పూర
ణేన కపిసంయోగీ ఏతత్త్వాదిత్యాదావవ్యాప్త్యకథనాన్న్యూనతేత్యపాస్తం
ఏవమపి తర్కాలఙ్కారాణాంతద్విస్మరణమేవ శరణం ప్రతియోగితావిశే
షణాసత్త్వాత్ । వహ్నిమానే తద్ధూమాదిత్యాదౌ పక్షభేదమాదాయావ్యా
ప్త్యభావాదాహ॥ నానేతి ॥ పూర్వక్షణావచ్ఛిన్నైతద్రూపవద్భేదవారణా
య ప్రతియోగీతి । స్వనిరూపితత్వస్వసామానాధికరణ్యోభయసంబంధేన
ప్రతియోగితావిశిష్టాన్యత్వమర్థః।నచవహ్నిమద్భేదస్య స్వాభావరూపప్ర
తియోగివృత్తిత్వం । తాదాత్మ్యావచ్ఛేద్యప్రతియోగితోపాదానాత్ । దీధి
తౌ ॥ సాధ్యేవేతి ॥ నను మహానసీయవహ్న్యాదేరపి వహ్న్యంతరమాదా
య సాకల్యవత్త్వాత్తదభావమాదాయావ్యాప్తిః స్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితా
కత్వసంబంధేన సాకల్యస్య సాధ్యాభావగామిత్వేతు యావత్త్వావచ్ఛిన్నా
భావమాదాయావ్యాప్తిః । నచసాకల్యోపాదానాత్సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యా
పకతావచ్ఛేదకస్య ప్రతియోగితాకత్వమర్థః తేన ప్రతియోగితాయాస్స్వ

॥ సాకల్యమితి ॥ బాధ్యమిత్యస్యవిశేషణమిత్యాదిః ॥ అత్రసాధ్యాభావవతిసాకల్యవిశేషణసత్త్వఏవసాధ్యేతద్విశేషణస్యవ్యావృత్తిస్సంగచ్ఛతే అన్యథాసాధ్యాభావవత్తాయాః హేతుమత్సాధారణ్యేపి సాధ్యాభావవద్వత్కించిద్వ్యక్తినిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వమాదాయనానావ్యక్తిసాధ్యకసద్ధేతౌ లక్షణసమన్వయసంభవాత్ అతః సాధ్యేతదభావవతిచేత్యనుక్త్వాసాధ్యాభావవతి సాకల్యవిశేషణం ప్రథమతోదర్శితం ॥ నచ సాధ్యాభావవతిసాకల్యవిశేషణాసత్త్వేపివహ్నిమాన్ పర్వతాన్యత్వాదిత్యాదౌ అతివ్యాప్తివారణమేవసాధ్యేసాకల్యప్రయోజనమస్తి ఉభయత్రసాకల్యవిశేషణాదానేయత్కించిత్సాధ్యాభావవతిపర్వతేహేత్వభావసత్త్వాదతివ్యాప్తిః సాధ్యేసాకల్యవిశేషణసత్త్వేతుప్రాగాదేరేవసకలసాధ్యాభావవత్త్వయాతత్ర హేతుసత్త్వేనఅతివ్యాప్త్యుద్ధారాదితినోక్తాభిప్రాయవర్ణనంసమ్యగితివాచ్యం । సాధ్యాభావవతిసాకల్యవిశేషణాసత్త్వేసాధ్యే సాకల్యవిశేషణస్యోక్తాతివ్యాప్తివారణప్రయోజనకత్వసమ్భవేపి వక్ష్యమాణప్రయోజనస్యైవవాస్తవతయా తస్యసాధ్యాభావవతిసాకల్యవిశేషణసత్త్వఏవ సంగతేరాదౌ తత్ప్రదర్శనస్యోచితత్వాత్ ॥ * * * * * * * * * * * * * * *

రూపసంబన్ధత్వేపి నవహ్న్యాద్యభావాసంగ్రహ ఇతివాచ్యం । తథాసత్యేకవ్యక్తికం సాధ్యం ఇత్యాదినాసాధ్యేసాకల్యాప్రసిద్ధ్యభిధానాసంగతేరితిచేన్న। కృత్స్నసాధ్యపర్యాప్తయావత్త్వస్యపర్యాప్తిసంబన్ధేనవిశేషణత్వాత్ యద్వా సాధ్యతావచ్ఛేదకసమానాధికరణ యావద్ధర్మసమానాధికరణానేకవృత్తిప్రతియోగితాకాభావస్సకలసాధ్యాభావశబ్దార్థః అనేకవృత్తిత్వం చస్వానుయోగిసాధ్యవృత్తిత్వస్వానాశ్రయస్వప్రతియోగిసాధ్యవృత్తిత్వోభయసంబన్ధేనభేదవత్త్వం । స్వానాశ్రయత్వనివేశాత్ ద్రవ్యత్వాదేః ద్రవ్యత్వఘటత్వోభయభేదవత్త్వేపినక్షతిః జాత్యభావవారణాయసాధ్యే। ఏవంచ సాధ్యస్యైకత్వేపిసాధ్యతావచ్ఛేదకీయతత్తత్క్షణావచ్ఛిన్నానుయోగితానాం నానాత్వేప్యనేకత్వాభావాత్తదప్రసిద్ధ్యభిధానసంగతిః ॥ సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకానేకవృత్తిప్రతియోగితాక ఇత్యపికశ్చిత్ ॥ విధేయావిమర్శాదాహ। గాదాధర్యాం॥ విశేషణమితి॥ యత్కించిద్విపక్షవ్యావర్తకమిత్యర్థః॥ వాస్తవత్వం॥ఆవశ్యకవిశేషణాంతరాసంపాద్యత్వం। ఏవంచగగనావృత్తిధర్మ

వార్దద్విత్వాదిత్వాదౌ ఘటత్వాదిలక్షణతత్తత్సాధ్యాభావవద్గుణాదిని
ష్ఠాభావప్రతియోగిత్వేపి తత్ప్రయోజనస్యావాస్తవతయా వాస్తవస్యావ్యా
ప్తివారణరూపఫలస్యసాధ్యాభావవతిసాకల్యవిశేషణంవినాఽనుపపత్తిరిత్యా
శయః ॥ నను సాధ్యసాకల్యస్యముఖ్యప్రయోజనమాయాస్యత్వేవ ఏతద్రూ
పగగనోభయవానేతద్వృక్షత్వాదిత్వాదౌ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్నాధికరణాప్రసిద్ధ్యాఏతద్రూపగగనోభయాభావస్య లక్షణాఘటకతయా
ఏతద్రూపాభావమాదాయాతివ్యాప్తేః విపక్షే సాకల్యదానేనాశక్యవార
ణాయాః సాధ్యసాకల్యవిశేషణేనైవ వారణాత్ తస్య సకలసాధ్యాప్రతి
యోగికత్వాత్ ఏతద్రూపగగనోభయాభావస్య ప్రతియోగివైయధికర
ణ్యవిరహాత్ ।నచ ప్రతియోగివైయధికరణ్యఘటకప్రతియోగితావచ్ఛేదక
వైశిష్ట్యస్య సాధ్యతావచ్ఛేదకతాఘటకసంబంధేన నివేశనీయతయా వ
్యాప్తిసంబంధేనైతద్రూపత్వవిశిష్టాసంభవాదేతద్రూపాభావస్య లక్షణా
ఘటకతయా సాధ్యే సాకల్యవిశేషణాసత్త్వేప నక్షతిరితివాచ్యం । తథా
ప్యేతద్రూపరసోభయాభావమాదాయాతివ్యాప్తేర్దుర్వారత్వాత్ ।నచైవ
మప్యేతద్రూపగగనాన్యతరాభావమాదాయాతివ్యాప్తిర్దుర్వారైవేతి వా
చ్యం । అన్యతరత్వస్య ప్రత్యేకధర్మత్వేనతదవచ్ఛిన్నాభావస్యసకలసాధ్య
నిష్ఠప్రతియోగితాకత్వాభావాత్ ।తస్యైతద్రూపాభావసమనియతతయా
లాఘవేనఏతద్రూపత్వస్యైవప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వోపగమాచ్చ। నచ
సాధ్యే సాకల్యానుపాదానేప తత్రైతద్రూపవదవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నాభావం
తద్ఘటావృత్తిత్వావచ్ఛిన్నాభావంవాఆదాయ నాతివ్యాప్తిరితివాచ్యం । ఏత
ద్రూపప్రతియోగికత్వవిశిష్టసమవాయసంబన్ధేనఏతద్రూపగగనోభయసా
ధ్యకే ఏతద్రూపాభావస్యైవ తాదృశసంబంధేన ప్రతియోగివ్యధికరణ
తయా తమాదాయాతివ్యాప్తివారణాయతదావశ్యకత్వాత్ । విశేషరూపే
ణసంసర్గత్వానుపగమేపి సత్తాగగనోభయవాన్ఘటత్వాదిత్వాదౌ ఘు
ర్దసమవాయేన సాధ్యతాయాం హేతావతివ్యాప్తివారకత్వేన వినాపి సా
ధ్యాభావవతిసాకల్యం తద్విశేషణస్యావశ్యకత్వాత్ సాధ్యతావచ్ఛేదకతా
ఘటకసంబంధేన ప్రతియోగితావచ్ఛేదకవైశిష్ట్యోక్తావపి సత్తాతదన్యసమ
వేతోభయాభావమాదాయాతివ్యాప్తిరస్త్యేవ వహ్నిధూమోభయాభావవ

దేతదభావస్య సర్వసమ్మతత్వాత్ ఏవం ద్రవ్యత్వగగనోభయవాన్ఘటాదిత్యా
దౌ సమవాయేనైవసాధ్యత్వే సాధనత్వేచ ద్రవ్యత్వకపాలత్వోభయాభావ
మాదాయాతివ్యాప్తిర్దుష్టన్యా । ఏవం ఘటత్వప్రకారకప్రమావిశేష్య
త్వయస్వరూపసంబంధేన ఘటత్వప్రకారక ప్రమావిశేష్యత్వ ఘటా
వృత్తిధర్మేతదుభయసాధ్యకఘటత్వాదావతివ్యాప్తివారణమపి సా
ధ్యే సాకల్యస్య ముఖ్యప్రయోజనం । తథాసతి తత్రైతత్ఘటావృత్తిత్వావ
చ్ఛిన్నాభావాదేలక్షణాఘటకతయా సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాభావ
స్య ప్రతియోగివ్యధికరణత్వాభావేనాతివ్యాప్తిరితిచేత్ ॥ సాధ్యే సాకల్యా
దానేపి , గగనఘటితోక్తోభయాదిసాధ్యకేఏతద్రూపవదన్యావృత్తిత్వావచ్ఛి
న్నాభావస్య తద్ఘటావృత్తిత్వావచ్ఛిన్నాభావాదేశ్చ ఘటత్వప్రకారకప్ర
మావిశేష్యత్వఘటావృత్తిధర్మేతదుభయసాధ్యకేసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబం
ధేనప్రమేయసామాన్యాభావస్యైవసకలసాధ్యనిష్ఠప్రతియోగితాకతయా
తాదృశాభావమాదాయాతివ్యాప్తిర్దుర్వారైవేతి అవ్యాప్తివారణస్యైవవా
స్తవప్రయోజనత్వాత్ ।సాధ్యతావచ్ఛేదకతాఘటకసంబంధేనప్రతియోగితా
వచ్ఛేదకవైశిష్ట్యప్రవేశేతుతాదృశావృత్తిత్వవిశిష్టోభయత్వావచ్ఛిన్నాభావో
బోధ్యః గురుధర్మస్యాప్యవచ్ఛేదకత్వాత్ ॥ కేచిత్తు గగనఘటితోభయసా
ధ్యకేసాధ్యతావచ్ఛేదకపర్యాప్త్యధికరణనిష్ఠప్రతియోగితాకాభావస్యైవ
సాధ్యాభావపదేన వివక్షితతయా తథావిధోభయాభావమాదాయైవ నాతి
వ్యాప్తిః । నచ వక్ష్యమాణప్రతియోగివైయధికరణ్యాసంభవేన తథావిధో
భయాభావస్యోపాదానస్యైవాసంభవఇతివాచ్యం।అతివ్యాప్తివారకతయాసా
ధ్యే సాకల్యం వ్యర్థీకుర్వతాంమతేఽతివ్యాప్తివారణమార్గస్యైవాస్మాభిర
వలంబితత్వాత్ వస్తుతస్తువిపక్షేసాకల్యాసత్త్వేసాధ్యాభావేప్రతియోగివైయ
ధికరణ్యంవ్యర్థమితితథావిధోభయాభావస్య సాధ్యాభావత్వేనతమాదాయ
నాతివ్యాప్తిరితిసాధ్యేసాకల్యస్యనాతివ్యాప్తివారకత్వేనావశ్యకతాతస్మాద్విప
క్షేసాకల్యదలేపక్షేపివ్యాప్తివారకత్వేనైవసాధ్యేసాకల్యవిశేషణదానస్యౌ
చిత్యం।అవ్యాప్తివారకత్వేనసప్రయోజనకత్వసంభవేఅతివ్యాప్తివారకత్వేనత
త్ఫలప్రదర్శనస్యాకించిత్కరత్వాత్ ।ఉక్తస్థలేచవిపక్షేసాకల్యాదానోత్తరమతి
వ్యాప్తిసంభావనాయాంప్రతియోగివైయధికరణ్యప్రవేశాత్తథావిధసాధ్యా

వస్తుతస్తు ॥ సాధ్యేసాకల్యవిశేషణంపరిత్యజ్య సాధ్యాభావేసాధ్యతా
వచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వనివేశనరూపకల్పాంతరస్యైవలం
బనీయతయాచరమమేవతత్ప్రదర్శనముచితం । సాధ్యేతదభావవతిచబో
ధ్యమిత్యుక్త్వాసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకోవాఅభావో
గ్రాహ్యఇత్యుక్తౌ సాధ్యాభావవతిసాకల్యంనివేశ్యతే సాధ్యాభావోవా ప్ర
తాదృశోనివేశ్యతఇత్యేతాదృశవికల్పఃప్రతీయేత సచఅవివక్షితః ఇతి సా
రం ॥ అవ్యాప్తివారణాయసాధ్యాభావేసాకల్యవిశేషణేధూమవాన్వహ్నే
రిత్యాదౌసాధ్యతావచ్ఛేదకీభూతసంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితా
కసకలసాధ్యాభావాధికరణంగుణాదిరేవస్యాత్ అయోగోళకాదేహ్నిగా
సంయుక్తత్వావచ్ఛిన్నాభావానధికరణత్వాదిత్యతివ్యాప్తిః । వహ్నిమ
త్త్వప్రకారకప్రమావిషయోధూమాదిత్యాదౌసాధ్యతావచ్ఛేదకీభూత స్వ
రూపసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకతత్తద్విపక్షావృత్తిత్వావచ్ఛిన్నాభా
వస్యతత్తద్విపక్షమాత్రవృత్తితయాసకలసాధ్యాభావాధికరణాప్రసిద్ధ్యాఅ
వ్యాప్తిశ్చేతితదుపేక్ష్యసాధ్యేసాకల్యవిశేషణంనివేశితం ॥ ననుసాధ్యేసాక

భావాప్రసిద్ధ్యైవనాతివ్యాప్తిరితివిపక్షపదప్రాక్ సాకల్యనివేశోదర్శిత ఇ
త్యాహుః ॥ అత్రసాధ్యేసాకల్యవికల్పితసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాభావ
దానకల్పఏవగగనఘటితోభయాభావసాధ్యకేఽవ్యాప్తివారకఇతి తత్కల్ప
యోరేవనైరంతర్యేణనివేశఉచితఇత్యాశయేనాహ॥వస్తుతస్త్వితి॥అవివక్షితఇ
తి।ఏతత్పక్షేవహ్నిమాన్పరతాన్యత్వాదిత్యాదౌదోషవారణాయసాధ్యేసాక
ల్యస్యోక్తావపి సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాభావ ప్రవేశ పక్షేవిపక్షేసాక
ల్యాసత్త్వాదతివ్యాప్తేర్దుర్వారత్వాదితిభావః । జగదీశేనతుసాధ్యవిపక్ష
యోస్సాకల్యాసత్త్వేపిసాధ్యాభావేసాకల్యాన్నాతివ్యాప్తిరిత్యుక్తం । త
త్సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నాభావప్రవేశేనసంగచ్ఛతఇత్యతోఽ
తివ్యాప్తిరిత్యుక్తం॥అవ్యాప్తిశ్చేతి॥ అత్రతత్తద్విపక్షావృత్తిత్వాదినారూపే
ణసాధ్యాభావమాదాయాసంభవఃగగనభిన్నంఘటత్వాదిత్యాదావపి తత్త
త్సపక్షవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నాభావమాదాయైవావ్యాప్తేఃసంభవాదితినసాధు।సా
ధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యాభావనివేశాదితిసూచితం । నచభ
వన్మతేపిప్రతియోగితాయాంసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధానివేశలాఘవాత్సా

ల్య విశేషణదానేపివహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదావవ్యాప్తితాదవస్థ్యం పర్వ
తాదావపిపర్వతీయవహ్నేర్ద్విత్వాదినా అభావసత్త్వేన సకలసాధ్యాభావస
త్త్వాత్ వ్యాసజ్యవృత్తిధర్మానవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వేన అభావవిశే
షణేచ వహ్నిధూమోభయవాన్ వహ్నేరిత్యాదావతివ్యాప్తిః వహ్నిమ
తస్తథావిధసకలసాధ్యాభావానధికరణత్వాత్ సాధ్యతావచ్ఛేదకాతిరిక్తో
యోవ్యాసజ్య వృత్తిధర్మః తదనవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వని వేశనేచ

ధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనప్రతియోగివైయధికరణ్యస్యైవ ప్రవేశేస్వరూపసం
బంధేనతత్తద్గుణాద్యవృత్తీనాంస్వరూపసంబంధేన అభావఘటితకూటాధికర
ణాప్రసిద్ధేర్జగదీశీయోఽతివ్యాప్త్యుద్ధారఃమథురానాథీయోఽసంభవశ్చ సంగచ్ఛ
తఏవేతి వాచ్యం । కల్పద్వయమధికృత్యావ్యాప్తేరేవాస్మాభిరభిధానాత్ ॥
ద్విత్వాదినేతి ॥ పూర్వక్షణాద్యవచ్ఛిన్నవహ్న్యాద్యభావస్య సకలసాధ్యా
ప్రతియోగికత్వాత్పరిత్యాగః॥తథావిధేతి ॥ అయఃపిండాన్యత్వవిశిష్టవహ్నిధూ
మాన్యతరాభావస్తునసకలసాధ్యాభావః ॥ సాధ్యతావచ్ఛేదకాతిరిక్తఇతి ॥
ఏతత్ఫలైకాలికసంబంధేనవహ్నిత్వవిశిష్టస్యాభావపరామర్శాత్ సమవా
యేనవహ్నిత్వవిశిష్టస్యానుమితివారణాయప్రతియోగితాంశే యత్సంబంధావ
చ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వంగృహ్యతేసాధ్యేతేన సంబంధేనసాధ్యతావచ్ఛేద
కభాననియమఇతిబోధ్యం । సాధ్యతావచ్ఛేదకాతిరిక్తధర్మానవచ్ఛిన్నప్రతి
యోగితాకాభావనివేశేఅతిరిక్తానాంబహూనాంధర్మాణాం ప్రవేశాపత్తి
రతోవ్యాసజ్యవృత్తీత్యుక్తం యదిచతాదృశాతిరిక్తధర్మనిష్ఠావచ్ఛేదకతాకత్వ
సామాన్యాభావనివేశేనైవానంతధర్మప్రవేశాత్తద్వైయర్థ్యమిత్యు
చ్యతే తదాప్రమేయవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌగురుధర్మస్యప్రతియోగి
తానవచ్ఛేదకత్వేనకేవలవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నాభావసంగ్రహాయ తదుపాదా
నమావశ్యకం।సంయోగాదినాప్రమేయవత్సాధ్యకస్థలానురోధేనస్వానవచ్ఛి
న్నప్రకారతావచ్ఛేదకత్వరూపం స్వాపర్యాప్తవిషయతాశ్రయత్వరూపం
వా సాధ్యతావచ్ఛేదకాన్యత్వంవాచ్యం । నన్వేవంప్రమేయవహ్నిధూమో
భయవాన్ధూమాదిత్యాదావగతిరేవ వహ్నిధూమోభయత్వావచ్ఛిన్నాభావ
స్యలక్షణాఘటకత్వాదితిచేన్న।తత్ర కేవలవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నాభావస్యైవ ల
క్షణఘటకత్వాత్ । నచకాలికసంబన్ధేనవహ్నిత్వవిశిష్టస్యసాధ్యత్వేవాలా

లాఘవాత్సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్యైవాభావే ని-
వేశనముచితం కింసాధ్యసాకల్యవిశేషణేనేత్యభిప్రేత్యతద్వైవాహ ॥ సాధ్యతా
వచ్ఛేదకేతి॥ సాధ్యాభావవతి సాకల్యవిశేషణప్రయోజనమాహ॥ విపక్షేతి॥ వై
కల్పికయోః సాధ్యతదభావయోః సాకల్యసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతి
యోగితాకత్వవిశేషణయోర్వ్యావృత్తిమాహ॥ నవేతి॥ ఏకవ్యక్తిసాధ్యకే ఏత
ద్రూపవానేతద్రసాదిత్యాదౌ హేత్వధికరణే పూర్వక్షణవృత్తిత్వవిశిష్టసా
ధ్యాభావోఽప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగివ్యధికరణః పూర్వక్ష
ణవృత్తిత్వవిశిష్టైతద్రూపాదేరేతద్రసాధికరణేవృత్తేః ఏతద్రూప ఏతద్రూపో
భయత్వావచ్ఛిన్నాభావోఽపి న తథా ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాధికర

నిరూపకహేతౌ సమవాయేన వహ్నిత్వవిశిష్టాభావమాదాయావ్యాప్తివారణా-
య సాధ్యసాకల్యమావశ్యకమితి కథముక్తాభావో లక్షణఘటక ఇతి వాచ్యం ।
యత్ర వహ్నిధూమోభయత్వం శుద్ధస్వరూపసంబన్ధేన సాధ్యతావచ్ఛేదకం వ
హ్న్యాదిర్హేతుః తత్ర పర్యాప్తిసంబన్ధేన వహ్నిధూమోభయత్వావచ్ఛిన్నాభా
వవారణాయ ప్రతియోగితాయాం సాధ్యతావచ్ఛేదకతాఘటకసంబన్ధావచ్ఛి
న్నావచ్ఛేదకతానిరూపకత్వస్యావశ్యకతయా తత ఏవ సమవాయేన వహ్నిత్వ
విశిష్టాభావవారణసంభవాత్ సాధ్యసాకల్యస్యవ్యర్థత్వాత్ । న చ మహానససం
యోగఘటితమహానసీయవహ్న్యభావవారణాయ తత్ర సాకల్యమావశ్యకమి
తి వాచ్యం । సాధ్యతావచ్ఛేదకతదితరవృత్త్యవచ్ఛేదకతాకత్వాభావస్యాపి విశే
షణత్వాత్ । వహ్నిధూమయోస్సంఖ్యాన్యోభయత్వస్య సాధ్యతావచ్ఛేదకత్వే
తు వహ్నిత్వప్రకారకప్రమీయవిశేష్యత్వవదభావః తాదృశప్రమావిశేష్య
తాత్వస్య గురుత్వేఽపి సులభః ప్రమీయత్వాంశస్య పరిచాయకత్వాత్ విశే
ష్యతాయా నానాత్వే తు తావద్వహ్నివృత్త్యన్యతమత్వరూపాఖండభేదవద
భావః భేదస్య స్వరూపతోఽనవచ్ఛేదకత్వే తు అగతిరేవ ॥ లాఘవాదితి ॥
అథ గురుధర్మేణ సాధ్యతాస్థలానురోధేన ప్రకృతసాధ్యవ్యాపకతావ
చ్ఛేదరూపావచ్ఛిన్నాభావస్యావాచ్యతయా కథం లాఘవమితి చేన్న । వ్యాస
జ్యవృత్తిత్వం విహాయ సాధ్యతావచ్ఛేదకాపర్యాప్తావచ్ఛేదకతాకత్వసా
మాన్యాభావవత్ప్రతియోగితాకత్వమేవ నివేశ్యం । సాధ్యతావచ్ఛేదకాప
ర్యాప్తవిషయతాశ్రయవ్యాసజ్యవృత్తిధర్మావచ్ఛిన్నత్వసామాన్యాభావ

ణాప్రసిద్ధేః తత్ర లక్షణసంగతేరిత్యతో నానావ్యక్తికేత్యుక్తం । అత ఏవా
వ్యాప్తిరేవోక్తా నాసంభవః ॥ అత్ర చ నానావ్యక్తిసాధ్యకత్వం వ్యధికరణద్వ
యవృత్తిసాధ్యతావచ్ఛేదకకత్వం * * * * * * * *

ఏతత్ప్రతియోగితాకత్వనివేశే తదపర్యాప్త వ్యాసజ్య వృత్తిధర్మానిష్ఠావచ్ఛేద
కతాఘటితవిశేషణనివేశే చ మహాగౌరవాత్ । పృథక్సాధ్యతాఘటకసంబంధా
వచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వవిశేషణావశ్యకతాపత్త్యా గౌరవాచ్చ । ఏవం చ గు
రుధర్మేణ సాధ్యతాస్థలానురోధేన అత్రాపి పారిభాషికం సాధ్యతావచ్ఛేదకమే
వ నివేశ్యం । ప్రమేయవహ్నిధూమోభయసాధ్యకే చ వహ్నిధూమోభయాభా
వ ఏవ లక్షణఘటకః । ఏవం చ కాలికసంబన్ధేన వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యకే సమ
వాయేన వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నాభావవారణాయ సాధ్యసాకల్యమప్యావశ్యకం ।
న చ సాధ్యవ్యాపకతావచ్ఛేదకతాప్రతియోగితాకవచ్ఛేదకతయోరేకసంబన్ధా
వచ్ఛిన్నత్వనివేశాన్న కాలికసంబన్ధేన వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యకే సమవాయే
న వహ్నిత్వవిశిష్టాభావసంగ్రహప్రసంగ ఇతి వాచ్యం । సిద్ధమన్నమితిన్యాయే
న సాధ్యసాకల్యస్యైవాభిధానాత్ । ఏవం చ లాఘవోక్తిసఙ్గతిః । ఏతేన వ్యాసజ్య
వృత్తిత్వనివేశే ప్రమేయవహ్నిధూమోభయసాధ్యకే అగతిరేవ కిం చ వ్యాసజ్య
వృత్తిత్వం గురుధర్మస్యానవచ్ఛేదకత్వమతే లాఘవన్తు తస్యానవచ్ఛేదకత్వమతే ఇ
తి సన్దర్భవిరోధ ఇత్యపాకృతమితి విభావనీయం । యద్వా । వ్యాసజ్యవృత్తిత్వనివేశ
కల్పే సాధ్యతావచ్ఛేదకం పారిభాషికం న గురుధర్మశ్చావచ్ఛేదకః । వ్యాసజ్యవృ
త్తిత్వం చాఖండాభావఘటకం సాకల్యనివేశార్థమేవ అన్యథా తద్వహ్న్యభా
వవారణార్థం వైయర్థ్యం । ఏవం చ సాకల్యవ్యాసజ్యవృత్తిత్వనద్వయనివేశమ
పేక్ష్య లాఘవోక్తిః ॥ అత ఏవ ॥ ప్రతియోగివైయధికరణ్యావిశిష్టసాధ్యాభావఘటి
తలక్షణస్య తత్రావ్యాప్త్యభావాదేవ । నానా అనేకా వ్యక్తిరాశ్రయో యస్యేతి
వ్యుత్పత్త్యా నానాధికరణకత్వలాభేపి ద్రవ్యత్వసాధ్యకే సద్ధేతావవ్యాప్త్యభా
వాత్ సాధ్యపవనాసాత్వదా నైశబ్దవాన్గగనత్వాదిత్యాదౌ ఉభయత్రాపి తద్వా
నసత్త్వాద్ద్రవ్యత్వపృథివీత్వాన్యతమవాన్పృథివీత్వాదిత్యాదౌ తదభావాచ్చ అవ
చ్ఛేదకావచ్ఛేదేనాన్వయవ్యాఘాతస్స్యాదిత్యత ఆహ ॥ వ్యధికరణద్వయేతి ॥ య
త్కించిత్సాధ్యానధికరణవృత్తిత్వం సాధ్యాధికరణీభూతయత్కించిద్వ్యక్త్య
వృత్తిత్వం వా యది నానావ్యక్తిత్వం తదా శబ్దవాన్గగనత్వాదిత్యాదౌ నావ్యాప్తి

అతఏవఏతద్వృత్తియావద్ధర్మవానేతత్త్వాదిత్యాదౌనానావ్యక్తిసాధ్యకే అ
వ్యాప్తివిరహేపినక్షతిః॥అవ్యాప్యవృత్తీతి॥కపిసంయోగీఏతద్వృక్షత్వాదిత్యా
దావిత్యర్థః॥అవ్యాప్తేర్వారణాయేత్యన్వయః॥వ్యభిచారిణిచేతి॥ఏతద్వృక్షత్వ
వాన్కపిసంయోగాదిత్యాదావిత్యర్థః॥అభావద్వయే॥సాధ్యాభావేహేత్వభా
వేచ॥తథాచఅవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకవ్యాప్యవృత్తిసద్ధేతావవ్యాప్తివారణాయ
సాధ్యాభావేవ్యభిచారిణిచావ్యాప్యవృత్తావతివ్యాప్తేర్వారణాయహేత్వభా
వేప్రతియోగివైయధికరణ్యమిత్యర్థః॥యద్యపిహేత్వభావేప్రతియోగివైయ
ధికరణ్యవిశేషణస్యావశ్యకతయాకపిసంయోగీ కపివిభాగాదిత్యాద్యవ్యాప్య
వృత్తిహేతుకేఅవ్యాప్తివారణప్రయోజనకత్వంసాధ్యాభావేతద్విశేషణస్య

రతఆహ॥ఏతద్వృత్తీతి॥ననువ్యధికరణద్వయవృత్తిత్వంయత్కించిత్సాధ్యాప
సావాధిరణవృత్తిత్వంతథాచోక్తాన్యతమసాధ్యకపృథివీజలాన్యతరత్వాదిహే
తుకఏవోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతాన్యే విధేయసత్త్వాన్న్యూనవృత్తితేతిచేత్ తర్హీదృశే
తింపరిత్యజ్యహేత్వధికరణయత్కించిద్వ్యక్త్యవృత్తిత్వరూపం సాధ్యఏవనా
నాత్వంనివేశ్యతాం।వస్తుతస్తు యత్కించిత్సాధ్యానధికరణహేత్వధికరణవృ
త్తిసాధ్యవృత్తిత్వమర్థఇతినకోపిదోషః।ఏతేనవ్యధికరణద్వయవృత్తిత్వంచేత్
యత్కించిత్సాధ్యానధికరణవృత్తివృత్తిత్వం తదాద్రవ్యత్వపృథివీత్వసత్తా
న్యతమసాధ్యకపృథివీత్వాదేస్సంగ్రహాపత్తిః పరస్పరానధికరణవృత్తివృత్తి
త్వంపరస్పరానధికరణవృత్తిపరస్పరవృత్తిత్వంచేత్ తదాద్రవ్యత్వపృథివీత్వా
న్యతరవాన్ ద్రవ్యత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిసంభవేన తదకథనేనన్యూనతేతిప్ర
త్యుక్తం । అత్రేదంబోధ్యం । నానాధికరణకసాధ్యకఇత్యేవజ్యాయః ॥
నచైవం సత్తాద్రవ్యత్వపృథివీత్వాన్యతమవాన్ద్రవ్యత్వాదిత్యాదావవ్యాప్త్య
సత్త్వేనఅసంగతిరితివాచ్యం । తదధికరణవృత్తిత్వవిశిష్టసాధ్యాభావమాదా
యావ్యాప్తేః । ఏతేనపరస్పరవ్యాప్యవ్యాపకభావాపన్నత్వం సాధ్యవిశే
షణమపిప్రత్యుక్తం।రూపవాన్పృథివీత్వాదిత్యాదౌకస్యాఅపిరూపవ్యక్తేర్నా
నాధికరణకత్వాభావేపి నానాధికరణవృత్తితావచ్ఛేదకసాధ్యతావచ్ఛేదకక
స్థలేఇత్యర్థాన్నావ్యాప్తిః ।ద్రవ్యంపృథివీత్వాదిత్యాదౌచవిశిష్టాభావాదిక
మాదాయాన్యాప్తిసంభవాన్నావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనాన్వయవ్యాఘాతఇతి॥ఏ
తద్వృక్షత్వవానితి॥ఏతత్ప్రయోజనంచిత్యం॥వృక్షవృత్త్యేతత్త్వంవాసాధ్యం।

సంభవతీతివ్యాప్యవృత్తిత్యకించిత్కరం తథాపి హేత్వభావేతద్విశేషణప్రతి
సంధానంవినైవవ్యాప్యవృత్తి హేతుకస్థలేఅవ్యాప్తినిర్ణయోభవతీత్యభిసంధా
యైతదుక్తం॥ప్రతియోగివైయధికరణ్యంచనప్రతియోగ్యధికరణావృత్తిత్వంఅ
వ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకేతథావిధహేతుకేచతాదృశసాధ్యాభావహేత్వభావా
ప్రసిద్ధ్యాఅవ్యాప్తేః। అపితుప్రతియోగ్యనధికరణవృత్తిత్వంతథాచప్రతియో
గ్యనధికరణవృత్తిత్వవిశిష్టసాధ్యాభావాధికరణేషు యావత్సుప్రతియోగ్యనధి
కరణవృత్తిత్వవిశిష్టస్సర్వత్తేయోఽభావఃతత్ప్రతియోగిత్వమిత్యర్థః। తేన
కపిసంయోగీఏతద్వృక్షత్వాదిత్యాదౌ కపిసంయోగాద్యనధికరణగుణాదివృ
త్తిత్వోపలక్షితకపిసంయోగాద్యభావస్యహేత్వధికరణేసత్త్వేపినావ్యాప్తిః।న
వాఏతద్వృక్షత్వాత్కపిసంయోగాదిత్యాదౌతథావిధకపిసంయోగాద్యభా
వస్యసకలసాధ్యాభావాధికరణేసత్త్వేప్యతివ్యాప్తిః । ప్రతియోగ్యనధికర
ణీభూతసాధ్యాభావాధికరణ యావన్నిష్ఠస్వప్రతియోగ్యనధికరణతాకాభా
వప్రతియోగిత్వమితిఫలితోఽర్థః ॥ ప్రథమేసాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధేన
చరమేహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనప్రతియోగ్యనధికరణత్వంబోధ్యం ॥ తే
న అయమాత్మాఆత్మమహాకాలాన్యతరత్వాదిత్యాదౌవ్యభిచారనిరూపకాధి
కరణస్యకాలస్య కాలికసంబంధేన సాధ్యాధికరణత్వేపి నాతివ్యాప్తిః ।

అత్రవిశిష్టాధికరణతానివేశేగౌరవంఏవంవిశిష్టాధేయతాయాఅనతిరిక్తత్వే
నఅవ్యాప్యవృత్తివ్యభిచారిణ్యతివ్యాప్తిశ్చేత్యతఆహ । ప్రతియోగీతి ॥
నను స్వప్రతియోగిత్వేనసాధ్యోపాదానంవ్యర్థంసాధ్యానధికరణత్వనివేశే
తుసాధ్యాభావాధికరణత్వంవ్యర్థమితిచేన్న । ఇదానీంమూలానురోధేన
సాధ్యాభావాధికరణతాయాంస్వనిరూపకాభావీయత్వస్యావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్నసామానాధికరణ్యోభయసంబంధేనప్రతియోగితావిశిష్టాన్యత్వస్య య
థాశ్రుతస్యైవవాభిప్రేతత్వేనఘటాద్యభావాదివారణాయసాధ్యాభావనివే
శస్యావశ్యకత్వాత్ పశ్చాత్తుప్రకృతసాధ్యానధికరణత్వం స్వయమభిధానీ
యమితి ॥ వస్తుతస్తు సాధ్యతావచ్ఛేగకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావచ్ఛేదకా
వచ్ఛిన్నానధికరణేతిఅభావాధికరణాంతార్థః సాధ్యాభావనిష్ఠప్రతియో
గ్యనధికరణవృత్తితానిరూపకంయద్యావత్ తన్నిష్ఠస్వప్రతియోగ్యనధికరణవృ
త్తితానిరూపకతాకాభావప్రతియోగిత్వోక్తావపిగౌరవమేవద్రష్టవ్యం॥ అత్రేతి॥

నవాపహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ సాధ్యాభావాధికరణయావదంతర్గత కా
లజ్ఞానాదిషు కాలికవిషయిత్వాదిసంబంధేన హేత్వభావప్రతియోగ్యధికరణ
తాసత్త్వేప్యసంభవోఽవ్యాప్తిర్వా । ఇత్థంచ ప్రతియోగిత్వే సంబంధవిశే
షావచ్ఛిన్నత్వేననివేశనీయే సంబంధాంతరావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాక
యోః సాధ్యాభావ హేత్వభావయోః ఉక్తసంబంధేన ప్రతియోగిసమానాధి
కరణతయా అసంభవాతివ్యాప్త్యోరనవకాశాత్ ॥ హేత్వభావోఽపీతి ॥ అపి
శబ్దేన సాధ్యాభావేపి ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవైయధికరణ్యం నివే

నచ సాధ్యే సాకల్యాప్రసిద్ధిః । జ్ఞానస్యైవ సాధ్యత్వాత్ । నచైవం సర్వస్యా
పి విషయతాసంబంధేన జ్ఞానవత్త్వాపదోషః । జన్యజ్ఞానవిశేషస్యైవ సాధ్య
త్వాత్ । ఏవంచ జన్యజ్ఞానరూపప్రతియోగ్యనధికరణ
మహాప్రలయే కాలాత్మాన్యతరత్వరూపహేతోస్సత్త్వేనాతిప్రసంగో నాస్తీ
తి మహేతి ॥ ఏతేనాత్మత్వే సాధ్యే సంబంధసామాన్యేన ప్రతియోగ్యనధికర
ణం గగనాదికమేవ స్యాన్న తు మహాప్రలయః తత్రాపి కాలికసంబంధేనా
త్మత్వసత్త్వాత్ తత్ర చ హేత్వభావస్య సత్త్వేనాతివ్యాప్తిప్రసంగః మహా
త్వగం వ్యర్థమిత్యపాస్తం ॥ అసంభవ ఇతి ॥ ఆత్మభిన్నం ఆత్మావృత్తిధర్మ
వాన్ మనస్త్వాదిత్యాదావప్యేకకాలీనత్వైకజ్ఞానవిషయత్వయోస్సంసర్గ
త్వోపగమే సాధ్యాభావవత్యాత్మని తేనసంబంధేన హేత్వభావప్రతియో
గ్యధికరణతాసత్త్వాదవ్యాప్తేః । తయోస్సంసర్గత్వానుపగమేతు నతత్రావ్యా
ప్తిః ఆత్మనః కాలికసంబంధేన మనస్త్వానధికరణత్వాదిత్యవ్యాప్తిర్వేత్యుక్తం
అత్ర ప్రసిద్ధానుమానేపి సమవాయావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావాదికమాదాయా
సంభవః ఏవం వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ సమవాయేన హేతౌ సంయో
గావచ్ఛిన్నహేత్వభావమాదాయాతివ్యాప్తిః నతు ధూమవాన్వహ్నేరిత్యా
దౌ సమవాయావచ్ఛిన్నహేత్వభావస్య సాధ్యాభావవత్సకలనిష్ఠత్వాభావా
త్ ఆత్మభిన్నం ద్రవ్యత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యాభావవత్యాత్మని కాలికసంబంధా
వచ్ఛిన్నద్రవ్యత్వాభావాదికమాదాయ చాతివ్యాప్తిరతస్సాధ్యతాహేతుతా
ఘటకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వం ప్రతియోగితాయాం అవశ్యనివేశితం తస్య
ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేన ప్రతియోగ్యనధికరణత్వనివేశకల్పే ఆవశ్య
కత్వేపి గౌరవాదేతత్కల్పే తత్పరిత్యాగం దర్శయతి ॥ ఇత్థంచేతి ॥

నసీయమితిసూచ్యతే । తేనవిశిష్టసత్తావాన్ జాతేరిత్యాదౌహేత్వధికరణ
గుణాదిషుసాధ్యాభావప్రతియోగినస్సత్త్వాదేస్సత్త్వేపినాతివ్యాప్తిః ॥ అ
త్ర సాధ్యాభావోపీత్యుక్తౌ అగ్రిమతత్పదేన హేత్వభావపరామర్శాసంభ
వః తత్ర హేత్వభావపదోపాదానేచాక్షరాధిక్యమితితన్నోక్తం ॥ తత్ప్ర
తియోగిత్వం ॥ సాధ్యాభావవన్నిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వం ॥ హేతుతా
వచ్ఛేదకరూపేణ ॥ హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నమిత్యర్థః । హేత్వభా
వనిష్ఠప్రతియోగివైయధికరణ్య శరీరే ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వని
వేశస్యప్రయోజనమాహ ॥ ద్రవ్యత్వాదావితి ॥ విశిష్టసత్త్వేతి ॥ గుణకర్మాన్యత్వ
విశిష్టసత్తేత్యర్థః ॥ ప్రతియోగితాయాం హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న
త్వనివేశనస్యఫలమాహ ॥ నవేతి ॥ అత్రాపి ద్రవ్యత్వాదౌ సాధ్యేఇత్యను
షజ్యతే । విశిష్టసత్తాత్వాదినా ॥ గుణకర్మాన్యత్వవిశిష్టసత్తాత్వాదినా ॥
తృతీయార్థశ్చ అవచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వంతస్యచాభావేఽన్వయః ।
ప్రతియోగిపదార్థైకదేశప్రతియోగితాన్వితమవచ్ఛిన్నత్వంవాతదర్థః ॥
తాదృశాభావేతి । సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠాభావేత్యర్థః । నచ హేత్వ
భావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవైయధికరణ్యస్థలే హేతుతావచ్ఛేద
కావచ్ఛిన్నవైయధికరణ్యమేవనివేశ్యతాంతథాపి తత్ప్రయోజననిర్వాహాత్
తథాచద్రవ్యంసత్త్వాదిత్యాదౌ విశిష్టసత్తాభావస్య హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్నసమానాధికరణతయైవ అతివ్యాప్తివారణసంభవాత్ప్రతియోగితాయాం
హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వనివేశనమఫలమితివాచ్యం । హేతుతావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవైయధికరణ్యనివేశే సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠాయా హేతు
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణవృత్తిత్వవిశిష్టనిరూపితాధికరణతాతన్నిరూ
పకాభావప్రతియోగిత్వమర్థస్స్యాత్ తదపేక్షయా సకలసాధ్యాభావవ

ద్రవ్యత్వాదావితి ॥ గుణవత్త్వం ద్రవ్యేతరావృత్తిమత్త్వంవాద్రవ్యత్వం తేనసా
ధ్యే సాకల్యాప్రసిద్ధిః ॥ అవచ్ఛిన్నేతి ॥ అస్య ప్రకారతయాభానాత్ వహ్ని
త్వేన నాస్తీతి నప్రత్యయః । ద్వేధాప్రతియోగిత్వభానాసహిష్ణురాహ ॥
ప్రతియోగీతి ॥ సకలేతి ॥ సకల తన్నిష్ఠహేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నా
నధికరణతాకాభావప్రతియోగిత్వంతు బహువ్రీహ్యర్థసంబంధాసంభవా
న్నోక్తః ॥ సకలేతి ॥ యద్యప్యేతాదృశపరిష్కారే నిర్ధూమత్వవ్యా

న్నిష్ఠాయా హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నయాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణతా తద్వత్త్వరూపాస్మదీయఫలితార్థస్యాగురుత్వాత్ । నచమన్మతేపి సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠంయద్ధర్మావచ్ఛిన్నానధికరణత్వం తద్ధర్మవత్త్వమిత్యర్థః సచాతిలఘురితివాచ్యం । ఏతాదృశార్థకరణేమూలోక్తంప్రతియోగితాయాః వ్యాప్తిత్వంవ్యాహన్యేతేతిమూలానుసారేణ దీధితికృతా గుర్వర్థానుసరణాత్ ఉక్తౌ విశేష్యవిశేషణభావేన వైశేష్యర్థవిశేషణతానవకాశాత్ । ఏతల్లక్షణందూషయిత్వా ఉత్తరలక్షణమవతారయతి ॥ యత్రైకవ్యక్తికమితి ॥ యత్రైకవ్యక్తికంసాధ్యంతత్రావ్యాప్తిరిత్యన్వయః । ఏతద్రూపవానేతద్రసాదిత్యాదౌ అవ్యాప్తిరిత్యర్థః ।

పృథ్వీవాన్నిర్వహ్నిత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిదానాసంగతిరితి సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠహేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణవృత్తిత్వవిశిష్టనిరూపితస్వనిరూపితాధికరణతాకాభావప్రతియోగిత్వమిత్యర్థోవాచ్యః సచోక్తార్థాపేక్షయాఽతిగురురేవ । తథాపిఅవ్యాప్త్యనువాదేన తాదృశార్థలాఘవగౌరవవిచారేనప్రదర్శయితుంశక్యతే అవ్యాప్తేర్దర్శితయథాశ్రుతాభిప్రాయకత్వసంభవాత్ నిష్కర్షే లాఘవాదేవ పంచమావతారసంభవాత్ ॥ వహ్న్యభావవద్భేదస్య వహ్నిస్వరూపత్వమతేనేదమిత్యపి కేచిత్ ॥ విశేష్యేతి ॥ నచ హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నయత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణశబ్దాద్బోధేయాదృశవిషయితాయద్ధర్మావచ్ఛిన్నానధికరణశబ్దాద్బోధే తద్విలక్షణవిషయితాసత్త్వేపి యద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేన ధూమత్వావచ్ఛిన్నానధికరణత్వరూపతాత్పర్యార్థబోధే ధూమత్వావచ్ఛిన్నానధికరణత్వభానాద్వైయర్థ్యం దుర్వారమేవేతివాచ్యం । గోమాంసాస్నాదిమతః వహ్నిమత్త్వే ధూమవతఇత్యాదౌ హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నయాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేనైవ సాస్నాత్వాద్యవిశేషితసాస్నాదిః హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నయాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణశబ్దజన్యబోధే తాత్పర్యబోధే చవిషయః యద్ధర్మావచ్ఛిన్నానధికరణశబ్దజన్యబోధే చ యద్ధర్మశబ్దేన విశిష్టహేతుతావచ్ఛేదకస్థలే తస్యైవోపాదేయతయా సాస్నాత్వాదినాస విషయఇత్యాశయేన విశిష్టావిశిష్టహేతుకస్థలే విశేష్యవి

అనేకాశేషత్వరూపసాకల్యస్యసాధ్యేఽసత్త్వాదితిభావః॥ సాధ్యసాకల్యవిశే
షణంపరిత్యజ్యకల్పాన్తరానుసరణాన్నతత్రతద్దోషావకాశ ఇత్యతఆహ ॥ విప
క్షోవేతి ॥ విపక్షః సాధ్యాభావవాన్ అత్రాప్యేకవ్యక్తిక ఇత్యస్య విపరిణతస్యా
నుషంగః తథాచ తద్ఘటభిన్నంపటత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యాభావవతి తద్ఘటాదౌ
సాకల్యాప్రసిద్ధ్యాఽవ్యాప్తిరిత్యర్థః । సకలశబ్దస్యాశేషమాత్రపరత్వేదో
షాంతరమాహ ॥ నిర్ధూమత్వవ్యాప్యఇతి ॥ తత్త్వేన ॥ నిర్ధూమత్వవ్యాప్యత్వే
న । తథాచ ధూమత్వావచ్ఛిన్నాభావవ్యాప్యవాన్ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నాభా
వాదిత్యాదావిత్యర్థః । నిర్ధూమత్వత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యస్యైకవ్యక్తికతయా
పూర్వదోషాక్రాంతత్వేన తద్వ్యాప్యసాధ్యకానుసరణం । నిర్ధూమత్వవ్యా
ప్యస్యహ్రదత్వాదేస్తాద్రూప్యేణసాధ్యతాయాం సద్ధేతుత్వానుపపత్తిః అత
స్తత్త్వేనేత్యుక్తం ॥ హేత్వభావస్యేతి ॥ అథవహ్న్యాత్మకహేత్వభావస్య ప్ర
త్యేకం సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠత్వాసంభవేపి సకలతన్నిష్ఠవహ్న్యభావాది
భేదప్రతియోగితామాదాయైవలక్షణంసంగమనీయం హేతుతావచ్ఛేదక
సంబంధేనప్రతియోగివైయధికరణ్యానివేశాదవ్యభిచారిణి సంబంధాంతరా
వచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకహేత్వభావమాదాయాతిప్రసంగానవకాశేన హే
త్వభావప్రతియోగితాయాం హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వానివే
శాత్ । యత్తు వహ్నిమద్భేదహేతుతాభిప్రాయకోయంగ్రంథః తత్ర
హేతుభేదమాదాయాపిలక్షణగమనాసంభవః భేదభేదస్యానవస్థాభయేనఅ
ధికరణస్వరూపతయాతస్యచప్రత్యేకంవిశ్రాంతతయా యావద్విపక్షవృత్తి
త్వాసంభవాదితి । తన్న ఆకాశాభావాద్యధికరణకభేదభేదస్యాకాశాద్య
భావస్వరూపతయా తస్యచ యావద్విపక్షవృత్తిత్వేన తమాదాయైవ ల
క్షణగమనసంభవాత్ । నచేదృశరీత్యాఆకాశాభావమాదాయభేదహేతు
కవ్యభిచారిణ్యతివ్యాప్తిప్రసక్త్యాహేత్వభావత్వేన సకలసాధ్యాభావాధికర

శేషణభావభేదోక్తిసంగతేః ॥ అనేకాశేషత్వం॥స్వసమానాధికరణయావద్ధ
ర్మసమానాధికరణానేకసాధ్యవృత్తిసాధ్యతావచ్ఛేదకవత్త్వం ॥ నిర్ధూమత్వ
వ్యాప్యత్వం ॥ ధూమవదవృత్తిత్వం।స్వరూపసంబంధస్సాధ్యతావచ్ఛేదకఃఅ
న్యథాఽవ్యభిచారిత్వాపత్తిః ॥ వ్యభిచారిణి ॥ ఆత్మభిన్నం ద్రవ్యత్వాదిత్యా
దౌ ॥ భేదహేతుకేతి ॥ గుణవాన్ఘటభేదాదిత్యాదౌ

ణవృత్తిత్వం వివక్షణీయం తథా సత్యధికరణస్వరూపాభావస్య స్వస్మిన్నేవ తదభావత్వేనవృత్తిరితినాతివ్యాప్త్యవకాశః ఏవం చాకాశాభావమాదాయ నోక్తావ్యాప్తిపరిహారసంభవఇతివాచ్యం।ఉక్తస్థలే ఆకాశాభావస్య హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనప్రతియోగివైయధికరణ్యవిరహాదేవాతివ్యాప్తివారణసంభవేన తాదృశవివక్షాయానిష్ప్రయోజనకత్వాత్ వహ్నిమద్భేదహేతుకస్థలేచసాధ్యాభావాధికరణస్య హేతురూపప్రతియోగ్యనధికరణత్వేన ఆకాశాభావరూపహేతుభేదస్య ప్రతియోగివ్యధికరణత్వేనఅవ్యాప్తివారణసంభవాదితిచేత్. అత్ర కేచిత్. యత్ర వహ్న్యభావాన్యత్వవిశిష్టనిర్ధూమత్వవ్యాప్యం సాధ్యం వహ్న్యభావాన్యత్వవిశిష్టవహ్న్యభావో హేతుః తత్ర వహ్న్యభావస్యాపి సకలసాధ్యాభావవదంతర్గతతయా తత్ర వహ్న్యభావభేదాసత్త్వేన తమాదాయలక్షణగమనాసంభవాత్ । నచ తాదృశవిశిష్టహేతుకస్థలే హేతుభేదస్యసకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠత్వాసంభవేపి అఖండస్యాపి శిష్టాత్యంతాభావస్యతథాత్వమాదాయైవ లక్షణం సంగమనీయమితివాచ్యం । ప్రాచీనమతే విశిష్టాభావస్యవిశేష్యాభావవిశేషణాభావాభ్యామనతిరిక్తత్వేన తాదృశవిశిష్టాభావస్య వహ్న్యభావత్వవహ్న్యుభయరూపత్వేనసకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠత్వాసంభవాత్ । అద్వైవమపివిషయితాదిసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకస్యవహ్న్యభావాత్యంతాభావస్యాఖండతయా సకలధూమవన్నిష్ఠతయాతమాదాయైవలక్షణంసంగమనీయమితిచెన్న।వృత్త్యనియామకతయావిష

॥స్వస్మిన్నేవేతి॥ఘటభేదాదిరూపహేతుభేదత్వేనగగనాభావపవనగగనాభావస్యవృత్తిత్వమిత్యర్థః।యదిచహేతుభేదత్వేనగగనాభావస్యకేవలాన్వయిత్వం తదాఘటభేదరూపహేతౌ గగనాభావరూపహేతుభేదసత్త్వేనఘటభేదోనఘటభేదఇతిప్రయోగాపత్తిరితిభావః॥ తాదృశేతి ॥హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నయాదృశప్రతియోగితాకాభావత్వేనవృత్తిత్వేత్యర్థః॥ దీధితికారోక్తస్థలేఅవ్యాప్త్యుద్ధారేప్యాదిపదగ్రాహ్యస్థలేఅవ్యాప్తిరస్త్యేవేతివదతాం మతం దూషయితుముపన్యస్యతి॥అత్ర కేచిదితి॥అద్వైవమపీత్యాది॥వహ్న్యభావాత్యంతాభావస్యేతి॥వహ్న్యభావాన్యత్వవిశిష్టవహ్న్యభావాత్యంతాభావస్యేత్యర్థః॥అఖండతయా ॥ అతిరిక్తతయా । నహ్యయం విశిష్టాభావః వైశిష్ట్యఘటకసంబంధానవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వాత్ ఏవముత్తరత్రాపి ।ఏతేనేయంశఙ్కానదీధి

యితాదిసంబంధావచ్ఛిన్నత్వం తాదృశాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వాత్। సం
యోగాదిరూపవ్యధికరణసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావా
ద్యభావస్యాఖండస్యసకలధూమవన్నిష్ఠత్వేపితదభావప్రతియోగితానహేతు
తావచ్ఛేదకీభూతవహ్న్యభావత్వావచ్ఛిన్నాన్యత్ర లాఘవేనాభావత్వస్యైవ
నావచ్ఛేదకత్వాదితినతమాదాయాపిలక్షణసంగతిః । నచగురుధర్మావ
చ్ఛిన్నహేతుకస్థలే లక్షణసంగమనాయపారిభాషికమేవావచ్ఛేదకత్వం

తికారోక్తస్థలపరా తత్ర వహ్న్యభావభేదమాదాయైవ లక్షణసమన్వ
యోక్తేః విషయితాఖ్యానుధావనవైయర్థ్యాదత్యపాస్తం ॥పారిభాషికమేవే
తి ॥ యద్యపి ప్రతియోగితావచ్ఛేదకానతిరిక్తవృత్తిత్వం నతత్ । ద్రవ్యంస
త్త్వాదిత్యాదౌసత్తాత్వస్యవిశిష్టసత్తాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకానతిరిక్తవృ
త్తిత్వాదతివ్యాప్తేః।ఏతేన హేతుతావచ్ఛేదకసమానాధికరణభేదప్రతియో
గితానవచ్ఛేదకధర్మావచ్ఛిన్నత్వం పరాస్తం। నాపితదవచ్ఛిన్నాభావవదస
ంబద్ధస్వవిశిష్టసామాన్యకత్వం । ప్రకృతే అభావత్వరూపతదవచ్ఛిన్నాభావా
ప్రసిద్ధేః । విపక్షనిష్ఠాభావప్రతియోగితాఘటకసంబంధేన తదవచ్ఛిన్నాభా
వానివేశయితుం శక్యః । సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకస్య
తస్య కేవలాన్వయిత్వాత్ వహ్న్యభావత్వే తద్దౌర్లభ్యాత్ ॥ తథాపి స్వ
విశిష్టసంబద్ధనిష్ఠాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకతత్కత్వమేవ తదవచ్ఛేదక
త్వం బోధ్యం । నచైవంవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌసంయోగావచ్ఛిన్నహే
త్వభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకధూమత్వాదేస్సమవాయావచ్ఛిన్నతాదృశా
భావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాదవ్యాప్తిః ప్రతియోగితయోరేకసంబం
ధావచ్ఛిన్నత్వంచ వహ్న్యభావత్వే తద్దౌర్లభ్యగ్రస్తమితి వాచ్యం । స్వ
విశిష్టాధికరణస్య హేతుతాఘటకసంబంధేన ప్రతియోగ్యనధికరణత్వేనవిశే
షణీయత్వాదితి దిక్ । నన్వేవమపి హేత్వభావే ప్రతియోగివైయధికరణ్యా
స్య హేతుతాఘటకసంబంధేన నివేశాన్నోక్తస్థలే అవ్యాప్తివారణం అభా
వత్వరూపప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణత్వాప్రసిద్ధేరితిచేన్న।
యాదృశప్రతియోగితా యద్ధర్మవిశిష్టసంబద్ధనిష్ఠాభావప్రతియోగితానవ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాతద్ధర్మావచ్ఛిన్నానధికరణత్వరూపప్రతియోగివైయధికర
ణ్యస్య వాచ్యత్వాత్ ॥ అత్రచ లాఘవేనయద్ధర్మవిశిష్టనిష్ఠభేదప్రతియో

హేతుతావచ్ఛేదకేనివేశ్యంతథాచవహ్న్యభావత్వాదేరపితాదృశావచ్ఛేదక
త్వమక్షతమేవేతివాచ్యం । ఏతల్లక్షణస్యపరిత్యాజ్యతయానిఖిలదోషోద్ధారా
నావశ్యకత్వేనపారిభాషికావచ్ఛేదకత్వంననివిష్టమిత్యభిప్రాయేణైవ తద్దోష
దానాదితివదంతి ॥ తదసత్ ॥ తథాసత్యపిసకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠకా
లికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావాభావమాదాయలక్షణస
మన్వయసంభవాత్ । నచజన్యమాత్రస్యకాలోపాధితానయే సాధ్యాభా
వవతిపర్వతాదౌ కాలికసంబంధేనవహ్న్యభావవత్త్వాత్ తత్ర తత్సంబంధేన
తదభావోనవర్తతఏవేతివాచ్యం । కాలికసంబంధేనతత్రవహ్న్యభావస
త్త్వేపిప్రతియోగ్యనధికరణీభూతవహ్నిమద్దేశావచ్ఛేదేన తత్ర తత్సంబన్ధావ
చ్ఛిన్నప్రతియోగితాకతదభావస్యాపిసత్త్వాత్ * * * * * * * *

గితానవచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వం సమ్యక్ । నచ కర్మాన్యత్వవిశిష్టసత్తాత్వా
దేస్సత్తాత్వవ్యాపకత్వేపి తదవచ్ఛిన్నాభావమాదాయ కర్మభిన్నం సత్త్వా
దిత్యాదావతివ్యాప్తిస్సంభవతి । సాధ్యాభావవతితద్ధర్మావచ్ఛిన్నానధికర
ణత్వాభావాత్ ।సాధ్యాభావవత్సకలనిష్ఠత్వస్య సంబంధవిశేషావచ్ఛిన్నస్య
నివేశాన్న తత్ర సత్తాసామాన్యాభావమాదాయాతివ్యాప్తిరితి ॥ అత్ర తా
దృశాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకం హేతువ్యాపకతావచ్ఛేదకమితి వివక్షా
సంభవాత్ పారిభాషికమేవేత్యేవకారే ననిర్భరఇతి బోధ్యం ॥ తథాసత్య
పీతి ॥ క్రియాప్రళయయోరేవ కాలోపాధితాపక్షే॥ సత్త్వాదితి॥ నను కాలిక
సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావాన్యత్వవిశిష్టవహ్న్యభావా
భావకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావాభావయోస్సమ
నియతత్వేనఐక్యాత్ కేవలవహ్న్యభావత్వస్యైవతత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదక
త్వంనతువిశిష్టవహ్న్యభావత్వస్యేతిప్రతియోగితాయా హేతుతావచ్ఛేదకా
వచ్ఛిన్నత్వాభావేనావ్యాప్తిస్తదవస్థైవేతిచేన్న.తత్ర తేన సంబంధేనహే
త్వభావస్య వహ్న్యభావోప్యవచ్ఛేదకః తేన సంబంధేనవహ్న్యభావాభా
వస్యతు వహ్నిమద్దేశఏవేతి అవచ్ఛేదకభేదేన తయోర్భేదాత్ అన్యథా
కపిసంయోగాభావపిపీలికాసంయోగాభావయోరప్యైక్యా
పత్తేః అత్రైవమపి కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావ
భేదవిశిష్టవహ్న్యభావాభావస్య లాఘవేన వహ్న్యభావత్వమేవ ప్రతియో

ఏవంవిశిష్టాభావస్యవిశేష్యాభావవిశేషణాభావాభ్యామనతిరిక్తత్వేద్రవ్యం
గితావచ్ఛేదకమస్తు. నచ తత్ప్రతియోగితానిరూపకీభూతాభావవిరోధితా
వచ్ఛేదకత్వస్య తాదృశాభావాధికరణనిరూపితప్రతియోగితాఘటక సంబం
ధావచ్ఛిన్ననిరవచ్ఛిన్నాధేయతానవచ్ఛేదకత్వరూపస్య ప్రతియోగితాసమ
నైయత్యఘటకతయా విశిష్టసత్తాత్వవత్ విశిష్టవహ్న్యభావత్వస్య ప్రతియో
గితావచ్ఛేదకత్వమక్షతమితి వాచ్యం।తత్ర సత్తాత్వస్య తాదృశాధేయతావ
చ్ఛేదకతయాతదపేక్షయా నగురుత్వంవిశిష్టసత్తాత్వస్య ఇహతు వహ్న్య
భావత్వస్యాపి తాదృశనిరవచ్ఛిన్నాధేయతానవచ్ఛేదకతయా విశిష్టవహ్న్య
భావత్వస్య తతోగురుత్వానపాయాదతి। మైవం తత్ప్రతియోగితాశ్రయవృ
త్తిస్వవిశిష్టానవచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాయా నిరుక్తసంబంధావచ్ఛిన్నాయాస్త
త్ప్రతియోగితాకాభావవన్నిరూపితాధేయతాయా అనవచ్ఛేదకత్వస్య వా
చ్యత్వాత్. స్వం గురుధర్మః వహ్న్యభావభేదవిశిష్టవహ్న్యభావత్వం
తచ్చ వహ్న్యభావావచ్ఛేదేన వహ్నిమదవయవావచ్ఛేదేనచాధేయతాన
వచ్ఛేదకం వహ్న్యభావస్యమహాకాలేపి తద్విశిష్టవత్తానవచ్ఛేదకత్వాత్ కే
వలవహ్న్యభావత్వంతు వహ్న్యభావావచ్ఛేదేన తథావిధమహాకాలవృ
త్తితావచ్ఛేదకమేవేతి విశేషాత్. నను, తత్ర వహ్న్యభావభేదాసత్త్వేనేతి
పూర్వగ్రంథే వహ్న్యభావభేదవిశిష్టవహ్న్యభావభేదాసత్త్వేనేతి వ్యాఖ్యా
నం నయుజ్యతే. గురుతయా తాదృశవహ్న్యభావత్వస్యభేదప్రతియోగితా
నవచ్ఛేదకత్వాత్. తస్మాద్ద్రవ్యం సత్త్వాదిత్యాదౌ విశిష్టసత్తాభావస్యవిశే
ష్యవిశేషణాభావరూపతామతే సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠత్వాభావేనాతివ్యా
ప్త్యవిరహాద్ధేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వం ప్రతియోగితావిశేషణం నోపాదే
యం ఏతదభిప్రాయేణైవ వహ్న్యభావభేదతదభావోత్కీర్తనమస్త్వితిచే
న్న. తత్ప్రతియోగితానహేతుతావచ్ఛేదకీభూతవహ్న్యభావత్వావచ్ఛిన్నే
తి గ్రంథవిరోధాత్ తస్మాద్వహ్నిమాన్ద్రవ్యాదిత్యాదౌసాధ్యాభావవత్సక
లనిష్ఠధూమాభావమాదాయాతివ్యాప్తివారణాయ హేతుతావచ్ఛేదకధ
ర్మావచ్ఛిన్నత్వమావశ్యకంవాచ్యమ్ వహ్న్యభావభేదాసత్త్వేనేతి గ్రంథ
స్తుగురుధర్మస్య ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వమతే వహ్న్యభావాన్యత్వవిశి
ష్టవహ్న్యభావభేదాప్రసిద్ధ్యర్థకః,ఏవంవిశిష్టాభావస్యవిశేష్యాభావవిశే

విష్టసత్త్వాదిత్యాదావేవావ్యాప్తిసంభవేతము పేక్షాయాః నిర్బీజత్వాచ్చ। ఏ
తేనవిశేషణతావిశేషసంబన్ధేనవృత్తిఘటితసామానాధికరణ్యసంబన్ధావచ్ఛి
న్నప్రతియోగితాకధూమాభావవ్యాప్యవాన్ తాదృశసామానాధికరణ్యసం
బన్ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావాదిత్యేతత్పరం తత్ర సామా-సా
మానాధికరణ్యరూపస్య సకల సాధ్యాభావస్యాధికరణం హేతురప తస్యధూ
మాధికరణసత్త్వాత్తత్ర చ హేతుభేదమాదాయాపసలక్షణసమన్వయసంభ
వః అన్యోన్యాభావమాదాయ తదసంభవోదర్శితరీత్యావసేయః। ఇత్థంచవిశి
ష్టాభావస్యవిశేష్యాభావవిశేషణాభావాభ్యామనతిరిక్తత్వేప నదోషాసంగతిరి
తిపరాస్తం। తత్రాపి కాలికసంబన్ధావచ్ఛిన్నాభావమాదాయ దోషవార
ణసంభవాత్ తస్మాత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబన్ధేనైవప్రతియోగివైయ
ధికరణ్యంనివిష్టంప్రతియోగితాచ హేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధావచ్ఛిన్నత్వే
న నివిష్టేత్యభిప్రాయేణైవైతద్దోషదానం। హేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధేన
ప్రతియోగివైయధికరణ్యప్రవేశేత్వగ్రిమలక్షణాపేక్షయాగౌరవమేవైతల్లక్ష
ణపరిత్యాగేబీజంబోధ్యం॥ ఏతేనసకలశబ్దస్యవ్యాపకత్వార్థకతయాసాధ్యా
భావవ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వమేవైతల్లక్షణనిష్కృష్టార్థః। ధూమ
వాన్ వహ్నేరిత్యాదౌ ప్రమేయత్వాదినావహ్న్యభావస్య సాధ్యాభావవ్యాప
కత్వేపినక్షతిః యద్రూపావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావత్వం సాధ్యాభావ

షణాభావాభ్యామనతిరిక్తత్వే ద్రవ్యం విశిష్టసత్త్వాదిత్యాదావేవావ్యాప్తిసం
భవాత్తమపేక్షాయానిర్బీజత్వాదితిపఙ్క్తిరస్తుకుండలితా। నచసత్తాయాంవి
శిష్టసత్తాభేదాసత్త్వేనకథంతమాదాయలక్షణసమన్వయఇతివాచ్యం। సకలాన్త
ర్గతేసాధ్యాభావవతినిత్యేసహజతః జన్యేచప్రతియోగ్యనధికరణావచ్ఛేదె
నకాలికసంబన్ధావచ్ఛిన్నహేత్వభావసత్త్వేనఅవ్యాప్త్యుద్ధారసంభవాత్ ।
హేతోస్సాధ్యాభావవత్తాసంపత్తయేవిశేషణతావిశేషేణేతి॥ రూపస్యేతి॥ త
త్సంబన్ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాధారాభావస్తత్సంబన్ధరూపత్వాశయే
నేదం॥ తస్య॥ సామానాధికరణ్యసంబన్ధేనవహ్న్యభావరూపహేతోః॥ దర్శితే
తి॥ హేత్వభావస్యసామానాధికరణ్యేనవహ్నిరూపస్యతత్సామానాధికరణ్య
రూపస్యవా నానాత్వాత్॥ కాలికేతి॥ ఏవంపర్వతవృత్తిరూపధ్వంసాదౌ కాలి
కసంబన్ధేన హేతోస్సత్త్వేపితదనధికరణఘటాద్యన్తాభావాద్యవచ్ఛేదేనత

వ్యాపకతావచ్ఛేదకం తద్రూపవత్త్వస్యైవ లక్షణత్వాత్ । ఏవంచ హేత్వ
భావే ప్రతియోగివైయధికరణ్యం న నివేశ్యతే వ్యాపకతాలక్షణే ప్రతియోగివైయ
ధికరణ్యానివేశేనావ్యాప్యవృత్తిహేతుకవ్యభిచారిణి హేత్వభావస్య సాధ్యా
భావనిష్ఠహేతురూపాభావప్రతియోగితయా వ్యాపకత్వాభావే నాతివ్యా
ప్తివిరహాత్ వ్యాపకతాశరీరే చ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యాభావ
వన్నిష్ఠత్వమభావే నివేశ్యం । తేన వహ్న్యభావవతి కాలికాదిసంబంధేన
ధూమాద్యాత్మకాభావస్య వృత్తావపి ధూమాభావాదేర్న సాధ్యాభావవ్యాప
కతాక్షతిః । సత్తావాన్ జాతేరిత్యాదౌ సాధ్యాభావవతి హేతుతావచ్ఛేద
కసంబంధేన వృత్తేరప్రసిద్ధ్యా అవ్యాప్తిస్తు లక్షణపంచకేపిస

మానాక్షిబోధ్యా । నను. సాకల్యం సమభివ్యాహృతపదార్థతావచ్ఛేదకనిష్ఠ
వ్యాప్తినిరూపకత్వం సమభివ్యాహృతపదార్థాన్వయి సకలశబ్దోత్తరనిష్ఠశ
బ్దోపసంధానాత్ సాధ్యాభావాధికరణావృత్తిత్వాభావకత్వం నిర్గళితార్థః త
(త్ర) చ వహ్న్యభావవతి కాలికసంబంధేన ధూమసత్త్వాదవ్యాప్తిః హేత్వభావ
ప్రతియోగితాఘటకసంబంధేన హేతుతాఘటకసంబంధేనావృత్తినివేశే స
త్తావాన్ జాతేరిత్యాదౌ తదప్రసిద్ధిః ద్రవ్యభిన్నం విశిష్టసత్త్వాదిత్యాదౌ హే
త్వభావాభావే సత్తాదౌ తాదృశద్రవ్యవృత్తిత్వం చ ఏవం త్వాభావాధికరణా
వృత్తిసాధ్యాభావకత్వోక్తౌ చ సత్తాభావవాన్ జాత్యభావాదిత్యాదౌ చ స్వా
భావాధికరణే సాధ్యవత్త్వాగ్రహవిరోధితానియామకసమవాయేన వృత్త్యప్రసి
ద్ధ్యాదికం స్యాత్ ఇత్యత ఆహ ॥ వ్యాపకతేతి ॥ ఏవంచేతి ॥ నను సత్తావాన్ జాతేర్ద్రవ్య
త్వత్వవిశిష్టాభావాదిత్యాదౌ హేత్వభావస్య యః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాభా
వస్తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేన ప్రతియోగివ్యధికరణస్య సాధ్యాభా
వవతి హేతుతావచ్ఛేదకీభూతదైశికవిశేషణతాసంబంధేన సత్త్వాదవ్యాప్తిః ర
తో వ్యాపకతాయాం ప్రతియోగివైయధికరణ్యం నివేశనీయమితి హేత్వభావేత
దావశ్యకమితి చేన్న । లాఘవేన హేతుమత్త్వాగ్రహవిరోధితానియామకసంబం
ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితానివేశాత్. అన్యథా హేతుమత్త్వాగ్రహవిరో
ధితానియామకసంబంధేన (ప్ర)తియోగివైయధికరణ్యస్యావశ్యకతయా గౌర
వాత్ ఏవం ద్రవ్యం విశిష్టసత్త్వాదిత్యాదౌ హేత్వభావాభావస్య సత్తాత్మ
నః సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వేపి సాధ్యాభావవద్వృత్తితావచ్ఛేదకానవో

దోషః । * * * * * * * * * * * *

గితానివేశాన్న దోషః ॥ దోష ఇతి ॥ ఏతేనైతద్దోషస్యానుద్భావనీయత్వము
క్తం । కేవలాన్వయిన్యభావాదితి మూలే కేవలాన్వయిత్వం హేతుతావచ్ఛే
దకసంబంధేన యత్కించిత్పదార్థాధికరణవృత్త్యభావాప్రతియోగి
సాధ్యకత్వమభిప్రేతమతో నన్యూనతేతి భావః ॥ అత్ర కేచిత్ ॥ సాధ్యాభా
వవ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వం హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతా
నిరూపకాభావీయప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వసంబంధేన సాధ్యాభావావచ్ఛిన్నప్ర
తియోగితాకాభావవత్త్వం । ఉక్తస్థలే చ సామాన్యాదౌ తాదృశవృత్తేరప్ర
సిద్ధావపి ద్రవ్యత్వాదేః ప్రసిద్ధేన నిరుక్తసంబంధేన వ్యధికరణేన సత్తాభా
వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావస్య జాత్యభావత్వే సత్త్వాన్నావ్యాప్తిరి
త్యాహుః । తన్న తాదృశపరంపరాయాః ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధ
త్వే మానాభావాత్ । పరే తు । యద్రూపావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభా
వత్వం స్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావవదవృత్తి సాధ్యాభావాధికరణ
తాకం తద్రూపవత్త్వం వ్యాప్తిరితి నిష్కర్షః । ఉక్తస్థలే చ సాధ్యాభావాధిక
రణతాయా జాత్యభావత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావవత్యవృత్తేర్నా
వ్యాప్తిరిత్యాహుః । తత్తుచ్ఛం । యద్రూపావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభా
వత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావాధికరణవృత్తిత్వాభావీయప్రతియో
గితాయాం తాదృశవృత్తిత్వత్వస్య హేత్వధికరణవృత్తిత్వత్వాపేక్షయా
గౌరవేణానవచ్ఛేదకతయా తథానిర్వచనాసంభవాత్ । న చ వృత్తిత్వత్వస్య
గౌరవేణానవచ్ఛేదకత్వేపి స్వనిరూపకతావచ్ఛేదకతోపలక్షితధర్మావచ్ఛి
న్నాధికరణవృత్తిత్వత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావవత్సాధ్యాభావాధిక
రణతాకత్వం సాధ్యాభావవ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వం అథవా స్వావచ్ఛిన్నప్ర
తియోగితాకాభావాధికరణనిరూపితాయా యావృత్తితాతత్తద్వ్యక్తిత్వావ
చ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావకూటవత్సాధ్యాభావాధికరణతాకత్వం తత్
తేన ప్రతియోగితావచ్ఛేదకకోటావుపలక్షణవిధయా భానానుపగమేపి న
క్షతిరితి వాచ్యం । ఏతద్ధర్మస్యస్వాధికరణావృత్తిసాధ్యాభావకత్వపర్యవసా
యితయా తద్వైవ కిం న రోచయేరిత్యనుయోగస్య దుష్పరిహరత్వాత్ । యత్తు
సాధ్యాభావసామానాధికరణ్యం హేతుతావచ్ఛేదకస్వరూపాన్యతరసంబం

ధేన వాచ్యం తేన సత్తావాన్ జాతేరిత్యాదౌ నదోషఇతి।తన్న సత్ । అన్య
తరత్వేన సంసర్గతానుపగమాత్ ఉపగమేపివా పర్వతోవహ్నిమాన్పృ
త్తానుయోగికత్వవిశిష్టకాలికసంబంధేనపర్వతత్వాభావాదిత్యాదౌ హేతుతా
వచ్ఛేదకస్వరూపసంబంధాన్యతరాత్మకస్వరూపసంబంధేనపర్వతత్వాభావా
త్మకాభావస్యసాధ్యాభావవద్వృత్తిదాదివృత్తిత్వాద్వ్యాపకత్వానుపపత్తేః విశే
షరూపేణసంసర్గత్వానుపగమేపిమహాకాలాన్యత్వవిశిష్టనిత్యత్వాభావవా
న్కాలికసంబంధేనఆకాశాభావాదిత్యాదౌ హేత్వభావాభావస్యఆకాశాభా
వాత్మనః సాధ్యాభావవతినిత్యే స్వరూపసంబంధేనసత్త్వాదవ్యాప్తేఃసాధ్యా
భావవద్వృత్తితావచ్ఛేదకప్రతియోగితానివేశేనకోపిదోషఇతితుబోధ్యం।య
త్తు ప్రతియోగివైయధికరణ్యవిశిష్టసాధ్యాభావవద్యత్కించిద్వృత్తితావ
చ్ఛేదకాన్యత్వమేవసాధ్యాభావవ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వంధూమవాన్వహ్నేరి
త్యాదావతివ్యాప్తివారణాయ యత్కించిదితి।కపిసంయోగాదిసాధ్యకసంగ్ర
హాయ ప్రతియోగివైయధికరణ్యం వృత్తిత్వంచ స్వరూపసంబంధేనేతి । త
త్తుచ్ఛం । సత్తాభావవాన్జాత్యభావాదిత్యాదౌ జాతీనాం స్వరూపసంబంధే
నాసత్త్వేన హేత్వభావత్వస్య తాదృశవృత్తితానవచ్ఛేదకత్వేనావ్యాప్తేః।
యత్తు। వహ్నిమాన్శైవాలాదిత్యాదౌ వ్యభిచారిశైవాలాభావత్వస్య ప్రతి
యోగివైయధికరణ్యవిశిష్టవహ్న్యభావాధికరణయత్కించిద్వ్యక్త్యాత్మకభూ
తలవృత్తితావచ్ఛేదకతయాతాదృశవృత్తితానవచ్ఛేదకగగనత్వాద్యన్యత్వా
దతివ్యాప్తిరితి। తదశుద్ధమేవ । తథావిధ శైవాలాధికరణవృత్తితానవచ్ఛేద
కత్వసత్త్వాత్ మహాకాలాన్యత్వవిశిష్టనిత్యత్వేసాధ్యేకాలికసంబంధావచ్ఛి
న్నఘటత్వాభావస్తువ్యభిచారీతి నదోషలేశోపీతి। నను సాధ్యాభావవదన్యవృత్తి
త్వాదిలక్షణేషు సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వాదికం నసంబంధసామాన్యేన ప్ర
సిద్ధానుమానపవ గతత్వాత్।నాపి యత్కించిత్సంబంధేన।నిధూమసను వె
తత్వాభావమాదాయాతివ్యాప్తేః। నాపి స్వరూపహేతుతావచ్ఛేదకాన్యతర
సంబంధేన అన్యతరత్వేనసంసర్గత్వానుపగమాత్ తదుపగమేప్యాత్మభి
న్నంఘటాభావాదిత్యాదౌ కాలికసంబంధేనహేతౌసాధ్యాభావవతి స్వరూ
పసంబంధేనహేతోస్సత్త్వాదవ్యాప్తేః।యత్తు। తాదృశవృత్తిత్వాభావవహే
తుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాధికరణతానిరూపితహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధా

వచ్ఛిన్నవృత్తిత్వీయస్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వం విశే
షణంనతువృత్తిత్వేపిసంబంధనివేశ ఇతి। తత్ విశేషరూపేణ సంసర్గతాసంగీక
ర్తృభిర్భట్టాచార్యైర్దర్శ్వచమేవ తస్మాద్ధేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధాన్యహేతు
ప్రతియోగికసంబంధాన్యసంబంధావచ్ఛిన్నత్వం తాదృశహేతుప్రతియోగి
కసంబంధానవచ్ఛిన్నత్వంవావృత్తిత్వేవిశేషణం తథాచ సత్తావాన్ జాతేరి
త్యాదౌ తథావిధ స్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నావృత్తిత్వసత్త్వాన్నావ్యాప్తిః
అథాత్రఆత్మభిన్నం ప్రమేయాదిత్యాదౌ కాలికేన హేతుతాయాం హేతుతా
వచ్ఛేదకో యః కాలికసంబంధః తదన్య ప్రమేయప్రతియోగికసంబంధో య
స్తద్భిన్నః కాలికసంబంధ ఏవేతి తదవచ్ఛిన్నసాధ్యాభావాధికరణీభూతాత్మ
వృత్తితావప్రసిద్ధ్యాఅవ్యాప్తిః ఏవంసత్తావాన్ప్రమేయాదిత్యాదౌ సమ
వాయేనవిషయితయాచ హేతావపిసమవాయాదేరేవతాదృశసంబంధత్వా
త్। హేతుప్రతియోగికత్వఘటక హేతౌ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనసం
బంధిత్వంనిరర్థకం ఉక్తహేతుష్వవ్యాప్త్యనుద్ధారాత్। అథసాధ్యాభావవద
వృత్తిత్వాదేర్యద్ధర్మావచ్ఛిన్నానుయోగితాకత్వంతద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్ర
తియోగితాకత్వం హేతుప్రతియోగికేత్యస్యార్థః దర్శితస్థలేచ ఆత్మావృత్తి
త్వసత్త్వాత్వాదిరేవతథావిధో ధర్మః ధూమవాన్వహ్నేరిత్యాదౌచాద్రేం
ధనప్రభవవహ్నిత్వాదేస్తాదృశధర్మత్వేపినక్షతిరితిచేన్న అత్మావృత్తిత్వా
వచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యత్వస్యకథంచిత్స్వరూపసంబంధే సత్త్వేప్యవ్యా
ప్త్యనుద్ధారాదితిచేన్న। యథాసమవాయసంబన్ధావచ్ఛిన్నప్రమేయా భా
వాభావత్వం సత్తాయామేవోపేయతే ఏవంకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రమే
యాభావాభావత్వంకాలమాత్రవృత్తిధర్మ ఏవ విషయితాసంబంధావచ్ఛి
న్నప్రమేయాభావాభావత్వంచవిషయితాయామేవతథాచ హేతుప్రతియో
గికత్వం హేత్వభావాభావత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వమేవేతినకోపదోషః
ఏవమాత్మభిన్నం సమవాయతద్భిన్నోభయసంబంధేనకాలవృత్తిత్వవిశిష్టప్ర
మేయాదిత్యాదౌ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధాన్యసంబంధాప్రసిద్ధిరప్యపా
స్తా। నచైవమప్యుక్తస్థలేఅవ్యాప్తితాదవస్థ్యమేవధూమవాన్వహ్నేరిత్యా
దావతివ్యాప్తివారణార్థం హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానుయోగితాకత్వ
స్యసాధ్యాభావవదవృత్తిత్వే ఆవశ్యకతయాతథావిధ సమవాయసంబంధావ

అస్తు వా హేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధేన హేతుమత్తాజ్ఞానం ప్రతి యాదృశసంబ
న్ధేన హేత్వభావవత్తాగ్రహః ప్రతిబన్ధకః తాదృశసంబన్ధేన స్వావచ్ఛిన్నాధికర
ణభిన్నసాధ్యాభావాధికరణకం యద్వృత్త్వం తత్తద్భిన్నత్వమేవ సాధ్యాభావ
వ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వం ఇత్థం చ సత్తావాన్ జాతేరిత్యాదావేతాదృశం స్వం
జాతిత్వాభావవత్త్వాదికమేవ తద్భిన్నం చ జాత్యభావత్వమితి లక్షణసమన్వయః।

చ్ఛిన్నవృత్తిత్వాభావస్య తాదృశానుయోగితాకత్వాభావాదితి వాచ్యం। హే
తుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానుయోగితాకత్వస్య తదవచ్ఛిన్నవ్యాపకతావచ్ఛేద
కావచ్ఛిన్నానుయోగితాకత్వరూపత్వాత్ ॥ అథవా కేవలాన్వయిత్వమన్యో
న్యాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకహేతుతావచ్ఛేదకవత్త్వాత్యంతాభావా
ప్రతియోగిసాధ్యకత్వాన్యతరవత్త్వమితీదృశస్థలే అవ్యాప్తిర్మూలలభ్యైవేతి
తథా చ సాకల్యలక్షణేప్యభావే హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధాన్య హేతుప్రతి
యోగికసంబంధావచ్ఛిన్నం సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వం నివేశయితుం శక్యం
న చైవం వహ్నిమాన్ సంయోగేన రూపాదిత్యాదావతివ్యాప్తిః। హేతుతావ
చ్ఛేదకసంబంధేన తన్నివేశపితస్యాభావాత్ ఏవం చ హేత్వభావాదౌ ప్రతి
యోగివైయధికరణ్యనివేశపి సత్తావాన్ ద్రవ్యత్వాదిత్యాదౌ న దోషః ఇత్యా
లోచ్య తత్ర తాదృశసంబంధనివేశే ఆయాసాద్ధేత్వభావే ప్రతియోగివైయధిక
రణ్యం ప్రసజ్య నిరాకృత్య వ్యాపకతాఘటకాభావే ప్రతియోగివైయధికరణ్యం
స్వావచ్ఛిన్నానధికరణత్వరూపం సాధ్యాభావవతి నివేశ్య తద్వృత్త్యభావప్రతి
యోగిత్వం వైయర్థ్యాత్పరిత్యజ్య నిష్కర్షమాహ ॥ అస్తు వేతి॥ హేతుతావ
చ్ఛేదకసంబంధేన హేతుమత్తాగ్రహవిరోధితానియామకసంబంధేన సాధ్యా
భావవ్యాపకతాయా అవచ్ఛేదకం యద్ధర్మావచ్ఛిన్నాభావాధికరణతాత్వం
తద్ధర్మవత్త్వమిత్యుక్తౌ యద్యప్యుక్తదోషాభావః తథాప్యస్తు వేత్యాదినా గుర్వ
ర్థానుసరణం పరప్రతిపత్త్యర్థమేవేతి బోధ్యం॥ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనే
త్యస్యానుపాదానే తత్స్పందభిన్నం కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక
ద్రవ్యత్వాభావాదిత్యాదౌ కాలికసంబంధేన వ్యభిచారిణ్యతివ్యాప్తిః కాలిక
సంబంధస్య స్వరూపసంబంధేన హేతుమత్తాగ్రహవిరోధితానియామకతయా
కాలికసంబంధేన స్వావచ్ఛిన్నానధికరణత్వస్య వ్యభిచారనిరూపకాధికరణీభూ
తతత్స్పందాసమానకాలీనపదార్థమాదాయైవోపపాదనీయత్వాత్ । అథవా

ఇత్థంచఏతద్వృక్షత్వవాన్ కపిసంయోగాదిత్యాదౌ కపిసంయోగాభావత్వా
వచ్ఛిన్నానధికరణత్వాప్రసిద్ధ్యా కపిసంయోగాభావత్వం నైతాదృశంస్వ
మితి కపిసంయోగాభావత్వస్య సాధ్యాభావవ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వాదతివ్యా

అయమాత్మా కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాకాశాభావాభావాది
త్యాదౌ స్వరూపసంబంధేనవ్యభిచారిణి స్వరూప సంబంధస్యాపి యత్కించి
త్సంబంధేన హేతుమత్తాగ్రహవిరోధితానియామకతయా తేనస్వరూపసంబ
న్ధేన స్వావచ్ఛిన్నానధికరణత్వం గగనాభావత్వమాదాయనసంభవతీతి గగన
త్వాభావత్వాదికంస్వపదేనోపాదాయ తదవచ్ఛిన్నానధికరణసాధ్యాభావా
ధికరణకభిన్నత్వస్య హేత్వభావత్వేసత్త్వాదతివ్యాప్తిరతో హేతుతావచ్ఛేద
కసంబంధేనేత్యుక్తం। అథవా హేతుమత్తాగ్రహవిరోధిత్వం తాదృశగ్రహనిష్ఠ
ప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబన్ధకతా చేత్తదా ఆత్మత్వసాధ్యకోక్తవ్యభిచారిణి ఆ
త్మా హేతుమాన్పర్వతశ్చఘటవానితి సమూహాలంబనరూపం హేతుమత్తాగ్ర
హమాదాయపర్వతో ఘటాభావవానితి ప్రతిబన్ధకీభూతగ్రహవిషయీభూ
తస్వరూపసంబన్ధేన గగనత్వాభావత్వావచ్ఛిన్నానధికరణసాధ్యాభావాధిక
రణకాన్యత్వస్య హేత్వభావత్వేసత్త్వాదతివ్యాప్తిః హేతుమత్తాగ్రహత్వావ
చ్ఛిన్నత్వనివేశేప్యవచ్ఛేదకత్వపర్యాప్తినివేశేఽసంభవః తదనివేశే యత్కిం
చిత్సంబన్ధేన హేతుమత్తాగ్రహమాదాయోక్తదోషః తస్మాదవచ్ఛిన్నత్వం వ్యా
పకత్వరూపం వాచ్యం ఏవంచ నిఖిలసంబన్ధేన హేతుమత్తాగ్రహత్వవ్యాపికా న
కాపి ప్రతిబధ్యతేతి హేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధేనేత్యుక్తం। నచ తన్నివేశేపి విభి
న్నధర్మితావచ్ఛేదకక హేతుమత్తాగ్రహమాదాయ వ్యాపకత్వభఙ్గఏవేతి వా
చ్యం తేనసంబన్ధేనయత్కించిద్ధర్మావచ్ఛిన్నధర్మిక హేతుమత్తాగ్రహత్వవ్యాపక
త్వస్యనివేశనీయత్వాత్। ఆత్మఘటాన్యతరావృత్తిధర్మవాన్ కాలికసంబన్ధావ
చ్ఛిన్నాత్మత్వాభావసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నాత్మత్వాభావోభయస్మా
దిత్యాదౌ విపక్షస్యాత్మనః హేతుమత్తాగ్రహవిరోధితానియామకీభూతకా
లికసంబన్ధేన హేత్వభావానధికరణతయా అవ్యాప్తిస్స్యాదతో హేతుతావ
చ్ఛేదకధర్మవైశిష్ట్యం నివేశ్యం। ఘటవాన్ధూమాభావవానయంచ ఘట
వానితి కాలికసంబంధేనఅవచ్ఛేదకధర్మాదర్శనస్యప్రతిబంధకతయా తాదృ
శకాలికసంబంధమాదాయావ్యాప్తిరతో హేత్వభావనివేశః। నచైవమపిధూ

ప్తి వారణాయ హేత్వభావే ప్రతియోగివైయధికరణ్యం దేయమేవ న దేయమేవ
వా । అధికరణత్వాభావస్యైవ అధికరణభిన్నత్వస్థానే నివేశనీయత్వాత్ కపి
సంయోగాభావాదేరివ తదధికరణతాయా అప్యవ్యాప్యవృత్తితయా తదభావ
స్య సాధ్యాభావవతి సత్త్వేనాతివ్యాప్త్యనవకాశాత్ అధికరణత్వాభావాది
శ్చ భావప్రతియోగికతయా అతిరిక్త ఏవేతి విశేషణతావిశేషేణైవ తద్వత్త్వం
సాధ్యాభావవతి విశేషణమితి । ఏవంచ నిర్ధూమత్వవ్యాప్యవాన్నిర్వ
హ్నిత్వాదిత్యాదౌ హేత్వభావస్య వహ్న్యాదేః ప్రత్యేకం యావద్విపక్షావృ
త్తిత్వేపి హేత్వభావత్వేన తేషాం సాధ్యాభావవ్యాపకత్వాన్నావ్యాప్తిరితి

మాభావవాన్ధూమాభావవానయంచ ధూమాభావవానితి కాలికసంబంధేన అ
వచ్ఛేదకధర్మదర్శనస్య ప్రతిబంధకత్వాత్తద్విషయకాలికసంబంధమాదా
యావ్యాప్తిర్దుర్వారైవేతి నాచ్యం। తత్పదేన జ్ఞానవైశిష్ట్యానవచ్ఛిన్నప్రతిబంధ
కతాయా ఉక్తత్వాత్ ।అభావహేతుకవ్యభిచారిణ్యతివ్యాప్తేర్విశేషణతాసం
బద్ధాపేక్షా॥ దేయమేవేతి॥ తథా చ స్వప్రతియోగ్యనధికరణం యద్యత్త్వావచ్ఛి
న్నాధికరణం తద్భిన్నం యత్సాధ్యాభావాధికరణం యత్కించిత్ తాదృశాధి
కరణకం యత్స్వం తద్భిన్నత్వమిత్యర్థః । నన్వేవమేతద్వృక్షత్వాత్కపి
సంయోగాభావాదిత్యాదౌ సంయోగాత్మకాభావత్వం స్వపదేనమధర్తరం ।
స్వప్రతియోగినః కపిసంయోగాభావస్యానధికరణాప్రసిద్ధేః స్వపదేనాభా
వత్వాంతరమాదాయాతివ్యాప్తేరిత్యతస్తత్రానిర్భరమాహ॥ న దేయమితి॥
యది చ ప్రతియోగివైయధికరణ్యవిశిష్టయద్ధర్మావచ్ఛిన్నాభావత్వమేవ స్వా
వచ్ఛిన్నాధికరణభిన్నసాధ్యాభావాధికరణకాన్యత్వానుయోగితయా నివేశ్య
తే తదా ఏతద్వృక్షత్వాత్కపిసంయోగాభావాదిత్యాదౌ అతివ్యాప్త్య
భావేపి లాఘవాదేవ న దేయమితి గ్రంథావతారో బోధ్యః । నను తర్హ్యే
తద్వృక్షత్వాత్కపిసంయోగాదిత్యాదౌ హేత్వభావత్వావచ్ఛిన్నానధిక
రణాప్రసిద్ధ్యా అతివ్యాప్తిరిత్యత ఆహ ॥ అధికరణత్వాభావస్యైవేతి ॥ నను
హేత్వభావాధికరణత్వాభావో హేతురూప ఏవ లాఘవాత్ తథా చ వ
హ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ వహ్న్యభావవతః కాలికసంబంధేన తద్వత్త్వా
దవ్యాప్తిరతో హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన స్వావచ్ఛిన్నాధికరణత్వాభా
వవత్త్వం నివేశ్యం తథా చ సాధ్యాభావవతి సామాన్యాదౌ తేన సంబంధేన

పూర్వపక్షోప్యకించిత్కరః। యత్రయావతాంసాధ్యాభావవతాంసంభవస్త
త్రిపాత్రితిస్వకరూపేణతత్తదధికరణవృత్తిత్వమేవ హేత్వభావవిశేషణతయా
లక్షణఘటకం నతుసాధ్యాభావవ్యాపకత్వమిత్యభిప్రాయేణైవ ఏతద్దోషదా
నాత్ ప్రకారాంతరానుసరణేనపరిష్కారే సకలలక్షణానామేవపరిష్కార
సంభవాత్ ఇతికృతంపల్లవితేన ॥ సాధ్యవద్వ్యక్తివిశేషభేదమాదాయా
వ్యాప్తింపరిహరతి॥అత్రేతి॥ సాధ్యవత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వమితి ॥
సాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టసాధ్యవత్త్వపర్యాప్తప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాక
త్వమిత్యర్థః । తేనవహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌతత్తద్వహ్నిమత్త్వావచ్ఛి

తద్వత్త్వాప్రసిద్ధ్యాసత్తావాన్జాతేరిత్యాదౌ అవ్యాప్తిరతఆహ।అధికరణత్వా
భావాదిశ్చేతి॥యత్రేతి॥సాధ్యాభావవన్నిష్ఠసకలతత్తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నవృ
త్తిహేత్వభావేత్యర్థః।ఏకవిపక్షకేతుసాకల్యంనదేయమేవేత్యాశయః । నను
సాధ్యాభావవత్తాయాంనిరవచ్ఛిన్నత్వంనదాతుంశక్యతేసంయోగిభిన్నం గు
ణత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తేః।అతఏవసాధ్యాభావేనిరవచ్ఛిన్నవృత్తికత్వమవచ్ఛి
న్నవృత్తికాన్యత్వంవా।కపిసంయోగసాధ్యకావ్యాప్తేశ్చ।తత్రాద్యేకథంచిద్విశి
ష్టసాధ్యాభావవత్తానివేశేనాదోషేపి ద్వితీయేతథావిధసాధ్యాభావాప్రసి
ద్ధేఃఅతస్సాధ్యాభావేప్రతియోగివైయధికరణ్యవిశేషణంయుజ్యతేహేత్వభా
వేతుగురుతరప్రతియోగివైయధికరణ్యవిశేషణంహేయమేవ కిన్తులాఘవా
త్ సాధ్యాభావవతిసకలేనిరవచ్ఛిన్నవృత్తిత్వమేవదీయతాం । నచైవమాత్మ
భిన్నం కాలికసంబన్ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకద్రవ్యత్వాభావాదిత్యా
దౌకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నహేత్వభావమాదాయఅతివ్యాప్తిర్దుర్వారైవే
తివాచ్యం।పూర్వమతేప్రతియోగితాయాం హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావ
చ్ఛిన్నత్వానత్త్వేప్యేతన్మతేతన్నివేశస్యావశ్యకత్వాత్ ఇతిచేన్న।ద్రవ్యభిన్నం
సంయోగిభేదాదిత్యాదావవ్యాప్తేః ప్రతియోగివైయధికరణ్యస్యైవఆవశ్యక
త్వాత్ ।అథవాసంయోగిభేదాభావస్యద్రవ్యత్వాదిరూపత్వోపగమేపిసాధ్యా
భావవత్తాయాంహేత్వభావవత్తాయాంవానిరవచ్ఛిన్నత్వముచితంతథాసతి
సాధ్యాదిమత్తాగ్రహవిరోధితానియామకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వస్యాపి నివేశ
నీయత్వాపత్తేః అస్మన్మతేఅఖండప్రతియోగ్యనధికరణత్వనివేశేలాఘవా
దిత్యభిప్రాయః॥ సాధ్యతావచ్ఛేదకేతి ॥ విషయితయావహ్నిత్వవిశిష్టవద్వ్య

న్నప్రతియోగితాక భేదమాదాయనదోషః తాదృశభేదప్రతియోగితావచ్ఛే
దకతాయాఃతత్త్వవిశిష్టవహ్నిమత్త్వపవపర్యాప్తత్వాత్ ॥ వ్యుత్పత్తిబలల
భ్యం ॥ అన్యాదిపదసమభివ్యాహారలభ్యం । నఞ్ పదసమభివ్యాహారజ్ఞాన
స్యైవ తాదృశపదసమభివ్యాహారజ్ఞానస్యాప్యన్వయితావచ్ఛేదక ధర్మావచ్ఛి
న్నప్రతియోగితాకాభావశాబ్దబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నంప్ర త్యవజనకత్వాదితిభా
వః । వ్యుత్పత్తిబలలభ్యమిత్యనేనయథాశ్రుతలక్షణవాక్యార్థఏవాయ మి
తిసూచితం । తాదృశసమభివ్యాహారస్థలేతత్ప్రతియోగికాభావమాత్ర
బోధేఅతిప్రసంగంసూచయతి ॥ సహిభవతీతి ॥ ప్రామాణికవ్యవహారఇ
తిశేషః । తథాచఅన్వయి ప్రతియోగికాభావమాత్రబోధే నీలఘటేపిపి
తఘటాదిభేదసత్త్వేనతాదృశవ్యవహారోపిస్యాదితిభావః । ఏవంద్రవ్యంనఘ
టఇత్యాద్యప్రయోగాదనుయోగితా వచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనైవ అన్యోన్యాభా
వాదిరన్యాదిపదేన ప్రత్యాయ్యతే * * * * * * *

దవారణాయసాధ్యతావచ్ఛేదకనిష్ఠావచ్ఛేదకతాయాం సాధ్యతావచ్ఛేదక
తాఘటకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వం నివేశ్యం ।నను విషయితయా వహ్నిమద్భే
దవారణాయప్రతియోగితా వచ్ఛేదకతాయాంసాధ్యతావచ్ఛేదకతాఘటక
సంబంధావచ్ఛిన్నత్వమావశ్యకంతథాచతేనైవోక్తభేదవారణేతద్విశేషణవై
యర్థ్యం।నచరూపవాన్పృథివీత్వాదిత్యాదావిషయితయా రూపత్వవిశిష్టవద్భే
దవారణార్థమేవతద్విశేషణంప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాయాంసాధ్యనిష్ఠ
త్వనివేశేపి గుణవాన్పృథివీత్వాదిత్యాదౌ విషయితయా గుణత్వవిశిష్టవద్భే
దాదుర్వారఏవేతివాచ్యం, సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకత్వస్య ప్రతియోగితా
వచ్ఛేదకతాయాం నివేశనీయత్వాదితి ॥మైవం । వ్యాపకతాశరీరే సాధ్య
తావచ్ఛేదకతాఘటకసంబంధేన సాధ్యతావచ్ఛేదకవత్త్వస్యావశ్యకతయా
ప్రత్యుతవ్యాపకతానివేశఏవగౌరవాదితి।వహ్నిఘటోభయవద్భేదవారణాయ
పర్యాప్తేతి । అనుయోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనైవేతి ఏవకారః ప్రకాశక్ప
త్వదంచ తత్సామానాధికరణ్యపరనఞ్ప్రయోగోనాస్తీతి ప్రదర్శనాయ
తేనజలం నద్రవ్యం గంధవదితి వాక్యస్య నఞర్థస్యోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకత్వే
న జనభిన్నంద్రవ్యమిత్యర్థ నిరాకరణపరావయవగ్రంథావిరోధఃఅన్యథాఅ
నుయోగితావచ్ఛేదకసామానాధికరణ్యేనాభానాదేవ తాదృశార్థాప్రసి

అనుయోగితావచ్ఛేదకస్య ప్రతియోగ్యవృత్తిరేవ ధర్మ ఇతి ప్రకాశకృదఙ్-
గీకృతవ్యుత్పత్తివిరోధాన్నీలో ఘటో ఘటాదన్య ఇతి ప్రయోగవారణసమ్భవాత్
నీల ఇతి । ఘటాదన్య ఇత్యాదౌ ప్రాచీనమతే పఞ్చమ్యాః ప్రతియోగిత్వమ-
ర్థః తత్ర చ ప్రకృత్యర్థస్య ఘటత్వాదివిశిష్టస్య ఘటత్వావచ్ఛిన్నత్వవిశి-
ష్టాధేయతాసమ్బన్ధేనాన్వయః । అథవా కేవలమాధేయత్వమేవ ఘటస్య
సమ్బన్ధః ధర్మిపారతన్త్ర్యేణ ఘటత్వాదేరప్యవచ్ఛిన్నత్వసమ్బన్ధేన త-
త్రాన్వయోపగమాత్ ఏకత్ర విశేషణత్వేనోపస్థితస్యాప్యన్యత్ర పారతన్త్ర్యే-
ణాన్వయస్య వ్యుత్పత్తిసిద్ధత్వాత్ ప్రతియోగిత్వస్య చ వ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యేణా-
న్యపదార్థైకదేశభేదనిరూపకతాసమ్బన్ధేనాన్వయః । ఘటాన్య ఇత్యా-
దౌ నిరూపకతాసమ్బన్ధేన ఘటత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావిశిష్టాలక్షణ

స్త్వసఙ్గతేరితి ॥ అనుయోగితేతి ॥ అవ్యాప్యవృత్తిద్విత్వావచ్ఛిన్నభేదస్య
తదనవచ్ఛేదకత్వేనానుయోగితావచ్ఛేదకః ఇదానీం ద్విత్వాదివిశిష్టప్రతియోగి-
బోధకపదాసమభివ్యాహృతనఞః ద్విత్వావచ్ఛిన్నాభావాబోధకత్వనియమ-
స్స్వీకార్యః తేన ద్విత్వాన్వయిప్రతియోగిభేదస్య ఘటత్వావచ్ఛేదేన సత్త్వా-
ద్ఘటో ఘటాన్య ఇతి ప్రయోగస్య దుర్వారతాప్రసఙ్గః పశ్చాత్తు ప్రయోజ-
నాభావేనైవ ఏతత్పరిత్యాగ ఇత్యపి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ విరోధాదితి ॥ కారణేత్యనే-
నాన్వితమ్ అనురోధాదిత్యపి పాఠః । నను నీలఘటత్వస్య కథం ప్ర-
తియోగ్యవృత్తిత్వమితి చేత్ విశిష్టసత్తావాన్ గుణాన్య ఇతి వ్యవహారస్య ప్రామా-
ణ్యాద్యద్ధర్మావచ్ఛిన్నవత్త్వం ప్రతియోగ్యవృత్తి యద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగివృ-
త్తితానవచ్ఛేదకః తద్ధర్మావచ్ఛిన్నమేవ భేదానుయోగితావచ్ఛేదకమితి న
కోఽపి దోషః । నీలఘటత్వత్వావచ్ఛిన్నవత్త్వం చ ఘటావృత్తీతి దీధితికారో-
క్తవ్యుత్పత్తిరప్యావశ్యకీతి బోధ్యమ్ ॥ సాధ్యవదన్యేతి సమాసే సాధ్యవ-
త్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకస్యైవ లబ్ధవ్యత్వాత్తదుత్తరభావప్రత్యయలిఖ-
నం దీధితికృతామనుచితమిత్యాశఙ్కాపరిహారాయ సాధ్యవతోఽన్యేతి వ్యా-
స ఇవ సమాసస్థలే సాధ్యవత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వలాభం కథయితుం
దృష్టాన్తే వైయాసికసామాసికార్థౌ దర్శయతి ॥ ఘటాదన్య ఇతి ॥ విశేష-
ణతారూపేణ సమ్బన్ధత్వానుపగమాత్ అవచ్ఛిన్నత్వవిశేషితప్రతియోగితాయాః
అలాభాచ్చాహ ॥ అథవేతి ॥ ఘటాదన్యో న పటాదిరిత్యాదౌ పఞ్చమ్యాః

యాఘటాదిపదార్థాః తత్తు[illegible]ంతార్థావిశి
ష్టలాక్షణికత్వాత్ [illegible]థేన భేదేఽన్వ
యః । నవీనమతేచ ఘ[illegible]స్యార్థాః తత్ర
ప్రకృత్యర్థస్య ఘటత్వాదివిశిష్టస్య[illegible]చ్ఛిన్ననిరూపకతా
కత్వసంబంధేనాన్వయః అనుయోగితాయా[illegible]యతాసంబంధేన భేదే
ఽన్వయః సమాసస్థలే చ ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్న[illegible]పితానుయోగితావిశిష్టే
పూర్వపదస్య లక్షణా తస్యచాభేదసంబంధేన భేదేఽన్వయః । అన్యత్రైవంసా
ధ్యవదన్యావృత్తిత్వమిత్యేతాదృశలక్షణవాక్యాదభేదసంబంధేన తాదృశప్రతి
యోగితావిశిష్టవిశేషితః తాదృశానుయోగితావిశిష్ట విశేషితోవాయోభేదః
తద్వదవృత్తిత్వమేవ ప్రతీయతే తథాచానుమిత్యౌపయికవ్యాప్తిస్వరూపజి
జ్ఞాసాయాం తాదృశలక్షణాభిధానే అర్థాంతరప్రసంగః తాదృశప్రతియో
గితాసంబంధేన తాదృశానుయోగితాసంబంధేనవా సాధ్యవద్విశేషితభేదవ
దవృత్తిత్వజ్ఞానస్యైవలాఘవేనఅనుమితిహేతుత్వాదితి చేన్న।యాదృశవ్యా
ప్తిజ్ఞానమనుమితిహేతుస్తస్యామేవాస్యతాత్పర్యాత్ తస్యాశ్శాబ్దబోధావిష
యత్వేపి తన్మూలకోదీచ్యతాదృశవ్యాప్తివిషయకమానసోపనీతభానస్యైవతా
దృశతాత్పర్యగ్రాహ్యత్వాత్ తాదృశశాబ్దబోధస్యాపికథంచిదుపపాద
యితుంశక్యత్వాచ్చ । * * * * * * * * *

ప్రతియోగిత్వంచేదర్థస్తదాఘటనిష్ఠప్రతియోగితాయానిరూపకతాసంబం
ధావచ్ఛిన్నాభావబోధోవాచ్యః సచ నిరూపకత్వస్య వృత్త్యనియామకత
యా తాదృశాభావాప్రసిద్ధ్యా నసంభవతీతి నవీనమతానుధావనం । అను
యోగిత్వంచాశ్రయతారూపస్వరూపసంబంధేన వర్తతే తత్సంబంధస్యచవృ
త్తినియామకతయా నానుపపత్తిరితి భావః। ఘటోనేత్యాదౌ ప్రతియోగితా
సంబంధేనైవ ఘటభానోపగమేపి నక్షతిః ఘటోననేత్యాదేర్వ్యవహారస్యై
వాసత్త్వాదతోఘటాదన్యఇత్యభిహితం । ఇదానీంసమాసే తాదృశప్రతియోగి
తాకత్వం లంభయితుమాశఙ్కతే ॥ అథేతి ॥ చాక్షుషాద్యసంభవాన్మాన
సానుధావనం ॥కథంచిదితి॥అన్యపదార్థైకదేశభేదేఅభేదసంబంధేనసాధ్యవ
దనుయోగితాకస్యభానేధర్మిపారతంత్ర్యేణసాధ్యవతోపి తాదృశానుయో
గితాసంబంధేనతత్రభానోపగమాదనుమిత్యౌపయికవ్యాప్తేరపితతోలాభః ॥

నీలోఘటః కంబుగ్రీవాదిమదన్య ఇత్యాది వాక్యస్యాప్రామాణ్యాత్ పటః కంబుగ్రీవాదిమదన్య ఇత్యాదివాక్యస్య ప్రామాణ్యాత్ అన్వయితావచ్ఛేదక నిరూపితపారిభాషికమవచ్ఛిన్నత్వం ప్రతియోగితాయాం భాసత ఇత్యుపేయం। అతః సాధ్యవదన్య ఇత్యాదౌ మతుబంతప్రతిపాద్యతావచ్ఛేదకస్య సాధ్యసంబంధస్య సాధ్యాపేక్షయా గురుతయా అనవచ్ఛేదకత్వేపి నోక్తలక్షణవాక్యార్థాప్రసిద్ధిః। పారిభాషికం తదవచ్ఛిన్నత్వం చ తద్విశిష్టసంబంధినిష్ఠాభావీయాయాం యా ప్రతియోగితా తదవచ్ఛేదకత్వాభావకూటవదవచ్ఛిన్నత్వం।

॥ నీల ఇతి ॥ కంబుగ్రీవాది మత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక భేదాభావవతి నీలఘటే తాదృశ భేదబోధకతయా తద్వాక్యస్యాప్రామాణ్యం నసంభవతి తాదృశ భేదాప్రసిద్ధేరితి భావః। కంబుగ్రీవాదిమత్త్వావచ్ఛిన్నత్వశూన్యప్రతియోగితాయాం తాదృశావచ్ఛిన్నత్వావగాహితయా సంసర్గకోటౌ భ్రమత్వోపగమేతు తుల్యన్యాయేన దోషమాహ ॥ పట ఇతి ॥ యద్వా కంబుగ్రీవాదిమత్ప్రతియోగిక భేదభానోపగమే పట ఇత్యాదివాక్యస్య ప్రామాణ్యనిర్వాహేపి నీల ఇత్యాదివాక్యాప్రామాణ్యం ననిర్వహతి కంబుగ్రీవాదిమత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక భేదభానోపగమేతు నీల ఇత్యాదేరప్రామాణ్యనిర్వాహేపి పట ఇత్యాదేః ప్రామాణ్యం ననిర్వహతీతి బోధ్యం। తాదృశావచ్ఛేదకత్వసామాన్యాభావనివేశే కంబుగ్రీవాదిమత్త్వవిశిష్టసంబంధినిష్ఠాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాత్వాపేక్షయా ఘటత్వవిశిష్టసంబంధినిష్ఠాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాత్వాదేర్లఘుతయా ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతయా సామాన్యాభావాప్రసిద్ధిరతః కూటనివేశః ॥ నన్వేవం వహ్నేర్నవహ్నేరితి ప్రతీతివ్యవహారయోరాపత్తిః తాదృశేంధనత్వావచ్ఛిన్నభేదసత్త్వాత్। న చ తత్ర తత్తదవచ్ఛిన్నభేదకూటభానోపగమాన్నదోష ఇతి వాచ్యం। ఇంధనం నవహ్నేరితి ప్రయోగానుపపత్తేః। నచ పారిభాషికావచ్ఛేదకే అన్వయితావచ్ఛేదకధర్మసామానాధికరణ్యనివేశాన్నదోష ఇతి వాచ్యం। కాలికాదిసంబంధేన ఇంధనత్వవహ్నిత్వయోస్సమానాధికరణత్వాత్। సంబంధవిశేషవివక్షాయామపి వహ్నిర్నవహ్నింధనాన్యతర ఇతి ప్రయోగాపత్తిః తాదృశేంధనత్వావచ్ఛిన్నభేదసంభవాదితి। కించ ఘటో నప్రమేయగగనమితి ప్రయోగానుపపత్తిః గగనత్వాపేక్షయా ప్రమేయగగనత్వస్య గురుతయా తదవచ్ఛి

న్నభేదాప్రసిద్ధేః అతః తన్నిరూపితపారిభాషికావచ్ఛిన్నత్వం ప్రతియోగితా
యాం భాసత ఇతి వక్తవ్యం తచ్చేదవచ్ఛిన్నత్వం యది స్వవిశిష్టసంబంధిత్వా
దిరూపం తదా సంయోగేన గగనత్వవిశిష్టసంబంధినోఽప్రసిద్ధిరితి చేత్ । అత్ర కేచి
త్ అన్వయితావచ్ఛేదకవ్యాపకధర్మావచ్ఛిన్నత్వే తాత్పర్యం ఏవం చ ప్ర
మేయగగనత్వరూపం యదన్వయితావచ్ఛేదకం తద్వ్యాపకం యద్గగనత్వం
తదవచ్ఛిన్నత్వమేవ పారిభాషికతదవచ్ఛిన్నత్వమిత్యదోషః । స్వవిశిష్టసంబం
ధిత్వఘటితసంబంధిపదం సంపాతాయాతం స్వాత్మకం యత్స్వవిశిష్టం ఇతి వావి
వక్షితం అభావపదం చ భేదార్థకమితి తల్లాభః । నన్వేవం వహ్నిర్న వహ్ని
రిత్యాదిప్రయోగాపత్తిర్దుర్వారైవ వహ్నిత్వరూపాన్వయితావచ్ఛేదక
వ్యాపకీభూతయోః వహ్నిఘటోభయత్వరూపధర్మయోః తదవచ్ఛిన్నభేద
స్యాబాధితత్వాత్ । న చ వ్యాపకతాయాం ప్రతియోగివైయధికరణ్యం నివే
శ్యం తథా చ వహ్నిఘటోభయవృత్తి ద్విత్వం వహ్నిత్వసమానాధికరణభేద
ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేన వహ్నిత్వావ్యాపకమేవేతి వాచ్యం । వహ్నిర్న
ఘటపటోభయమితి ప్రయోగానుపపత్తేః భేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూత
ఘటపటోభయత్వస్య అన్వయితావచ్ఛేదకీభూతద్విత్వసమానాధికరణభేదప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకత్వేన తద్వ్యాపకత్వాసంభవాత్ । ఏకో న ద్వావిత్యాదిప్ర
యోగానుపపత్తేశ్చ । ఏవం చ వ్యాపకతాయాం ప్రతియోగివైయధికరణ్యస్యావ
శ్యకతయా వహ్నిర్న వహ్నిరితి వ్యవహారో దుర్వార ఏవేతి చేన్న । అన్వయి
తావచ్ఛేదకధర్మసమనియతధర్మావచ్ఛిన్నత్వమేవ తద్ధర్మనిరూపితపారి
భాషికమవచ్ఛిన్నత్వం ఘటవహ్న్యుభయత్వం చ న వహ్నిత్వసమనియతమి
త్యదోషః । న చైవమపి కేవలాన్వయినం వహ్నిత్వసమనియతతార్ణాతా
ర్ణదహనోభయత్వావచ్ఛిన్నభేదమాదాయ వహ్నిర్న వహ్నిరితి ప్రయోగాప
త్తిరితి వాచ్యం । అన్వయితావచ్ఛేదకసమనియతధర్మస్యాన్వయితావచ్ఛేదక
సజాతీయత్వేన విశేషణీయత్వాత్ । వస్తుతస్తు ఇహాన్వయితావచ్ఛేదకవ్యా
పకత్వమన్వయితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానుయోగితాకభేద ప్రతియోగితానవ
చ్ఛేదకత్వరూపమేవ నివేశ్యమితి న కశ్చిద్దోషః । ఏకో న ద్వావితి ప్రత్యయస్య ప్రతి
యోగివైయధికరణ్యానివేశేఽపి నిర్వాహసంభవాత్ వహ్నిఘటోభయభేద
మాదాయ వహ్నిర్న వహ్నిరితి ప్రయోగాపత్తేస్సమనైయత్యానివేశం వినాపి

ఏతాదృశావచ్ఛిన్నత్వస్య సంబన్ధతయా ప్రతిస్వికరూపేణ తత్తత్ప్రతియోగి
తావ్యక్తీనాం దుర్జ్ఞేయత్వేఽపి న క్షతిః సంబన్ధజ్ఞానస్య విశిష్టబుద్ధావనపేక్షితత్వా
త్ । అనుమితిం ప్రతి చ సాధ్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావగాహిజ్ఞానమేవ కారణం
కల్ప్యతే లాఘవాత్ న తు సాధ్యసంబన్ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వావగాహి
జ్ఞానమిత్యనుమిత్యౌపయికవ్యాప్తిశరీరే తాదృశ్యైవ ప్రతియోగితా నివేశ్యేతి
కంబుగ్రీవాదిమత్త్వాద్ఘటాదిత్యాదౌ విశేషదర్శినామనుమితేః ప్రామాణికత్వే

వారణసంభవాచ్చ । ఏతేన వ్యాసజ్యవృత్తిత్వావ్యాసజ్యవృత్తిత్వాన్యతరరూ
పేణ సాజాత్యనివేశనేఽసమానద్వావితి ప్రత్యయప్రసంగః అన్వయిలాసచ్ఛే
దకసమనియతత్రిత్వవద్భేదసత్త్వాదితి పరాస్తం ఇత్యాహుః ॥ తదసత్ [illegible]
ధాసతి సత్తాయాం విశిష్టసత్తాభేదాభావేన సత్తా న సత్తేతి ప్రయోగవారణేఽపి
గుణే న సత్తేతి ప్రయోగాపత్తిః విశిష్టసత్తాత్వస్య సత్తాత్వసమనియతత్వాత్ త
త్ర విశిష్టసత్తాభావసత్త్వాత్ ॥ వస్తుతస్తు స్వవిశిష్టసంబన్ధినిష్ఠాభావః ప్రతియోగివ్యా
ధికరణో బోధ్యః తేన ఘటో న వహ్నిరిత్యాదౌ వహ్నిత్వాదేర్వహ్నిమన్నిష్ఠా
భావప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేఽపి న క్షతిః । సంబన్ధిత్వం ప్రతియోగివైయధికర
ణ్యం చైకసంబన్ధేన తేన ఘటో న ప్రమేయగగనమిత్యాదౌ గగనాధికరణాప్రసి
ద్ధావపి తాదాత్మ్యేన విషయితయా వా సంబన్ధినః ప్రసిద్ధేః న దోషః తన్నిష్ఠగగ
నాభావస్య తేన సంబన్ధేన ప్రతియోగివ్యధికరణత్వాభావాత్ । ప్రతియోగిత
యోరేకసంబన్ధావచ్ఛిన్నత్వం బోధ్యం ॥ అత్ర లక్షణవాక్యాత్ సాధ్యవత్త్వ
విశిష్టసంబన్ధినిష్ఠాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాభావకూటవదవచ్ఛిన్న
త్వసంబన్ధేన సాధ్యవత్త్వవిశేషితాయాః ప్రతియోగితాయాః తాదృశప్రతియోగితా
కభేదవదధికరణావృత్తిత్వలాభేఽపి తావదంశో న వ్యాప్తిస్వరూపం । సాధ్య
వత్త్వం విహాయ సాధ్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదం లక్షణే నివేశ్య తావ
దంశస్యైవానుమిత్యౌపయికత్వాదిత్యాశయవానాహ ॥ అనుమితిం
ప్రతీతి ॥ ఏవం చ లక్షణవాక్యస్య సాధ్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదవదవృ
త్తిత్వరూపార్థే తాత్పర్యమిత్యాహ ॥ తాదృశ్యైవేతి ॥ సాధ్యావచ్ఛి
న్నేత్యర్థః । నను సాధ్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదస్యైవ లక్షణఘ
టకత్వేఽపి కంబుగ్రీవాదిమత్త్వవిశిష్టం ఘటాద్యపేక్షయా గురు యత్సాధ్యం
తత్ర సాధ్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాప్రసిద్ధేరిత్యత ఆహ ॥ కంబ్వితి ॥

నిరుక్తపారిభాషికావచ్ఛిన్నత్వమేవ అనుమిత్యౌపయికవ్యాప్తిఘటకం । తాదృశగురుధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యకానుమానస్య కేవలాన్వయిసాధ్యకసమశీలతావాదినస్తు స్వరూపసంబంధరూపావచ్ఛిన్నత్వమేవవ్యాప్తిశరీరేనివేశయంతీతిసమాసః॥ * * * * * * * * * *

—* ఇతి గదాధరీయపఞ్చలక్షణీ *—

సాధ్యాసామానాధికరణ్యానధికరణత్వలక్షణేయవితదధికరణావృత్తిత్వరూపాసామానాధికరణ్యంనివేశ్య తేతదాద్రవ్యంసత్త్వాదిత్యాదావతివ్యా

నిరుక్తేతి ॥ సాధ్యవిశిష్టసంబంధినిష్ఠాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకంయద్యత్ తత్తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నభేదకూటవద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక భేదఘటితంసర్వత్రలక్షణంకార్యమిత్యర్థః । పారిభాషికావచ్ఛిన్నత్వంననివేశనీయం కింతుస్వరూపసంబంధరూపావచ్ఛిన్నత్వమితి మతాంతరమాహ ॥తాదృశేతి ॥ ఉభయసాధారణకేవలాన్వయిత్వంచఅత్యంతాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకధర్మవత్సాధ్యకత్వం । తథాచ కంబుగ్రీవాదిమత్సాధ్యకావ్యాప్తిరపిమూలకారాభిమతైవేతిభావః ॥ కేవలాన్వయిభిన్నేద్రవ్యంపృథివీత్వాదిత్యాదౌద్రవ్యత్వత్వవిశిష్టస్య కేవలద్రవ్యత్వాద్గౌరవేణ తద్వచ్ఛేదాప్రసిద్ధ్యాఅవ్యాప్తిరధికేత్యస్వరసః॥ * * * * * * *

—* ఇతి కృష్ణభట్టీయపఞ్చలక్షణీవివరణమ్ *—

తదధికరణేతి ॥యద్వ్యపిసమానమధికరణం యస్యేతిసతథా అధికరణతావద్వ్యాత్త్యధికరణతానిరూపకమితియావత్ తస్యభావస్సామానాధికరణ్యం సాధ్యస్య సామానాధికరణ్యం సాధ్యసామానాదికరణ్యం సాధ్యసామానాధికరణ్యాస్యాభావఃసాధ్యాసామానాధికరణ్యమిత్యవ్యయీభావః తథాచ సాధ్యాధికరణావృత్తిత్వలాభః తత్రసంబన్ధికార్థబోధకోత్తరపదఘటితసముదాయేనసమం నఞ్సమాసఇతినఞ్ధ్వనివేశోపపత్తిః నతునసామానాధికరణ్యామసామానాధికరణ్యమిత్యవ్యయీభావోత్తరం సాధ్యపదషష్ఠీతత్పురుషాభట్టాచార్యసమ్మతఃయేనసమాసాప్రవిష్టపదార్థాన్వయస్యావ్యుత్పన్నతయా

ప్తిః సత్తాయాః ద్రవ్యత్వాధికరణావృత్తితయా తాదృశాసామానాధికరణ్యా
నధికరణత్వాత్ తదనధికరణావృత్తిత్వస్యాసామానాధికరణ్యపదార్థత్వే అనం
తర వక్ష్యమాణలక్షణాభేదః ఇత్యతో వ్యాచష్టే ॥సాధ్యమితి॥ అసమానాధి
కరణం యస్యేత్యత్ర అసమానాధికరణపదస్యానధికరణాధికరణార్థకత్వే
ద్రవ్యం సత్త్వాదిత్యాదావతివ్యాప్తిః ద్రవ్యత్వాదేస్సత్తాద్యనధికరణాధికరణ
కత్వవిరహేణ యత్పదేన సత్త్వాదేరుపాదానాసంభవాత్ సత్తావాన్ ద్రవ్య
త్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిశ్చ సత్త్వాదేర్ద్రవ్యత్వాద్యనధికరణాధికరణకత్వాత్

అవ్యయీభావసమాసఘటక సమానపదార్థే అధికరణే సాధ్యపదార్థా
న్వయప్రసంగభయేన సమానపదస్య సాధ్యాధికరణే లక్షణాయాః సాధ్యపదస్య
తత్తాత్పర్యగ్రాహకతాయాశ్చ స్వీకారేణ అసామానాధికరణ్యశబ్దాదేవ సా
ధ్యాధికరణావృత్తిత్వలాభో భవేత్ తదా కథం తదధికరణావృత్తిత్వరూపా
సామానాధికరణ్యమిత్యభిధానమితి । తథాపి తదన్వితాధికరణేత్యర్థవివక్ష
ణాన్న దోషః స్వరీతౌ సంబంధికార్థత్వప్రకాశనాయైవ తథోక్తమితి బోధ్యం।
సమానమేవ సామానం సాధ్యస్య న సామానం సాధ్యాసామానం తత్ అధికరణం
యస్య సః సాధ్యాసామానాధికరణః తస్య భావస్సాధ్యాసామానాధికరణ్యం
సాధ్యానధికరణావృత్తిత్వమితియావత్ । అస్మిన్పక్షే పౌనరుక్త్యం దర్శయ
తి ॥ తదనధీతి॥ సాధ్యమసమానాధికరణం యస్యేతి విగ్రహవాక్యే అసమా
నాధికరణమిత్యాకారకబహువ్రీహిరూపోత్తరపదగర్భమితి ప్రథమతో సమా
నాధికరణమితి బహువ్రీహిర్విగ్రహః ప్రదర్శనీయః । సచ నసమానం
అధికరణం యస్యేత్యేవంరూపః తత్ర యది నఞర్థే భేదే సమానపదార్థస్య
శైవాలాద్యధికరణాదేః ప్రతియోగితయాన్వయస్తదా సాధ్యాధికరణనిష్ఠభే
దప్రతియోగిసమానపదార్థీభూతశైవాలాద్యధికరణం ప్రత్యాయ్యేత తథాస
తి సాధ్యమసమానాధికరణం యస్యేతి ద్వితీయ బహువ్రీహివిగ్రహవాక్యాత్
యదధికరణత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదానుయోగ్యధికరణకం సాధ్యం ప్ర
తీయేత తచ్చ అతివ్యాప్త్యాదిగ్రస్తమిత్యాహ॥ అసమానాధికరణం యస్యేత్యా
దినా ॥ ఏవంచ ప్రథమబహువ్రీహివిగ్రహవాక్యే నఞర్థే భేదే సమాన
పదార్థస్య ప్రతియోగితయాన్వయ ఇతి న భ్రమితవ్యం కింతు అనుయోగిత
యైవేతి ద్వితీయ బహువ్రీహి విగ్రహవాక్యజన్యబోధే యాదృశార్థో-

అతః తదధికరణానధికరణపరతయా తత్పదం వ్యాచష్టే ॥ యదధికరణేతి ॥ యదధికరణానధికరణం సాధ్యం తత్త్వానధికరణత్వస్య వ్యాప్తిత్వే వ్యాప్తేర్వి శిష్టైకార్థరూపతానుపపత్త్యా విశిష్టపరామర్శస్యానుమితిహేతుత్వా నిర్వాహః యత్త్వతత్త్వానుగమేన తత్త్వాధికరణత్వాభావకూటస్య నివేశ నీయతయా గౌరవం చేత్యాశయేన యత్త్వతత్త్వాఘటితం సాధ్యసామానాధి కరణ్యపదార్థమాహ ॥ సాధ్యనిష్ఠేతి ॥ సాధ్యనిష్ఠం యదసామానాధికర ణ్యం స్వాధికరణీభూతయత్కించిద్వ్యక్తివృత్తిత్వాభావః తత్ప్రతియోగిత్వం చ తత్ప్రతియోగికోటినివిష్టాధికరణవృత్తిత్వం । * * * * * * *

విషయః తాదృశార్థపరతామాహ ॥ తదధికరణానధికరణపరతయేతి ॥ స చార్థః యదధికరణత్వావచ్ఛిన్నానుయోగికభేదప్రతియోగ్యధికరణకం సా ధ్యమిత్యేవంరూపః ॥ యత్తు జగదీశేన సాధ్యం అసమానాధికరణం యస్యే త్యస్య సాధ్యం యదధికరణావృత్తీత్యర్థః తత్త్వానధికరణత్వం చ లక్షణం తత్ర చ వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ వహ్నిమాత్రస్య తత్తద్ధూమాధికరణావృత్తి త్వాదవ్యాప్తిరితి ద్వితీయకల్పోఽవతారితః । తత్రేదృశార్థవర్ణనే కింబీ జం । న తావత్ ద్రవ్యం సత్త్వాదిత్యాదావతివ్యాప్తివారణం ద్రవ్యత్వస్య స త్త్వాధికరణవృత్తిత్వేనాతివ్యాప్తేః । అపి తార్యకల్పేన తదుద్ధారస్యాత్ర నుపయోగాత్ । యది తు సాధ్యం యదధికరణసామాన్యావృత్తి భిన్నమితి నా ర్థః కింతు యదధికరణయత్కించిద్వ్యక్త్యవృత్తి భిన్నమితి తదా తదతివ్యాప్త్యు ద్ధారేఽపి తృతీయకల్పాభేదాపత్తేత్యభిప్రాయస్య యం ద్వితీయకల్పాన్యథావతా రితః ॥ స్వాధికరణానధికరణకసాధ్యకత్వానధికరణత్వోక్తౌ త్వాహ ॥ యు క్త్యేతి॥ అన్యథా వ్యభిచారిణ్యతివ్యాప్తేః ॥ పదార్థమితి॥ సాధ్యసామానాధి కరణ్యశబ్దే సాధ్యే అసామానాధికరణ్యం యస్యేతి వ్యుత్పత్త్యంతరాంగీకారేణ భావప్రధాననిర్దేశాత్ సాధ్యనిష్ఠాసామానాధికరణ్యప్రతియోగిత్వలాభః। ద్రవ్యం సత్త్వాదిత్యాదేర్వారణాయ యత్కించిదితి । నను ప్రతియోగిత్వశబ్దేన సామానాధికరణ్యనిరూపకత్వగ్రహణే తత్ప్రాభావీయత్వబాధః అభావప్రతి యోగిత్వస్య సామానాధికరణ్యమాత్రనిష్ఠతయా అతివ్యాప్తేర్గ్రహీతుమశక్య త్వాదత ఆహ ॥ తత్ప్రతియోగిత్వం చేతి ॥ ప్రతియోగిఘటకత్వేనాధికర ణోపాదానే శరావేష్టనేన నాసాస్పర్శరీతిభయేన తత్ప్రతియోగ్యాధేయ

సాధ్యనిష్ఠాభావీయాధేయత్వనిష్ఠప్రతియోగితాయాం నిరూపితత్వసంబన్ధేన
యదవచ్ఛేదకం తద్వృత్తిత్వమితియావత్ । వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ
సాధ్యనిష్ఠాభావో హ్రదాధేయత్వాభావః తదీయప్రతియోగితాయాము
క్తసంబన్ధేన అవచ్ఛేదకో హ్రదాదిః తద్వృత్తిత్వానధికరణత్వం ధూమాదా
వితిలక్షణసమన్వయః । అత్ర సాధ్యనిష్ఠాభావప్రతియోగ్యాధేయత్వం సా
ధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్నం గ్రాహ్యం । అన్యథా వహ్నిమాన్ ధూ
మాదిత్యాదౌ పర్వతాదిసమవేతత్వాద్యభావమాదాయానుపపత్తేః । తథా చ
సత్తావాన్సమవాయిత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యనిష్ఠాభావీయసమవేతత్వనిష్ఠప్రతియో
గితావచ్ఛేదకీభూతాధికరణాప్రసిద్ధ్యా అవ్యాప్తిః। వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యా
దావపి ధూమావాదెరయోగోళకీయవహ్న్యాదినిష్ఠపర్వతాదివృత్తిత్వాభావప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకపర్వతాదివృత్తిత్వాదవ్యాప్తిశ్చ । * * * * *

తానిరూపకత్వేనైతదుపాదేయం । స్వాధికరణీభూతయత్కించిద్వ్యక్తివృ
త్తిత్వప్రతియోగికత్వరూపాభావవిశేషణం హేయం వైయర్థ్యాత్ । న
నుసంయుక్తత్వసంయుక్తత్వోభయాభావప్రతియోగ్యాధేయతానిరూప
కతాయాః పర్వతాదౌ సత్త్వాదవ్యాప్తిరిత్యతోఽవచ్ఛేదకత్వం వివక్షయతి॥ సా
ధ్యేతి ॥ తాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వస్య అయోగోలకవృత్తిత్వత్వేన
వ్యాప్తత్వాదతివ్యాప్తిః హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నతద్వృత్తిత్వనివే
శే చ అసంభవ ఇత్యతో నిరూపితత్వసంబన్ధేనేత్యుక్తం॥ సమవాయిత్వం। సమవా
యానుయోగిత్వం। స్వరూపసంబంధేన హేతుః । ఉత్తరకల్పేపి హేతుతా
వచ్ఛేదకసంబంధేన వృత్త్యప్రసిద్ధేః సమవాయేన హేతూపేక్షా। సమవేత
త్వాసమవేతత్వోభయాభావమాదాయ తాదృశప్రతియోగితాప్రసిద్ధేరధి
కరణాప్రసిద్ధ్యనుధావనం । తాదృశాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాయా
ఆధేయతాత్వాదౌ సత్త్వేవ్యధికరణేతదసత్త్వాదితి । నను సాధ్యనిష్ఠాభావప్ర
తియోగ్యధికరణమేవ వివక్షణీయం తత్ర సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛి
న్నాధేయతాసంబంధావచ్ఛిన్నత్వేన ప్రతియోగితానివేశాన్న దోషః తాదృ
శేన వ్యధికరణేన సత్తాయాం సామాన్యాద్యభావసంభవాదిత్యత ఆహ ॥ వహ్ని
మానితి ॥ అయోగోలకేతి ॥ అథ మహానసీయవహ్న్యాదౌ పర్వతవృత్తిత్వా
భావసత్త్వేనైవావ్యాప్తేస్సత్త్వాదయఃపిండీయవహ్న్యనుధావనం వ్యర్థం।

సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకీభూతాభావనివేశేచగౌరవమిత్యాశయేన ఫలితా

నచ యద్రూపావచ్ఛిన్నసామానాధికరణ్యాభావస్సాధ్యనిష్ఠః తదన్యహేతు
తావచ్ఛేదకవత్త్వంతివర్థఇతితత్సాధర్క్యమితివాచ్యం। ద్రవ్యంసత్త్వాదిత్యా
దావతివ్యాప్త్యసమ్మజ్ఞనాపత్తేః । యద్రూపావచ్ఛిన్నయత్కించిద్వ్యక్తివృత్తి
త్వాభావవివక్షణేఽయఃపిండీయవహ్న్యనుధావనవైయర్థ్యతాదవస్థ్యం। నై
వం।యదిహ్రదాదివృత్తిత్వాభావ మాదాయాతివ్యాప్తివారణాయ యద్య
ద్వ్యక్తివృత్తిత్వాభావకూటవత్సాధ్యం తత్తద్వ్యక్తివృత్తిత్వానధికరణత్వం
వివక్ష్యతేతదావహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌయావంతి హేతుమంతి తత్తద్వ్య
క్తివృత్తిత్వాభావకూటస్యాపిసంభవమావిష్కర్తుం అయఃపిండీయవహ్న్యను
ధావనాత్।సంఖ్యావాన్పరిమాణాదిత్యాదౌ యత్కించిద్ఘటాద్యేకతరవృత్తి
త్వాభావఘటితకూటమాదాయావ్యాప్తేస్సత్త్వేపినక్షతిః । విషమవ్యాప్తావితి
పదతాంతకాలంకారణామేవతత్త్రతేః ॥ వస్తుతస్తుసాధ్యనిష్ఠోయద్రూపా
వచ్ఛిన్నసామానాధికరణ్యాభావస్త్యైవ సాధ్యనిష్ఠసామానాధికరణ్యప్రతి
యోగిత్వమితిదీధిత్యర్థఃతత్రసాధ్యసామానాధికరణ్యత్వాదిలక్షణేప్రథమ
తవయాద్రవ్యంసత్త్వాదిత్యాదావతివ్యాప్తిశ్శంకితాతస్యాశ్చరమనిష్కర్షే
ణైవవారణంమధ్యధర్మశ్చావ్యాప్తివారకఏవేతియథాశ్రుతసందర్భః ।
తమనురుంధానానామయఃపిండీయవహ్నేరనుధావనంసంగచ్ఛతఏవ। ఏవం
చవ్యధికరణపదబహువ్రీహిరూప సాధ్యసామానాధికరణ్యశబ్దార్థస్య
ద్రవ్యంసత్త్వాదిత్యాదావతివ్యాపకతయా అతిజఘన్యత్వమాలోచ్యోక్తత
ద్వారకప్రకారస్యవిషమవ్యాప్తేపర్వతీయాదివహ్నౌమహానసాదివృత్తిత్వా
భావమాదాయసమవ్యాప్తౌచావ్యాప్తౌనకశ్చిద్విరోధః । నచసామానా
ధికరణ్యస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వమతమవలంబ్యద్రవ్యం సత్త్వాదిత్యాదావతివ్యా
ప్తిఃకుతోనవార్యతఇతివాచ్యం। సంఖ్యావాన్పరిమాణాదిత్యాదిసమవ్యాపకే
క్రియాద్యవచ్ఛేదేనసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావ మాదాయావ్యాప్తేః
సాధ్యాధికరణావచ్ఛేద్యత్వవిశేషణదానేచ ద్రవ్యంసత్త్వాదిత్యాదావతివ్యా
ప్తేః హేత్వధికరణావచ్ఛేద్యత్వోక్తౌద్రవ్యంగగనఘటత్వాన్యతరత్వాదిత్యా
దౌ ఘటత్వాదేః సాధ్యసంబంధిత్వేనానవచ్ఛేదకత్వేనాతివ్యాప్తేః । తద
వ్యాప్యవృత్తిత్వస్యానభిమతత్వాచ్చ ॥ సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకేతి ॥

న్వత్రి సత్తావాన్సమవాయిత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిరోద్ధృతైవ ఆధేయతా
సంబంధావచ్ఛిన్నాధికరణాభావస్య వృత్త్యనియామకసంబంధావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాకత్వేనాప్రసిద్ధ్యానివేశాసంభవాదితి చేత్ తర్హి సాధ్యతావ
చ్ఛేదకసంబంధాన్యసాధ్యప్రతియోగికసంబంధాన్యసంబంధావచ్ఛిన్నత్వం
ఆధేయతాయాం నివేశనీయం ॥ నన్వేవం వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ వ
హ్నౌ స్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నపర్వతవృత్తిత్వసంయోగసంబంధావచ్ఛిన్న
పర్వతవృత్తిత్వోభయాభావస్య స్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నపర్వతవృత్తిత్వా
భావస్య చ సత్త్వాదవ్యాప్తిః । నచ తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకకోటావాధేయ
తాత్వస్యాప్యంతర్భావః అన్యథా వహ్నౌ సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నపర్వ
తవృత్తిత్వసత్త్వేన తదభావదౌర్లభ్యాపాతాత్ తదంతర్భావేచ నాధికరణ
మాత్రే తాదృశసంబంధేనావచ్ఛేదకత్వపర్యాప్తిరిత్యే తాదృశాభావో నలక్ష
ణఘటక ఇతి వాచ్యం । అధికరణమాత్రే నిరూపకతాసంబంధేన అవ
చ్ఛేదకత్వపర్యాప్తేః సకలమతసిద్ధత్వాత్ అన్యథా జలత్వప్రకారకప్రమావి
శేష్యత్వాదౌ తాదృశాభావదౌర్లభ్యాపాతాదితి ।మైవం । తాదృశాధేయ
తాసామాన్యవృత్తిప్రతియోగితానివేశేనాదోషాత్ ।ఏవం చావతారికాయా
మయోగోలకీయవహ్న్యాదివృత్తిపర్వతవృత్తిత్వాభావశబ్దేనాప్యేతన్మతే సా
ధ్యతావచ్ఛేదకాన్యసాధ్యప్రతియోగికాన్యసంబంధావచ్ఛిన్నసకలవృత్తిత్వ
ప్రతియోగికాభావస్యైవాభిప్రేతత్వాన్న తద్విరోధః । వస్తుతస్తు ప్రమేయ
వాన్ఘటాదిత్వాదౌ సమవాయసంబంధేన సాధ్యతాయాం సమవాయాన్య
సాధ్యప్రతియోగికసంబంధాన్యసంబంధస్సమవాయసంబంధ ఏవ తదవచ్ఛిన్న
సామాన్యవృత్తిత్వమప్రసిద్ధమేవేతి నోక్తరీత్యా ఆధేయతావిశేషణం సమ్య
క్ కింతు సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వమేవ । తథాచ సత్తావా
న్సమవాయిత్వాదిత్యాదౌ అవ్యాప్తిమనుద్ధృత్యైవ వహ్నిమానిత్యాదినా దూ
షణాంతరపరో గౌరవమిత్యంతగ్రంథ ఇత్యేవ సమ్యక్ ।పూర్వం బహువ్రీహివి
గ్రహజన్యబోధవిషయస్య సాధ్యం యదధికరణానుయోగికభేదప్రతియోగ్య
ధికరణకమిత్యేవంరూపస్య ప్రదర్శనానంతరం సమాసాంతరలభ్యార్థం ప్ర
దర్శ్య పూర్వబహువ్రీహ్యర్థ ఏవ దీధితికృతా సాధ్యనిష్ఠేత్యాదినాంగీకృ
తః ॥ ఇదంతు బోధ్యం । పూర్వబహువ్రీహ్యాత్మకసాధ్యసామానాధికర

ర్థమాహ ॥ సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వేతి ॥ అనిరూపకత్వమిహ సాధ్యనిష్ఠాధేయ
తాత్వావచ్ఛేదేన వివక్షణీయం । తేన వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ మ
హానసాదేః పర్వతీయవహ్నినిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వేపి నావ్యాప్తిః । ఏవం
సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వేనాధేయతా నివేశనీయా తేన అయ
మాత్మా ఆత్మమహాకాలాన్యతరత్వాదిత్యాదౌ కాలస్య కాలికసంబంధావచ్ఛి
న్నాత్మత్వనిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వేపి నాతివ్యాప్తిః । * * * * *

ణ్యాశబ్దస్య సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకాధికరణవృత్తిత్వమేవార్థః ఆద్యో
విగ్రహార్థః తృతీయః సమాసాంతరార్థశ్చ పరప్రత్యయాధీనః న తు లక్షణ
ఘటకాః ఇతి బోధ్యం ॥ అనిరూపకత్వం ॥ అనిరూపకత్వప్రతియోగినిరూపకత్వం
ఆధేయతాత్వావచ్ఛేదేన ॥ ఆధేయతాత్వవ్యాపకం । తథా చ సాధ్యనిష్ఠా
ధేయతాత్వవ్యాపకనిరూపకత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదవన్నిరూపితవృ
త్తిత్వానధికరణత్వమితి నిష్కర్షః । న చాధేయతాత్వం ఆధేయతాయామే
వ వహ్న్యధికరణతారూపనిరూపకత్వం చ పర్వతాదావేవేతి వైయధికరణ్యా
త్కథం వ్యాపకత్వమితి వాచ్యం । స్వాశ్రయాధేయతాశ్రయత్వసంబంధేన
ఆధేయతాత్వం వ్యాప్యం ; స్వనిరూపితవృత్తిత్వసంబంధేన నిరూపకత్వం వ్యా
పకమితి వహ్న్యాదిరూపసాధ్యాంతర్భావేణ వ్యాపకత్వోపపత్తేః । న చ సా
ధ్యనిష్ఠాధేయతాత్వస్య ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్నాధేయతాసాధారణస్య నిరుక్తసం
బంధేన జలే సత్త్వాత్ తత్ప్రోక్తసంబంధేన వహ్న్యధికరణత్వరూపనిరూపకత్వాసం
భవః యది చ ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్నాధేయతానిరూపితాధికరణత్వరూపస్య హ్ర
దాదిసాధారణనిరూపకత్వస్య తాదృశాధేయతాత్వవ్యాపకతయా గుణాదేరే
వ తదవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదవత్త్వేన నావ్యాప్తిస్తదా తుల్యయుక్త్యా ధూమ
వాన్ వహ్నేరిత్యాదావతివ్యాప్తిరితి వాచ్యం । ఆధేయతాత్వవ్యాప్యత్వస్యాపి
నిరూపకతాయాం నివేశ్యత్వాత్ ఆధేయతాత్వవ్యాప్యత్వం చ సాధ్యానుయోగి
కత్వవిశిష్టస్వాశ్రయాశ్రయత్వసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాధేయతా
త్వాభావవతి స్వనిరూపితవృత్తిత్వసంబంధేన అవృత్తిత్వం స్వాశ్రయనిరూపితా
ధేయతాప్రవేశే వహ్నిసమానాధికరణద్రవ్యాంతరేవ్యాప్యత్వభంగప్రసం
గః । న చైవమపి వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదావవ్యాప్తిః వహ్న్యధి
కరణయా వన్మాత్రనిష్ఠవహ్న్యధికరణతారూపనిరూపకతాయా వహ్నిని

ష్ఠత్వే వాలాదిసాధారణద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్నాధేయతాత్వవ్యాపకత్వాసంభవా
త్ ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్ననిరూపకతాయాశ్చ తాదృశాధేయతాత్వావ్యాప్యత్వా
దితి వాచ్యం। సాధ్యానుయోగికత్వవిశిష్టస్వాశ్రయాశ్రయత్వసంబంధేన సాధ్య
నిష్ఠాధేయతాత్వాధికరణనిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వ రూపతాదృశాధేయతా
త్వ వ్యాపకత్వనివేశాత్ ॥ అత్రైవమభావే సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకత్వనివె
శే గౌరవాభిధానమసంగతం సమనైయత్యప్రవేశమపేక్ష్య లాఘవాత్ ॥ అత్రే
దం సమాధానమాకలయామః । వృక్షవృత్త్యాధేయతావిశేషాభావస్య సా
ధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకత్వాదవ్యాప్తిః । నచ నిరూపకతాసంబంధేన అధి
కరణవదభావః ప్రవేశ్య ఇతి వాచ్యం । తథా సతి సంయుక్తత్వసమవేతత్వ
యోః నిరూపకతాయా ఏకజాతీయత్వేన ఆధేయతాయాం సాధ్యతావచ్ఛేద
కసంబంధావచ్ఛిన్నత్వవిశేషణవైయర్థ్యాత్ । సాధ్యతావచ్ఛేదకతదితరసంబ
న్ధావచ్ఛిన్నాధేయతయోర్వ్యభిచారనిరూపకాధికరణవత్త్వసత్త్వేన తదభావ
స్యాసాధ్యేఽసత్త్వేనాతివ్యాప్తేశ్చ । తత్తన్నిరూపకతాత్వేన సంసర్గత్వం తు వి
శేషరూపేణ సంబంధత్వాపత్తిపరాహతం । నచ సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబం
ధావచ్ఛిన్నాధేయతాత్వావచ్ఛిన్నత్వం ప్రతియోగితావిశేషణమితి వాచ్యం
ఏవమపి పూర్వక్షణవృత్తిత్వవిశిష్టపర్వతసంయుక్తత్వాభావమాదాయావ్యా
ప్తేః । నచాభావే వ్యాప్యవృత్తిత్వం నిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతాసంబంధేన వ్యాప
కత్వం వా నివేశ్యమితి వాచ్యం । ఏవమపి ఘటపర్వతసంయుక్తత్వోభయాభావా
వారణాత్ । నచ ప్రతియోగివైయధికరణ్యాఘటితసాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యా
పకత్వోపాదానాదుక్తాభావద్వయనిరాస ఇతి వాచ్యం । తథాపి విరుద్ధహ్రద
పర్వతసంయుక్తత్వోభయాభావావారణాత్ తస్య కేవలాన్వయిత్వేన తద
భావాసత్త్వాదితి । నచ తద్వారణేఽపి న క్షతిః పర్యాప్తిసంబంధేన తదవచ్ఛే
దకతాయా ఉభయత్రైవ సత్త్వాత్తదుభయావృత్తిత్వస్య ధూమే సంభవేనా
వ్యాప్త్యసత్త్వాదితి వాచ్యం । ఉభయపర్యాప్తేః ప్రత్యేకపర్యాప్తినియత
త్వాత్ । అతః సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతాసామాన్య
వృత్తిత్వం ప్రతియోగితావిశేషణమావశ్యకం తచ్చావచ్ఛేదకతాఘటక నిరూ
పకత్వరూపసంబంధనిరూపకతాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతాత్వవ్యా
పకత్వమితి నాసంభవః । స్వప్రతియోగ్యసామానాధికరణ్యం చాభావవిశేషణ

మితిపూర్వక్షణవృత్తిత్వవిశిష్టపర్వతసంయుక్తత్వాద్యభావనిరాసః । తథాచ
సాధ్యనిష్ఠభేదప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వమేవసాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపక
త్వమితివ్యాపకతాద్వయసత్త్వేప్యధికవిశేషణసత్త్వాద్గౌరవాభాససంగతిరస
పవాద్యైవేతికృతబుద్ధయోవిదాంకుర్వంతు ॥ అత్రేదంబోధ్యం । సమ
నైయత్యనివేశేతత్రపరంపరాభేదానాంసంబంధత్వంచాపేక్ష్యద్రవ్యత్వా
వచ్ఛిన్నాధేయతావారణాయ సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాప్యధర్మాన్తరావ
చ్ఛిన్న సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వాంతరనిష్ఠన్యూనవృత్తితానిరూపకాధేయతా
న్యత్వం సాధ్యనిష్ఠాధేయతావిశేషణం తత్తద్వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నాధేయతా
మాదాయావ్యాప్తివారణాయానవచ్ఛిన్నాంతమంతరవిశేషణంఏతద్రూపాది
సాధ్యకే తత్తత్క్షణావచ్ఛిన్నైతద్రూపత్వావచ్ఛిన్నాధేయతానామేవప్రసి
ద్ధిః। సాధ్యనిష్ఠాధేయతాత్వావచ్ఛేదేనేత్యస్యాప్యత్రైవ తాత్పర్యంసాధ్యనిష్ఠ
తాదృశాధేయతానిరూపకత్వసామాన్యాభావశ్చనివేశ్యః। అథవాసాధ్యతా
వచ్ఛేదకసమనియతాధేయతైవనివేశ్యా భంగీభేదలాభాయైవేతోలఘుతర
ప్యాభాసప్రకారేయథాశ్రుతదీధిత్యనుసారేణగౌరవాభిధానం। అథవాసాధ్య
నిష్ఠాధేయతాయాంసాధ్యతావచ్ఛేదకానవచ్ఛిన్నాధేయతాన్యత్వం సాధ్య
నిష్ఠాధేయతాత్వావచ్ఛేదేనేత్యేతల్లభ్యం అవచ్ఛేదకానవచ్ఛిన్నేత్యత్రప
ర్యాప్త్యనుపాదానాత్సత్తాత్వావచ్ఛిన్నాధేయతాయాస్సాధ్యతావచ్ఛేదకా
వచ్ఛిన్నతయాక్వచిద్వ్యభిచారిణీతిపఙ్క్తిసంగతిః తదతివ్యాప్తివారణాయప
ర్యాప్త్యుపాదానేతునఞ్ద్వయవైయర్థ్యాత్ సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వో
పాదానే నాయందోషఇత్యగ్రిమగ్రంథసంగతిః । నచసాధ్యతావచ్ఛేదకా
నవచ్ఛిన్నాధేయతాయా ఉపాదానేపి పర్యాప్త్యుపాదానానుపాదానా
భ్యాంపఙ్క్తిగ్రంథౌసంగచ్ఛేతే ఏవేతివాచ్యం । తథాసతి సాధ్యనిష్ఠత్వ
పరిత్యాగేనాదక్షురతాపత్తేః । ఏతత్సర్వమవచ్ఛేదకభేదాదాధేయతాభే
దమభ్యుపేత్య । వస్తుతస్తుసాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకంయద్యత్తత్తచ్ఛే
దకూటఏవనివేశ్యః అన్యథాఽధికరణభేదేనైవనిరూపకతానాం భేదాద్వ
హ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదావవ్యాప్తేః ఏవంచనిరూపకతాభేదేనైవాధేయ
తానాంభేదాత్సాధ్యేతరవృత్త్యాధేయతానాంలక్షణాఘటకత్వాదేవ నదో
షః సాధ్యనిష్ఠాధేయతాత్వావచ్ఛేదేనేత్యస్యాప్యత్రైవతాత్పర్యం।ఏవంచతత్ర

తాదృశాధేయతానిరూపకత్వత్రాధికరణత్వమవివక్షితం తదనిరూపక
త్వమాత్రం నివిష్టం । ప్రథమతో ద్రివ్యం సత్త్వాదిత్యాదావతివ్యాప్తేరాశ
ఙ్కితతయావ్యభిచారిసామాన్యపదాతివ్యాప్తిముద్ధరతి ॥ సాధ్యవద్భిన్నస్యే
తి ॥ వ్యభిచారనిరూపకాధికరణస్యేత్యర్థః । అత్రాధికరణవృత్తిత్వం

సమానైయత్వాదివివక్షణం సర్వం వ్యర్థమేవ।ఏతేన సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాప
కాభావప్రతియోగ్యాధేయతానిరూపకాధికరణవృత్తిత్వానధికరణత్వే తా
త్పర్యమిత్యపాస్తం।సత్తావాన్సమవాయిత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తితాదవస్థ్యా
చ్చ।అథవా సాధ్యనిరూపితనిరూపకత్వాభావే తాదృశనిరూపకభేదే వా తా
త్పర్యం ద్వితీయే సామాన్యేన రూపేణాధికరణభేద ఇతి నాభేద ఇతి శివం ॥ అ
త్రాసమానాధికరణపదే అధికరణపదద్వయమపి ఆధేయతానిరూపకపరం
తత్ర ప్రథమస్యైవ ప్రవేశే ఆధేయత్వానిరూపకవృత్తిత్వలాభస్స్యాత్ నతు ఆధే
యత్వానిరూపకాధికరణవృత్తిత్వలాభః మధ్యమాధికరణలాభకాసత్త్వాత్
నచాధేయతానిరూపకాధికరణం తదర్థః । తథాప్యనిరూపకాధికరణతా
వదిత్యనభిధానైవమభిధానే వక్రతైవేత్యాలోచ్య అధికరణస్య లక్షణా
ఘటకత్వమాహ ॥ తాదృశేతి ॥ యత్తు సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వవ
దన్యత్వప్రవేశేఽసంభవః ఆధేయత్వాధికరణయోరధికరణత్వాంతర్భావే
నైవావశ్యకనిరూప్యనిరూపకభావవ్యవహారోపపత్త్యా సాధ్యవతస్సాధ్యనిష్ఠా
ధేయతానిరూపకత్వాంతరే మానాభావాదిత్యధికరణపదం తథాచ తా
దృశాధేయతానిరూపకాధికరణత్వావచ్ఛిన్నభేదనివేశాన్న దోష ఇతి ।తన్న
అధికరణమాధేయతానిరూపకమితి ముఖ్యవ్యవహారానురోధేన నిరూపక
త్వాంతరస్వీకారస్య సర్వాభిమతత్వాత్ । యద్యపి అధికరణనిష్ఠనిరూపక
త్వాంతరోపగమేఽపి వహ్నిమాన్ పర్వత తదధికరణత్వేతదన్యతరత్వాదిత్యా
దౌ హేతుమతస్సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వాదతివ్యాప్తేరధికరణపదం
విలక్షణాధికరణనిష్ఠనిరూపకత్వలాభార్థం సచ తాదృశాధేయతానిరూప
కం యదధికరణమితి యోజనయేతి। తత్తుచ్ఛతరం ।అధికరణతాసాధారణని
రూపకత్వే మానాభావాత్ విశిష్యాధికరణనిష్ఠనిరూపకత్వవిశేషస్యై
వలబ్ధత్వాత్ అన్యథా అధికరణపదపూరణాపత్తేః । నచ తాదృశనిరూపక
భేదఘటలాభార్థమధికరణపదమితి యుజ్యతే । తల్లాభస్యానన్యత్రాధీన

హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనవాచ్యం అన్యథావహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ
సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకస్యావయవాదౌ ధూమాదేస్సమవాయేన వృత్తే
రవ్యాప్త్యాపత్తేః। ఇత్థంచసత్తావాన్ద్రవ్యత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః సాధ్యనిష్ఠా
ధేయత్వానిరూపకాధికరణసామాన్యాదౌ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధాత్మ
కసమవాయాదినావృత్తేరప్రసిద్ధేః ఏవం ద్రవ్యంవిశిష్టసత్త్వాదిత్యాదౌ విశి
ష్టసత్త్వాదేస్సత్తాద్యనతిరిక్తతయాసాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకాధికరణ గు
ణాదివృత్తిత్వానధికరణత్వాసంభవాత్ అవ్యాప్తిరిత్యతోనిష్కృష్టార్థమా
హ ॥ సాధ్యనిష్ఠేతి ॥ అత్రాపిపూర్వదోషవారణాయసాధ్యతావచ్ఛేద
కసంబంధావచ్ఛిన్నత్వేనాధేయత్వం విశేషణీయం ఏవమధికరణత్వమప్యవి
వక్షితం తాదృశాధేయత్వానిరూపకత్వవ్యాపకతైవాభావే నివేశనీయా తాదృ
శాధేయత్వానిరూపకవృత్తిత్వమాత్రనివేశే ధూమవాన్వహ్నేరిత్యాదౌ
వహ్న్యధికరణత్వసామాన్యాభావస్య ధూమనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకహ్రదా
దివృత్తిత్వాదతివ్యాప్తిరిత్యతో వ్యాపకతానివేశః । వ్యాపకత్వంచతద్వన్ని

త్వాత్ । నాపి అధికరణపదార్థతావచ్ఛేదకాధికరణత్వేసాధ్యనిష్ఠాధేయ
త్వానిరూపకత్వాన్వయార్థమధికరణపదం । అసంభవాపత్తేః । సాధ్యవ
ద్భిన్నస్యేతిపఙ్క్తికథనముత్తరలక్షణేఽతివ్యాప్తినిరాససూచకం ॥సమవాయే
నేతి ॥ యత్కించిత్సంబంధేన వృత్తిత్వోక్తౌచాతివ్యాప్తిర్ద్రష్టవ్యా । హే
తుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతాసంబంధేన సాధ్యనిష్ఠాధేయ
త్వానిరూపకాధికరణాభావస్య హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధాన్యహేతుప్రతి
యోగికసంబంధాన్యసంబంధావచ్ఛిన్నతాదృశవృత్తిత్వాభావస్యవానివేశ
త్వాహ ॥ ఏవమితి ॥ వ్యాపకత్వంచేతి ॥ భేదత్వమఖండోపాధిరితి నప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకసంబంధనివేశః । అవచ్ఛేదకత్వం స్వరూపసంబన్ధేన నివే
శ్యం తేన హేత్వధికరణత్వాభావస్య విషయితాసంబంధేనావచ్ఛేదకత్వేపి
నావ్యాప్తిః । తదయోగోళకభేదవాన్దీర్ఘదండాదిత్యాదౌ కాలికాదిసం
బన్ధేన హేత్వధికరణత్వాభావత్వవిశిష్టరూపధ్వంసాదేస్సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వా
నిరూపకత్వవ్యాపకతయాతివ్యాప్తిః అతో హేత్వధికరణత్వాభావత్వవైశి
ష్ట్యం స్వరూపసంబంధేన నివేశ్యమితితు నశంక్యం । తథాపి హేత్వధికర
ణత్వాభావస్యావ్యాపకత్వాత్ । నను ఏతద్వృక్షత్వవాన్కపిసంయోగాది

ష్ఠాన్యోన్యాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వం, నతుతద్వన్నిష్ఠాత్యంతాభావ
ప్రతియోగిత్వం సర్వస్యైవతథావిధద్విత్వావచ్ఛిన్నాభావప్రతియోగితయా
తదప్రసిద్ధేః నవాతద్వన్నిష్ఠాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకధర్మవత్త్వం తా
దృశాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూతాభావత్వాదికమాదాయవహ్న్యధిక
రణత్వసామాన్యాభావస్యాపి ధూమానధికరణత్వవ్యాపకతయాఽతివ్యాప్త్యా
పత్తేః । అనవచ్ఛేదకత్వంచావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యనధికరణత్వం । అతఉ
భయవచ్ఛేదమాదాయనదోషః । అథవాయదధికరణతాసామాన్యాభావ
త్వం సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకవృత్త్యత్యంతాభావప్రతియోగితానవచ్ఛే
దకంతత్త్వమేవసముదాయార్థః । అతోఽభావత్వాదినావ్యాపకత్వమా
దాయనదోషః అధికరణతాచహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నా గ్రా
హ్యా । తేనవహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌవహ్న్యనధికరణధూమావయవా
దౌ ధూమాధికరణత్వసామాన్యాభావాసత్త్వేపినక్షతిః । ధూమవాన్వహ్నే
రిత్యాదౌయత్కించిద్వహ్న్యధికరణత్వాభావస్యధూమానధికరణత్వవ్యాపక
తయాఽతివ్యాప్తివారణాయ సామాన్యపదం । తథాచ తాదృశాధేయత్వా
నిరూపకత్వవ్యాపకాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకం యద్రూపావచ్ఛిన్నాధి
కరణతాత్వం యద్రూపావచ్ఛిన్నాధికరణతాత్వావచ్ఛిన్నాభావత్వంవా

త్యాదౌ హేత్వధికరణత్వాభావాదేః కేవలాన్వయిత్వాదతివ్యాప్తిరిత్యత
ఆహ ॥ అథవేతి ॥ ఇదంతు బోధ్యం । తత్సమానాధికరణభేదప్రతియోగితా
నిరూపితనిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతాసంబన్ధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాశూన్యత్వే స
తి నిరవచ్ఛిన్నవృత్తిత్వం వ్యాపకత్వంనిరవచ్ఛిన్నవృత్తిత్వోపాదానాజ్జన్యజ్ఞా
నవిషయత్వరూపవ్యభిచారిహేత్వధికరణత్వాభావస్య నిరుక్తవ్యాపకత్వేపి
నక్షతిః । వ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగ్యధికరణతానివేశస్థానే వ్యాపకీ
భూతభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకాధికరణతానివేశోవా । తథాచ అత్యన్తా
భావఘటితవ్యాపకత్వపరిష్కారోనాదేయఇతి ॥ హేత్వధికరణతాత్వవ్యాప
కప్రతియోగితాకత్వం నిరస్యతి ॥ తథాచేతి ॥ తాదృశేతి ॥ వ్యాపకాభావ
ప్రతియోగితాయామధికరణతానిష్ఠాయాం నిరూపకతాసంబన్ధేనావచ్ఛే
దకతాయా అవచ్ఛేదకహేతుతావచ్ఛేదకవత్త్వస్య వాచ్యతయా నవిశిష్ట
పరామర్శానుపపత్తిః ॥ యద్రూపేతి ॥ యద్రూపావచ్ఛిన్నాధికరణతా

తాదృశాధేయత్వానిరూపకత్వవ్యాపకతావచ్ఛేదకం తద్రూపవత్త్వమితిఫలితార్థః। తేనధూమానధికరణత్వవ్యాపకీభూతవహ్న్యధికరణత్వధూమాధికరణత్వోభయసామాన్యాభావ ప్రతియోగితాయాః వహ్న్యధికరణత్వసామాన్యనిష్ఠత్వేపినాతివ్యాప్తిః।యద్యధికరణతామాత్రనివేశేద్రవ్యంవిశిష్టసత్త్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః ద్రవ్యత్వానధికరణగుణాదౌ హేత్వధికరణతాత్వావచ్ఛిన్నాభావాసత్త్వాదతోయద్రూపావచ్ఛిన్నేతి। హేత్వభావస్యవ్యాపకతాసవే శేవ్యాపకతాశరీరే హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనతద్వన్నిష్ఠత్వంనివేశ్యంఅన్యథావహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ సాధ్యనిష్ఠాధేయతా నిరూపకాధికరణే హ్రదాదౌధూమాత్మకాభావస్య కాలికసంబంధేనవృత్తేరవ్యాప్త్యాపత్తేః తథాచసతిసత్తావాన్ద్రవ్యత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః । సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకాధికరణే హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన వృత్తేరప్రసిద్ధేః । అతోహేత్వధికరణత్వాభావస్యవ్యాపకతాఘటితమేవలక్షణంకృతం । తథాచాధికరణతాయాఃవిశేషణతావిశేషేణవృత్తిమత్త్వయాయేనసంబన్ధేన తద్వన్నిష్ఠత్వం నివేశ్యమతోనదోషః । పూర్వకల్పపరిత్యాగబీజమాహ ॥ తేనేతి ॥

ప్రతియోగికాభావస్య వహ్న్యధికరణత్వగగనోభయాభావాదిసాధారణతయా అతివ్యాప్తిః తదవచ్ఛిన్నాభావాప్రసిద్ధేరతః తథానోక్తం । తాదృశానిరూపకాధికరణవృత్త్యభావప్రతియోగితాయాం స్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వసంబంధేన అనవచ్ఛేదకీభూతాధికరణతానిరూపకతావచ్ఛేదకం స్వావచ్ఛిన్నాధికరణతాత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వసంబంధేన అనవచ్ఛేదకంవా యద్ధేతుతావచ్ఛేదకం తద్వత్త్వమర్థఇతి నవిశిష్టపరామర్శానుపపత్తిః॥ హేత్వభావస్యేతి॥స్వామిత్వాదివృత్త్యనియామకసంబన్ధేన నహేతుతాతత్రధనాదిసంబంధస్య వ్యాప్యతయైవోపపత్తేః।వహ్న్యాదేస్సాధ్యతాయాం రూపాదేః సంయోగేన హేతుతాయాం వ్యాప్త్యుపగమేపినక్షతిః । తత్రపక్షధర్మతావిరహాదేవ పరామర్శస్యాప్రమాత్వసంభవాదితి భావః। హేత్వభావే ప్రతియోగివైయధికరణ్యాసత్త్వేన వ్యాపకతాఘటకాభావస్య హేతుమత్తాగ్రహవిరోధితానియామకసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితానివేశప్యాహ ॥ అన్యథేతి ॥ కృతమితి॥అధికరణతాచైహానసంబన్ధితాతాదాత్మ్యసంబన్ధేన సాధ్యతాయామివతాదాత్మ్యేన సాధనతాయామపి

నదోషఇతి ॥ సామాన్యాదౌ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనవృత్తేరప్రసిద్ధా
వప తత్సంబంధావచ్ఛిన్నాయాః ద్రవ్యత్వాధికరణతాయాఃద్రవ్యేప్రసిద్ధా
యాః అభావస్యసాధ్యానధికరణత్వవ్యాపకత్వాదితిభావః । సాధ్యవైయ
ధికరణ్యస్య నిరుక్తార్థకత్వేపౌనరుక్త్యమతస్తద్వ్యాచష్టే ॥ సాధ్యేతి ॥ వ
నుమూలేతదుభయమపిసాధ్యానధికరణానధికరణత్వమిత్యనేనోక్తలక్షణద్వ
యానువాదోసంగతః అసామానాధికరణ్యవైయధికరణ్యయోరధికరణతా
ద్వయఘటితత్వేన లాద్యశలక్షణయోరధికరణతాత్రియఘటితత్వాదనువా
దేచాధికరణతాద్వయమాత్రస్యనివేశాదిత్యతోమూలంసంగమయతి ॥ చర
మాధికరణత్వాంశస్యేతి॥ అనతిప్రయోజనకతయేతి ॥ అనధికరణత్వస్యాధిక
రణత్వాభావరూపతయాతద్ఘటకాధికరణత్వాంశం పరిత్యజ్యసాధ్యాసామా
నాధికరణ్యాభావసాధ్యవైయధికరణ్యాభావనివేశేనైవోపపత్తేరితిభావః ।
అసామానాధికరణ్యాద్యధికరణత్వాభావస్యాఖండస్యాసామానాధికరణ్యా
ద్యభావాఘటితతయానవైయర్థ్యమిత్యనతిప్రయోజనకతయేత్యుక్తం ॥ తమ
పహాయ ॥ చరమాధికరణత్వాంశంపరిత్యజ్య ॥ ద్వయం ॥ సాధ్యాసామా
నాధికరణ్యాభావ సాధ్యవైయధికరణ్యాభావరూపనిష్కృష్టలక్షణార్థ ద్వ
యం । సాధ్యానధికరణానధికరణత్వమిత్యనేన సత్తావాన్ద్రవ్యత్వాదిత్యా

వ్యాప్త్యనంగీకారాత్ ॥ నిరుక్తార్థకత్వఇతి ॥ సాధ్యం వ్యధికరణంయస్యే
తి విగ్రహః వ్యధికరణమితి బహువ్రీహిఘటితాత్తరపదఘటితఃతత్రవిభిన్నం
అధికరణభిన్నం ఆధేయతానిరూపకభిన్నం అధికరణం యస్యేతివిగ్రహాత్
యదాధేయతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదవదధికరణం ప్రతీ
యతే వ్యధికరణమితి సమాసాత్తు అధికరణనిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకీ
భూతనిరూపకతాకాధేయతావాన్పృథ్వ్యతఇతి శేషమగ్రిమరీత్యా వక్తవ్యం
॥ సాధ్యేతీతి ॥ విభిన్నమధికరణం యస్యతత్ వ్యధికరణంతస్య భావస్తత్వం
సాధ్యాద్వైయధికరణ్యం సాధ్యవైయధికరణ్యం సాధ్యపదస్య సాధ్యాధికర
ణేలక్షణేతిసాధ్యానధికరణవృత్తిత్వలాభః దీధితౌపకోక్త్యేత్యనేనతదుభయ
మపితదుభయశబ్దప్రతిపాద్యమపిసాధ్యానధికరణానధికరణత్వశబ్దప్రతిపాద్య
మిత్యర్థాత్ అనువాదత్వలాభః । నచానువాదార్థరూపణేపి పురోవాదా
ర్థోనిర్దుష్టపవేతి వాచ్యం । పమనియతానువాదార్థముఖస్య పురోవా

దావవ్యాప్తివారణాయవివక్షితస్యప్రథమలక్షణనిష్కృష్టార్థస్య కథంచిదపి
ప్రతిపాదనాసంభవాత్తదనువాదకతానుపపన్నేతి యథాశ్రుతార్థాను
వాదపరతయాసంగమయితుమనువదనీయలక్షణార్థద్వయమాహ ॥ సా
ధ్యత్వాదేరితి ॥ లక్షణద్వయస్యక్రమేణేతి శేషః । తత్త్వాభావఇత్యంతే
నప్రథమలక్షణార్థకథనం । ఏవంచ సాధ్యాధికరణానధికరణశబ్దేనసాధ్యం
యదధికరణానధికరణకంతద్బోధ్యతే । తమత్తరత్వప్రత్యయేనతత్త్వం సా
ధ్యపదోత్తరసన్నివిష్టనఞాతదభావః ప్రత్యాయ్యతఇతి ప్రథమలక్షణార్థ

దార్థముఖానన్యత్వాత్ ॥ ప్రథమలక్షణేతి ॥ సాధ్యానధికరణం అనధికర
ణం యస్యేతినవిగ్రహః యేనయథా అసాధ్యాని సాధ్యవిరోధీనీతిపూర్వ
పదార్థతావచ్ఛేదకసాధ్యవిరోధవ్యాపకత్వలాభః తథేహాపి తాదృశసా
ధ్యవద్భేదవ్యాపకత్వలాభఆశంక్యేత తథాసతి అనధికరణమితి ప్రాథమికస
మాసాసంభవాదిత్యనేన విరోధాత్ ।కింతుసాధ్యానధికరమధికరణంయస్యే
త్యేవ। నచైవమపిపశ్చాన్నఞ్సమాసెవక్ష్యమాణరీత్యానఞోమధ్యనివేశాద్యద
ధికరణత్వాభావలాభస్సంభవతి।నఞో మధ్యనివేశేపిభావప్రత్యయాన్తబహు
వ్రీహ్యర్థీభూతతథావిధాధేయత్వేనైవతదన్వయాత్ నత్వధికరణతయానఞో
యద్ధర్మావచ్ఛిన్నోపస్థాపకపదసమభివ్యాహారస్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితా
కత్వేనాభావబోధకత్వవ్యుత్పత్తేః। తేనదర్శితసమాసఏవ ప్రథమాధికరణపద
స్యాధేయతానిరూపకార్థత్వముపగమ్య సత్తావాన్ద్రవ్యత్వాదిత్యాదిస్థలీయా
వ్యాప్తివారకార్థసంభవాత్ప్రథమేత్యసఙ్గతమితినశంక్యం।అథతర్కాలంకార
మతే అనధికరణమితి ప్రాథమికసమాసః కథంచిత్సంభవతీతిచేత్ తదాపురో
వాదరీత్యైవేదృశస్థలే అనువాదత్వనియమః ।తత్రప్రథమే పురోవాదస్య బ
హువ్రీహిగర్భబహువ్రీహిత్వాత్తత్పురుషగర్భబహువ్రీహిత్వమనువాద
స్యనయుజ్యతే బహువ్రీహిగర్భబహువ్రీహిత్వేతు నసత్తావాన్జాతేరిత్యా
దావవ్యాప్తివారకార్థప్రతిపత్తిః ।ద్వితీయేచపురోవాదపదస్యతత్పురుషగ
ర్భబహువ్రీహిత్వాదనువాదత్వం । తత్ర పురోవాదస్య తథావిధనఞ్స
మాసగర్భబహువ్రీహిత్వేప్యనువాదస్య తథావిధ నఞ్సమాసగర్భబహు
వ్రీహిత్వోపగమేన సత్తావాన్జాతేరిత్యాదావవ్యాప్తివారకార్థలాభఇతి
ప్రథమేత్యుపాదానం భవతి విశేషకం । వస్తుతస్తు అనువాదపుచ్ఛస్య పురో

బోధకత్వం సాధ్యానధికరణానధికరణత్వమిత్యస్య । నచసాధ్యాధికరణా
నధికరణత్వపదేననఞ్సమాసేనసత్యేవ తదర్థాభావోనఞాప్రత్యాయయి
తుంశక్యతే తథాచసాధ్యపదోత్తరంనఞ్నిపాతోసంభవీసమస్యమానపూర్వ
నిపతితస్యైవనఞస్సాధుత్వాత్ అన్యథాఅచిత్రగురిత్యాదౌచిత్రాదిపదో
త్తరమపినఞ్నిపాతాపత్తేరితివాచ్యం । ససంబన్ధికార్థబోధకోత్తరపదఘ
టితసముదాయేనసమంనఞ్ సమాసస్థలే నఞోమధ్యనివేశస్యాపిసాధుత్వ
సంపాదకత్వాత్ అన్యథా ఘటానధికరణత్వం సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వమి
త్యాదౌఘటాధికరణత్వాభావసాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వాభావప్రత్యయా
నుపపత్తేః । నహితత్రానధికరణత్వాదిపదానాం ఘటాదిపదైస్సమాసేతా
దృశార్థప్రతీతిరుపపద్యతే అనధికరణత్వపదాదిజన్యప్రతీతివిశేష్యీభూతా
భావేనసమంచేఘటాదిసంసర్గాభానాత్ సమస్యమానపదప్రతిపాద్యతా
వచ్ఛేదకకోటినివిష్టేనాపరపదార్థాన్వయే రాజపురుషాదన్యఇత్యర్థే

వాదపుచ్ఛసాజాత్యే పుచ్ఛదూషణత్వభ్రమస్స్యాత్ దూషణానామయుక్తాభి
ధానేచనిగ్రహఇతి తదవివక్షా తన్మతే సువచైవ ।స్వమతేచ ప్రథమేత్యుపల
క్షణంద్వితీయేపి ద్రష్టవ్యమితి । సాధ్యమధికరణానధికరణం యస్యేతి వి
గ్రహ అధికరణమధికరణతానిరూపకం యస్యేతి సమస్యా నఞ్స
మాసరూపముత్తరపదంతతోత్తరపదస్య ససంబంధికార్థబోధకతయాన
ఞోమధ్యనివేశస్యాసాధుత్వమేవేత్యస్యత్రశంకతే॥నచేతి॥సాధ్యాధిరకణాన
ధికరణత్వస్యాభావఃసాధ్యానధికరణానధికరణత్వమితినఞోవ్యయీభావ స
మాసః ॥ ససంబన్ధికత్వం ॥ నిత్యసాకాంక్షత్వం । విద్యమానోనియతః సం
బన్ధీయస్యేత్యర్థాత్ । సంబన్ధిత్వం । జిజ్ఞాస్యత్వం సంబంధోపస్థితినియ
తోపస్థితికత్వంవా చైత్రస్యభార్యేత్యాదౌభార్యాత్వాదౌ ఘటానధికరణ
మిత్యాదౌఅధికరణపదార్థైకదేశాత్మనః భావప్రత్యయార్థాదేశ్చైత్ర
ఘటాద్యన్వయాత్ ॥ మధ్యనివేశః ॥ ససంబన్ధికార్థబోధకపదాత్పూర్వత్ర
స్థానం । జగదీశమతంనిరాకరోతి ॥ నహీతి ॥ ఘటానధీతి ॥ ఘటస్యనఅ
ధికరణమితి త్రిపదసమాసస్తున అనుశాసనాభావాత్ ॥ తాదృశార్థః ॥
ఘటాధికరణత్వాభావః ॥ ఘటాదిసంసర్గాభానాదితి॥నత్వధికరణాదినేతినా
భిమతలాభః ॥ సమస్యేతి ॥ అనధికరణత్వాదిపదప్రతిపాద్యతావచ్ఛేద

రాజాపురుష ఇత్యాదిసమాసాపత్తేః । ఏవంనఞోఽన్వయితావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్నాభావస్యైవ బోధనాదధికరణసామాన్యభేదవానేవానధికరణపదార్థస్స్యా
త్ తస్య చాప్రసిద్ధ్యా నఞ్పదాధికరణపదయోః ప్రాథమికసమాసాసంభవా
చ్చేతి । సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకాధికరణవృత్త్యభావరూపః ప్రథ
మలక్షణస్య నిష్కృష్టయథాశ్రుతార్థోఽపి సాధ్యానధికరణానధికరణత్వ
శబ్దేన ప్రతిపాద్యతే । తథాహి । ఆధేయతానిరూపకార్థకచరమాధికర
ణపదఘటితేన అధికరణానధికరణపదేనన అధికరణమనధికరణం ఆధేయ
త్వానిరూపకం యస్యేతి వ్యుత్పత్త్యా అధికరణనిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛే

కంప్రకృతేఽధికరణత్వాభావత్వాది ॥ రాజాపురుష ఇతి ॥ రాజ్ఞః అపురుష
ఇతివిగ్రహః । ఏతేననాధికరణమనధికరణం ఘటస్యానధికరణం ఘటానధికర
ణం తత్రాధికరణపదస్య ఘటాధికరణే లక్షణా ఘటపదం తాత్పర్యగ్రాహక
మిత్యపాస్తం । తథాసతి పురుషపదస్య రాజపురుషే లక్షణా రాజపదం తా
త్పర్యగ్రాహకమిత్యస్యాపి సువచత్వాత్ ॥ అప్రసిద్ధ్యేతి ॥ ఏతేన శబ్దశాస్త్ర
ప్రణేతాపి కటాక్షితః । నచ శశశృంగాదిశబ్దవదయమపి సమాసః అత్యంతా
సత్యపి హ్యర్థే జ్ఞానం శబ్దః కరోతి హీతి న్యాయాదితి వాచ్యం । తత్ర జ్ఞానశ
బ్దేనాన్యథాఖ్యాతేరుక్తత్వాత్ ఇహ ప్రమాణసమాసస్యాసంభవోక్తేః
అప్రమాణసమాసగర్భసమాసప్రామాణ్యస్యాదృష్టచరత్వాత్ । అప్రసి
ద్ధార్థోపకంస్త్రిసురోధేన వా తేషాం సూత్రప్రణయనం । నైతావతా త
దనుపగతస్త్రిసురోధేన నఞో మధ్యనివేశోఽనుమతః । న్యూనలాపత్తేః తే
షాం పదపవస్వాతంత్ర్యాత్ । అతఏవోక్తం సాధుత్వేత్యాది । నను సాధ్యానధి
కరణేత్యాద్యనువాదస్య యదధికరణానధికరణం సాధ్యమిత్యాద్యర్థప్రతిపా
దకత్వముక్తమసంగతం సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకాధికరణాప్రసిద్ధ్యేత్యా
గ్రిమహేత్వలగ్నకతాపత్తేః తస్యసాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకేత్యాద్య
ర్థప్రతిపాదకతయాఽప్రసిద్ధికథనస్యాకించిత్కరత్వాత్ అతస్తాదృశా
నువాదస్య తత్ప్రతిపాదకత్వం అధికరణానధికరణేతివ్యాససమాసభేదేన ఏ
తద్ద్వయార్థబోధం దర్శయిత్వా సాధ్యాధికరణానధికరణేతి తద్భేదేన ఏత
ద్ద్వయార్థబోధం క్రమేణ దర్శయన్నేవదర్శయతి ॥ సాధ్యనిష్ఠేతి ॥ వ్యు
త్పత్త్యేతి ॥ అధికరణం నాధికరణం యస్యేతి త్రిపదబహువ్రీహిః అన్యథా

దకనిరూపకతాకాధేయతావత్త్వేనాన్యపదార్థో బోధ్యతే । బహువ్రీహౌ
విగ్రహవాక్యాద్యాదృశవిశేషణవిశేష్యభావాపన్నస్యబోధః తద్విపరీతవిశే
షణవిశేష్యభావాపన్నస్య సమాసేన ప్రత్యయాత్ । చిత్రాగార్యస్యేతి వి
గ్రహవాక్యాత్ యత్పదార్థసంబన్ధిత్వేన చిత్రగోః చిత్రగురిత్యాతః చిత్ర
గోనిష్ఠసంబంధప్రతియోగిత్వేన యత్పదార్థస్య బోధాత్ ।
ప్రకృతస్థలేచ విగ్రహవాక్యాదన్యపదార్థనిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వావ
చ్ఛిన్నభేదవత్త్వేనాధికరణప్రతీతేః । ఏవంచ సాధ్యంయస్యాధికరణానధికర
ణంయదధికరణనిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూత నిరూపకతాకాధేయ
తావదితివ్యుత్పత్త్యా సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నభేదవదధికర
ణవృత్తిత్వం సాధ్యాధికరణానధికరణత్వశబ్దేనప్రత్యాయ్యతే తదభావస్స్వ
స్వపదోత్తరనఞ్పదఘటితతద్వాక్యేనేతి । ద్వితీయలక్షణార్థమాహ ॥సా
ధ్యస్యేతి॥ తథాచ సాధ్యానధికరణంఅధికరణం ఆధేయతానిరూపకంయస్యేతి
వ్యుత్పత్త్యా సాధ్యానధికరణాధికరణత్వశబ్దేనసాధ్యానధికరణవృత్తిత్వంప్ర
త్యాయ్యతే తదభావో ద్వితీయనఞా ఇత్యుక్తశబ్దస్యైతదర్థానువాదకతేతిభా
వః । పూరణసంవలితంతత్రేతిగ్రంథంవ్యాచష్టే॥ తత్రేత్యాదినా ॥ మూలే
కేవలాన్వయిని వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ చావ్యాప్తేః హేత్వకథనాత్ప్ర
థమలక్షణే కేవలాన్వయిన్యవ్యాప్తిహేతుంపూరయతి ॥ సాధ్యేత్యాదినా
అప్రసిద్ధ్యేత్యంతేన ॥ సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకసామాన్యభేదనివేశాభి
ప్రాయేణేయమప్రసిద్ధిరభిహితా । యత్కించిన్నిరూపకభేదనివేశేచతా
దృశభేదవదధికరణే హేతోర్వృత్తేరవ్యాప్తిర్బోధ్యా। వక్ష్యమాణక్రమేణ
నానావ్యక్తిసాధ్యకహేత్వంతరేప్యవ్యాప్తిసత్త్వాద్ధూమమాత్రేతత్కథనం
మూలకృతోన్యూనతాసంపాదకమతో ధూమఇత్యస్యోపలక్షణత్వాభిప్రాయే
ణపాఠమధ్యాత్తైవవ్యాచష్టే ॥ నానావ్యక్తికేతి ॥ * * * * * *

అనధికరణపదేఽప్రసిద్ధ్యా ప్రాథమికస్సమాసోనస్యాదితినశంక్యమ్।సాధ్యప
దాధికరణాధికరణపదయోర్బహువ్రీహ్యుత్తరం నఞ్సమాసేనఞో మధ్యనివే
శేన సాధ్యాధికరణానధికరణశబ్దైతాత్పర్యాత్ ॥అన్యపదార్థః ప్రకృతేసా
ధ్యరూపః ॥ హేత్వకథనాదితి ॥ సాధ్యాధికరణానధికరణే ఇతి శబ్దాభావా
త్ ॥ వక్ష్యమాణేతి ॥ ఏతచ్చ యత్కించిత్సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వ

అత్ర యథాసంభవమవ్యాప్తిర్బోధ్యా తేనైతద్వృత్తియావద్ధర్మవానేత
త్త్వాదిత్యాదౌ వక్ష్యమాణరీత్యాఽవ్యాప్తివిరహేఽపి న క్షతిః । *అత ఏవాత్ర
నానాధికరణకే సర్వత్రేతి వక్ష్యతి । యద్వా నానావ్యక్తిసాధ్యక ఇత్యస్య
మిథో వ్యధికరణద్వయవృత్తిసాధ్యతావచ్ఛేదకక ఇత్యర్థః । అత్రావ్యాప్తౌ
హేతుం పూరయతి ॥ ఏకేత్యాదినా ఇతీత్యంతేన ॥ అనయా రీత్యాఽవ్యాప్తి
శ్చ యత్కించిత్సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నభేద నివేశాభిప్రా
యేణ। సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకసామాన్యభేదనివేశే చ కేవలాన్వయిన్య
వ్యాప్తిరేవ దోష ఇతి ధ్యేయం ॥ క్వచిదితి ॥ పృథివ్యన్యత్వవిశిష్టద్రవ్యత్వ
వత్ ద్రవ్యత్వాదిత్యాదౌ ॥ అతివ్యాప్తిరితి ॥ విశిష్టద్రవ్యత్వస్య ద్రవ్యత్వానతిరి
క్తతయా పృథివ్యాదేస్సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకత్వాసంభవాదితి భావః ।
ఆధేయతాయాం సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వవివక్షణే నైష దోషః అధిక

మభిప్రేత్య అన్యథా తదసంగతేర్దుర్వారత్వాత్ ॥ యథాసంభవమితి ॥
నానావ్యక్తిసాధ్యకహేతుత్వసామానాధికరణ్యేనేత్యర్థః । అవచ్ఛేదకావ
చ్ఛేదేనాన్వయే బాధకమాహ ॥ తేనేతి ॥ యద్యపి శబ్దవాన్ గగనత్వాదిత్యా
దావపి నావ్యాప్తిః తథాప్యగ్రిమమిథఃపదప్రయోజనం న తత్రేతి తత్త్యాగః ॥ వ
క్ష్యమాణరీత్యా ॥ ఏకసాధ్యవ్యక్తినిష్ఠాధేయత్వేత్యాదిరీత్యా ॥ అత ఏవ ॥ నానా
వ్యక్తిసాధ్యక ఇతి గ్రంథస్య సామానాధికరణ్యేనావ్యాప్తిపరత్వాదేవ । స
ర్వత్రేత్యనేన ద్వితీయలక్షణ ఏవావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన అవ్యాప్తిం వక్ష్యతి ।
అన్యథా అత్రాపి సర్వత్రేతి కిం న వదేదితి భావః । ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదే
న విధేయాన్వయస్యౌత్సర్గికస్య రక్షణాయాహ ॥ యద్వేతి ॥ మిథ ఇతి ॥ న
ను యత్కించిత్సాధ్యప్రతియోగికాభావాధికరణం యత్కించిద్యత్సాధ్యవ
ద్యత్కించిత్తత్సాధ్యప్రతియోగికాభావసమానాధికరణం యత్కించిత్తత్సా
ధ్యం తదుభయవృత్తిత్వం వృత్త్యంతార్థః తత్ర చ సత్తాద్రవ్యత్వపృ
థివీత్వాన్యతమవాన్ జలత్వాదిత్యాదౌ అవ్యాప్త్యలాభాన్న్యూనతేతి చే
న్న । యత్కించిత్సాధ్యప్రతియోగితాకాభావాధికరణీభూతహేత్వధికరణ
వృత్తిసాధ్యతావచ్ఛేదకవత్త్వస్య సముదాయార్థత్వాత్ ॥ యత్కించిదితి ॥ ని
రూపకత్వేఽస్వేతి । అత్ర విశిష్టధర్మావచ్ఛిన్నాధేయతాయా అనతిరిక్త
త్వాత్ సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వనివేశవైయర్థ్యమితి మతనిరాకరణా

రణతానిరూపకతావచ్ఛేదకస్యైవాధేయతావచ్ఛేదకతయా పృథివీని
ష్ఠాధికరణతానిరూపకతానవచ్ఛేదకపృథివ్యన్యత్వవిశిష్టద్రవ్యత్వత్వాదేః పృ
థివీనిరూపితాధేయతానవచ్ఛేదకత్వాదితి ధ్యేయం। ద్వితీయలక్షణే సాధ్యవ
త్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదనివేశే ధూమాదౌ నావ్యాప్తిరతస్తత్కల్పే
కేవలాన్వయిసాధ్యకావ్యాప్తిరేవ యత్కించిత్సాధ్యవద్వ్యక్తిభేదనివేశే చ
ఉభయస్థలఏవావ్యాప్తిరితి మూలాభిప్రాయం స్ఫుటయతి ॥ ద్వితీయే చేత్యాది
నా ॥ సాధ్యవత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకో భేదః సాధ్యవైయధికరణ్యే వివ
క్షితః। సాధ్యవైయధికరణ్యఘటకతయా వివక్షిత ఇత్యర్థః ॥ కేవలాన్వయి
ని ॥ కేవలాన్వయిన్యేవ ॥ నానాధికరణ కేతి॥ ఏకవ్యక్తిసాధ్యకేపి సత్తావాన్ద్రవ్య
త్వాదిత్యాదౌ ఏకస్య సాధ్యవతో భేదస్యాన్యస్మిన్ సాధ్యవతి సత్త్వాదవ్యా
ప్తేః నానావ్యక్తిసాధ్యకేపి ఏతద్వృత్తియావద్ధర్మవానేతత్త్వాదిత్యాదావవ్యా
ప్త్యసంభవాచ్చ నానావ్యక్తికేతి నోక్తం। తథా చ ద్వితీయలక్షణాభిప్రాయే
ణ ధూమ ఇతి మూలం నానాధికరణసాధ్యకసామాన్యోపలక్షణమితి భావః ।

ఇతి సింహవ్యాఘ్రలక్షణే

సాధ్యాసామానాధికరణ్యానధికరణత్వమిత్యత్ర సాధ్యాసామా
నాధికరణ్యపదేన సాధ్యాధికరణవృత్తిత్వాభావవివక్షణేపి ద్రవ్యం సత్త్వాది
త్యాదావతివ్యాప్తిర్న సంభవతి సామానాధికరణ్యస్యావ్యాప్యవృత్తితయా స
త్త్వాదావపి గుణాద్యవచ్ఛేదేన ద్రవ్యత్వాది సామానాధికరణ్యాభావసత్త్వాత్
కింతు వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదావవ్యాప్తిః స్వావయవాద్యవచ్ఛేదేన ధూ
మాదావపి వహ్న్యాదిసామానాధికరణ్యాభావసత్త్వాత్ సాపి హేతుతావచ్ఛే

యాహ ॥ ఆధేయతాయామితి ॥ యత్కించిత్త్వం వ్యక్తావన్వేతి ॥ తథా చ సా
ధ్యవత్తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నభేద ఇత్యర్థః తేన నాసంభవః ॥మూలేతి ॥ య
ద్యపి తత్రేతి శబ్దలభ్యా కేవలాన్వయిన్యవ్యాప్తిః సాధ్యవత్త్వావచ్ఛిన్నభేదని
వేశపక్షఏవ తథాపి ధూమే చేతి చకారేణ తత్రేత్యస్యానుషంగాద్యత్కించి
త్వనివేశకల్పే యత్కించిత్సాధ్యానధికరణాధికరణే ఇత్యుభయత్రైవ హేతు
రితి భావః ॥ అవ్యాప్తేరితి ॥ సంభవేన న్యూనతాపత్తేరితి శేషః ॥ * * *

—*ఇతి కృష్ణభట్టీయే సింహవ్యాఘ్రలక్షణవివరణమ్*—

దకసంబంధేనయద్ధేతుమత్ తదవచ్ఛిన్నత్వేనాభావం విశిష్యవారయితుంశ
క్యతఇత్యభిప్రాయేణతత్ప్రసంగతాదృశాభావపరతయాఽన్యతః సార్వభౌ
మస్యమతముపన్యస్యతి ॥ కేచిత్త్వితి ॥ హేత్వధికరణఇతిసప్తమ్యాధేయ
శ్వాస్యేయవ్యవచ్ఛిన్నత్వం । తేనైవసంబంధేనేతితృతీయాధేయేఽపి వృత్త్య
న్వితమవచ్ఛిన్నత్వం వృత్తిపదస్యసంబంధార్థకత్వేతుఅభేదపమపదేః ।
అనధికరణత్వపదస్యఅధికరణత్వాభావఃఅభావమాత్రంవాయద్యర్థస్స్యా
త్తదాఅవ్యాప్యవృత్త్యధికరణతాయా అప్యవ్యాప్యవృత్తితయాసత్తావృద్ర
వ్యాగ్రావచ్ఛేదేన సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణత్వాభావస్య సా
మానాధికరణ్యరూపతయా తదభావస్యచావృత్తిత్వాత్కతివ్యాప్తిస్తదవస్థైవే
త్యనధికరణపదంఅధికరణభేదవదర్థకతయావ్యాకరోతి ॥ తదన్యేతి ॥ యద్య
ప్యధికరణభేదేనాభావభేదాభావాత్సంయోగాదినాధూమస్యాధికరణప
ర్వతాద్యవచ్ఛిన్నోయస్సంబంధాంతరేణతద్వృత్తిరూపోవినిష్ఠవహ్నిమత్త్వసం
యుక్తత్వాభావః తస్యైవస్వావయవాద్యవచ్ఛేదేనసామానాధికరణ్యరూ
పతయా ధూమాదేస్తాదృశాభావానధికరణత్వంచఘటం తథాపి తాదృశ
హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వవిశిష్టాభావానధికరణత్వస్యైవ వివక్షణీయతయా
నదోషః । రూపేపర్వతేనవహ్నిమత్త్వంయుక్తత్వమితిప్రతీతివద్ధూమేపర్వతే
నవహ్నిమత్త్వంయుక్తత్వమితిప్రతీత్యనుదయాత్పర్వతావచ్ఛిన్నత్వవిశిష్టనిరూ
పితాయావహ్నిమత్త్వంయుక్తత్వాభావీయవిలక్షణాధికరణతాయాః రూపా
దావేవోపగమాత్ అభావాధికరణతాయామేవ నాధికరణవిశేషావచ్ఛి
న్నత్వం నివేశనీయం తావతాపిధూమరూపయోఃఅభిన్నస్యాప్యభావస్య

హేతుమదితి॥యత్కించిత్పదార్థవదిత్యుక్తౌసంయోగేనశైవాలాదిమద్ధ్ర
దావచ్ఛేదేనతృణాదిమత్స్వావయవావచ్ఛేదేనచధూమేవహ్నిసామానాధిక
రణ్యాభావసత్త్వాత్ అవ్యాప్తిరతో హేతుపదం॥ అభావమాత్రమితి ॥ చ
రమాధికరణత్వాంశత్యాగమభిప్రేత్య ॥ అధికరణభేదవదితి ॥ భేదస్తునావ్యా
ప్యవృత్తిరితి భావః।నన్విదమయుక్తం విశిష్టాతిరిక్తతాపత్తేః సాధ్యాఘటిత
మూర్తేర్విశిష్టశబ్దబోధ్యవస్తునోఽనధికరణత్వస్యసాధ్యనిరూపితవ్యాప్తిత్వా
సంభవాత్ తచ్ఛబ్దబోధ్యస్యసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావానాత్మకత్వాత్
హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వస్యాధికరణతానిరూపకతావచ్ఛేదకత్వే మానా

పరస్పరానవచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాధికరణతాభేదేన కథితదోషనిరాకరణసంభ
వాత్ । ఉభయత్ర హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధప్రవేశప్రయోజనం క్రమే
ణ దర్శయతి ॥ తేనేతి ॥ స్వావయవసంయోగేనావృత్తావపీత్యన్వయః ।
తథాచ స్వావయవావచ్ఛేదేన సాధ్యవత్సంయుక్తత్వస్య సత్త్వేన తదభావస్యా
వృత్తితయా ప్రథమతో హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధానివేశే స్వావయవరూప
స్వాధికరణావచ్ఛిన్నసాధ్యవత్సంయుక్తత్వాభావానధికరణత్వవిరహేణ సం
యోగేన ధూమహేతౌ స్యాపి నాస్య వ్యాప్తిర్న స్యాదితి భావః । యద్య
పి తాదృశసంబంధనివేశేపి వహ్నిమత్సంయుక్తత్వస్య కాలికావ్యాప్యవృత్తి
తయా ధూమాదావుత్పత్తికాలావచ్ఛేదేన వహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభావవృ
త్తేః పర్వతాదేరపి కాలావచ్ఛిన్నతయా తాదృశాభావావచ్ఛేదకత్వాదవ్యాప్తి
తాదవస్థ్యం తథాపీదానీమితి ప్రతీతినియామకతాదృశస్యావచ్ఛేదకత్వాది
హేతి ప్రతీతినియామకదేశనిష్ఠావచ్ఛేదకతాయా వైలక్షణ్యం మవహ్నిమం
యదభావాత్పర్వతే ధూమేన వహ్నిమత్సంయుక్తత్వమితి ప్రత్యయాభావః
హేతుసన్నిష్ఠతాదృశావచ్ఛేదకతానిరూపకత్వమేవ నివేశ్యమతో న దోషః ।

భావాద్గౌరవాచ్చేత్యత ఆహ ॥ అభావాధేతి ॥ పరస్పరేతి ॥ యథా రూపని
ష్ఠాయాం తదధికరణతాయాం స్వావయవో నావచ్ఛేదకః తథా ధూమనిష్ఠా
యాం తదధికరణతాయాం పర్వతో నావచ్ఛేదక ఇత్యర్థః ॥ కస్యాపీతి ॥ వ
హ్నిమతీత్యస్యాసంబంధమూలవినాయ । ఇదానీం ధూమేన వహ్నిమత్సంయు
క్తత్వమితి ప్రతీతిస్తత్ర ప్రమాణం నతు తత్ర పర్వత ఇతి దేశత్వేన పర్వ
తాంతర్భావ ఇత్యాశయేన కాలోపాధివిధయేతి । వైలక్షణ్యానుపగమే బాధ
కమాహ ॥ యదితి ॥ యత్పదం విలక్షణావచ్ఛేదకతాపరం కాలవిధయా అవ
చ్ఛేదకతాయాః దేశవిధయాఽవచ్ఛేదకతావైలక్షణ్యానుపగమే పర్వతరూప
కాలస్య ధూమనిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావావచ్ఛేదకతయా పర్వతే
ధూమేన వహ్నిమత్సంయుక్తత్వమితి ప్రతీత్యనుపపత్తిః తస్య విలక్షణావచ్ఛే
దకతావిరహేణేత్యర్థః । తాదృశావచ్ఛేదకతయోర్భేదే కిం ప్రమాణమి
త్యాశంకా నిరాకరణాయ ఇదానీమితి ప్రతీతినియామకేతి ఇహేతిప్రతీతిని
యామకేతి చోక్తం । తేన కాలవిధయా అవచ్ఛేదకతాత్వాదికం చాఖండో
పాధిః తదవచ్ఛిన్నం కాలత్వాదిభానానియతభానకమితి లభ్యతే । యత్తు ఇ

నచకాలోపాధేరవచ్ఛేదకతాయామవచ్ఛేద్యాధికరణేనావచ్ఛేదకస్య కాలి
కసంబంధో నియామకః ఇత్థంచ తాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నత్వమేవ దేశస్యావ
చ్ఛేదకతాయాం వైలక్షణ్యం అన్యస్యనిర్వచత్వాత్ తథాచ వ్యభిచారిణి కాలి
కాదిసంబంధేన హేతౌ వర్తమానే సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావే వ్యభిచార

దానీమితి ప్రత్యయనిరూపితకాలనిష్ఠవిషయతానిరూపితవిషయతాభావప
వ వైలక్షణ్యమితి। తత్తుచ్ఛం। ఇహేదానీమితి విభిన్నప్రతీత్యోర్విషయభేదా
సిద్ధౌ ప్రతినియతవిషయతా తదభావరూపవైలక్షణ్యాసిద్ధేః। విభిన్నప్రత్యయ
రూపప్రమాణస్య తదవిషయత్వే తదభావరూపవైలక్షణ్యాసాధకత్వాచ్చ। న
హి ఘటః పట ఇత్యాదిప్రత్యయానాం స్వవిషయత్వే తదభావాదివిషయకత్వం
అనువ్యవసాయస్యైవ తథాత్వాదితి। అత్ర ధూమనిష్ఠసాధ్యసామానా
ధికరణ్యాభావీయా దేశవిధయా అవచ్ఛేదకతా తదీయకాలవిధయా అవచ్ఛేదక
తాతో విలక్షణా కాలత్వావిషయకప్రమావిషయధూమనిష్ఠవహ్నిమత్సంయు
క్తత్వాభావావచ్ఛేదకతాత్వాదితి ప్రయోగః। తేన పర్వతే ధూమే నవహ్ని
మత్సంయుక్తత్వమితి ప్రత్యయాసిద్ధావపి నక్షతిః। అథవా పర్వతాదౌ దేశ
విధయా అవచ్ఛేదకత్వస్యాభావాత్ తత్ర తాదృశావచ్ఛేదకతావిషయకప్ర
త్యయాభావః తాదృశావచ్ఛేదకతావిషయతానిరూపితవిషయతాసంబంధా
వచ్ఛిన్నధూమనిష్ఠవహ్నిమదవృత్తిత్వప్రత్యయాభావో వా। విశేష్యైతద్వృత్త్వ
స్యప్రమాత్వవిశిష్టతద్వృత్తిజ్ఞాననియామకత్వాదితి ఋజుః పంథాః॥ వ్యభిచా
రిణి కాలికాదిసంబంధేన హేతావితి॥ సంయోగేన వహ్నిమాన్ కాలికేన
ధూమాదిత్యాది వ్యభిచారిణీత్యర్థః। వ్యభిచారనిరూపకహేత్వధికరణీభూ
తహ్రదాద్యవచ్ఛేదేన వహ్నిమన్నిరూపితకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వా
భావస్య హేతౌ సత్త్వేపి తస్య హేత్వధికరణీభూతహ్రదనిష్ఠకాలికసంబ
న్ధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వనియమేన నలక్షణఘటకతా కింతు హ్రదావ
చ్ఛేదేన హ్రదసమవేతరూపాదావేవ తాదృశాభావస్య ప్రసిద్ధిరితి తద్భిన్న
త్వస్య హేతౌ సత్త్వాదతివ్యాప్తిః। నచ ధూమావయవావచ్ఛేదేన కాలిక
సంబంధావచ్ఛిన్నతథావిధవృత్తిత్వాభావస్యైవ హేత్వధికరణీభూతావయ
వస్స్వావయవః తన్నిష్ఠసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వాన్నా
తివ్యాప్త్యవకాశ ఇతి వాచ్యం। ఏవమపి సమవాయేన పృథివీత్వవాన్ కాలికేన ఘ

నిరూపకాధికరణీయావచ్ఛేదకతాయాం కాలికసంబంధానవచ్ఛిన్నత్వ విరహా
దతివ్యాప్తిరితి వాచ్యం । కాలికావ్యాప్యవృత్తావపి కాలికసంబంధఘటితాత్మ
త్వాకాశత్వాదిసామానాధికరణ్యే దైశిక సంబంధేనాత్మత్వాద్యనధికరణకా
లస్య దేశవిధయైవావచ్ఛేదకత్వాత్ కాలవిధయా తస్యావచ్ఛేదకత్వే తాదృశ
సామానాధికరణ్యస్య కాలికావ్యాప్యవృత్తిత్వాపత్తేః కాలికసంబంధానవచ్ఛి
న్నత్వాదన్యస్యైవ వైలక్షణ్యస్య దేశవిధయావచ్ఛేదకతాయాం స్వీకరణీయ
త్వాత్ హేత్వధికరణ ఇత్యత్ర హేతుపదం అధికరణభిన్నత్వానుయోగితత్త్వఘ

టత్వాదిత్యాదౌ నిరవయవే వ్యభిచారిణి విపక్షీభూతజలసమవేతరూపస్యైవ
తాదృశసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాధికరణతయా హేతోస్తద్భిన్నత్వాదతివ్యా
ప్తేః । నచ తత్రాపి జన్యజ్ఞానావచ్ఛేదేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావసత్వాన్నాతి
వ్యాప్తిరితి వాచ్యమ్ । తథాప్యేతత్క్రియాభిన్నం కాలికేన ఘటాదిత్యాదావతి
వ్యాప్తేః తత్రైతత్క్రియాయా ఏవ వ్యభిచారనిరూపకాధికరణతయా తస్యాః కా
లికేనైవ హేతునిష్ఠసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావస్యావచ్ఛేదకతయా హేతునిష్ఠస్తా
దృశవృత్తిత్వాభావో నలక్షణఘటకః కింతు క్రియాత్వ ఏవేత్యతివ్యాప్తిః । ఏవం
మహాకాలభిన్నం కాలికేన కాలభేదాత్ స్పందాన్యోఘటత్వాత్ ప్రళయభిన్నం
కాలికేన గోత్వాదిత్యత్రాప్యతివ్యాప్తిః మహాకాలాదౌ హేతోః కాలికేతరసం
బంధాప్రసిద్ధేరిత్యాశయాత్ । కాలభేదవాన్ కాలికేన కాలభేదాదిత్యాదౌ
విరుద్ధే సాధ్యవన్నిరూపితకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాప్రసిద్ధేరుక్తం
వ్యభిచారిణీతి । కాలికాదీత్యాదినా సంబంధసామాన్యపరిగ్రహః ॥ కాలికావ్యాప్య
వృత్తౌ ॥ కాలానవచ్ఛిన్నే ॥ దైశికసంబంధేనాత్మత్వాద్యనధికరణకాలస్యేతి చ
కాలికసంబన్ధేనైవ అవచ్ఛేద్యాధికరణసంబంధిత్వం వక్తుం । తథాచాత్మత్వసా
మానాధికరణ్యావచ్ఛేదకో యః కాలస్తన్నిష్ఠావచ్ఛేదకతాయాః కాలికసంబ
ధావచ్ఛిన్నత్వేపి తస్యా దేశవిధయైవావచ్ఛేదకతారూపత్వమితి శాస్త్రీయం
ఇహఘటే ఆకాశత్వే ఆత్మత్వసామానాధికరణ్యమితి ప్రతీత్యాదితి ॥ కాలికా
వ్యాప్యవృత్తిత్వాపత్తేరితి ॥ తత్కాలావచ్ఛిన్నత్వస్య తదన్యకాలావచ్ఛేదే
న తద్వద్వృత్త్యభావప్రతియోగిత్వవ్యాప్యతయా తదుపగమే తాదృశప్రతి
యోగిత్వాపత్తేరిత్యర్థః । తద్దేశావచ్ఛిన్నత్వం తు న తదన్యదేశావచ్ఛేదేన త
ద్వద్వృత్త్యభావప్రతియోగిత్వవ్యాప్యమ్ జ్ఞేయత్వాదౌ ఘటాద్యవచ్ఛిన్నా

తుపరం అతో ధూమాద్యంతరసంయుక్తస్యావయవావచ్ఛేదేన ధూమాదేస్తా
దృశాభావవత్త్వేపి న క్షతిః। ఏవంచ వ్యాప్తేః ప్రతిధూమాదికం భిన్నత్వేపి కేనాపి
రూపేణానుగతానాం తాసాం ధూమత్వాదికమవచ్ఛేదకం। యత్త్వితి। హేతు
పదం హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపరమేవ హేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధేన స్వా
నుయోగినో యదధికరణం తదనవచ్ఛిన్నాయా అధికరణతాతదన్యత్వేన సా
ధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతాయాః విశేషణీయత్వాన్నోక్తదోషః

వృత్త్వసామానాధికరణ్యే తదన్యదేశావచ్ఛిన్నతద్వద్వృత్త్యభావప్రతియోగి
త్వస్యాసత్త్వాదితి న దైశికావ్యాప్యవృత్తిత్వాపత్తిః। నను వ్యాప్తేస్తత్తద్వ్యక్తి
త్వరూపత్వే ధూమత్వాదేర్వ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వం న స్యాత్ వ్యాప్త్యఘట
కత్వాత్ ప్రత్యేకం తత్తద్వ్యక్తిత్వరూపవ్యాప్త్యతిరిక్తవృత్తిత్వాచ్చేత్యత ఆ
హ॥ ఏవంచేతి॥ తావత్తత్తద్వ్యక్తిత్వాన్యతమత్వం తావత్తత్తద్వి
షయకజ్ఞానవ్యక్తిరేవ వా విశేష్యతాసంబంధేన అనుగమకం రూపం। న చైవ
మపి ద్రవ్యవాన్సంయోగేన ప్రమేయాదిత్యాదౌ ప్రమేయత్వమతిప్రసక్త
మేవేతి వాచ్యం। స్వవిశిష్టవ్యాపకతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకతాదృశరూపక
త్వేనైవ తస్యావ్యవచ్ఛేదకత్వాత్। వ్యాప్తిఘటకత్వం తు నావచ్ఛేదకతా
యాం తంత్రమితి ధూమత్వాదౌ న తదసిద్ధిః। ధూమవాన్వహ్నేరిత్యాదౌ
సాధ్యసమానాధికరణహేతౌ వ్యాప్తిసత్త్వేపి వహ్నిత్వాదేర్హేతుతావచ్ఛే
దకస్యానవచ్ఛేదకత్వమితి అవచ్ఛేదకాంగీకారఫలం॥ హేతుపదమితి॥ గ్రం
థకారమతే నానావ్యక్తిహేతుకే హేతువ్యక్తిభేదాద్వ్యాప్తిభేదః న త్వేతన్మతే
ఇత్యేతావన్మాత్రప్రదర్శనాయ హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వ విశేషణవైయ
ర్థ్యాత్। అథవా హేత్వధికరణావచ్ఛేదేనైవేత్యేవకారః పూరణీయః హే
తుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వం చ స్వానుయోగిత్వరూపమగ్రే వివక్షణీయమితి
గ్రంథమతే యథాశ్రుతార్థాభిధానం ఏవఞ్చ స్వానుయోగిత్వాదేర్విశేషణీయ
త్వాదిత్యంతస్య హేత్వధికరణావచ్ఛేదేనేత్యస్య తత్రైవ తాత్పర్యాదిత్యర్థః।
తదనవచ్ఛిన్నాధికరణతాన్యత్వస్యైవకారార్థత్వాత్॥ అత్ర కేచిత్ హే
తుపదం హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపరమితి। అన్యథా ద్రవ్యం విశిష్టసత్త్వా
దిత్యాదౌ వ్యాప్తేః తత్ర సత్తాంశే గుణేన ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యమితి
ప్రతీతిసిద్ధాయాస్సత్తానిష్ఠద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతాయా

ష్యానుయోగిసత్తానిరూపితసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నాధికరణతావన్ని
ష్ఠావచ్ఛేదకతాకత్వేనతదభావవిరహాత్స్వపదేన తదుపాదానాసంభవాత్
తాదృశస్వాన్యత్వాత్ హేత్వధికరణానవచ్ఛిన్నత్వాచ్చ। హేతుతావచ్ఛే
దకావచ్ఛిన్నత్వోక్తౌచ తస్యాస్తాదృశహేత్వధికరణీభూతద్రవ్యానవచ్ఛేద్య
త్వేనతథావిధాధికరణతాయాఃద్రవ్యత్వనిష్ఠాయా ఏవగ్రహీతుంశక్యత్వేపిత
స్యాస్స్వానుయోగ్యధికరణానవచ్ఛిన్నత్వేనతద్భిన్నాయాఘటాభావాది ని
ష్ఠాయాస్తథావిధాభావాధికరణతాయాఆశ్రయఘటాభావాదిభిన్నత్వస్య
విశిష్టసత్తాయాంసత్త్వేనలక్షణసమన్వయాత్ । తథాచస్వానుయోగినిష్ఠహే
తుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతానిరూపితాధికరణతావన్నిష్ఠ
హేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతానిరూపితావచ్ఛేద్యతాత్వా
వచ్ఛిన్నభిన్నాయాయాఅధికరణతాతద్భేదకూటవతీయాహేతుతావచ్ఛేద
కసంబంధావచ్ఛిన్నహేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాధేయతానిరూపితాధిక
రణతావన్నిష్ఠావచ్ఛేదకతానిరూపితావచ్ఛేద్యతాశాలిసాధ్యవద్వృత్తిత్వా
భావాధికరణతాతద్వదన్యత్వంసముదాయార్థః । నచ దీధిత్యుక్తహేత్వధి
కరణావచ్ఛిన్నత్వంవ్యర్థమితివాచ్యం।స్వానుయోగ్యధికరణానవచ్ఛిన్నస్వభి
న్నానామనంతానాంశైవాలాదినిష్ఠాధికరణతానాంవ్యావృత్తయేతదుపాదా
నాత్। ద్రవ్యంవిశిష్టసత్త్వాదిత్యాదౌవిశిష్టసత్తాయాశ్శుద్ధసత్తానతిరేకితయా
సత్తానిష్ఠసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాధికరణతాయాః స్వానుయోగిసత్తాధిక
రణగుణావచ్ఛేద్యతయాస్వపదేన దుర్ధరత్వాత్ తాదృశస్వాన్యత్వాత్
అతఃప్రకృతహేతుఘటితతదుపాదానమిత్యాహుః॥ తదసత్ । విశిష్టాతిరి
క్తత్వంవిశేషణవిశేష్యసంబంధస్యవావ్యాపృత్త్వమితి కల్పయోర్ద్రవ్యం విశి
ష్టసత్త్వాదిత్యత్రావ్యాప్త్యైసత్త్వాద్దీధిత్యుక్తవిశేషణస్యైవవైయర్థ్యేనహే
తుపదమితిసందర్భాసంగతేర్దుర్వారత్వాత్।విశిష్టస్యాతిరిక్తత్వాదితిపక్షే
విశిష్టపదంవిశిష్టాధారతాపరమితిచేదస్తుకథంచిత్తథాతథాపివిశిష్టాతిరిక్తతా
కల్పస్యైవయత్తుకారాణామభిమతత్వాదదోషః అన్యథాతన్నసాధ్వీత్యగ్రిమ
దూషణాసంగత్యాపత్తేఃగగననిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవత్తాయాః
హేత్వధికరణానవచ్ఛిన్నత్వాత్ భవన్మతేద్రవ్యం విశిష్టసత్త్వాదిత్యాదేస్సం
గ్రహాయతస్యావశ్యకత్వాత్ తదనుపాదాయదూషణాభిధానాసంగతేః । స్వా

ను యోగ్యధికరణానవచ్ఛిన్నత్వస్యపరిచాయకత్వాదనుగతేనతత్తదవచ్ఛేదకకూట
విశిష్టసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతాత్వేనైవఅనంతశైవాలాద్య
ధికరణతానాంని వేశ్యతయావిశిష్యానివేశ్యతయాతద్వ్యావృత్తేర్నావశ్యక
త్వంచేతి॥ పరేతుస్వానుయోగినోహేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నస్యయదధికర
ణమితిరీత్యాస్వానుయోగిత్వవిశేష్యతయా హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నని
వేశార్థమాహ ॥ హేతుపదమితి ॥ విశిష్టానతిరిక్తతాపక్షేద్రవ్యంవిశిష్టస
త్త్వాదిత్యాదిసంగ్రహాయ స్వావయవావచ్ఛేద్యశైవాలాదివృత్తిసాధ్యవ
ద్వృత్తిత్వాభావాధికరణతానామనంతానాం వ్యావృత్తయేచతథాతన్ని వే
శః తథాసతిజన్యగుణాద్యవచ్ఛేదేనవిశిష్టసత్తాయాంసాధ్యవద్వృత్తిత్వా
భావసత్త్వాల్లక్షణసమన్వయః । హేత్వధికరణావచ్ఛేదేనైవేత్యేవకారపూ
రణాత్ ప్రకృతహేతోస్స్వానుయోగిత్వవిశేషణదానాచ్చతాదృశార్థలా
భః । పర్వతరూపాదావితిపఙ్క్తిస్స్వరసాత్ప్రత్రైవ । ఇదంవాచ్యంజ్ఞేయ
త్వాదిత్యాదౌహేతోస్స్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావా
ప్రసిద్ధిః ఆత్మాద్యవచ్ఛేదేనకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నవాచ్యత్వవద్వృత్తిత్వా
భావసత్త్వేపి తదధికరణతాస్వానుయోగిజ్ఞేయత్వాధికరణావచ్ఛేద్యేతిఆ
కాశాభావాద్యధికరణతైవతాదృశీనిరవచ్ఛిన్నత్వాదితి లక్షణసంగతిరిత్యా
హుః ॥స్వానుయోగినఇతి స్వపదమన్యత్వప్రతియోగ్యధికరణతాపరంవహ్ని
మాన్ధూమాదిత్యాదౌచ స్వం ధూమాదినిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావా
ధికరణతాతదనుయోగినో ధూమాదేస్సంయోగేనాధికరణంపర్వతాది తదన
వచ్ఛేద్యాస్స్వావయవావచ్ఛేద్యాస్సైవ తద్భేదకూటవతీచరూపాదినిష్ఠసాధ్య
సామానాధికరణ్యాభావాధికరణతైవ ఏవం సత్తావాన్ద్రవ్యత్వాదిత్యాదౌ
చజన్యగుణావచ్ఛేదేనద్రవ్యత్వే యా సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికర
ణతాసైవస్వానుయోగిద్రవ్యత్వాధికరణానవచ్ఛేద్యాతద్భిన్నాచాభావాది
నిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతైవఏవంఇదంవాచ్యంజ్ఞేయత్వా
దిత్యాదౌఘటావచ్ఛేదేనఘటత్వప్రకారకప్రమావిశేష్యత్వే సాధ్యవన్నిరూ
పితస్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వసత్త్వేపిఘటాద్యవచ్ఛేదేన తదభావ
సత్త్వాత్ స్వశబ్దేనోపాత్తాయాసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతాత
దనుయోగినో ఘటత్వప్రకారకప్రమావిశేష్యత్వస్యాధికరణేఘటేయా హేతు

తావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాతన్నిరూపితావచ్ఛేద్యతావచ్ఛి
న్నాస్యైవ తద్భిన్నాచసంయుక్తసమవేతపదార్థవృత్తిసాధ్యసామానాధికర
ణ్యాభావాధికరణతేతి హేతోస్తద్వద్భిన్నత్వాత్తత్ర తత్ర లక్షణసమన్వ
యః। జన్యగుణస్యపటోఽస్త్వకాలికసంబంధేనైవఅవచ్ఛేద్యాధికరణసంబంధిత
యాతన్నిష్ఠావచ్ఛేదకతా కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాబోధ్యా। ఏవంస్వానుయో
గ్యధికరణావచ్ఛేద్యం శైవాలసామానాధికరణ్యాభావాధికరణత్వాదికం త
త్రతత్ర సూక్ష్మమతిభిరూహ్యం । స్వానుయోగినఇతి స్వపదముదాసీనా
ధికరణతాసాధారణాధికరణతామాత్రపరం నతు సాధ్యసామానాధికర
ణ్యాభావీయాధికరణతామాత్రపరం ప్రయోజనాభావాదిత్యనాదేయం ।అ
వ్యావర్తకాధికరణతా భేదనివేశే గౌరవాత్ । నచస్వానుయోగ్యధికరణా
వచ్ఛిన్నం యత్స్వం తదన్యాధికరణతాన్యత్వమేవ కుతో నోక్తం తథాసతి
ధూమరూపయోరధికరణతాయాదుర్ధరత్వేపిదీర్ఘదండశైవాలాదినిష్ఠాధి
కరణతామాదాయైవ లక్షణసంగతిసంభవాదితి వాచ్యం । జాతిమాన్సత్త్వాది
త్యాదౌధ్వంసావచ్ఛేదేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాధికరణతాయాస్సత్తా
యాంసత్త్వేపి అధికరణతావచ్ఛేదకతయోహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావ
చ్ఛిన్నత్వసత్త్వేన సా స్వశబ్దేనదుర్ధరా కింతు ద్రవ్యావృత్తిత్వాద్యభావా
ధికరణతైవేతి సర్వస్యాఅపి సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతాయా
స్తదన్యత్వేన అవ్యాప్తేః । ధూమాంతరసంయుక్తస్యావయవేత్యాదిరీత్యా
వ్యాప్తేః స్వానుయోగిత్వనివేశః ॥ కేచిత్తు । స్వానుయోగినోయదధికరణమి
తి। స్వానుయోగినోయద్వదధికరణమిత్యర్థః అన్యథాద్రవ్యంసత్త్వాదిత్యా
దావతివ్యాప్తేః సత్తాయాం గుణేన ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యమితిప్రతీతిసి
ద్ధాగుణావచ్ఛేద్యాద్రవ్యవృత్తిత్వాభావాధికరణతాస్వం తదనుయోగిసత్తా
యా అధికరణం కించిద్ద్రవ్యమేవ తదనవచ్ఛేద్యాస్యైవ తద్భిన్నాచ గుణత్వా
దినిష్ఠాద్రవ్యవృత్తిత్వాభావాధికరణతేతి హేతౌ తద్వదన్యత్వస్య సత్త్వాత్ ।
నన్వేవమేతద్రూపవాన్ ఏతద్రసాదిత్యాదౌ స్వానుయోగ్యధికరణస్యైకవ్య
క్తికతయా నానాత్వాభావాదవ్యాప్తిరితిచేన్న । తత్రైకస్యైవాధికరణవ్య
స్యానుయోగినిష్ఠా యా హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతా త
న్నిరూపితాయాఅధికరణతాతదవచ్ఛేదకావచ్ఛిన్ననిష్ఠావచ్ఛేదకత్వస్యవాని

వేశ్యత్వాత్ । స్వానుయోగ్యధికరణతావ్యాపకావచ్ఛేదకతాకాన్యత్వం
తాదృశాధికరణతావచ్ఛేదకా యే యే ధర్మాస్తదవచ్ఛి
న్ననిష్ఠావచ్ఛేదకతానిరూపకత్వసముదాయాభావవత్త్వం వా ద్రవ్యం స
త్త్వాదిత్యాదావతివ్యాప్తిగ్రస్తమిత్యాహుః ॥ వస్తుతస్తు హేతుతావచ్ఛేదక
సంబంధావచ్ఛిన్నస్వానుయోగ్యధికరణతావదనవచ్ఛేద్యత్వం సమ్యక్ । ద్ర
వ్యం సత్త్వాదిత్యాదౌ స్వానుయోగిసత్తాధికరణతావదనవచ్ఛేద్యత్వం స్వస్యే
త్యనతిప్రసంగాత్ । అత్ర స్వానుయోగినో యద్యదధికరణమితి నివేశపక్షే కాలి
కసంబంధేన ధూమానుయోగిధ్వంసాదేర్యద్యపదార్థాంతర్గతతయా తన్ని
ష్ఠహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వాప్రసిద్ధిః । వస్తుతస్తు క
ల్పే చ సంబంధాంతరేణ వర్తమాననిష్ఠాధికరణతాయా అపి స్వానుయోగ్యధికర
ణానవచ్ఛిన్నత్వమేవ గగనాదేరపి విషయితాసంబంధేనాధికరణసంభవాత్
ఏవం వహ్నిమాన్సంయోగేన రూపాదిత్యాదౌ అతివ్యాప్తిః స్వానుయోగ్యధిక
రణనిష్ఠహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకాన్యత్వస్య హే
తునిష్ఠాధికరణతాయాం సత్త్వాత్ అతః స్వానుయోగ్యధికరణతాయాం హేతు
తావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వనివేశః । ధూమాంతరసంయుక్తత్వాదిరీత్యా
ఽవ్యాప్తివారణం తు న తత్ఫలం । హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నావ
చ్ఛేదకతానివేశసత్త్వేనావ్యాప్త్యసత్త్వాత్ । ధూమాంతరసంయుక్తస్వా
వయవావచ్ఛిన్నధూమనిష్ఠతాదృశాధికరణతాయాం ధూమాంతరనిష్ఠతా
దృశాధికరణతాభేదసత్త్వాదుక్తదోషతాదవస్థ్యమితి యాయేతి వీప్సా । స్వా
వచ్ఛిన్నానుయోగ్యధికరణావచ్ఛేద్యతానవచ్ఛేదకాధికరణతాత్వావచ్ఛిన్నై
కభేదస్తు నోక్తః రూపగూమశ్రైవాలాదివృత్త్యధికరణతాసాధారణసాధ్య
వద్వృత్తితాభావాధికరణతాత్వస్య స్వపదేనోపాదానేఽపి తస్యాతిప్రసక్త
త్వేన తాదృశావచ్ఛేద్యతానవచ్ఛేదకతయా తదవచ్ఛిన్నభిన్నసాధ్యవద్వృత్తి
త్వాభావాధికరణతాయా అప్రసిద్ధేః సంబంధాంతరేణ వర్తమానవృత్త్య
ధికరణతావ్యావృత్తస్య స్వావయవాయః పిండరూపావచ్ఛేదకభిన్నాధికరణ
తాద్వయమాత్రవృత్త్యధికరణతావిశేషత్వాదేః స్వపదార్థత్వే తస్యాతిప్రస
క్తతయా తాదృశావచ్ఛేద్యతానవచ్ఛేదకతయా తదవచ్ఛిన్నభిన్నాయాః సం
బంధాంతరేణ వర్తమానవృత్త్యధికరణతాయా ఏవ ప్రసిద్ధేరతివ్యాప్తేః । తత్త్వస

నవాననుగమః। ఏవంచ కాలోపాధివిధయా హేత్వధికరణస్య దేశస్యావచ్ఛేద
కత్వేనోక్తదోషస్య అనవచ్ఛిన్నత్వాప్రతియోగికోటౌ హేతుతావచ్ఛేదకసంబ
న్ధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వనివేశేనాపి వారణసంభవః। పర్వతరూపాదౌ హేతు
తావచ్ఛేదకసంబన్ధావచ్ఛిన్నపర్వతావినిష్ఠావచ్ఛేదకతాకసాధ్యసామానా
ధికరణ్యాభావవత్త్వాప్రసిద్ధావపి రూపాదనిష్ఠనిరుక్తాధికరణతాయాం ధూమా
ద్యప్రసిద్ధనిరుక్తాధికరణతానాం భేదస్యాక్షతతయా తద్వదన్యత్వేన ధూమాదౌ

ధికరణతానుయోగ్యధికరణానవచ్ఛేద్యత్వకూటవిశిష్టాధికరణతాత్వావచ్ఛిన్న
భేదస్తు నోక్తః।యామేత్యంతస్య పరిచాయకతయా తతోపి యథోక్తకల్పే లాఘ
వాత్ । స్వాధికరణానవచ్ఛేద్యసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతావచ్ఛి
న్నత్వనివేశేఽననుగమాత్ స్వానుయోగిత్వాదరీత్యా నివేశ ఇత్యాహ ॥ న
వేతి ॥ ఇదానీం ధూమే సవహ్నిమత్సంయుక్తత్వమితి ప్రతీతిసిద్ధతదధికరణ
తామాదాయ ప్రసంజితదోషం దేశవిధయా విలక్షణావచ్ఛేదకత్వానివేశే
ప్యుద్ధరతి॥ఏవంచేతి ॥యద్యప్యేవం సతి స్వానుయోగిత్వం వ్యర్థం ధూమాంత
రసంయుక్తసావయవనిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావావచ్ఛేదకతాయా
హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధానవచ్ఛిన్నత్వాత్ తత్ర వ్యాప్త్యభావాత్ తథాపి
ప్రసిద్ధానుమానే హేతునిష్ఠానాం సంబంధాంతరేణ వర్తమానస్థానాం అవృ
త్తినిష్ఠానాంచ సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాధికరణతానాం హేతుతావచ్ఛేదక
సంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వానిరూపకతయా తద్భిన్నతాదృశాధికరణతా
నామప్రసిద్ధేస్తన్నివేశః । నను లాఘవాత్ స్వానుయోగినో హేతోర్యా
యదధికరణం తన్నిష్ఠహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వ
మేవ నివేశ్యం ఏవంచ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనాధికరణం నష్ట ద్వయం
చ వ్యర్థమిత్యాశంక్యాహ॥ పర్వతరూపాదావితి ॥ అప్రసిద్ధావపీతి ॥ నచ
సంబంధాంతరేణ వర్తమాననిష్ఠతాదృశాధికరణతానిరూపితహేతుతావ
చ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వాప్రసిద్ధావపి సాధ్యాధికరణతదనధిక
రణమాత్రవృత్తిదీర్ఘదండాదౌ సాధ్యానధికరణావచ్ఛేదేన సాధ్యాసామా
నాధికరణ్యప్రసిద్ధేర్లక్షణసంగతిసంభవః ప్రయోజనాభావేన నిష్ఠాంతమ
నుపాదాయ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వమా
త్రోపాదానాదితి వాచ్యం । ఏవమపి జాతిమాన్సత్త్వాదిత్యాదౌ తదప్రసి

లక్షణగమనాదితి । తన్న సాధు। తథాసతి కించిత్సాధ్యాగ్రిమదోషాసఙ్గతేః గగననిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతాయాం ఏవ ఉక్తాధికరణతాభిన్నాయాః ప్రసిద్ధేః॥ వహ్నిమతీతి చేతి॥ తథాచ తేనైవ సంబంధేనేత్యనుక్త్వా యత్కించిత్సంబంధేనేత్యుక్తౌ పర్వతాద్యవచ్ఛిన్నవహ్నిమత్సంయుక్తత్వవత్యపి తదవచ్ఛిన్నవహ్నిమత్త్వవ ఘటత్వాభావసత్త్వాద్ధూమస్య వహ్నివ్యాప్యత్వం నోపపద్యత ఇతి భావః । సాధ్యవత్సంబద్ధత్వసామాన్యాభావని వేశ వహ్నిమ

ద్ధర్మవత్త్వాత్ ॥ లక్షణగమనాదితి ॥ నన్వేవమసంభవః సంబంధాంతరేణ వర్తమాననిష్ఠతథావిధాధికరణత్వీయ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వాప్రసిద్ధేరితి వాచ్యం। ప్రసిద్ధానుమానాదౌ సాధ్యాధికరణతదనధికరణసాధారణదీర్ఘదండాదౌ పర్వతాద్యవచ్ఛేదేన శైవాలాదిమద్వృత్తిత్వాభావవత్తాయాం తాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వస్య ప్రసిద్ధేః జాతిమాన్ సత్త్వాదిత్యాదౌ ధ్వంసాద్యవచ్ఛిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావానుయోగిసత్తాధికరణఘటావచ్ఛేదేన ద్రవ్యత్వే ద్రవ్యత్వాదౌ వా సమవాయావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకాపటవృత్తిత్వాభావవత్తా గుణో రూపత్వాదిత్యాదౌ తన్నీలావచ్ఛేదేన నీలత్వాదౌ క్రియావృత్తిత్వాభావవత్తా రూపత్వాదౌ రక్తరూపాదివృత్తిత్వాభావవత్తా వేత్యాదిరీత్యా అవగంతవ్యం ॥ గగననిష్ఠేతి ॥ ఆత్మావచ్ఛేదేన సాధ్యవన్నిరూపితకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తితాత్వాభావసత్త్వాత్తాదృశాభావాధికరణతాస్వపదేన గ్రాహ్యా । స్వరూపసంబంధేన గగనాదేరపి వృత్తిమత్త్వపక్షావలంబనాత్తత్ర న సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవత్త్వమితి తు న వాచ్యం । తథాసతి హేత్వధికరణావచ్ఛేదేనేత్యస్యాసంగతేః ॥ అత్ర విషయితాసంబంధేన సాధ్యతాయాం హేతుతాయాం చ ఘటత్వే పటావచ్ఛేదేన సాధ్యవన్నిరూపితవిషయితాసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాభావసత్త్వాత్ స్వపదేన తదధికరణతోపాదేయేతి గగనే సాధ్యవద్వృత్తిత్వస్యైవ సత్త్వాత్ తద్భిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాధికరణతాయా అప్రసిద్ధిరిత్యవ్యాప్తిరపి బోధ్యా ॥ తదవచ్ఛిన్నేతి ॥ యద్యపీదానీమేతన్నివేశో నాస్తి వైయర్థ్యాత్ తథాపి తదవచ్ఛిన్నవహ్నిమత్సమవేతత్వాభావో వర్తతే నతు తదవచ్ఛిన్నవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభావ ఇత్యర్థావేదనాయ తదుత్కీర్తనం । ఘటాత్యంతాభావస్తద్వ్య

త్సమవేతత్వాభావస్యలక్షణాఘటకత్వేపి హేత్వధికరణవిశేషావచ్ఛిన్నసాధ్య
వత్సంబద్ధత్వసామాన్యాభావస్యాపరిసిద్ధ్యాఽసంభవో బోధ్యః సాధ్యవదసం
బద్ధస్య హేతుమత్యసంబంధాసంభవాత్ అవచ్ఛేద్యాధికరణసంబంధిన ఏవ
అవచ్ఛేదకతయా తన్నిష్ఠాభావే హేతుమత్త్వానవచ్ఛేదకత్వాత్ ॥ నక్షతిరితి॥
నావ్యాప్తిర్నాసంభవశ్చేత్యర్థః । సాధ్యవత్త్వాచ సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబం
ధేనబోధ్యా । తేనసమవాయేన వహ్నిసాధ్యసంయోగేనధూమే హేతౌ
పర్వతాద్యవచ్ఛిన్నవహ్నిమద్వృత్తిత్వసామాన్యాభావాసత్త్వేపినాతివ్యాప్తిః
న వా సత్తైతావపి యత్కించిత్సంబంధేన యస్సాధ్యవాన్ తద్వృత్తిత్వాభావ
స్యాస్వాధికరణావచ్ఛేదేనసత్త్వేపిదోషః । సాధ్యవత్త్వంచోపలక్షణవిధయా

క్తిత్వాదిత్వావౌ సంయోగాదిసంబంధావచ్ఛిన్నమిపవిషయతాప్రతియోగిత్వ
యోర్వృత్త్యనియామకతయాతత్సంబంధావచ్ఛిన్నంచఘటాభావవృత్తిత్వ
మప్రసిద్ధమితిస్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాభావమాదాయలక్షణగమ
నాముక్తంధూమస్యేతిఅగ్రేనావ్యాప్తిరితిచ।అసంభవపరిహారస్యపూరితత్వా
దాహ॥నాసంభవశ్చేతి॥తేనేతి॥సంబంధసామాన్యేనసాధ్యవత్త్వానివేశే। అత్ర
పూర్వోక్తస్యాయోనవహ్న్యవయవేధూమాంతరసంభవాత్సాధ్యతావచ్ఛేద
కసమవాయసంబద్ధేనసాధ్యవన్నిరూపితసంయోగసంబద్ధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వా
భావస్యధూమాంతరే అసత్త్వేపి వహ్న్యవయవేనయద్ధూమసంయోగస్త
త్రితాదృశాభావస్యపర్వతావచ్ఛేదేన సౌలభ్యం ; అన్యథావ్యభిచారిత్వాను
పపత్తేరితిబోధ్యం॥సాధ్యవత్త్వంచేతి ॥సాధ్యవత్త్వాసమానాధికరణాధికరణతా
కత్వత్వావచ్ఛిన్నాభావనివేశాన్నసాధ్యవిశిష్టవృత్తిత్వాభావస్యలక్షణఘటక
తేత్యర్థః। అవచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యుపాదానాచ్చసాధ్యవిశిష్టవృత్తిత్వాభావ
వ్యుదాసః తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాయాః దేశకాలావచ్ఛేద్యత్వవిశిష్ట
పర్యాప్తత్వాత్ సత్తావాన్జాతేరిత్యాదౌసత్తావత్సమవేతత్వాభావఏవలక్షణ
ఘటకః ఉపలక్షణస్యాపి ప్రతియోగితావచ్ఛేదకకోటిప్రవేశాత్ ।గురుధర్మస్య
ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాచ్చ। నచసాధ్యాధికరణాతిరిక్తవిశేషణావిశేషి
తవృత్తిత్వాభావఏవనివేశ్యః గురుధర్మస్యప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వేపిస
మవేతత్వాభావమాదాయోపపత్తేరితివాచ్యం । తథాసతిసాధ్యస్యావ్యాప్త్య
ఘటకత్వాపత్తేః । సాధ్యవిశిష్టవృత్తిత్వాభావస్యలక్షణఘటకత్వేపిఅవచ్ఛే

అభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకకోటౌ నివేశనీయం నతువిశేషణవిధయా తే
నోత్పత్తిక్షణావచ్ఛిన్నఘటాదౌ గంధాద్యసత్త్వాత్తాదృశఘటాద్యవచ్ఛేదేనపృ
థివీత్వాదౌ గంధాదివిశిష్టవృత్తిత్వాభావసత్త్వేపిగంధవాన్ పృథివీత్వాదిత్యా
దౌ మూలావచ్ఛిన్నవృక్షాదౌ కపిసంయోగాద్యసత్త్వాత్తాదృశవృక్షాద్యవచ్ఛే
దేనఏతద్వృక్షత్వాదౌ కపిసంయోగాదివిశిష్టవృత్తిత్వాభావసత్త్వేపి కపిసం
యోగీఏతద్వృక్షత్వాదిత్యాదౌనానావ్యాప్తిః । తత్తత్కాలదేశావచ్ఛిన్న
తత్తదధికరణావచ్ఛేదేనాపితత్తద్ధేతౌ తాదృశసాధ్యోపలక్షితధర్మి
వృత్తిత్వసత్త్వాత్ । నచైవమపి ధూమాదౌపర్వతవృత్తేరనవచ్ఛేదకోయోదే
శః కాలోవాతదవచ్ఛిన్నపర్వతాద్యవచ్ఛేదేనవహ్న్యాదిమద్వృత్తిత్వాభా
వస్యధూమాదౌసత్త్వాదవ్యాప్తిర్దుర్వారైవేతి వాచ్యం । తత్తద్దేశకాలా

దకతాయాంనిరవచ్ఛిన్నత్వనివేశాన్నగంధవాన్ పృథివీత్వాదిత్యాదౌ అవ్యా
ప్తిరితిప్రాచీనకృన్మతంనిరాకర్తుమాహ ॥ నత్వితి ॥ సాధ్యాధికరణతా
వైశిష్ట్యావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాభావనివేశేనిరవచ్ఛిన్నత్వవిశేషణనివేశేచ గౌర
వాదితిభావః।నిరవచ్ఛిన్నత్వానుక్త్వావిశేషణతయాసాధ్యవత్త్వనివేశేఽవ్యా
ప్తిం ప్రాగుక్తోపలక్షణతయా తన్నివేశాద్వారణమాహ ॥ తేనేత్యాది
నా ॥ ఏవమపి ॥ సాధ్యవత్త్వస్యోపలక్షణత్వేపి। దేశః। శిఖరాదిః । కాలో
వహ్నిప్రాగభావాదిః । తథాచ ధూమాధికరణతాయాః స్వాభావతఏవని
తంబాద్యవచ్ఛిన్నతయాతన్నిరూపకత్వాభావసత్త్వాదవ్యాప్తిరతఃనిరవచ్ఛిన్న
త్వమావశ్యకమిత్యభిసంధిః । విశిష్టధర్మిపర్యాప్తావచ్ఛేదకతాయావిశిష్ట
ధర్మ్యనుయోగికసంబంధనియతత్వమిత్యాశయేన సమాధత్తే ॥ తత్తద్దేశే
తి। నచదేశకాలాంతరావచ్ఛేదేనధూమసంబంధిత్వం।తత్తత్కాలావచ్ఛేదేన
సంబంధస్యైవతత్కాలావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతానియామకత్వాత్ తథా
చధూమనిష్ఠాభావస్యహేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వంనాస్తీతిభావః । నచైవమ
పిశిఖరాద్యవచ్ఛిన్నపర్వతస్యకాలికసంబంధేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాను
యోగిధూమవత్త్వాత్కథంనావచ్ఛేదకత్వమితివాచ్యం । తదవచ్ఛేదకతా
యాదేశవిధయాతద్భిన్నత్వాత్ తదవచ్ఛిన్నతత్సంబంధావచ్ఛిన్నతదధికరణ
తాయాఏవతన్నిష్ఠధర్మనిరూపితతదవచ్ఛిన్నతత్సంబన్ధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదక
తానియామకత్వమిత్యవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాస్థలీయనియమః ఏతేన రూపవా

వచ్ఛిన్నపర్వతాదేర్ధూమాద్యసంబంధితయా ధూమాదావభావవృత్త్యవ
పిణాదృశస్యానవచ్ఛేదకత్వాత్ । నచైవముత్పత్తిక్షణవిశిష్టపర్వతేధూమస్యా
నవహ్నిమత్సంయుక్తత్వమిత్యాదిప్రతీత్యనుపపత్తిః ద్రవ్యత్వే గుణేనపృథివీ
త్వసామానాధికరణ్యమిత్యాదిప్రతీతివదుక్తప్రతీతేస్సామానాధికరణ్యాద్యవ
చ్ఛేదకత్వాభావావలంబనతానసంభవతి విశేష్యస్యావచ్ఛేదకత్వే విశిష్టస్యా
నవచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్ ఇతివాచ్యం । తాదృశప్రతీతీనాం సామానా
ధికరణ్యవిశిష్టపర్వతావచ్ఛేద్యత్వాభావావగాహితయైవోపపత్తేః । ఉత్ప
త్తిక్షణేపర్వతేధూమస్యనవహ్నిమత్సంయుక్తత్వమిత్యాదౌ పర్వతావచ్ఛి
న్నంయద్ధూమస్య వహ్నిమత్సంయుక్తత్వం తస్యోత్పత్తిక్షణో నావచ్ఛే
దకఇత్యాదిరప్యర్థస్సంభవతి । ధూమనిష్ఠవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభా
వేఉత్పత్తిక్షణపర్వతోభయావచ్ఛిన్నత్వంతునార్థః।పర్వతస్యప్రతియోగ్య
వచ్ఛేదకతయా తదంతర్భావేనద్వయోరభావావచ్ఛేదకత్వస్యాసంభవాత్
ఘటపటయోర్ఘటత్వాభావాధికరణతావత్ । ఏతేనఉక్తోభయావచ్ఛిన్న
సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవ్యావర్తనాయహేత్వధికరణమాత్రావచ్ఛి
న్నత్వప్రవేశనం కేషాంచిదనుపాదేయమేవ । * * * * * * *

న్ప్రసాదిత్యాదావవ్యాప్తివారణాయైవనిరవచ్ఛిన్నత్వమిత్యపాస్తం।యత్కా
లావచ్ఛేదేనావచ్ఛేద్యాధికరణసంబద్ధతా తత్కాలావచ్ఛేదేనహేతౌసా
ధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాసత్త్వేనైవావ్యాప్త్యభావాత్ । ఇత్యాదిరపీత్యాదినా
తత్రోత్పత్తిక్షణానవచ్ఛిన్నత్వంపర్వతావచ్ఛిన్నత్వోత్పత్తిక్షణావచ్ఛిన్నత్వో
భయాభావోవాగ్రాహ్యః । అపినాఉక్తప్రకారసముచ్చయః ॥ అసంభవా
దితి ॥ తథాచ నావ్యాప్తిః ॥ హేత్వధికరణ మాత్రేతి ॥ తచ్చ యద్యపి
హేత్వధికరణభిన్నానవచ్ఛిన్నత్వేసతి హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వం ఏవంచా
వచ్ఛేదకతాభేదేనాధికరణతాభేదాత్పర్వతరూపాదేః కాలికసంబంధేనహ్ర
దాదౌసత్త్వేపి తన్నిష్ఠావచ్ఛేదకత్వానిరూపకసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాధి
కరణతామాదాయలక్షణగమనేపితథాసతీత్యాదినాదోషాభిధానాసంగతిః త
థాపి కేవలాన్వయినిహేత్వధికరణభిన్నాప్రసిద్ధేరవ్యాప్తేః కేవలాన్వయినీ
త్యాదిగ్రంథవిరోధః అతోహేత్వధికరణత్వంయన్నిష్ఠసాధ్యవద్వృత్తిత్వా
భావావచ్ఛేదకతావ్యాపకమిత్యర్థాన్నాసంగతిః । అథైవమపి పర్వతదూ

సాదేః కాలికసంబంధేన హ్రదాదౌ సత్త్వాత్ తన్నిష్ఠకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నా
వచ్ఛేదకతాయా దేశవిధయావచ్ఛేదకతాత్వాత్ అవ్యాప్తిః। కాలికేతరసం
బంధావచ్ఛిన్నతన్నిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యావచ్ఛేదకత్వస్యైవహి తన్నిష్ఠ
తదభావీయకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వస్య అతథాత్వం అన్యథా
స్వనిష్ఠహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యవత్ప్రతియోగికాభావానవ
చ్ఛేదకతాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నస్వాధికరణతావిరహాన్వయకత్వమితి లక్ష
ణే దేశవిధయా అవచ్ఛేదకత్వఘటితే సత్తావాన్ జాతేరిత్యాదౌ ధ్వంసాద్యవ
చ్ఛేదేన హేతౌ సాధ్యవత్ప్రతియోగికాభావప్రసిద్ధేరనుపయోగిత్వేన అవ్యాప్తేరి
తి చేన్న। ఏతన్మతే అవచ్ఛేదకతాయాం కాలికసంబంధానవచ్ఛిన్నత్వస్యై
వ నివేశాత్। క్రియాభిన్నం కాలికేనఘటాదీత్యాదావుక్తరీత్యావోపపత్తిసంగ
తిః। అతివ్యాప్తిరూపత్వాత్। యదిచతిస్సతీత్యాదినాఽతివ్యాప్త్యభిధానం
ధూమవాన్ వహ్న్యాదిపదసత్త్వాత్ సంయోగేనవ్యభిచారిత్వేనధూమవాన్ వహ్నేరిత్యా
త్రైవ నతు కాలికసంబంధేన వ్యభిచారిణ్యపి తదానీమవచ్ఛేదకతాయాం కాలిక
సంబంధావచ్ఛిన్నత్వహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధానవచ్ఛిన్నత్వోభయాభా
వనివేశో బోధ్యః। ఏవంచవహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ కాలికేన హేతౌ పర
మాణూద్వ్యణుకధూమనిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావీయసమవాయ
సంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతావత్త్వః కాలికసంబంధేన హేతుతాన్వయిత్వేపిన
క్షతిః సంయోగేనవ్యభిచారిసమత్వాత్। యదిచైవంసతి ఉత్పత్తిక్షణావచ్ఛిన్నపర్వత
[illegible]ధూమనిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావావచ్ఛేదకత్వే పర్వతనిష్ఠా
వచ్ఛేదకతాయా ఏతాదృశవిశేషణవత్తయా హేత్వధికరణతావ్యాప్యత్వేన
చావ్యాప్తితాదవస్థ్యాన్మాత్రపదంవ్యర్థం తదాపి ప్రతియోగ్యవచ్ఛేదకప
ర్వతే తదభావావచ్ఛేదకత్వం నస్యాత్ పర్వతేతరత్వే ధూమస్య సంయో
గాసత్త్వాత్ అతః కాలికసంబంధపర్యావచ్ఛేదకతానియామకో వాచ్యః త
థాచ పర్వతనిష్ఠావచ్ఛేదకతాయా నోభయాభావవత్త్వమితి నావ్యాప్తిః
యదిచపూర్వముత్పత్తిక్షణవిధయా పర్వతస్యావచ్ఛేదకత్వాభిధానాదిదా
నీం కిం స్థానేచ తదనంగీకారేపి రోధః తదా పర్వతధూమయోస్సంయో
గ[illegible]వచ్ఛేదకతానియామకః సిద్ధాంతే ప్రతియోగ్యవచ్ఛేదకతయా అ
భావావచ్ఛేదకత్వా నాస్తి ఏతన్మతే కాలసంబంధావచ్ఛేదకసాధ్యత్వేన సాస్తీతి

తథాపి పర్వతే వహ్నినిష్ఠధూమసామానాధికరణ్యాభావస్యాప్యయోగోలక
స్యాన్వయవోభయావచ్ఛిన్నతయా హేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధేన హేతుమన్ని
ష్ఠానవచ్ఛిన్నతయా అతివ్యాప్తిప్రసంగాచ్చ । కేచిత్తు విశిష్టపర్వతాదేర
వచ్ఛేదకతామాదాయావ్యాప్తివారణాయావచ్ఛేదకాంతరానవచ్ఛిన్న హే
త్వధికరణావచ్ఛిన్న స్వపదావేశనీయం । ఏవం చ పర్వతాదేః కాలవిధయా
ధూమనిష్ఠవహ్నిసంయోగత్వాద్యభావావచ్ఛేదకత్వస్యాపి వ్యావృత్తిః
పర్వతాదేస్తత్కాలతయా వహ్నిమత్సంయుక్తత్వాది రూపప్రతియోగినో
ష్యవచ్ఛేదకత్వాత్ తన్నిష్ఠాభావావచ్ఛేదకతాయా అవిరోధాయావాంత
రకాలావచ్ఛిన్నత్వోపగమాత్ ఇత్యాహుః ॥ హేతుమదసంబద్ధే సాధ్యసా
మానాధికరణ్యాభావస్యోక్తయుక్త్యా హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వవిరహాద్ధేతు

విశేష ఇతి పఠ్యతే తదా కాలికసంబంధానవచ్ఛిన్నత్వ హేతుతావచ్ఛేదకసం
బంధానవచ్ఛిన్నత్వోత్పత్తిక్షణత్వానవచ్ఛిన్నత్వైతత్త్రితయాభావవావ
చ్ఛేదకతాయాం నివేశ్యః తథా సతి పర్వతనిష్ఠావచ్ఛేదకతాయాం కాలికసం
బంధానవచ్ఛిన్నత్వేన ఉత్పత్తిక్షణనిష్ఠావచ్ఛేదకతాయాం ఉత్పత్తిక్షణత్వావ
చ్ఛిన్నత్వేన త్రితయాభావవత్త్వేపి హేతుశూన్యోత్పత్తిక్షణసత్త్వేన హేత్వధిక
రణత్వస్య తదవ్యాపకత్వాన్నావ్యాప్తిః । ఉభయాభావత్రితయాభావావిశే
షిత తద్విశేషితకల్పయోర్దోషమాహ ॥ తథా సతీతి ॥ యది చ స్వావచ్ఛే
దకతావ్యాపకహేత్వధికరణతాకసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాధికరణతాయా
యాం తత్తదవచ్ఛేదకఘటవత్త్వం నిష్కర్షః తదా నైవ దోషః స్వావయవాయో
గోలకయోరవచ్ఛేదకతాభేదేనాధికరణతాభేదాత్ । యద్యప్యేవమపి పర్వతే
ప్రతియోగ్యవచ్ఛేదకే అవచ్ఛేదకతానభ్యుపగమే కింతు క్షణనిష్ఠైవ సంబధ్యేతి
త్యుచ్యతే తదా హేత్వధికరణపర్యాప్తావచ్ఛేదకతైవ మాత్రపదార్థః తాదృ
శపర్యాప్తిసత్త్వే చ న కోపి దోష ఇత్యవధేయం ॥ అవచ్ఛేదకాంతరేతి ॥ సప్త
మీపదనిర్దేశ్యం దేశకాలయోరేవావచ్ఛేదకత్వమిత్యావిష్కృతం । య
త్తు తద్గంధప్రాగభావవాన్ తద్గంధధ్వంసాదిత్యాదౌ హేతౌ సాధ్యవిశిష్ట వృ
త్తిత్వాభావసత్త్వాదవ్యాప్తిరితి । తన్న తత్రకాలవిశేషస్యావచ్ఛేదకఘటక
త్వాత్ తద్గంధధ్వంసే ఘటవృత్తిత్వస్యానవచ్ఛేదకకాలావచ్ఛిన్నఘటస్య త
దసంబంధిత్వాచ్చ । ఉక్తరీత్యైవోపపత్త్యా విశేషణపూరణమస్వరసః । వ్యా

తానవచ్ఛేదకసంబంధేన హేతుమత్సంబద్ధే హేతుమదవచ్ఛిన్నతాస్పృ
శా భావప్రసిద్ధిమాహ॥ తాదృశేతి॥ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనసాధ్యవద్వృ
త్తిత్వస్యతేనైవసంబంధేనహేతుమదవచ్ఛిన్నాభావశ్చేత్యర్థః ॥ తత్రైవ ॥
తాదృశహేతుమత్యేవ। నచతథావిధరూపాదౌవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభా
వో వ్యాప్యవృత్తిరేవేతి తత్రాధికరణవిశేషస్యావచ్ఛేదకత్వం నిర్యుక్తికం ప్ర
తియోగిమత్యభావవృత్తావేవవిరోధభంజనార్థమవచ్ఛేదకభేదాపేక్షణాత్
ధూమవత్కపాలాదిసమవేతఏవ వహ్నిమన్మహానసాదిసంయుక్తఘటాదౌ
మహానసాద్యవచ్ఛేదేనవహ్నిమత్సంయుక్తత్వవతి హేతుమత్కపాలాద్యవ
చ్ఛేదేనవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభావస్యాలక్ష్యేపి ఏతద్రూపవానేతద్రసాది
త్యాదౌ ఏతద్రూపాదిమత్సమవేతత్వవతిహేత్వధికరణావచ్ఛేదేనప్రతియో
గిసత్త్వాత్ తదవచ్ఛేదేనసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవత్త్వాసంభవాత్
ఏతద్రూపాదిమతిసంబంధాంతరమాత్రేణ వర్తమానే సాధ్యవత్సమవే
తత్వాభావస్యవ్యాప్యవృత్తితయా హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వవిరహేణ నిరు
క్తాభావప్రసిద్ధేర్దుర్వారత్వాదితివాచ్యం। పర్వతేరూపే నవహ్నిమత్సం
యుక్తత్వమితిప్రతీతిబలేనవ్యాప్యవృత్తేరపి సామానాధికరణ్యాభావస్యఅధిక
రణవిశేషావచ్ఛిన్నత్వోపగమాత్ ॥ యత్తు వ్యాప్యవృత్తేరభావస్యాధికర
ణవిశేషావచ్ఛిన్నత్వానుపగమేహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్య
వద్వృత్తిత్వాభావాధికరణతాసామాన్యే హేత్వనుయోగికత్వహేత్వధిక
రణవిశేషావచ్ఛిన్నత్వోభయాభావోవివక్షణీయః తథాచధూమాదినిష్ఠస్వా
వయవాద్యవచ్ఛిన్నతదధికరణతాయాం హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనహే
తుమదవచ్ఛిన్నత్వస్యరూపాదినిష్ఠవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాద్యభావాధికరణ
తాయాం ఘటాదినిష్ఠధూమవత్కపాలాద్యవచ్ఛిన్నతదధికరణతాయాంచ
హేత్వనుయోగికత్వస్యాభావేనఉభయాభావసత్త్వాల్లక్షణసమన్వయఇతి ॥

వ్యాప్యవృత్తేర్నావచ్ఛేదకమితివాదినాంనిష్కర్షముద్భావయతి ॥ యత్త్వితి ॥ అ
యోగోలకవృత్తితృణాదినిష్ఠధూమవద్వృత్తిత్వాభావవత్తాయాముభయాభా
వసత్త్వాదతివ్యాప్తేస్సామాన్యపదం తదర్థోవ్యాపకత్వం తథాచతాదృశాధి
కరణతాత్వవ్యాపకః హేత్వనుయోగికత్వయద్ధర్మావచ్ఛిన్నాధికరణవిశే
షావచ్ఛిన్నత్వోభయాభావః తద్ధర్మవత్త్వమిత్యర్థః । ధూమాదిరూపాది

తన్న ॥ వ్యాప్యవృత్తేరనవచ్ఛేదకానుపగమే పృథివీరూపాదిత్యాదావతివ్యా
ప్తేః పృథివీత్వావ్యభిచారిజలీయరూపాదినిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావ
స్య వ్యాప్యవృత్తితయా తగధికరణతాసామాన్యే నిరుక్తోభయాభావస్యాక్షత
త్వాత్ । హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వస్థానే అవచ్ఛిన్నత్వహేత్వధికరణాన
వచ్ఛిన్నత్వోభయాభావస్యైవ నివేశనీయత్వాన్నాయం దోషః । జలరూపా
దినిష్ఠపృథివీసమవేతత్వాభావాధికరణతాయామవచ్ఛిన్నత్వవిరహేణోభ
యాభావసత్త్వాత్ ఏవంచ తావతైవదర్శితాప్రసిద్ధేరపినివారితత్వాత్తాదృ
శోభయాభావపదధికగణతావదన్యత్వమేవ నివేశనీయం నతూక్తాధికరణతా
సామాన్యే హేత్వనుయోగికత్వతాదృశోభయాభావవత్త్వోభయాభావః ప్ర
యోజనవిరహాదితి చేత్ । ఏవమపి వక్ష్యమాణాయాః కాలికసంబంధేన హే
తావవ్యాప్తేరసంగతిర్దుర్వారైవ తత్ర కాలికసంబంధేనావృత్తిగగనాదా
వేవ దర్శితోభయాభావవతా సాధ్య సామానాధికరణ్యాభావాధికరణతా
యాః ప్రసిద్ధేః । అవృత్తావేవ సర్వత్ర తాదృశాభావప్రసిద్ధ్యా సంబంధాంత
రేణ వర్తమానపర్యంతానుధావనవిరోధశ్చ । తస్మాద్వ్యాప్యవృత్తిత్వావచ్ఛే
దకమేవ గ్రంథకారాభిమతమిత్యవధేయం ॥ ద్రవ్యం సత్త్వాదిత్యాదావాశం
కితామతివ్యాప్తిముద్ధరతి ॥ వ్యభిచారిణశ్చేతి ॥ తాదృశేతి ॥ హేతుతావ
చ్ఛేదకసంబంధేన హేతుమతీత్యర్థః । అవచ్ఛేదకత్వం సప్తమ్యర్థః ॥ తా
దృశాభావవత్త్వం ॥ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభా
వవత్త్వం । అత్ర ప్రమాణాకాంక్షాయామాహ ॥ సత్తాయామితి ॥ ఈదృ
శప్రతీత్యా ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యావత్త్యామపి సత్తాయాం తదనవచ్ఛేదక

నిష్ఠేత్యాదితదుభయప్రయోజనం । నచ ధూమాద్యంతరసంయుక్తస్యావ
యవావచ్ఛేదేనేత్యాదిరీత్యాఽవ్యాప్తిః । దలద్వయేపి తద్వ్యక్తిత్వాత్మకైకధ
ర్మస్యైవయద్ధర్మపదేనోపాదానాత్ । ఏతన్మతే తాదృశస్యావయవస్యాస
త్త్వాచ్చ । ధూమాంతరేణావృత్త్యనియామక ఏవ సంయోగః హేత్వధికరణతా
చలక్షణమటికేత్యుక్తిసంభవాచ్చ । ధూమవాన్వహ్నేరిత్యాదౌ ధూమవ
త్సాధారణవహ్నిసంభవాన్నాతివ్యాప్తిరతః పృథివీతి । శంకతే ॥ హేత్వధీతి ॥
॥ జలేతి ॥ క్షితిజలోభయవృత్తిదీర్ఘదండే క్షితిమాత్రవృత్తిఘటవదవృత్తిత్వవ
త్తాయాం హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వప్రసిద్ధిః ॥ ఈదృశేతి ॥ అత్ర సత్తాద్రవ్యవృ

గుణాద్యవచ్ఛేదేన తదభావవత్త్వావగాహనాదితి భావః ॥ ఏవం ॥ సత్తాయాం
ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యాభావోపగమే । విశిష్టసత్త్వే ॥ గుణాద్యన్యత్వ
విశిష్టసత్తాత్వాద్యవచ్ఛిన్నే ॥ అవ్యాప్తిరితి ॥ గుణాద్యవచ్ఛేదేన సాధ్య సా
మానాధికరణ్యాభావవతి కేనాపిరూపేణ తదనధికరణత్వాసంభవాదితి భావః ।
విశిష్టస్యేతి ॥ తథాచ విశిష్టసత్త్వం ద్రవ్యమాత్రవృత్తి తదధికరణత్వం న గు
ణాదేరితి న హేత్వధికరణావచ్ఛేదేన హేతౌ సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవ
త్త్వమితి భావః । యద్యపి హేతుతావచ్ఛేదకవిశిష్ట హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వం
నివేశ్యాప్యయమవ్యాప్తిశ్శక్యతే వారయితుం తథాపి ప్రకారాంతరేణ వార
ణాసంభవే లత్వాదధిక నివేశనమనుచితమిత్యభిప్రేత్యావిశిష్టాతిరిక్తత్వాదిపక్ష
ఆశ్రితః । నచ హేతుతావచ్ఛేదక విశిష్టాధికరణతానివేశనమావశ్యకం అన్య
థా ఇదం స్పర్శవత్ భూతత్వమూర్తత్వోభయస్మాదిత్యాదౌ భూతత్వే మూ
ర్తత్వే చ హేతౌ స్వాధికరణే గగనే మనసి చ సాధ్యసామానాధికరణ్యవిరహేణా
వ్యాప్తిప్రసంగాదితి వాచ్యం । ఉభయత్వస్యైకవిశిష్టాపరత్వరూపతామవలం
బ్యవిశిష్టస్యాతిరిక్తతయా తత్ప్రత్యవచ్ఛిన్ననిరూపితాధికరణత్వరూపపరంప
రాసంబంధేనోభయత్వస్యైవ హేతుత్వాంగీకృత్యైవవా తత్రావ్యాప్తేస్స
మాధానసంభవాత్ । నను ద్రవ్యం గుణాద్యన్యత్వే సతి సత్త్వాదిత్యాదౌ విశి
ష్టాతిరిక్తత్వపక్షమవలంబ్యావ్యాప్తేర్వారణం నవిచారసహం తథాహి గుణా
దివృత్తిసత్తావితో గుణాద్యన్యత్వవిశిష్టసత్తాదేరతిరిక్తత్వే అనుగత ధర్మాభా
వోచ్ఛేదః ఏకవ్యక్తివృత్తిత్వవిశిష్టస్యాపరవ్యక్తివృత్త్యన్యత్వాత్ । నచతత్త్వ

త్త్వాభావవతి ద్రవ్యవృత్తిత్వాభావవిశేష్యకాధేయతాసంబంధావచ్ఛిన్న
ప్రమాప్రకారత్వాత్ యోయద్విశేష్యకప్రమాప్రకారః సతద్వానితి వ్యా
ప్తేరితి ప్రయోగః ॥ కేనాపీతి ॥ విశేష్యవృత్తివృత్తిప్రతియోగితావచ్ఛేద
కతాక భేదానుయోగితాయా విశిష్టే అనంగీకారాత్ ॥ విరుద్ధనిష్ఠోభయత్వస్యైక
విశిష్టాపరత్వరూపత్వాసంభవాదుభయత్వమాత్రస్యైవాతిరిక్తత్వం స్వీకృత్య
తస్యైవ హేతుత్వం స్వీకార్యమితి సమాధ్యంతరమాహ ॥ తత్రేతి ॥ నను య
థా పరంపరాసంబంధేనోభయత్వస్య హేతుత్వం తథా విశిష్టానతిరిక్తత్వేఽపి వై
శిష్ట్యస్యాపి స్వావచ్ఛిన్ననిరూపితసమవాయేన హేతుత్వం వక్తుం శక్యత ఇతి చేది
దమేవానతిరేకత్వాదినా ఉద్ఘాట్యం ఇదానీం పిహితమిత్యదోషః । న కేవల ము

వ్యక్తిస్త్వైత్యపి విశిష్టసత్తాపినాం నిరస్తో భేదకవశే [illegible] త్యాదికమనుగతం నిరాబా
ధమేవేతి వాచ్యం । శుద్ధసత్తాయా ఉత్పత్తిస్థిత్యాదివృత్తిత్వవైశిష్ట్యాభ్యుపగమేఽభావ
త్వాంతరదేశత్వాసంభవాత్ తదనభ్యుపగమే తస్యావృత్తిత్వప్రసంగాత్ ।
ఏవం సర్వేషామేవ పదార్థానాం తత్తత్క్షణవృత్తిత్వరూపవిశేషణభేదాద్భేద ప్ర
సక్త్యా క్షణభంగాపత్తిపర్యవసానం దుర్వారమేవ । అథ ప్రత్యభిజ్ఞాద్యనురో
ధేన ఏకస్మిన్ నానాదేశకాలవృత్తిత్వవైశిష్ట్యం స్వీక్రియత ఏవ పరంతు గుణాది
వ్యావృత్తిత్వవిశిష్టసత్తా నాస్తి ఇదానీం ఘటాస్త్వేతత్క్షణవృత్తిత్వవిశిష్టఘటో నా
స్తీతి ప్రతీత్యనురోధేన భిన్నా అపి తత్తద్విశేషణవిశిష్టసత్తాఘటాదయః స్వీ
క్రియంతే తదవలంబనతయైవ తాదృశప్రతీత్యుపపత్తేః ద్రవ్యావృత్తిత్వాది
వైశిష్ట్యపురస్కారేణానుగతసత్తాదేర్ద్రవ్యత్వానుమాపకత్వం స్వీక్రియ
తే అపి తు లఘున్యాయాత్ తాదృశవిశిష్టగుణాద్యన్యత్ వస్తు నైవేతి తత్ర ద్రవ్యత్వాదివ్యా
ప్తివిరహేఽపి న క్షతిరితి చేత్ । తాదృశసత్తానాం కేనరూపేణ వ్యాప్యత్వం న
ద్రవ్యావృత్తిత్వాదివిశిష్టత్వేన తాదృశరూపస్యావ్యాప్యానుగతధర్మసాధార
ణ్యాత్ । నాపి తాదృశవిశిష్టతద్వ్యక్తిత్వాదినా తాదృశవిశేషణవైశిష్ట్యాం
శస్యవ్యర్థత్వాత్ । తద్వ్యక్తిత్వాద్యనుపస్థితావనుమానానిర్వాహాచ్చ । ఏ
వం విశిష్టసత్తా నాస్తీత్యత్ర విశిష్టసత్తాత్వావచ్ఛిన్నాభావస్య సవిషయతా
సంభవః తద్రూపావచ్ఛిన్నానుగతసత్తావతి తద్రూపావచ్ఛిన్నాభావాసంభ
వాత్ । నాపి తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నాభావస్య తద్వ్యక్తేః ప్రతియోగికోటావ
నుల్లేఖాత్ । విశేషణావచ్ఛిన్నప్రతియోగికస్సంబంధో విలక్షణః స్వస్వానుగత
సత్తాయాస్సంబంధః అపి త్వతిరిక్తవిశిష్టసత్తాయా ఏవేతి ప్రతియోగితావచ్ఛేద

నుగతధర్మమాత్రోచ్ఛేదప్రసంగమాత్రం కింత్వన్యదపీత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥
అనుగతధర్మమాత్రోచ్ఛేదం క్షణభంగాపత్తిపర్యవసానం చోద్ధృత్య
విశిష్టశబ్దబోధ్యవస్తునోఽతిరిక్తత్వం వ్యవస్థాపయతి ॥ పరంత్వితి ॥ ద్రవ్యా
త్వేతి ॥ తస్యాపి గుణాదౌ సత్త్వేన వ్యభిచారిత్వాత్ ॥ వస్తునైవేతి ॥ కేనరూపే
ణ తాదృశవస్తునో హేతుతేతి చేదిదానీం రూపవివేచనం నాస్త్యేవేతి బోధ్యం ।
ధర్మిణః సత్తాదేః । వైశిష్ట్యాంశత్యాగే ప్యాహ ॥ తద్వ్యక్తిత్వాదీతి ॥ విశిష్ట
సత్తా నాస్తీతి ప్రత్యయస్య స్వావచ్ఛిన్నాభావావలంబనతా న స్వీక్రియతే అపి తు
విశిష్టాభావావలంబనతేత్యాశంకతే ॥ విశేషణేతి ॥ తద్విత్తి ॥ గుణాదివ్యా

కధర్మస్య గుణాదివృత్తిసత్తాసాధారణ్యేపితత్రవిశిష్టాభావో౽క్షతఏవ ప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకసంబంధశూన్యత్వమాత్రస్యవిశి
ష్టాభావసత్త్వే౽పేక్షితత్వాదితిచేత్ తర్హిగుణాదిసాధారణసత్తాయాఏ
వతాదృశాతిరిక్తసంబంధోగుణాదివ్యావృత్తః స్వీక్రియతాం కింసంబంధ్యం
తరకల్పనేనేత్యభిప్రేత్యాహ ॥ అనతిరేకేత్వితి ॥ విశేషణవిశేష్యసంబంధ
స్యైవేతి ॥ సత్తాదినిష్ఠగుణాద్యన్యత్వవైశిష్ట్యస్యైవేత్యర్థః ॥ పరంపరయా॥
పరంపరాసంబంధేన ।స్వావచ్ఛిన్ననిరూపితసమవాయాదిసంబంధేనేతియా
వత్ ॥ వ్యావృత్త్యాదితి ॥ గుణాద్యన్యత్వవైశిష్ట్యావచ్ఛిన్నాధికరణతాయా
గుణాదావసత్త్వాత్ తాదృశసంబంధేనతద్వైశిష్ట్యస్య ద్రవ్యమాత్రవృత్తి
త్వాదితిభావః । ఏవకారేణసత్తాయావ్యావృత్తత్వవ్యవచ్ఛేదః । యత్రవిశే
షణవిశేషావచ్ఛిన్నసత్తాదిహేతుకద్రవ్యత్వాద్యనుమితిరభిమతా తత్రతత్త్
ద్వైశిష్ట్యహేతుకానుమితిరేవో౽పేయతే వైశిష్ట్యేపరంపరాసంబంధేనవ్యా
ప్తిధీవిరహేచానుమితిరసిద్ధైవేతి భావః । యద్యపివిశిష్టనిరూపితసంబంధ
స్యవిలక్షణత్వే తాదృశసంబందేనసత్తాయాఅపి వ్యావృత్తత్వంనిర్వహతి
తథాపి విశేషణావచ్ఛిన్ననిరూపితసమవాయత్వాదినానసత్తాదిసంబంధతా
కింతువిశిష్టసత్తావానితిప్రత్యయేసత్తాదివిశేషణతాపన్నస్య వైశిష్ట్యస్యైవో
క్తపరంపరాసంబంధేనధర్మిణివిశేషణత్వోపగమాన్నాతిప్రసంగ ఇత్యాశ

వృత్త ఇతి ॥ గుణోవిశిష్టసత్తావానితిప్రతీతినిరాసాయ । సత్తాయాఇతి ష
ష్ఠీ సంబంధఘటకతత్ప్రతియోగికత్వమాత్రార్థా సత్తాసంబంధతాయాఅ
నుపదమేవనిరాకరణాత్ ॥ యద్యపీతి ॥ ఏవంచవిశేషణవిశేష్యసంబంధస్య
వ్యావృత్త్యానుసరణంవ్యర్థమితిభావః ॥ నసత్తాదీతి ॥ అన్యథాకదాచి
త్ గుణస్సత్తావానితి ప్రత్యయస్యభ్రమత్వమపిస్యాత్ । నన్వేవం సమ
వాయమాత్రస్యసత్తాసంబంధత్వే గుణోవిశిష్టసత్తావానితిప్రమాప్రసంగఇ
త్యతఆహ ॥ కింత్వితి ॥ సత్తాదివిశేషణతేతి ॥ ద్రవ్యంవైశిష్ట్యవదిత్యప్రత్య
యాత్ ॥ నాతిప్రసంగః ॥ నగుణోగుణాన్యత్వవిశిష్టసత్తావానితిప్రత్య
యస్యప్రమాత్వప్రసంగః । తథాచ విశేష్యస్యశుద్ధసంబంధఇతివైశిష్ట్యస్య
సాధ్యవ్యావృత్త్వమనుసృతమితిభావః । యద్యపివిశిష్టస్వనిరూపితసంబంధో
విశిష్టాధారత్వాదిస్సత్తాసంబంధః తేనసంబంధేనసత్తావానితిప్రత్యయః గు

యోనేవసభిహితం । నన్వేవం రీత్యా ప్రథమలక్షణపరిష్కారే వక్ష్యమాణకే
వలాన్వయిసాధ్యకావ్యాప్తేరసంగతిః తత్రాపి సంబంధాంతరేణ హేతుమ
ద్వృత్తిహేత్వధికరణావచ్ఛిన్నసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావప్రసిద్ధ్యాలక్ష
ణగమనసంభవాదిత్యత ఆహ ॥ కేవలాన్వయినీతి ॥ ద్వితీయలక్షణేతి ॥ నచైత
చ్ఛేత్యనేనాశ్రయత్వావచ్ఛిన్నస్యైవపరామర్శాత్ ప్రథమలక్షణేఽవ్యా
ప్త్యభావేఽసంగతిర్దుర్వారైవేతి వాచ్యం । కేవలాన్వయిసాధ్యకే ధూమే చా
వ్యాప్తిప్రదర్శనాత్తదుభయత్వేనోపస్థితప్రథమలక్షణేఽవ్యాప్త్యసంభవేపి
లక్షణద్వయేపి యథాయోగం తత్తత్స్థలేఽవ్యాప్త్యన్వయే తాత్పర్యాత్ । య
ద్యపి ధూమాదావపి సాధ్యసామానాధికరణ్యసామాన్యాభావఘటితస్య ప్రథ
మలక్షణాశ్రయస్య నావ్యాప్త్యవకాశః తథాపి యత్కించిత్సాధ్యవద్వ్యక్తిభే
దనివేశాభిప్రాయేణ ద్వితీయలక్షణస్యైవ యత్కించిత్సాధ్యసామానాధికర
ణ్యాభావనివేశాభిప్రాయేణైవ ప్రథమలక్షణస్యాపి నానావ్యక్తిసాధ్యకేఽవ్యా
ప్తిప్రదర్శనమవిరుద్ధం । మూలే చ యత్కించిత్సాధ్యానధికరణాధికరణ
ఇత్యుపలక్షణం యత్కించిత్సాధ్యాధికరణావృత్తావిత్యపి బోధ్యం । తేన
ప్రథమలక్షణావ్యాప్తిసంపాదకహేత్వకథనాన్న్యూనత్వస్య నావకాశ ఇతి
ధ్యేయం ॥ సామానాధికరణ్యస్యావ్యాప్యవృత్తితాయాం ప్రమాణసిద్ధాయా
మేవ దర్శితాతివ్యాప్తిర్వారయితుం శక్యతే తత్రైవ ప్రమాణముక్తం ప్రతీతే

రితి విశిష్టసత్తావానితి ప్రత్యయశ్చ ప్రకారతావచ్ఛేదకత్వేన వైశిష్ట్యభానమేవ
తత్సంబంధభానమితి నియమ ఇత్యవారణీయః ఏవంచ తేన సంబంధేన వి
శిష్టసత్తాయా అవ్యాప్యవృత్త్యసంభవతో వైశిష్ట్యస్యైవేత్యేవకారవైయర్థ్యం
తథాపి తత్సంబంధో న సార్వభౌమాభిమత ఇతి ప్రదర్శనాయైవకారః అత ఏ
వాశయేనేత్యుక్తం । ద్వితీయలక్షణే సాధ్యవత్సామాన్యభేదనివేశే ధూమ
ఇత్యున్మత్తప్రలపితం స్యాత్ అవ్యాప్త్యభావాత్ అతస్తదవ్యాప్తేర్విశేషనివే
శాభిప్రాయకత్వం వాచ్యం తథా సతి తద్రీత్యా ప్రథమలక్షణావ్యాప్తిరపి దు
ర్వారైవేత్యాశయేన సమాధత్తే ॥ తథాపీతి ॥ యత్కించిత్త్వం సాధ్యవతి
బోధ్యం । విశిష్టానతిరిక్తతామతే సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవివక్షయైవ వి
శిష్టసత్తాదిసాధ్యకాతివ్యాప్తివారణాత్ । తదనతిరిక్తతామతే తు లక్షణద్వయేపి
సాధ్యవత్త్వనివేశేపి న క్షతిః । నానాధికరణప్రదర్శనాత్ తత్రాపి సా

రన్యావిషయకత్వాదిత్యాహ ॥ సత్తాయామితి ॥ ప్రతీతేస్త్వితి ॥ అభావసం
గుణే అవగాహత ఇత్యనేనాన్వయః ॥ అవచ్ఛేదకత్వస్యేతి॥ నిరూపకత్వస్యేత్య
ర్థః । తేన సామానాధికరణ్యస్యావ్యాప్యవృత్తితామతే తదవచ్ఛేదకత్వస్యా
ప్రామాణికత్వేపి న క్షతిః । ఉక్తాకారప్రతీతావవచ్ఛేదకత్వానుల్లేఖాత్ అ
వచ్ఛేదకత్వాభావావగాహితా న సంభవతీత్యాశంక్యాహ ॥ పరంపరేతి ॥
ననూక్తపరంపరాసంబంధో న వృత్తినియామకః ఆకాశం ద్రవ్యత్వసామానా
ధికరణ్యవదిత్యప్రత్యయాత్ ఇత్యుక్తసంబంధావచ్ఛిన్నాభావస్యాప్రామా
ణిక ఇతి తాదృశాభావావలంబనతాపి నోక్తప్రతీతేస్సంభవతీత్యాశంకోద్ధా
రాయానురూపం దృష్టాంతమాహ ॥ ద్రవ్యత్వ ఇతి ॥ గుణస్యావచ్ఛేదకతానియా
మకద్రవ్యత్వసంబంధశూన్యతయా ద్రవ్యత్వనిష్ఠాభావావచ్ఛేదకత్వం న సంభ
వతీత్యగత్యా గుణనిష్ఠద్రవ్యత్వపృథివీత్వసామానాధికరణ్యావచ్ఛేదకత్వస్య ప
రంపరాసంబంధావచ్ఛిన్నస్తాదృశసామానాధికరణ్యస్య వా అభావ ఏవ తా

ధ్యావత్త్యైవవాతత్ ॥ ఆకాశమితి ॥ సత్తాయాం గగనాంతర్భావేణ ద్రవ్యత్వ
సామానాధికరణ్యాత్ । ఘటో ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యవానితి సామా
న్యాకారస్య సర్వమతసిద్ధత్వాత్సనోక్తః ॥ గుణస్యేతి ॥ సమవాయరూప
తాదృశసంబంధశూన్యత్వముక్తం సామాన్యతస్తాదృశసంబంధశూన్య
త్వంతు నిత్యగుణో బోధ్యః కాలికసంబంధస్యజన్యగుణే సత్త్వాత్ ॥ అథ
వా కాలికసంబంధస్యావచ్ఛేదకతానియామకత్వే ఇదమిదానీమితి ప్రత్యయ
స్స్యాత్ । నచ కాలికసంబంధేనావచ్ఛేదకస్యాప్యపూర్వోక్తయుక్త్యా దేశవిధ
యా అవచ్ఛేదకత్వస్వీకార ఇతి వాచ్యం । సకలకాలే ఆత్మత్వాకాశత్వోభయసా
మానాధికరణ్యసత్త్వేన నిరవచ్ఛిన్నతయా తదభావవిరహో దుక్తవ్యాప్తేరప్ర
యోజకత్వాచ్చ కాలికావ్యాప్యవృత్తిత్వాపత్తివిరహాత్ తత్కల్పస్యసిద్ధాం
తవిరుద్ధత్వాదిత్యవధేయం ॥ అనురూపమితి ॥ వృత్త్యనియామకసంబం
ధావచ్ఛిన్నాభావాంగీకారే । అన్యథా ద్రవ్యత్వనిష్ఠపృథివీత్వసామానాధి
కరణ్యే గుణానిరూపితత్వమర్థో బోధ్యః । కదాచిత్ వృత్త్యనియామకసం
బంధావచ్ఛిన్నాభావో భవతు సత్తాయాం గుణే న ద్రవ్యవృత్తిత్వమిత్యాకా
రానురోధాత్ నత్వవ్యాప్యవృత్త్యభావ ఇతి సూచనాయ తదుక్తం । స
త్తానేత్యాదికంచ న దూషణాంతరం చకారాభావాత్ అతో దృష్టాంతేఽస్తు

దృశప్రతీతివిషయఇత్యపస్యముపేయంతద్వదత్రాపీత్యర్థః।స్వరసతోయాదృ
శశబ్దాద్యాదృశార్థః ప్రతీయతేతాదృశశబ్దోల్లిఖితప్రత్యయేతాదృశార్థ
విషయకత్వమేవానతిబాధకేయుజ్యతఇత్యాశయేనదర్శితప్రతీతేస్సత్తాయాం
గుణావచ్ఛిన్నద్రవ్యవృత్తిత్వాభావావగాహితాయాం బాధకప్రతీతిమాహ
॥సత్తానద్రవ్యవృత్తిత్వాభావవతీతి ॥ నచ ద్రవ్యవృత్తిత్వాభావాభావస్యద్ర
వ్యవృత్తిత్వరూపస్యసత్తాయామస్మన్మతేపి సత్త్వాన్నతస్యాఃప్రతీతేర్బాధక
త్వంసంభవతి విరోధ్యవిషయకత్వాదితివాచ్యం । తాదృశశబ్దేనద్రవ్యవృత్తి
త్వాభావవద్భేదస్యైవప్రత్యాయనాత్ తదాకారప్రతీతేరపితద్భేదావగా
హితయాబాధకత్వాత్ భేదస్యావ్యాప్యవృత్తితావిరహేణసామానాధికర
ణ్యాభావవద్భేదస్యతదభావవిరోధిత్వాత్ । యదిచభేదస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వ
మతమవలంబ్యతాదృశప్రతీతేర్విరోధ్యవిషయకత్వముపపాద్యతే । తదా
సత్తాయాం ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యాభావేపి తదధికరణభిన్నత్వస్యాక్ష
తతయాతివ్యాప్తివారణమశక్యమేవేతిభావః । అవ్యాప్యవృత్తిత్వసాధకదర్శి
తప్రతీతేరభావరూపవిశేష్యసత్తావృత్తిత్వావగాహితాయా ఉపగమాత్త
త్రాభావవిశేష్యకసత్తావృత్తిత్వవిరోధివిషయకంప్రత్యయంబాధకతయోప
న్యస్యతి ॥ ద్రవ్యవృత్తిత్వాభావఇతి ॥ యద్యపిద్రవ్యవృత్తిత్వాభావేస
త్తావృత్తిత్వంగుణాద్యవచ్ఛేదేన నతు ద్రవ్యావచ్ఛేదేనేతి తదవచ్ఛేదేన త

బాధకవశేనాన్యథోపపాదనం ప్రకృతే కింబాధకమిత్యాశంకాయామిదమి
త్యాశయేనావతారయతి ॥ స్వరసతఇతి ॥ అశక్యమేవేతి ॥ హే
త్వధికరణావచ్ఛిన్నసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణం యద్యత్ తత్త
ద్భిన్నత్వరూపలక్షణకరణే హ్యవ్యాప్యవృత్తిధర్మస్యోపలక్షణత్వేవ్యాప్తేఃసా
ధ్యాఘటితత్వం విశేషణత్వేతద్విశిష్టతద్వ్యక్తిత్వమప్యవ్యాప్యవృత్త్యేవభవి
ష్యతి।యదిచతత్సమానాధికరణసకలతద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నభిన్నత్వమర్థఇతి
మన్యతే తదాపి వ్యభిచార్యఖండద్రవ్యవృత్తిరూపాద్యాత్మకతద్వ్యక్తిత్వస్థలే
ఽతివ్యాప్తేః ఉక్తార్థస్యాక్షరత్వాచ్చేతి॥యద్యపీత్యాది ॥నచద్రవ్యవృత్తి
త్వాభావ నిష్ఠసత్తావృత్తితాయాం కథంగుణస్యావచ్ఛేదకత్వం అవచ్ఛే
ద్యాధికరణీభూతద్రవ్యవృత్తిత్వాభావేన సార్ధం గుణసంబంధాభావా
దితివాచ్యం । ద్రవ్యవృత్తిత్వాభావేగుణావచ్ఛేద్యతాయాస్సత్త్వేనసత్తాద్ర

త్రిసత్తావృత్తిత్వాభావస్సంభవతి ఏవం సత్తావృత్తిత్వం సత్తాత్వసామానాధిక
రణ్యరూపం సామానాధికరణ్యస్యావ్యాప్యవృత్తితయా తేఽవ్యాప్యవృత్తితత
దనవచ్ఛేదకగుణత్వాద్యవచ్ఛేదేన ద్రవ్యవృత్తిత్వాభావే తదభావస్సంభవత్యే
వేతి న విరోధః తథాప్యుక్తయుక్త్యా గృహీతప్రతీతేస్సత్తావృత్తిత్వాభావావగాహిత
యా బాధకత్వం దుర్వారమేవ । యత్తు సత్తావృత్తిత్వాభావే అవచ్ఛేదకభేదే
న సత్తావృత్తిత్వాభావసంభవేఽపి అవచ్ఛేదకాప్రతీతిదశాయాం జాయమాన
తత్ప్రత్యయస్య సత్తావృత్తిత్వగ్రహప్రతిబంధకతయా తదుత్తరం జాయమా
నాయాస్సత్తాయాం గుణేన ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యమితి ప్రతీతేస్సామానా
ధికరణ్యాభావే సత్తావృత్తిత్వావగాహిత్వాసంభవేన గుణనిష్ఠసామానాధిక
రణ్యావచ్ఛేదకత్వాద్యభావావగాహిత్వే సర్వత్రైవ తదవగాహిత్వకల్పనము

వ్యవృత్తిత్వాభావయోస్సంబంధస్య సత్తావృత్తిత్వలక్షణస్య తదవచ్ఛేద్యత్వా
త్ సంయోగస్యాగ్రావచ్ఛేద్యతయా తత్సమవాయాదేస్తదవచ్ఛేద్యత్వవదితి।
అథవా యద్యభావో యదవచ్ఛేదేన తదభావనిష్ఠవృత్తిత్వమపి తదవచ్ఛేదేనే
త్యనుభవానుసారేణ తథోక్తిః ॥ తదనవచ్ఛేదకేతి ॥ ద్రవ్యవృత్తిత్వాభా
వే గుణత్వే సత్తావృత్తిత్వం నాస్తీత్యనుభవాదితి భావః ॥ దుర్వారమేవేతి ॥ ఏ
వంచ ప్రమాత్మకద్రవ్యవృత్తిత్వాభావో న సత్తావృత్తిరితి ప్రత్యయసత్త్వే సత్తా
యాం గుణేన ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యమితి ప్రతీతేర్ద్రవ్యవృత్తిత్వాభా
వవిషయికాయా అసంభవః కథంచిజ్జాతాయాశ్చ పూర్వప్రతీతివిషయవిరు
ద్ధార్థవిషయకత్వేన భ్రమత్వం నహి విరుద్ధవిషయకయోరుభయోః ప్రతీ
త్యోః ప్రమాత్వసంభవః। ఏవంచ సత్తాయాం గుణత్వాదిప్రతీతేః ప్రమాత్వే స
తి గుణావచ్ఛేద్యద్రవ్యవృత్తిత్వాభావానవలంబనా తద్విరుద్ధద్రవ్యవృత్తిత్వా
భావవద్భిన్నత్వప్రకారకప్రమాత్మకప్రత్యయకత్వాదితి ప్రయోగః । యః
ప్రత్యయః యత్పదార్థవిరుద్ధపదార్థవిషయకప్రమాత్మకప్రత్యయాంతర
కః స ప్రమాత్వే సతి తత్పదార్థవిషయకత్వాభావవానితి వ్యాప్తేః । య
ద్వా సత్తా ద్రవ్యవృత్తిత్వాభావనిష్ఠప్రమీయవిషయతానిరూపితవిషయతా
శూన్యా ద్రవ్యవృత్తిత్వాభావవద్భిన్నత్వనిష్ఠప్రమాప్రకారతానిరూపితవి
శేష్యతాశాలిత్వాత్ యద్యద్ఘటితనిష్ఠప్రమాప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతా
శాలిత్వం యత్ర తత్ర తన్నిష్ఠప్రమావిషయతానిరూపితవిషయతాశూన్యత్వ

చితమితిభావవర్ణనం । తదసత్ । ఏవంసత్యవచ్ఛేదకావిషయిణ్యాద్రవ్య
త్వసామానాధికరణ్యత్వేనసత్తాయాంతత్సామానాధికరణ్యవిషయకప్రతీతే
రపబాధకతాసంభవేనసత్తానద్రవ్యవృత్తిత్వాభావవతీత్యాదిప్రతీతివర్యంతా
నుధావనస్యనిర్బీజత్వాపాతాత్ । నన్వేవంసంయోగాదిగుణేసంయోగా
దేరవ్యాభావోమాస్తుకింతుమూలేనసంయోగఇతిప్రతీతేరపిమూలనిష్ఠసంయో
గాద్యవచ్ఛేదకత్వాభావావలంబనతయోపపత్తేరిత్యతఆహ ॥ బాధకాభావా
దితి ॥ తత్రైకపిసంయోగాభావోవృక్షావృత్తిరిత్యాదిప్రత్యయస్యానుభవాది
తిభావః. ననుసంయోగాభావేవృక్షావృత్తిత్వప్రత్యయఇవద్రవ్యవృత్తిత్వాభా
వేసత్తావృత్తిత్వాభావప్రత్యయేపివివాదసంభవాత్ యత్రసామానాధికర
ణ్యాభావస్యనప్రత్యక్షసంభవః తత్రతత్సత్వేగుణానాభావేనతదనధికరణత్వం
నిష్ప్రత్యూహమిత్యతివ్యాప్తిరిత్యాహ ॥ అతీంద్రియసాధ్యకఇతి ॥ ఇదంగు
రుద్రవ్యత్వాత్ పృధివీ గురుత్వాత్ ఇత్యాదావిత్యర్థః।అధవాస్తంభాదౌపి
శాచత్వాభావస్యైవస్తంభత్వేపిశాచత్వసామానాధికరణ్యాభావస్యాను
మానేవాయౌరూపాభావస్యైవానుమానేవాయుత్వేరూపసామానాధికరణ్యా
భావస్యాపిప్రత్యక్షత్వాదుభయత్రాతీంద్రియత్వోపాదానం॥ తత్రేతి ॥ గురు

మితి వ్యాప్తేరితి । అతీంద్రియసాధ్యకఇత్యాదిదీధితౌ అతీంద్రియసాధ్యక
మేకం అతీంద్రియహేతుకంచాపరమితి వ్యభిచారిద్వయమ్ ప్రతీయతేఇ
త్యాశయేనాహ ॥ఇదంగురిత్యాది॥ సాధ్యవిశిష్టవృత్తిత్వాభావనివేశమభిప్రేత్య।
నను దీధితౌ గురుత్వవిశిష్టవృత్తిత్వాభావస్యైవ ప్రత్యక్షాసంభవఉక్తః
తస్యక్షితిపాథోన్యతరవృత్తిత్వాభావానాత్మకత్వాత్ నతు తదుపలక్షితవృ
త్తిత్వాభావరూపస్య గురుత్వసామానాధికరణ్యాభావస్య తేజఆద్యవచ్ఛేద
నద్రవ్యత్వాదౌ పృధివీజలాన్యతరవృత్తిత్వాభావస్య ప్రత్యక్షతయా గు
రువృత్తిత్వాభావస్యాపి తదాత్మకత్వేన ప్రత్యక్షత్వాత్ । నచ సమనియతా
భావభేదమతే దీధితిసంగతిః । తథాపి ప్రత్యక్షభూతేన జలపృధివ్యన్యతరవృ
త్తిత్వాభావరూపలింగేన తదనుమానసంభవాత్ తథాచ గురుత్వసాధ్యకే
నాతివ్యాప్తిసంభవః ।వక్ష్యమాణోపాధేరుపాధిత్వభంగశ్చ।చకారాదర్శనే
న వ్యభిచారిద్వయాలాభః । వక్ష్యమాణాస్వరసశ్చేతి మనస్త్వవదణుత్వా
దిత్యేకవ్యభిచారిపరతామాహ ॥ అథవేతి ॥ దృష్టాంతాభ్యాం క్రమేణోక్త

త్వాదిసాధ్యకస్థలే సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావస్యాతీంద్రియప్రతియోగికత
యాతీంద్రియత్వేన అతీంద్రియహేతుకస్థలే ధర్మిణ ఏవ తథాత్వేన హేతౌ సాధ్య
సామానాధికరణ్యాభావస్య ప్రత్యక్షాసంభవేన తత్ర తదసిద్ధేరిత్యర్థః ॥ తద
భావవద్వృత్తిత్వేన ॥ గురుత్వాభావవద్వృత్తిత్వేన ॥ తత్ర ॥ ద్రవ్యత్వాదౌ ॥ త
త్ ॥ గురుత్వాదిమద్వృత్తిత్వాభావవత్త్వం ॥ అనుమేయమితి ॥ తద్విరుద్ధదృష్టా
న్తేనేత్యాదిః ॥ తద్వదితి ॥ గురుత్వాదిమదిత్యర్థః ॥ ఉపాధిత్వాదితి ॥ తద్వద్వృత్తి
భిన్నత్వస్య తద్విరుద్ధదృష్టాన్తసాధ్యవ్యాపకతాయాః పక్షీభూతే ప్రకృతహే
తౌ చ భేదస్యావ్యాప్యవృత్తితయా సాధనావ్యాపకతాయాః సుగ్రహత్వాత్
పక్షే సాధ్యసందేహేన పక్షావృత్తితాదృశోపాధౌ సాధ్యవ్యాపకత్వనిశ్చయా
సంభవే సందిగ్ధోపాధిత్వస్య దుర్వారత్వాత్ అనుకూలతర్కవిరహేణ సంది
గ్ధోపాధేరపి దూషకత్వాదితి భావః । నన్వేవమతీంద్రియసంయోగాదేర
ప్యవ్యాప్యవృత్తిత్వం న స్యాత్ తద్వతి తదభావస్య ప్రత్యక్షాసంభవేనాసిద్ధేః
అనుమానస్యాప్రయోజకత్వాత్ । ఏవం సామానాధికరణ్యస్యావ్యాప్య

స్థలే సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావప్రత్యక్షలాభః ॥ తద్విరుద్ధం ॥ ఆత్మ
త్వోష్ణస్పర్శాది । నన్వణుత్వం మనోవృత్తిత్వాభావవత్ మనస్త్వాభావవ
ద్వృత్తిత్వాదాత్మత్వవదిత్యాదౌ సాధ్యే వ్యభిచారనిరూపకాధికరణావచ్ఛే
దకత్వస్య కథం లాభః తదవచ్ఛేద్యతదసిద్ధౌ చాధారాన్తరప్రసంగః పరమా
ణ్వవచ్ఛేద్యమనోవృత్తిత్వాభావసాధనే తు ఆత్మత్వే దర్శితహేతుమతి సా
ధ్యాసత్త్వేన వ్యభిచారప్రసంగ ఇతి చేత్ న । హేతౌ మనోవృత్తిత్వస్య నివే
శనీయత్వేన వ్యభిచారాభావాత్ ద్రవ్యత్వాదేరణుత్వతుల్యత్వేపి తత్ర క
థంచిత్సహచారగ్రహః । అథవా మనోవృత్తిత్వాభావస్య పరమాణ్వవచ్ఛే
ద్యత్వే లాఘవమితి లాఘవజ్ఞానసహకారేణైవేష్టసిద్ధేర్న హేతౌ తద్విశేష
ణం దేయమ్ । ఏతేన మనోఘటవృత్తిద్విత్వాదౌ వ్యభిచారవారణాయ పక్షా
న్యగుణాన్యత్వం అవచ్ఛేదకావృత్తిగుణాన్యత్వం వా విశేషణం తత్రాప్యణు
త్వమనఃపరమాణుసంయోగాదేః పక్షత్వే స్వరూపాసిద్ధివారణాయ పక్షా
న్యత్వాదిప్రవేశ ఇత్యపాస్తమ్ । పరం తు పరంపరయాఽణుత్వత్వం హేతుః
అన్యథాననుగతరూపేణ హేతుత్వేపి సాధ్యవద్వృత్తిత్వతదభావయోరేకత్రా
సత్త్వేన వివాదాయోగాత్ మనస్త్వం సాధ్యమితి బోధ్యమ్ । నన్వేవం ప్ర

వృత్తిత్వమతమాశ్రిత్య 'మాణికృతైవసిద్ధాంతలక్షణే హేతుసమానాధికరణా
భావప్రతియోగిసామానాధికరణ్యాభావస్యవిశేషణత్వేకల్పే కపాలాదిచసం
యోగాభావః ప్రతియోగ్యసమానాధికరణఇతిగ్రంథేనావ్యాప్యవృత్తిసాధ్య
కవ్యభిచారిణ్యతివ్యాప్తిరుద్ధృతాతథాచతస్మిన్నేయుక్తిర్భవతుమావా ఉభయ
థాపితదాశ్రిత్యపూర్వపక్షలక్షణంవ్యాచక్షాణో నాపరాధ్యతీత్యాశంక్య దూ
షణాంతరమాహ ॥ఇదానీమితి॥ కాలికవిశేషణతాత్మకవిలక్షణసంబంధేనేత్యర్థః।
అభావాదేరితిహేతిప్రత్యయనియామకో యోదైశికవిశేషణతావిశేషః తత
స్తాదృశసంబంధవైలక్షణ్యస్యప్రామాణికతాలాభాయవిలక్షణప్రతీతి నియా
మకత్వాభిధానం । నచేదానీమిఃప్రతీతౌసంబంధవైలక్షణ్యాభావేపి కా
లత్వేనాధికరణావగాహనాదిహేతిప్రత్యయాంశస్యవైలక్షణ్యముపపద్యత ఇతి
కింసంబంధవైలక్షణ్యేనేతి వాచ్యం । సంబంధవిశేషానుయోగిత్వాదన్యవిధకా
లత్వస్యమర్వచత్వాత్ । ఇదానీంకాలత్వాభావఇత్యాదిప్రతీత్యాకాలేకా
లత్వాద్యభావవృత్తేఃప్రామాణికత్వేపి కాలేకాలత్వంనాస్తీతి ప్రతీత్యనుద
యాత్ నాస్తీత్యాకారప్రతీతౌ కాలికసంబంధావ్యావృత్తరూపావచ్ఛిన్నా
యా ఏవ విశేషణతాయా నియామకత్వస్యావశ్యకత్వాత్

సిద్ధానుమానే పర్వతేతరత్వాదేస్సందిగ్ధోపాధిత్వాపత్తేరతఆహ ॥ అను
మానేతి ॥ అనుమానస్యేతి ॥ అవ్యాప్యవృత్తిత్వసాధనార్థస్య గుణత్వవ్యా
ప్యావ్యాప్యవృత్తివృత్తిజాతిమత్త్వరూపలింగస్య । తథాచాప్రయోజకత్వశం
కావిరహదశాయాం సంయోగే వ్యాప్యవృత్తిత్వసిద్ధివముపాధిశఙ్కాయాస్స
ర్వదాఽసత్త్వేన తద్విరహదశాయామతీంద్రియహేతావతీంద్రియసాధ్య
సామానాధికరణ్యాభావానుమితి సంభవాన్నాతివ్యాప్తిరితిభావః ॥ అభా
వాదేరితి ॥ గగనాదావిహకర్మత్వం నాస్తీతి ప్రత్యయేపి ఇదానీంకర్మ
త్వం నాస్తీతి ప్రత్యయాభావాత్తత్ర తాదృశప్రత్యయవారణాయ వైలక్ష
ణ్యాభిధానం । అత్ర విశేషణతాత్వేన సంబంధతాసంభవేవిశేషపదోపా
దానాద్యది కాలికవిశేషణతాత్వేన సంబంధతా తదా మహాకాలానుయో
గికవిశేషణతాత్వేన సంబంధతా స్యాత్ విశేషణతాయాం విశేషఇత్యర్థా
త్ తథాచ తేన సంబంధేన ఘటాదిసాధ్యకేఽవ్యాప్తిరితి మతం నిరాచికీ
ర్షుర్విశేషపదస్య విశేషణతాత్వప్రసిద్ధిసూచకతయా విశేషరూపేణసం

దైశిక కాలికసంబంధసాధారణసంబంధతావచ్ఛేదకస్యాప్రామాణికతయా కాలికసంబంధేనసంబంధతావచ్ఛేదకీభూతస్యవైలక్షణ్యస్యాసిద్ధేర్నిర్వ్యాప్తిత్వా హాత్వాచ్చ॥సధ్ధేతావితి ॥కాలత్వాదసాధ్యకఘటాదిహేతావిత్యర్థః॥ కాల ఇతి॥కాలావచ్ఛేదేనేత్యర్థః॥అప్రసిద్ధేరితి॥వృత్తిమతఃకాలావచ్ఛేదేనకాల త్వాదసామానాధికరణ్యవత్త్వాత్ అవృత్తినిష్ఠతదభావస్య కాలానవచ్ఛిన్న త్వాత్ అవచ్ఛేద్యాధికరణాసంబంధినోనవచ్ఛేదకత్వాత్ ॥ అథహేత్వధి కరణమహాకాలావచ్ఛేదేనమహాకాలఏవకాలవృత్తిత్వాభావః ప్రసిధ్యతి మ హాకాలస్యగగనాదిఏదవృత్తితయా తత్రకాలవృత్తిత్వస్యాసత్త్వాత్ స్వస్య తాదాత్మ్యసంబంధేనస్వసంబన్ధితయాస్వనిష్ఠాభావావచ్ఛేదకత్వసంభవాచ్చ నచ తాదాత్మ్య సంబంధోనావచ్ఛేదక తానియామకః రూపేపర్వతేనవహ్ని మత్సంయుక్తత్వమితి వత్ రూపేస్వస్మిన్నవహ్నిమత్సంయుక్తత్వమిత్యాదిప్ర తీతేస్సవివాదత్వాదితివాచ్యం । తథాసతి తాదాత్మ్యసంబంధేనవ్యభిచారి ణితద్భిన్నతిరిక్తసంబంధేనస్వాసంబద్ధేహేతౌతేనసంబంధేనహేతుమత్త్వావచ్ఛే దేనసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవత్త్వవిరహేణాతివ్యాప్తేస్స్ఫుటతయా త ద్దోషాపేక్షయాఅనుచితత్వాపాతాత్ ॥ అత్రకేచిత్ । కాలికసంబంధేన గగనాదేరపివృత్తిమత్త్వమితిమతాభిప్రాయకోయంగ్రంథః తథాచకాలావ చ్ఛేదేనమహాకాలేపికాలికసంబంధేనసాధ్యవద్వృత్తిత్వసత్త్వాత్ తద్విర హేణాప్రసిద్ధిర్నవిరుద్ధ్యతఇతివదంతి ॥ * * * * * * * * * *

బంధత్వం నిరాకరోతి ॥ దైశికేతి ॥ విశేషణతాత్వంచేదనుగతంస్యాత్తదా స్యాదపి తత్ప్రసంగః తదేవచాప్రామాణికమిత్యర్థః ॥ వ్యభిచారిణి ॥ ఘా టత్వాభావవాన్ఘటత్వాత్ ఏతదాత్మత్వాభావవానాత్మనః శబ్దవాన్గగన మహాకాలాన్యతరస్మాదిత్యాదౌ । ధూమవాన్వహ్నేరిత్యాదౌ తాదాత్మ్యేన హేతోరపి కాలికాదిసంబంధేన సంబద్ధత్వాత్తదతిరిక్తేతి ॥ కాలావచ్ఛేదేనే తి ॥ కాలస్యాభావానవచ్ఛేదకత్వలాభార్థం । తథాచావచ్ఛేదకాత్మకవిశే షణాభావాద్విశేష్యాభావాచ్చాప్రసిద్ధిరిత్యర్థః దీధితౌ హేతుమతీతిచైతద ర్థమేవ। హేతుమతత్యస్యానతిప్రయోజనమస్వరసః। అత్రచ రూపేస్వ స్మిన్నవహ్నిమత్సంయుక్తత్వమితి ప్రతీతిభయేన తాదాత్మ్యస్యావచ్ఛేదకతా నియామకత్వంనిరాకుర్వన్నవృత్త్యనియామకసంబంధేన వ్యాప్యవ్యాపకభా

వస్తుతస్తు స్వస్మిన్ సామానాధికరణ్యాతదభావయోర్వృత్త్యవచ్ఛేదకత్వేస్వాధి
కరణత్వమేవనియామకంనతుస్వసంబంధితామాత్రం స్వాధికరణావచ్ఛేదేనైవ
వస్వస్మిన్ తత్ప్రతీతేరనుభవసిద్ధత్వాత్ । అతఏవసంబంధాంతరేణసంబద్ధ
ఇత్యపేత్యసంబంధాంతరేణవర్తమానఇత్యభిహితం । నచైవంతాదాత్మ్యాది
వృత్త్యనియామకసంబంధేనవ్యభిచారిణ్యతివ్యాప్త్యకథనాన్న్యూనతాదుర్వా
రైవేతివాచ్యం । తాదృశసంబంధేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వస్య హేత్వధికరణత్వ
స్యచాప్రసిద్ధ్యాఽతివ్యాప్త్యసంభవాదితి ।నచతేనసంబంధేనసద్ధేతౌలక్షణసం
గమనాయవృత్తేరధికరణతాయాశ్చస్థానేసంబంధప్రతియోగిత్వానుయోగిత్వ
యోరేవనివేశనీయత్వాదతివ్యాప్తేరావశ్యకతేతివాచ్యం। ప్రాచాంమతేతేన
సంబంధేనవ్యాప్త్యనభ్యుపగమసంభవేనవృత్త్యాదేరపినివేశనం సంభవతీత్య
భిప్రాయేణైవాతివ్యాప్త్యనుద్భావనాత్ ॥ ఏతేన హేత్వధికరణఖండకాల
విశేషావచ్ఛేదేన కాలికసంబంధేన తదవృత్తౌ తద్విషయకజ్ఞానఏవ
సాధ్యాసామానాధికరణ్యాప్రసిద్ధస్సంభవతి । నచైవమపికాలత్వావాన్సర్వ
స్థాదిత్యాదౌ ఖండకాలస్య హేత్వనధికరణతయా హేత్వధికరణావచ్ఛిన్న
సాధ్యాసామానాధికరణ్యాప్రసిద్ధిర్దుర్వారైవేతివాచ్యం । హేతుతావచ్ఛే
దకావచ్ఛిన్నహేత్వధికరణత్వపర్యంతానివేశేన వైశిష్ట్యవ్యాసజ్యవృత్తిధ
ర్మావచ్ఛిన్నస్యయత్ప్రహేతుత్వంతత్రతాదృశ ధర్మస్యైవైతన్మతేస్వావచ్ఛి
న్ననిరూపితాధికరణత్వరూపపరంపరాసంబంధేన హేతుత్వస్య అభిమతత
యోక్తస్థలేసర్వత్వస్యైవ తాదృశసంబంధేనహేతుతయాతాదృశసంబం
ధేనఅవృత్తౌకాలికసంబంధేనకాలవృత్త్యాగగనత్వాదావేవతాదృశసంబంధే
నసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావస్య హేత్వధికరణకాలావచ్ఛేదేనప్రసిద్ధేరితిపరా
స్తం ॥తాదృశకాలేతజ్జ్ఞానస్యవిషయతాసంబంధసత్త్వేపి తాదృశసంబంధస్య
వృత్త్యనియామకత్వానభ్యుపగమేన తజ్జ్ఞానస్యతత్కాలీనతావిరహేణచత

వమనుపగమ్యలక్షణేవృత్త్యాదినివేశముపగమ్యదధితిక్రిదుక్తాప్రసిద్ధిం సమా
ధత్తయతే॥ వస్తుతస్తు స్వత్యాదినా ॥ప్రాచాంమతఇతి॥తైస్తాదాత్మ్యసంబంధే
నయస్య హేతుతా తద్ధర్మస్య వృత్త్యనియామకసంబంధేన తదాత్మని భా
నముపగమ్య తద్ధర్మలింగకానుమితి సామగ్ర్యా వ్యాపకత్వముపగమ్య తద్ధ
ర్మహేతుతాకగగనస్యకానుమిత్యేస్వీకారాత్ ॥ తజ్జ్ఞానస్యేతి ॥ ఏభి

స్యతజ్జ్ఞానానధికరణత్వాత్తజ్జ్ఞానేఽభావవృత్తిత్వాత్కాలస్యానవచ్ఛేదకత్వా
త్ ॥ మహాకాలానుయోగికవిశేషణతావిశేషేణ ఘటాదిహేతుకస్థలాభి
ప్రాయకోఽయంగ్రన్థః తాదృశసంబన్ధేన హేతుమత్త్వాయాః ఖండకాలేఽ
భావాన్నోక్తదిశాప్రసిద్ధిరిత్యపి కేచిత్ ॥ అత్రస్వనిష్ఠహేతుతావచ్ఛేదకసం
బన్ధావచ్ఛిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావానవచ్ఛేదకతాదృశసంబన్ధావచ్ఛి
న్నస్వాధికరణతావత్సామాన్యకత్వం వివక్షణీయమితినోక్తావ్యాప్త్యవకాశః

న్నకాలీనయోర్నాధారాధేయభావఇతిభావః । అత్ర తాదాత్మ్యస్యావ
చ్ఛేదకతానియామకత్వేపి కాలత్వప్రకారకప్రమావిషయత్వసాధ్యకే తా
దాత్మ్యకాలికాన్యతరసంబన్ధేన కాలహేతుకేఽవ్యాప్తిర్దుర్వారైవ సం
యోగాదిసంబన్ధేన వృత్తిమన్మాత్రస్యభావాభావోభయస్య కాలికసంబ
న్ధేన మహాకాలస్య తాదాత్మ్యసంబన్ధేనచ మహాకాలే సత్త్వేన సాధ్యవ
న్నిరూపితతాదృశాన్యతరసంబన్ధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాభావస్య స్వాధికరణ
దేశావచ్ఛేదేనాప్రసిద్ధేః గగనాదౌచ తత్ప్రసిద్ధావపి హేత్వధికరణానవచ్ఛి
న్నత్వాత్ తస్మాత్తత్రావ్యాప్తిప్రతిపాదకోఽయం గ్రన్థ ఉపలక్షణపరతయా
వ్యాఖ్యేయః ఏవంచాధేత్యాది పూర్వపక్షోప్యకించిత్కరఏవేతి । అత్ర చా
న్యతరత్వేన సంబన్ధత్వోపగమప్రసంగో బోధ్యః । వస్తుతస్తు జ్ఞానం సవిష
యకం ఘటాదిత్యాదౌ విషయితాయా గ్రన్థకారమతే వృత్తినియామకత
యా తత్సంబన్ధేన హేతౌ పదార్థమాత్రస్య తత్సంబన్ధేనేశ్వరజ్ఞా
నవృత్తితయా నిర్విషయకావచ్ఛేదేనైవ సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావో వా
చ్యః స నహేత్వధికరణావచ్ఛిన్నః తదవచ్ఛేదేన క్వాపి పదార్థాసనప్రసిద్ధ్యా
తీత్యవ్యాప్తిర్బోధ్యా ॥ మహేతి ॥ విశేషరూపేణ సంబన్ధతాస్వీకారోఽస్వ
రసః । అత్రేత్యాదయః పరిష్కారస్య పంథానో ద్రష్టవ్యాఇత్యన్వయః
॥స్వనిష్ఠేతి ॥ శైవాలాదేః కాలికసంబన్ధేన పర్వతేసత్త్వాత్తత్ర తన్నిష్ఠసా
ధ్యవద్వృత్తిత్వాభావావచ్ఛేదకత్వాద్ధూమాంతరేత్యాదిరీత్యాచావ్యాప్తేః
స్వనిష్ఠత్వనివేశః । సాధ్యవద్వృత్తితావచ్ఛేదకహేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధా
నుపాదానేచింత్యమేతత్ । గగనభిన్నం ఘటత్వాదిత్యాదౌ స్వనిష్ఠస్యసా
ధ్యవత్సంబద్ధత్వసామాన్యాభావస్యాప్రసిద్ధేహేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధని
వేశః। స్వనిష్ఠత్వానుపాదానే ఇదంచింత్యమ్ । అధికరణతాయాంతాదృశస

స్వావయవపరమాణ్వాద్యవచ్ఛేదేన ఘటాదౌ వర్తమానే కాలత్వాది
సామానాధికరణ్యాభావే తదధికరణకాలసామాన్యస్యానవచ్ఛేదకతయా తత్ర
లక్షణసమన్వయసంభవాత్ కేవలాన్వయిసాధ్యకే మేయత్వాదౌ సర్వాధికర
ణావచ్ఛేదేనైవ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వ స
త్త్వాత్తన్నిష్ఠతదభావాప్రసిద్ధ్యాఽవ్యాప్తిర్లక్షణమావహతి మూలకృతైవత
త్రావ్యాప్తేర్వక్ష్యమాణత్వాత్ । యది చైవమాత్మభిన్నం జ్ఞానవదన్యత్వాది
త్యాదౌ హేతౌ రాత్మాన్యసకలవస్త్వవచ్ఛేదేనైవ దైశికవిశేషణతయా సాధ్యవ
ద్వృత్తిత్వసత్త్వాత్ ఆత్మనశ్చ కేనాపి సంబంధేన హేతుమత్త్వాభావాత్తదవ
చ్ఛేదేన హేతౌ సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవృత్త్యసంభవాద్ధేతునిష్ఠతాదృ
శాభావాప్రసిద్ధ్యాఽవ్యాప్తిరితి విభావ్యతే । తదా హేతుతావచ్ఛేదకసంబ
న్ధేన యత్స్వాధికరణం తదవచ్ఛేదేన స్వస్మిన్ వర్తతే యోఽభావః తత్ప్రతి
యోగితానవచ్ఛేదకతాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వత్వకత్వం ।

సంబంధావచ్ఛిన్నత్వప్రయోజనం స్ఫుటమ్ । స్వనిష్ఠత్వం తాదృశాభావాధికర
ణతాయాం వివక్షితం తేన ధూమరూపయోః సాధ్యవద్వృత్తిత్వా
భావస్యైకత్వేఽపి నావ్యాప్తిః। వ్యభిచారివారణాయ సామాన్యప
దమ్ । జన్యమాత్రస్య కాలోపాధితానయేప్యాహ ॥ పరమాణ్వితి ॥ అవ
చ్ఛేదకతానియామికా దిక్కృతవిశేషణతా।మూర్తమాత్రం న దిగుపాధిః
కింతు జన్యమూర్తమిత్యుక్తౌ త్వాహ ॥ ఆదీతి ॥ ఆదినా మహాదిక్పరిగ్రహః
సంబంధః పూర్వోక్త ఏవ । అత్ర జ్ఞానం సవిషయకం ఘటాదిత్యాదౌ విష
యితాసంబంధేన హేతౌ సంయోగాదినా స్వాధికరణభూతలాద్యవచ్ఛేదే
న సత్తావాన్ సత్తాధ్వంసత్వాన్యతరవాన్ వా జాతేరిత్యాదౌ కాలికసంబం
ధేన జాతిసంబంధిధ్వంసావచ్ఛేదేన అనుయోగితావిశేషసంబంధేన భేదావ
చ్ఛేదేన వా సత్తాధ్వంసత్వాన్యతరవాన్ ధ్వంసత్వాదిత్యాదౌ చ క్రియాద్య
వచ్ఛేదేన వృత్తిత్వాభావో బోధ్యః । సర్వేషామపి దేశవిధయాఽవచ్ఛేదక
త్వాత్ । ఏవం ప్రళయభిన్నో గోత్వాదిత్యాదౌ సమవాయేన హేతావ
ప్యూహ్యమ్ । కేవలః సాధ్యవదవృత్తిత్వేన రహితః అన్వయః సాధ్యవద్వృ
త్తిత్వం యస్యేతి వ్యుత్పత్త్యా సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాప్రసిద్ధ్యాఽ
వ్యాప్తేర్మూలకారాభిమతత్వాత్ యది చేతి ॥ వస్తుతస్తు అవ్యాప్యత్వాదే

వ్యాప్తిరిత్యేవవివక్షణీయా । కాలస్య వా ఘటాదిత్యాదౌ కాలావచ్ఛేదేన
ఘటాదౌ వర్తమానైకపాలసమవేతత్వాద్యభావప్రసిద్ధేస్తత్ప్రతియోగితావచ్ఛే
దకంచ కాలికసంబన్ధావచ్ఛిన్నకాలవృత్తిత్వత్వాదికమితిలక్షణసమన్వయః

స్సంబంధతామతే నావ్యాప్తిరతో యదిచేతి ॥ హేతుతేతి ॥ఆత్మభిన్నంజ్ఞా
నవదన్యత్వాదిత్యాదౌ విషయితాదిసంబంధేన హేతౌ చ హేతుతావచ్ఛేద
కసంబంధేన స్వాధికరణే మనఃకపాలసమవేతత్వాద్యభావో బోధ్యః ॥ కా
లత్వవానితి ॥ అథైతద్దోషవారణాయ తత్కాలవద్వైయధికరణ్యధర్మావచ్ఛిన్నా
ధికరణావచ్ఛేదేన హేతువృత్తికాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకం సాధ్యవ
ద్వృత్తిత్వత్వంతద్ధర్మవత్త్వంవ్యాప్తిరితి హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావిశేషి
తసాధ్యవద్వృత్తిత్వఘటితలక్షణమురరీక్రియతే భట్టాచార్యైస్తు తద్విశేషి
తసాధ్యవద్వృత్తిత్వఘటితం స్వాధికరణావచ్ఛేదేన స్వస్మిన్వర్తతే యోఽ
భావస్తత్త్వాద్యేతత్ తత్రానుగతహేతుతావచ్ఛేదకరూపేణ హేతునివేశా
ద్వ్యక్త్యైక్యసంభవాత్ స్వత్వేన తన్నివేశ్య తద్భేదో నయుజ్యతే। కించ
సాధ్యవద్వృత్తిత్వే హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధనివేశో వ్యర్థః మహానసీయా
దిధూమే వహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభావసత్త్వేపి తస్య కాలికాదిసంబంధేన
వహ్నిమత్సంబద్ధతయా తత్సామాన్యాభావాసత్త్వేనావ్యాప్త్యసత్త్వాత్ ।
వ్యభిచారిణి వ్యభిచారనిరూపకాధికరణే సాధ్యాసత్త్వేన తదవచ్ఛేదేన సా
ధ్యసామానాధికరణ్యాభావసత్త్వేనాతివ్యాప్త్యభావాచ్చ । అథ సంయోగే
న ధూమవతి పర్వతరూపకాలే అయోగోలకీయవహ్నేస్స్వాధికరణీభూతా
యోగోళకాద్యవచ్ఛేదేనైవ కాలికసంబంధేన వృత్తిః కాలే వృత్తౌ దేశస్యా
వచ్ఛేదకత్వాత్ తథాచాయోగోళకాద్యవచ్ఛేదేన ధూమవత్సంబద్ధత్వసామా
న్యాభావో నవహ్నౌవర్తత ఇత్యతివ్యాప్తేర్వృత్తౌ హేతుతావచ్ఛేదకసంబం
ధనివేశ ఇతి చేత్ । సామానాధికరణ్యానిరూపకమేవ తదవచ్ఛేదకం అన్యత్త
దభావావచ్ఛేదకమితి లక్షణకృత్సమ్మతతయా అయఃపిండస్య తదభావావచ్ఛే
దకత్వాత్ అన్యథా హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధోపాదానేపి తత్రైవ కా
లికేన హేతౌ వహ్నౌ తదవచ్ఛేదేన ధూమవన్నిరూపితకాలికసంబంధావ
చ్ఛిన్నవృత్తిత్వాభావసత్త్వాపత్తేః ప్రతియోగ్యనధికరణధూమవదవచ్ఛేదే
న కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాయోగోలకీయవహ్న్యభావవద్ధూమవన్నిరూ

పితకాలికసంబన్ధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వానిరూపకతయైవ తదభావేధూమవద్భిన్న
స్యావచ్ఛేదకత్వోచిత్యాచ్చ । నచ తర్కాలఙ్కారమతే సామా
నాధికరణ్యానిరూపకవిధయావచ్ఛేదకతావిలక్షణావ
చ్ఛేదకతానివేశః భట్టాచార్యాణాంతు తదనివేశాద్ధేతుతావచ్ఛేదకసంబం
ధనివేశఇత్యుభయగ్రంథసామంజస్యమితి వాచ్యం । ద్రవ్యం గుణాన్యత్వవిశి
ష్టసత్త్వాదిత్యాదౌసత్తానిష్ఠద్రవ్యవృత్తిత్వావచ్ఛేదకక్రియాయా ద్రవ్యవృత్తి
త్వాభావానవచ్ఛేదకతయా అతివ్యాప్తేస్సర్వమతేవిలక్షణావచ్ఛేదకతానివే
శావశ్యకత్వాత్ । కాలే వృత్తౌ దేశస్యావచ్ఛేదకత్వాత్ సామానాధికర
ణ్యానిరూపకదేశవిధయావచ్ఛేదకత్వస్యాన్యజాతీయత్వాచ్చ । అన్యథా ఆత్మ
త్వే కాలికసంబంధఘటితాకాశత్వసామానాధికరణ్యే ఆత్మనపవాకాశత్వవ
జ్జన్యే కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాత్మత్వాభావే జన్యస్యైవచ దేశస్యావచ్ఛే
దకత్వం తాదృశసామానాధికరణ్యే దేశవిధయావచ్ఛేదకత్వంఘటాదేః త
దభావావచ్ఛేదకత్వం త్వాత్మనఇతి సిద్ధాంతభంగప్రసంగాత్ ప్రతియోగ్యన
వచ్ఛేదకస్యైవాభావావచ్ఛేదకత్వమితి సజాతీయావచ్ఛేదకతావిషయకనియ
మస్యాప్యభంగాత్ । తస్మాత్సాధ్యవదవృత్తిత్వే హేతుతావచ్ఛేదకసంబం
ధావచ్ఛిన్నత్వవిశేషణం నిష్ఫలమేవేతిచేన్నైవమ్ ॥ తత్ర తద్విశేషణాని

వేశినాం హేతువృత్తిత్వం వ్యర్థం పర్వతరూపాదౌ సాధ్యవత్సంబద్ధత్వసా
మాన్యాభావాసత్త్వాత్ సోఽపి పర్వతీయధూమే మహానసావచ్ఛేదేన ధూ
మాంతరసంయుక్తస్వావయవావచ్ఛేదేనధూమేవాసాధ్యవత్సంబద్ధత్వసామా
న్యాభావఃమహానసస్యావయవయోరపివహ్నిమత్త్వాదితి హేతుతావచ్ఛేదక
సంబన్ధావచ్ఛిన్నాధేయతాత్వశుద్ధాధేయతాత్వయోర్వా వ్యాప్యవ్యాపకభావ
మాత్రంపృథగఖణ్డోపాధిత్వంచేతియథాసన్నివేశేఽవైయర్థ్యమితివాలోచ్య
హేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధావచ్ఛిన్నాధేయతోపాదానంకృతం। హేతుతావ
చ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతైవసంబన్ధాంతరావచ్ఛిన్నాధేయతాభ్యోభి
ద్యతఇత్యుపగమేపహేతువృత్తిత్వనివేశినాంసాధ్యవదవృత్తిత్వేఅనుపాత్తమ
పి హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వమస్తీతి సూచనాయైవతదుపాదా
నం ।తథాసత్యేవ ధూమాంతరేత్యాదిక్రమేణావ్యాప్తేస్తత్సార్థక్యాత్ ।
నచ హేతువృత్తిత్వోపాదానేపి తత్రావ్యాప్తిర్నవార్యత ఇతి వాచ్యం। హేతు

హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనయద్వృత్తిమత్ తన్నిష్ఠతత్సంబన్ధావచ్ఛిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావానవచ్ఛేదకతత్సంబంధావచ్ఛిన్న తద్వస్తు ప్రకృతహేతూభయాధికరణతావత్సామాన్యకత్వం వా వక్తవ్యం। ఆత్మభిన్నం జ్ఞాన

తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వస్య తదర్థత్వాత్ । అత్రాతిప్రసక్తధర్మస్యాప్యనుయోగితావచ్ఛేదకత్వే బాధకాభావాత్ తాదృశార్థకహేతువృత్తిత్వనివేశేప్యవ్యాప్తేర్దుర్వారత్వమాలోచ్య స్వీయం స్వవృత్తిత్వనివేశః కృతః । అథ హేతువృత్తిత్వం స్వనిష్ఠత్వం వోపాదీయతామ్ యథాసన్నివేశే వైయర్థ్యాత్ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వవైయర్థ్యం తు నహీయతఇతి చేత్ । హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నసాధ్యవన్నిరూపితహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాభావవద్భిన్నత్వలక్షణఘటకపదార్థపరిహారేణ కతిపయపదార్థవిశేష్యవిశేషణభావవ్యత్యాసేనేదం లక్షణం కృతమితి సూచనాయ తదుపాదానాత్ ॥ అత్ర హేతుభేదేన వ్యాప్తిభేదాత్ ఉదక్షరత్వాచ్చ సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావఘటితం లక్షణాంతరమాహ ॥ హేతుతేతి ॥ వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ పర్వతపదేన శైవాలాదికం నగ్రాహ్యం తథాసతి తద్వస్తుప్రకృతహేతూభయాధికరణాప్రసిద్ధిస్స్యాత్ కింతు పర్వతాదినిష్ఠతృణాదికమేవ తత్ర స్వావయవావచ్ఛేదేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావసత్త్వాల్లక్షణసమన్వయః। కాలికసంబంధేన హేతౌ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన వృత్తిమతి ఘటాదౌ స్వావయవపరమాణ్వాద్యవచ్ఛేదేన వాచ్యం జ్ఞేయత్వాదిత్యాదౌ తథావిధఘటత్వప్రకారకప్రమావిషయతావదాఉక్తరీత్యా పటాద్యవచ్ఛేదేన విషయితాసంబంధేన హేతౌ తాదృశహేతుభిన్నే పటాదౌ స్వాధికరణభూతలాద్యవచ్ఛేదేవచ సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావప్రసిద్ధిః। ధూమవాన్వహ్నేరిత్యాదౌ మహానససాధారణదీర్ఘదండరూపతద్వస్తుప్రకృతహేతూభయాధికరణమహానసాదేస్సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావానవచ్ఛేదకత్వాదతివ్యాప్తేస్సామాన్యపదం । ఉభయాధికరణత్వనివేశాదిత్యాదినాస్వీయమేవతద్వస్తునివేశం సార్థకయిష్యతి । తేన వ్యధికరణధూమాంతరసంయుక్తస్వావయవావచ్ఛేదేనసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావసత్త్వాద్ధూమేపి నావ్యాప్తిః । ప్రకృతహేత్వనివేశే హేతౌధూమాదిరూపతద్వస్తువ్యధికరణకత్వసత్త్వేపి కేవలాన్వయిని ఘటత్వప్రకారకప్రమావిష

వదన్యత్వాదిత్యాదౌ ఆత్మత్వాద్యవచ్ఛేదేన ఘటత్వాభావాదినిష్ఠాత్మాన్యావృత్తి
త్వాభావస్యానవచ్ఛేదకం ఘటత్వాభావజ్ఞానవదన్యత్వోభయాధికరణతావ
త్సామాన్యమితిలక్షణసమన్వయః । ఉభయాధికరణత్వనివేశాత్ వహ్ని
మాన్ ధూమాదిత్యాదౌ ధూమాదిసంయోగినః కపాలాదేః ఘటాదినిష్ఠవ
హ్నిమత్సంయుక్తత్వాభావావచ్ఛేదకత్వేపి నక్షతిః కపాలాదేః సంయోగేన
ఘటానధికరణతయోక్తోభయాధికరణతావత్సామాన్యానంతర్గతత్వాత్ ॥

యత్స్వరూపతదధికరణత్వసంభవేనావ్యాప్తిరతస్తన్నివేశః । ఆత్మభిన్నం
జ్ఞానవదన్యత్వాదిత్యాదౌ ఘటత్వాభావే ఆత్మత్వావచ్ఛేదేన సాధ్యవద్వృత్తి
త్వాభావసత్త్వాదవ్యాప్తివారణమపి తత్ప్రయోజనం । ద్రవ్యంవిశిష్టసత్త్వా
దిత్యాదౌ విశిష్టసత్తానతిరిక్తతామతే సత్తానిష్ఠసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాన
వచ్ఛేదకత్వవిరహాదవ్యాప్తేః వ్యాప్త్యైక్యానురోధేనచ ప్రకృతత్వనివేశః ।
హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన తద్వస్త్వధికరణతానివేశాద్ధూమవత్కపాల
సమవేతఘటే సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావసత్త్వేన కపాలస్య తదవచ్ఛేదకత్వే
పి నక్షతిః । నచ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన తద్వస్త్వధికరణతానివేశే
వృత్తిమత్త్వమాత్రనివేశేపి నిర్వాహసంభవాద్వృత్తౌ హేతుతావచ్ఛేదక
సంబంధేనేతి వ్యర్థమితి వాచ్యం । హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనయద్వస్తు
ప్రకృతహేతూభయాధికరణప్రసిద్ధిః తద్వస్తున ఏవోపాదేయతయా వృ
త్తిమత్త్వానివేశేప్యదోషాత్ । తథాచ యన్నిష్ఠసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావానవ
చ్ఛేదకత్వం హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నతన్నిష్ఠాధేయతానిరూపక
త్వసహితయద్ధర్మావచ్ఛిన్నాధికరణతావ్యాపకం తద్ధర్మవత్త్వమాత్రని
వేశే హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిమద్యత్ తదేవయచ్ఛబ్దేనో
పాదేయమిత్యేతల్లాభార్థం తథోక్తిరితి ॥ అథ ధూమాదిసంయోగినః కపా
లాదేః ఘటాదినిష్ఠవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభావావచ్ఛేదకత్వేపి ధూమాధి
కరణస్య వహ్న్యాదిరూప యత్కించిద్వస్తునిష్ఠవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభా
వానవచ్ఛేదకతయా లక్షణసమన్వయసంభవాద్ధేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావ
చ్ఛిన్నతద్వస్తుమత్త్వం వ్యర్థం । నచ ధూమవాన్వహ్నేరిత్యాదౌ ధూమవ
హ్న్యుభయాధికరణస్యధూమనిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావానవచ్ఛేద
కత్వేపి సామాన్యాంతర్గతాయోగోలకస్య కాలికసంబంధేన ధూమాధికర

అథవా హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన యద్ధేత్వధికరణం తదవచ్ఛిన్నస్వవృత్తి
కాన్యహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావకత్వ
వివక్షణాన్న కశ్చిద్దోషః । సర్వత్ర సద్ధేతౌ అంతతోఽవృత్తౌ ప్రసిద్ధే సాధ్యసా
మానాధికరణ్యాభావ ఏవ తాదృశస్వవృత్తికాన్యత్వస్య సత్త్వేన లక్షణసమన్వ
యాత్ । వహ్న్యాదినిష్ఠధూమాదిసామానాధికరణ్యాభావే అయోగోలకా

ణతయా తాదృశావచ్ఛేదకత్వాదతివ్యాప్తివిరహేఽపి జాతిమాన్భావత్వాది
త్యాదౌ సత్తావత్త్వప్రకారకప్రమావిషయత్వనిష్ఠ సాధ్యసామానాధికర
ణ్యాభావానవచ్ఛేదకహేత్వధికరణకత్వాదతివ్యాప్తిరితి యద్యద్వస్తు వివక్ష
ణీయం ఏవంచ తత్తద్వస్త్వంతర్గతఘటమాదాయావ్యాప్తేర్వారణాయ త
ద్వివక్షణమావశ్యకమితి వాచ్యం । తథా సతి శైవాలస్యాపి యద్యచ్ఛబ్దాంత
ర్గతతయా తన్నిష్ఠసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావానవచ్ఛేదకశైవాలధూమో
భయాధికరణాప్రసిద్ధేః తత్సామాన్యవృత్తిత్వాభావేనావ్యాప్తేరితి చేన్న ॥ హే
తుసమానాధికరణత్వస్య యద్వస్తువిశేషణత్వాత్ । వస్తుతస్తు బహువ్రీహౌ పూ
ర్వపదార్థస్య విధేయతయా యద్యద్వస్తుప్రకృతహేతూభయాధికరణసామా
న్యం తత్తద్వస్తువృత్తిసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావానవచ్ఛేదకమిత్యేవాభి
ప్రేతం । యత్ర చ ధూమవత్కపాలే తృణఘటౌ తత్ర తృణధూమోభయవృత్తిఘ
టనిష్ఠసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావావచ్ఛేదకత్వేఽపి న క్షతిః ప్రత్యేకమేకైకవస్తు
ఘటితోద్దేశ్యతద్వస్తుఘటితవిధేయాబాధాత్ । ఏవంచ వ్యభిచారనిరూపకాధి
కరణమాత్రవృత్తితృణాదేర్యద్యదర్థాంతర్గతత్వాత్తమాదాయైవాతివ్యా
ప్తివిరహేఽపి తద్రూపభిన్నం గుణత్వాదిత్యాదౌ అతివ్యాప్తిరతస్సామాన్యపదం ।
ఏవంచ హేతుమద్వృత్తిత్వం వ్యర్థమేవ । న చాత్మభిన్నం జ్ఞానవదన్యత్వాది
త్యాదౌ గగనాత్మాన్యతరభేదస్య యద్యదర్థాంతర్గతత్వాత్తన్నిష్ఠసాధ్య
సామానాధికరణ్యాభావాప్రసిద్ధేరవ్యాప్తిరితి వాచ్యం । ఉద్దేశ్యఘటకవస్తు
నోఽపి కల్పద్వయేఽపి సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావవత్త్వనివేశ ఇతి దిక్ ॥ హేత్వధిక
రణావచ్ఛిన్నతదధికరణత్వవదన్యత్వప్రవేశ ఏవ దీధితికారోక్తదోషః ప్రసజ్య
తే న తు తదవచ్ఛిన్నస్వవృత్తికాన్యత్వనివేశ ఇత్యాశయేనాహ ॥ అథవేతి ॥
హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నరూపనిష్ఠసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావమాదాయా
వ్యాప్తేస్స్వవృత్తికత్వనివేశః । అతో న హేతుతావచ్ఛేదకనివేశః । హేత్వధి

చరితత్వవృత్తిత్వస్యావ్యాప్యవచ్ఛేదకత్వాత్ స్వనిష్ఠహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్త్యనవచ్ఛిన్నహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావకత్వంవా వివక్షణీయమిత్యాదయః పరిష్కారస్యపద్ధానా

స్స్రష్టవ్యాః

— * ఇతి గదాధరీయే సార్వభౌమపరిష్కారః * —

కరణావచ్ఛిన్నస్వవృత్తికాన్యత్వస్థానే స్వనిష్ఠహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్త్యనవచ్ఛిన్నత్వనివేశాద్యోపక్రమతే॥వహ్న్యాదితి "శైవాలాదినిష్ఠసాధ్యస్యవృత్తిత్వాభావస్యతన్నిష్ఠవృత్త్యవచ్ఛిన్నత్వాదవ్యాప్తిరతః స్వనిష్ఠత్వనివేశః॥ ఇత్యాదయ ఇత్యాదినా హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వం నసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతావిశేషణం కింతు హేత్వధికరణసామాన్యావచ్ఛిన్నత్వం తదవచ్ఛేదస్యైవ।పనంచ భేదస్యావ్యాప్యవృత్తితయాగుణావచ్ఛేదేనసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవత్త్వేంసత్తాయాంద్రవ్యావచ్ఛేదేనవర్తమానోపి తదవచ్ఛేదోనహేత్వధికరణసామాన్యావచ్ఛిన్నః స్వప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛేదకస్య భేదానవచ్ఛేదకత్వాదితిద్రవ్యంసత్త్వాదిత్యాదౌనాతివ్యాప్తిః। మూలానానురోధేతు హేత్వధికరణసామాన్యావచ్ఛిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వవత్త్వమేవలక్షణంఆత్మభిన్నంజ్ఞానవత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతాయాః హేతునిష్ఠత్వాభావేపిఘటత్వాభావాదావాత్మావచ్ఛేదేనప్రసిద్ధ్యాతదవచ్ఛేదేహేత్వధికరణసామాన్యావచ్ఛిన్నత్వస్యసత్త్వేనప్రథమస్యహేతౌసాధ్యవద్వృత్తిత్వస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వేపివ్యాప్యత్వేరవచ్ఛేదకస్యలక్షణకృత్సస్తతయా ద్వితీయస్యచలక్షణస్యసమన్వయ ఇత్యస్యపరిగ్రహః॥ నను హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకసాధ్యవన్నిరూపితహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాభావాధికరణభిన్నత్వమేవలాఘవాల్లక్షణమస్తు।నచైవంవహ్నిమాన్ద్రవ్యాదిత్యాదౌ సంయోగేనహేతౌవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభావసత్త్వేపిహేతుతావచ్ఛేదకసంయోగసంబంధేనతదధికరణాప్రసిద్ధ్యాలావృశాఖావేతత్సంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతానిరూపితావచ్ఛేద్యతాసంభవేన తత్సంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతానిరూపితావచ్ఛేద్యతాశాలివహ్నిమత్సంయుక్తత్వాద్యభావాధికరణశైవాలాదిభిన్నత్వాదతివ్యాప్తిరితి వాచ్యం। హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన సంబంధిత్వస్యాపి హేతౌనివేశనీయత్వాత్ నచప్రత్యక్షవాక్యాప్రత్యాదత్వాదౌసంయోగేనహేతుతాయాంతత్సంబంధా

వచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతానిరూపితావచ్ఛేద్యతాశాలిసాధ్యవన్నిరూపితవృత్తిత్వాభావాప్రసిద్ధ్యాఅవ్యాప్తిరితివాచ్యం । హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వస్థానే హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధాతిరిక్త హేతుప్రతియోగికసంబంధానవచ్ఛిన్నత్వస్యైవ నివేశనీయత్వాత్ ద్రవ్యత్వప్రకారకప్రమాదివిశేష్యతాయామేవైతాదృశ సంబంధానవచ్ఛిన్నస్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతానిరూపితావచ్ఛేద్యతాశాలిసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావప్రసిద్ధ్యాతదధికరణభిన్నత్వస్య హేతావసత్త్వాత్ । నన్వేవం సంయోగేన ద్రవ్యసాధ్యకే తేనైవ సంబంధేన ప్రమేయహేతుకస్థలే హేతుతావచ్ఛేదకసంబన్ధస్యతత్సంబన్ధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాభావావచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్ తదితరస్యసకలస్యాపిసంబంధస్య హేతుప్రతియోగికతయా తత్సంబంధానవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతానిరూపితావచ్ఛేద్యతాశాలిసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావాప్రసిద్ధ్యాఅవ్యాప్తిరితి చేన్న । హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన సంబంధిత్వస్యావచ్ఛేదకతానియామకసంబధఘటకీభూతహేతుప్రతియోగికత్యత్ర హేతావేవ నివేశ్యతయా హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధాతిరిక్త హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన సంబంధిహేతుప్రతియోగికసబంన్ధానవచ్ఛిన్నత్వలాబేన ప్రకృతే హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనసంబంధియద్ద్రవ్యంతత్ప్రతియోగికాతిరిక్తస్యస్వరూపాదేస్సంసగస్యప్రసిద్ధతయాతదవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావస్య ద్రవ్యత్వప్రకారకప్రమావిశేష్యత్వాదావేవప్రసిద్ధత్వాదితి। ఏవంచనకించెత్వాదిదీధితిగ్రంథోక్తదోషః । కాలోఘటవాన్పటాదిత్యాదావపి హేతుతావచ్ఛేదకీభూతకాలికాతిరిక్తతత్సంబంధేన సంబంధిపటప్రతియోగికసమవాయాదిసంబంధానవచ్ఛిన్నత్వస్యకాలికసంబన్ధేనఘటవన్నిరూపితతత్సంబన్ధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వప్రతియోగికగగనత్వప్రకారకప్రమావిశేష్యత్వతదభావాధికరణకాభావనిష్ఠావచ్ఛేద్యతానిరూపతస్వరూపసంబన్ధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాయాంప్రసిద్ధత్వేనతథావిధాభావాధికరణభిన్నత్వస్యపటత్వావచ్ఛిన్నేవర్తమానతయాలక్షణసఙ్గతేరితి చేన్న । కాలికసంబన్ధేనఘటసాధ్యకే తేనైవసంబన్ధేనప్రమేయహేతుకస్థలెఅవ్యాప్తితాదవస్థ్యాత్ అవృత్త్యవచ్ఛేదేనగగనత్వవృత్తితథావిధాభావావచ్ఛేదకత్వేపితథావిధాతిరిక్తసంబంధావచ్ఛిన్నత్వసత్త్వేనతథావిధసంబంధానవచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వస్యాప్రసిద్ధత్వాదితిదిక్

ఇతికృష్ణభట్టీయే సార్వభౌమపరిష్కారవివరణమ్